VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

Vydává Musejní spolek v Brně.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání spoluřídí: Dr. Frant. Dvorský. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš, Jan Burda, Rud. Dvořák, Josef Hladík, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Frant. Šujan.

II.

MÍSTOPIS MORAVY.

Díl V. místopisu.

OLOMOUCKÝ KRAJ.

Rediguje Jan Burda.

LITOVELSKÝ OKRES.

Čís. 39.

V BRNĚ 1903.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

LITOVELSKÝ OKRES.

Napsal

P. Viktor Pinkava.

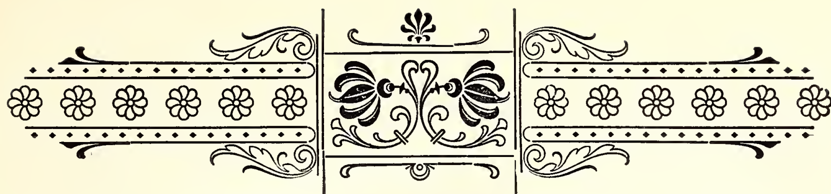
Za vydávání odpovídá Dr František Dvorský.

Cena K —.

V BRNĚ 1903.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem mor. akciové knihtiskárny.

Předmluva.

Nedostávalo se nám dosud vlastivědného díla česky psaného o Litovelsku a proto doufá spisovatel, že kniha tato, jež zevrubně popisuje soudní okres litovelský poprvé v českém jazyku, všem, kdož nedostatek podobné knihy tak pociťovali jako on sám, při vlasteneckém putování po dědinách našich bude průvodčím vítaným a milým.

Listin a spisů ke zpracování bylo použito velmi hojně, zvláště z netištěných dosud pramenů bylo vydatně čerpáno, jak se každý znalec věci snadno přesvědčí. Mimo to čerpal pisatel z tištěných známých souborných sbírek listin a pojednání, jež uveřejněna byla v různých časopisích i novinách. Látka dějepisná a statistická, sebrána dotazníky vlastivědnými a zápisky pisatelovy z různých archivů čerpané, uloženy jsou v městském archivu litovelském s názvem: „Prameny dějin okresu litovelského“, poukazuje se na ně ve spise značkou „Pram. okr. A. L.“

Kniha je určena v první řadě pro náš lid, aby, poznav domovinu svou, v ní šťastně žil a ji upřímně miloval.

Pisatel nespokojil se pouze udáním jmen jednotlivých držitelů panství, nýbrž pátral po rodové spojitosti těch, kteří byli v ten čas jedinými nositeli osudů dějinných. Jen tak bylo možno sledovati postup kolonisace, která pro každou krajinu znamená začátek dějin.

Velkou váhu kladl pisatel všady na kulturní vývoj našeho národa a národnostní otázky, která byla vždy a je teploměrem našeho duševního života. Význam českého národa stoupal a klesal podle uvědomění národního.

Obrázky jsou částečně původní kresby pana Karla Liebschera, akad. malíře z Prahy, p. Krále z Dobré Vody a p. Václ. Volného, kresliče v Litovli, částečně jsou to stočky podle zdařilých fotografií pánů J. Gotvalda z Litovle a Mag. Phar. Jelínka (nyní v Kroměříži) v grafickém ústavě „Unii“ v Praze leptané.

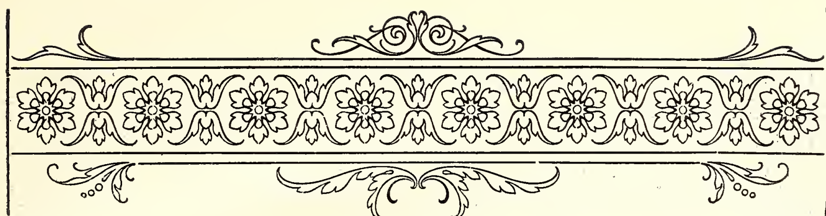
Všem, kdož přispěli k vydání nákladného díla toho duševně neb hmotně, vzdávám povinné díky, zejména J. O. panujícímu knížeti Janu z Lichtenštejna, záložnám a obcím za věnovanou podporu, slavnému duchovenstvu a učitelstvu za vyplnění dotazníků, zvláště odbornému učiteli panu Frt. Slavíčkovi za výborné články přírodovědecké, panu Dr. Gust. Friedrichovi, docentu pomocných věd historických na universitě pražské, a p. Dr. B. Bretholzovi, archiváři za duševní podporu v zemském archivu brněnském r. 1900 poskytnutou, dále školnímu radovi a prof. p. Aug. Sedláčkovi v Písku, dp. Ant. Koblihovi, kapitolnímu archiváři v Olomouci a p. c. k. konservátoru Dr. J. Smyčkovi, městskému lékaři v Litovli.

Veleliby u Nymburka, den Narození Páně 1902.

Viktor Pinkava,
kaplan.

Zkráceniny nejhlavnější znamenají:

L. A. neb A. L. = Městský archiv litovelský.
Z. A. = Zemský archiv v Brně.
K. A. neb Kap. A. = Kapitolní archiv v Olomouci.
D. Z. neb D. z. Ol. = Desky zemské olomoucké (tisk.).
L. kn. neb kn. L. = Litovelská kniha z Z. A. z r. 1359.
Rycht. kn. = Rychtářské knihy litovelské.
Pam. kn. = Památní kniha.
Půh. = Půhony (Brandlovy).
Cod. dipl. Mor. neb C. D. M. = Codex diplomaticus Moraviae.
Reg. Boh. = Regesta Bohemiae et Moraviae.
Arch. Čes. = Archiv Český.

I. Všeobecný pohled.

I. Přehled zeměpisný a přírodovědecký.

Poloha.

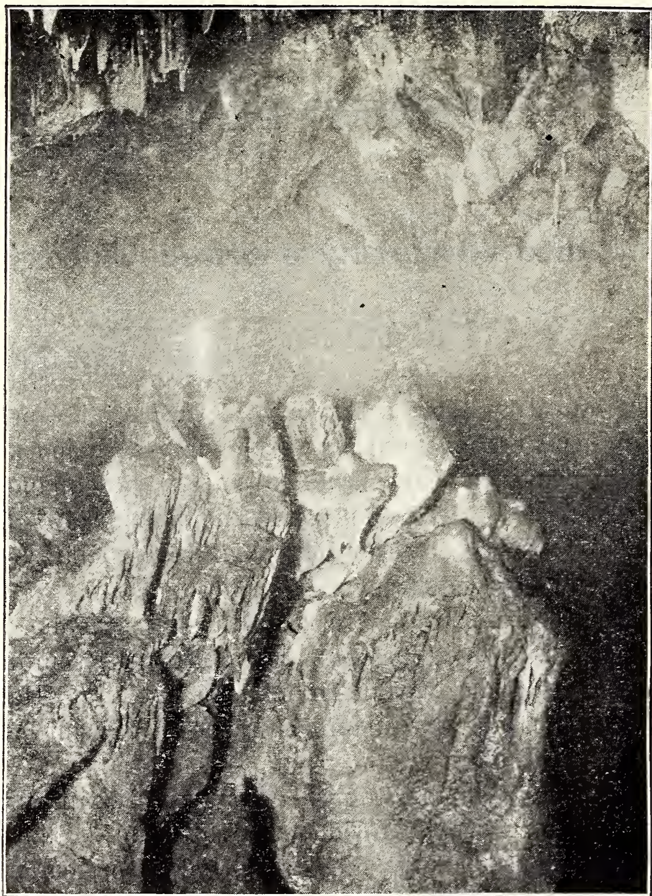
Litovelský okres rozkládá se z větší části v pahorkovité krajině vysočiny českomoravské a jen z menší části zakončuje úrodnou rovinu požehnané Hané mezi 34° 30′ a 50′ zeměpisné délky a 49° 45′ a 35′ zeměpisné šířky. Okresní město Litovel na 34·6° délky východní a 49·6° severní šířky zeměpisné.

Směrem severozápadním ve vzdálenosti asi jedné hodiny cesty od města Litovle vystupuje z roviny pohoří lesem pokryté, jehož mírným sice ale vévodícím bodem jest vrch Rampach a posledním výběžkem k řece Moravě srázně spadajícím devonské skalisko řečené „Třesín“.

Litovelským výletníkům dobře známý vrch Rampach poskytuje s výše 405 m půvabný rozhled po rozšířené kotlině horní Hané mezi Cholinou a Šumvaldem rozkládající se směrem jihovýchodním k Olomouci; vroubí jej temný pás Jeseníku, z něhož bělavé věže chrámu šternberského, jívovského a zvlášť svatokopečského mile se odrážejí.

Za jasného počasí zjevuje se zraku našemu i památný všem Čechům Hostýn. Krásná tato krajina jest takřka poseta osadami zámožnými a vedle sedlisk tichého slovanského rolnictva spatřuješ znamení průmyslu, k nebi se pnoucí vysoké komíny továrních závodů litovelských a ustavičné kotouče dýmu z hutí štěpánovských.

Z okolních měst vítá nás „věrné město Jiřího Poděbrada“ druhdy český Unčov, Šternberk a královský Olomúc. Podobný rozhled potěší oko výletníků také temeno Třesína nade Mladčí, 323 m vysoký ostroh, v jehož blízkosti shledáme mnoho útulných krajinek s okrasnými stavbami, pavilonky, jeskyněmi a studánkami.

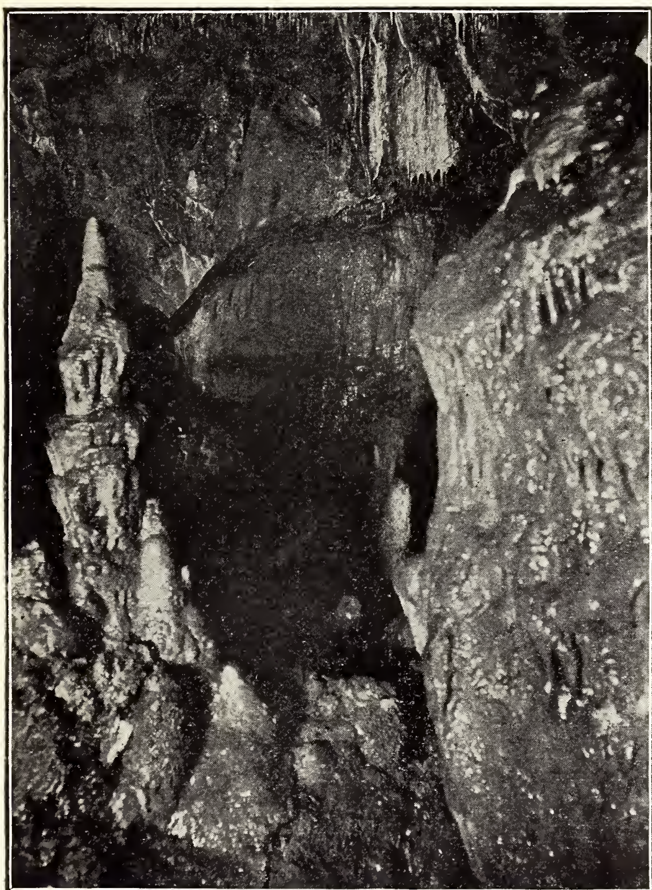

Obr. 1. Bočkova Díra: Malá Kalvárie.

Z osad nejníže v okresu položených jmenujeme Lhotu a Střeň 224 m, Náklo 232 m, Litovel 234 m, Senici 242 m; přes 400 m leží: Búzov 425 m, Olbramice 419 m, Vilímov 401 m nad hladinou moře Jaderského.

Povaha půdy.

K nejzajímavějším usazeninám mořským útvaru prvohorního na Moravě náleží namodralý vápenec devonský kolem Búzova a Mladče; je to osamocený ostrůvek vystupující z mladších vrstev na povrch, v němž se utvořila jeskyně, známá „Bočkova

Obr. 2. Bočkova Díra: Rampouch.

Díra". Nejspodnější část devonského útvaru jako základu na prahorách země tvoří křemen bílý, ve vyšších vrstvách břidlice černá a pak vápenec, jehož se hojně láme a užívá na stavbách, za štěrk a k výrobě vápna kolem Měrotína a Búzova.

Teprve v době třetihorní dospěla krajina naše nynější své tvárnosti. Tekoucí vody Moravy rozkládaly ssuť zvětralých hornin a zanášely usazeniny tyto na místa klidnější, kdež se působením vody a vzduchu měnily. Krajina mezi Olomúcem a Litovlí od Třesína počínajíc dělí se na dvě roviny, jednu výše, druhou níže

Obr. 3. Bočkova Díra: Svatojanský Sloup.

položenou. Rovina horní je naplavenina potopní čili útvar diluviální, dosvědčujeť to žlutnice pevná a ložiska písku. Rovina dolní jakožto útvar náplavní či alluviální pocházející z pozdější doby, skládá se většinou z rašeliny, promíšené zvětralým pískem

říčním, pod níž se nalézá v hloubce asi jedné stopy štěrk a v hloubce asi 3—4' voda.

Bohaté vrstvy pískové jsou u Červenky a Třídvorů, pruh od Zhořelic k Březové a vrstvy železité kolem Litovle.

Ložiska žlutnice u Búzova, Nasoburek, Nákla, Choliny, Zhořelic a Rozvadovic tvoří velmi pěkné a mohutné vrstvy.

Obr. 4. Bočkova Díra: Upír.

Vrchní vrstvy žlutnice dávají mastnější a táhlejší bláto a proto se pálí z nich cihly lepší jakosti. Val žluté hlíny táhne se od Nasoburek k Rozvadovicům, Unčovicům, Mezicům a Náklu.

Také město Litovel stojí na naplaveném ostrově. Při kopání studně na náměstí vedle radnice r. 1893 pronikl studnař do hloubky více než 76 metrů, aniž byl narazil na skálu. Do 13 m byl štěrk, do 23 m jílovina, pak nepatrná vrstva štěrková, konečně až do 40 m hlína.*)

Horopis a vodopis.

Vrchů o samotě stojících v horní Hané není; jak jsme s hora uvedli, rozeznává se rovina výše položená, pozůstávající ze žlutnice diluviální a kypré půdy úrodné, jež stala se přičiněním pokročilého rolnictva „obilní komorou“ Olomúcka, a rovina nižší, rozrytá rameny Moravy; jest útvaru mladšího, méně úrodná a místy velmi bahnitá, zvláště za Žargonským mlýnem a kolem Střeně.**)

Pohoří rampašské, na jehož mírnějších svazích v minulých dobách i vinohrady se rozkládaly (Senička), jest úrodnosti prostřední, za to však pahorkovitou krajinu na severozápad k Vilímovu a Búzovu lze již nazvati chudou co do orné půdy, ale bohatou co do rozsáhlých jehličnatých lesů.

Nejvyšší body v našem okresu jsou: Holý Vrch u Střemeníčka 514 m, Dubový Vrch u Slavětína 503 m, Kamenice u Kovářova 490 m, Paní Hora u Búzova 487 m, Savínský Les 459 m, Zámecký Vrch č. Bakula u Búzova 460 m.

Hlavní řeka země vstupuje u Nového Mlýna do okresu litovelského dělíc se pod skálou římickou na dvě ramena vodní, „Příkopu“ a „Moravu“. Vody tyto ještě několikrát rozvětvují se u mlýnských jezů, tak že katastr městský protéká nejméně 7 ramen Moravy, nečítajíc menších přítoků a odtoků rybničných.

Ač již v nejstarších dobách se ramena Moravy připomínají zvláště u Olomouce, přece nebyly struhy tak četné jako nyní. R. 1624 protékaly Litovel jen 4 „vody“.***) Mimo to zanechala Morava, měníc často svůj tok v řečišti svém, dosti četná „mrtvá ramena“, rozličné prohlubně, rybníky a močály.

Spád vody od Nového mlýna (u Doubravice) až do Lhoty jest 244—224 m a žene 10 mlýnů.

---

*) Zprávy Dr. Levitha, okr. lékaře, říšsk. geol. ústavu ve Vídni.
**) M. Růžička ve Sborníku Velehr. III. 274.
***) Schmidl. Hist. Soc. J. III. 579.

Na pravém břehu přijímá Morava několik potoků menších bez stálé vody. Je to Hradečka, zvaná tak po hradisku třesínském, pramení pod Šuminou a ústí před mlateckým mlýnem. Na jaře velmi se rozvodňuje, ponèvadž přijímá „Hrachovku" od Pateřína a v čas přívalů nebezpečnou bystřinu, zvanou „Hádky", tekoucí hlubokou úžlabinou od erárního mostu nade Mladčí.

Rampaška přichází ze sovinského lesa, žene 2 mlýny, v Haňovicích a Kluzově, a ústí u Litovle.

Cholinka vyvěrajíc u Loučky v lese, přijímá vodu z pohoří rampašského a vlévá se u Skrbeně do Moravy.

Na levém břehu vlévá se do Moravy jen Poněva u Střeně.

V pohoří rampašském nad Cakovem vzniká druhá větší řeka Blata. Jak jméno prozrazuje, bylo asi její řečiště bahnité. Blata přijímá na obou březích nekolik menších potoků a teče směrem jihozápadním k Prostějovu.

Třebovka jen od Kozova po Jeřmaň zavlažuje okres. Pod zámeckým vrchem „Bakulí" přibírá dosti značný potok „Špránek", jenž plyne krásným údolím kolem „Zkamenělého Zámku" od Vojtěchova směrem severním. „Na Trávnících" u Javoříčka přijímá „Javoříčku", tekoucí od Luké.

Podnebí.

Podává odborný učitel p. Frant. Slavíček.

1. Teplota vzduchu.

Morava roztříděna jest horopisně na čtyři podnební okresy: střední, západní, východní a severní. K okresu střednímu patří Litovel. Jest to okres na Moravě nejteplejší.

Podle výpočtu má Litovel průměrné roční teploty 8·84^0 C (Loštice, ležící o 42 m výše, 7·7^0 C), kterážto hodnota se s vypočtenou theoretickou (8·08^0 C) skoro shoduje. Při výpočtu brán zřetel na absolutní výšku města Litovle (227 m) a zeměpisnou šířku.

2. Tlak vzduchu.

V období 7letém pozorován nejvyšší tlak vzduchu 782 mm dne 28. a 29. ledna 1896, nejnižší 722 mm dne 24 ledna 1890.

Největší tlak panuje obyčejně v prosinci, potom v únoru a v listopadu; nejnižší jest v červenci.

Průměrně jeví se roční tlak vzduchu 757·66 mm, v středním podnebním okresu Moravy 742·2 mm.

3. Srážky vodní.

Největším množstvím dnů se srážkami vodními vyznačují se měsíce červenec r. 1891 (23 dnů), říjen r. 1894 (22 dnů), nejmenším únor r. 1890 (1 den). Nejvíce deštivých dnů mají květen, červen, červenec, srpen; nejméně dnů s vodními srážkami má únor.

Na rok připadají průměrně 103 dny s vodními srážkami.

Největším množstvím vodních srážek vyznačují se sestupně měsíce: srpen, červenec, květen, červen; nejmenším únor.

Na měsíc připadá průměrně 54·69 mm, na rok 656·39 mm.

Nejvíce bouřek připadá sestupně na červen, květen, červenec, srpen; nejméně na duben, říjen, září a březen. V prosinci (29. r. 1894) zaznamenána jedna bouřka. Bez bouřek byly měsíce: leden, únor, listopad.

Okolí Litovle vyznačuje se v chladných měsících častými mlhami, které se obyčejně již koncem léta (v srpnu) nad rozsáhlými lučinami vznášejí, pokrokem chladných dnů se množí, houstnou a daleko do jara trvají.

4. Vítr.

U Litovle převládají větry západní a severozápadní; dnů úplně klidných bylo do roka 39, kteréžto údaje se shodují s údaji ostatní Moravy.*)

Květena.**)

Květena soud. okresu litovelského dá se se stanoviska přírodopisu zeměpisného rozděliti ve dvě pásma a sice květenu roviny a předhoří. První pásmo zaujímá nížinu až do výše asi 300 m a vyznačuje se lesy listnatými; druhé pásmo tvoří pahorkatinu vypínající se od 300 až do asi 600 m a chová v sobě hlavně lesy jehličnaté.

Oběma pásmům jsou z rostlin na poli pěstovaných společné obyčejné druhy obilí, jako žito, pšenice, ječmen, oves, pak brambory a jetel; v nížině převládá cukrovka, zelí hlávkové, mák,

---

*) Důkladné tabulky meteorologické odb. učitele p. Slavíčka jsou uloženy v L. A. dle zápisů chem. adj. p. K. Kašpara.

**) Tento přírodovědecký přehled o květeně a živočišstvu podal rovněž odborný učitel p. Fr. Jos. Slavíček jakožto výsledek mnohaletého pozorování v okrese, pročež také ručí za pravdivost údajů.

bob, vojtěška, řídčeji se pěstují luštěniny, kukuřice, bojínek, len a u některých obcí, jako u Myšlechovic, Choliny, Bílé Lhoty i chmel. V pahorkatině daří se luštěniny, len a řepa. V zahradách vídáme kapustu, lociku, mrkev, cibuli, česnek, petržel, kopr, řídčeji řetkev, tykev, špenát, celer a chřest.

Jako ornice v rovině a pahorkatině nestejné jest jakosti, tu jsouc úrodná, onde kamenitá a neúrodná, tak i lučiny nestejné jsou povahy. Nejúrodnější jsou kolem Litovle, kde vydatnost jejich, ač i zde nestejná, závisí hlavně na poloze a vlhké, každoročně přeplavené půdě. Tráva roste na lukách přiměřeně položených bujně, tvoříc hustý drn, a senoseč jest proto vydatná. Na bařeništích, prohlubeninách však, kde odtok vody zamezen, sklízí se seno špatnější jakosti, protože tu sladké trávy zastoupeny jsou ostřicemi, sítinami a podobnými močály milujícími rostlinami. V pahorkatině rozkládají se lučiny hlavně u potůčků, jsouce jimi zavlažovány, jakost jejich jest též nestejná. Nejúrodnější a poměrně nejrozsáhlejší jsou asi u obce Podolí a Kovářova; menší nalezáme u Bílska, Loučky, Slavětína a j.

Avšak i podnebí a vegetační doba jeví se v obojích pásmech nestejně. Předhoří vyznačuje se podnebím drsnějším, za to ale zdravějším. Z té příčiny oživuje květena v teplejší nížině kolem Litovle dříve, obyčejně již počátkem března. V této době počínají kvésti v zahradách broskve, meruňky, po nich v polovici dubna třešně, švestky, v květnu pak rozvíjí se poupata květu ovoce jabloňovitého. Žito žne se v první polovici července, skoro současně ječmen, koncem samého měsíce pšenice a počátkem srpna oves. Senoseč nastává v první polovině června, otava sklízí se koncem srpna a počátkem září.

V pahorkatině probouzí se květena zřídka před dubnem, obyčejně teprve koncem tohoto měsíce oživuje luh i háj, v květnu pak příroda rychle dohání, co byla tu zameškala. Žně počínají v srpnu, seno sklízí se koncem června, otava koncem září; ovocné stromoví rozkvétá pravidelně dvě až tři neděle později než v nížině. Tu padá sníh zřídka před prosincem, tak že mnohá jarní kvitka po druhé rozkvétají; v pahorkatině počátkem září většina rostlin odkvetla a v listopadu, dříve neb později, halí se kopce a vrchy pozvolna v bílý háv. Záhy nastanou mrazy a zima a trvají dlouho do jara.

Úhrnný počet jevnosnubných rostlin v okrese posud zjištěných — s podotčením, že v pahorkatině posud důkladně pátráno nebylo — zahrnuje v sobě asi 900 druhů a asi 60 odrůd. Z těchto připadá na pěstované 76, na zdivočelé 12, na míšence 5 druhů, kdežto ostatní planě rostou. Nejvíce svým počtem druhů vynikají řády pryskyřníkovitých (35), křižatých (36), hvozdíkovitých (35), motýlokvětých (60), růžokvětých (51), okoličnatých (35), složnokvětých (90), krtičníkovitých (37), pyskatých (41), vrbovitých (19), šáchorovitých (28) a trav (67), odrůdy nepočítajíc.

Botanických zvláštností, jakými se honosí krajiny Moravy s podnebím jiným, okres valně nemá; vytkneme pouze druhy, které se zde pořídku vyskytují.

Na lukách a travnatých místech bývají: žluťucha orličkolistá (Thalictrum aquilegifolium), koniklec obecný (Pulsatilla vulgaris), hlaváček jarní (Adonis vernalis), kyčelnice hlízonosná a devítilistá (Dentaria bulbifera, enneaphylla), čarovník prostřední (Circaea intermedia), hořepník (Gentiana Pneumonanthe), hořec německý (Gentiana germanica), rozrazil klasatý (Veronica spicata), všivec lesní (Pedicularis silvatica), záraza hořčíková (Orobanche pieridis), vstavače (Orchis sambucina, incarnata) a metlice bahenní (Aira uliginosa).

V lesích, mýtinách, křovinách, roklích a na suchých stráních živoří roztroušeně: škorpina hřebenitá (Koehleria cristata), strdivka (Melica ciliata), čemeřice zelená (Helleborus viridis), orlíček obecný (Aquilegia vulgaris), samorostlík klasnatý (Actaea spicata), ploštičník smrdutý (Cimicifuga foetida), brslen bradavičnatý (Evonymus verrucosus), růže alpská a rakouská (Rosa alpina, austriaca), maliníky (Rubus saxatilis, plicatus, hirtus, nemorosus), skalník kdoulový (Cotoneaster vulgaris), lomikamen trojlaločný (Saxifraga tridactylites), dejvorec mrkvovitý (Caucalis daucoides), devětsil bílý (Petasites albus), ježanec skřivený (Lapulla deflexa), oman hnidák (Inula Conyza), hořec hořký (Gentiana amarella), černohlávek velkokvětý (Prunella grandiflora), jež sestupuje až do úvozů nad Cholinou, pětiprstka obecná (Gymnadenia conopsea), okrotice (Cephalanthera rubra, ensifolia, grandiflora), pupkovec (Omphalodes scorpioides), střevičník (Cypripedium Calceolus), pěchava modrá (Sesleria coerulea), na Holém Vrchu u Střemeníčka malý asi 3 dm vysoký keřík rysládk (Prunus Chamaecerasus) a u Březiny na vápenité stráni tis (Taxus baccata) v několika keřích.

Na polích pořídku vídáme: hlaváček letní (Adonis aestivalis), prorostlík okrouhlolistý (Bupleurum rotundifolium), kozlíček zubatý (Valerianella dentata) a pryšec drobný (Euphorbia exigua). Opustíme-li kopec a vrchy pahorkatiny a sejdeme do úvalu hornomoravského, i tu v okolí Litovle některé vzácné a význačné rostlinky najdeme. Navštivme nejprve lučiny, mokřiny a podobná travnatá místa. Tu kvetou: pryskyřník bambulinatý (Ranunculus bulbosus), na louce u hájovny blíže Červenky úpolín evropský (Trollius europaeus), u příkopu za touže obcí řídká odrůda řeřišnice luční (C. pr. var. paludosa Knaf), dále violka luční (Viola pratensis), na travnaté stráni blíže Třidvor slez pižmový (Malva moschata), u Myšlechovic na jisté mezi míšenec vojtěšky (Medicago glandulosa × sativa), na suchých lukách jetel jahodokvětý (Trifolium fragiferum), jetel nachový (T. incarnatum), u Třídvorů poblíž Moravy zlatobýl pozdní (Solidago serotina), na jisté louce u Litovle bezpochyby Třebůvkou zavlečená chrpa horská (Centaurea montana), u Hradečné jediný hořec nížiny (Gentiana ciliata), u Chudobína na mezi modřenec chocholatý (Muscari comosum), blíže jeskyň u Mladče a jen zde rostoucí vousatka mnohoklasá (Andropogon Ischaemum), u řeky Moravy v novější době snad vymřelá tajnička rýžovitá (Leerzia oryzoides) a mečík střechovitý (Gladiolus imbricatus).

Lesy, křoviny, rokle a lomy chovají: pryskyřník kašubský (Ranunculus cassubicus), rybíz černý (Ribes nigrum), keř to v lese Července rostoucí a pro severní Moravu význačný), oman vrbový (Inula salicina), v novější době i na lukách pospolitě živořící, starček hajní a Fuchsův (Senecio nemorensis, Fuchsii), hadí mord nízký (Scorzonera humilis), plícník modrý (Pulmonaria azurea), kruštík širolistý (Epipactis latifolia), lilie zlatohlavá (Lilium Martagon), bělozářka větvitá (Anthericum ramosum), za Novými Zámky v lese na úpatí Mlýnského kopce kýchavice zelenavá (Veratrum Lobelianum), odrůda čistce bahenního (Stachys palustris var. umbrosa), žindava evropská (Sanicula europaea), krabilice vonná (Chaerophyllum aromaticum), věsenka nachová (Prenanthes purpurea), u lomů blíže Nových Zámků večernice vonná (Hesperis matronalis), břek (Sorbus torminalis), rozchodník nachový (Sedum purpureum), chebdí (Sambucus Ebulus), náprstník hlínožlutý (Digitalis ambigua), česneky (Allium acutangulum, fallax) a v Dolním lese u řeky Moravy statná zdivočelá střapatka dřípnatá (Rudbeckia laciniata).

V příkopech, tůních a bařinách najdeš místem míšence kuklíků (Geum urbanum × rivale), šáchor hnědý (Cyperus fuscus), pryskyřník velkokvětý (R. Lingua), stolístek přeslenatý, klasnatý (Myriophyllum verticillatum, spicatum) a bažanovec kytkovitý (Lysimachia thyrsiflora).

Na pustých ladách, u cest a podobných míst živoří komonice zubatá (Melilotus dentatus), štětka lesní (Dipsacus silvester), divizna brunatná (Verbascum phoeniceum), vikev uherská (Vicia pannonica), květel zavěšený (Linaria Elatine), česnek písečný (Allium vineale) a velmi zřídka modrá drchnička (Anagallis coerulea).

Z rostlin tajnosnubných zjištěny v okresu tyto druhy:

A) Kapradiny: osladič obecný (Polypodium vulgare a var. major), hasivka orličí (Pteris aquilina), sleziníky (Asplenium viride, Trichomanes, Ruta muraria, septemtrionale), kapraď blatní (Athyrium filis femina), puchýrnatec křehký (Cystopteris fragilis), kapradě (Polystichum Oreopteris, filis mas, spinulosum, rigidum), osladiče (Polystichum Phegopteris, Dryopteris).

B) Houby. Jedlé: klouzek obecný (Boletus luteus), klouzek ovčí (Boletus granulatus), klouzek královský (Boletus regius), kozák (Boletus scaber var. aurantiacus), zaječí hříbek (Boletus variegatus), pečárka polní (Agaricus campestris), liška obecná, kuřátka (Cantharellus cibarius), smrž neb smrha (Morchella conica), císařka (Agaricus caesareus), kozí brada (Clavaria botrytis, flava), janek, klouzek kravský (Boletus bovinus), rezek (Lactarius deliciosus) a pýchavka (Lycoperdon gemmatum). Jedovaté neb podezřelé: červenka (Boletus calopus), žiďák (Boletus pachypus), modrák jedlový (Boletus luridus), holoubky (Russula), muchomůrka (Agaricus muscarius), liška oranžová (Cantharellus aurantiacus).

Zvířena.

Okres litovelský oplývá nejen poměrně dosti bohatou vegetací, nýbrž jest i sídlem značné, ač posud jen málo známé zvířeny. Jako jiné kraje, zakusilo i toto území Moravy během času značných změn, hlavně v třídě dravých ssavců, kteřížto vykácením druhdy souvislých lesů zapuzeni byli do zemí vzdálených. Není pochybnosti, že v dobách předpotopních jistá zvířata, tak na př. medvěd jeskynní, jehož kostra v jeskyních u Mladče nalezena byla, se tu zdržovala a že území naše ještě v středověku rejdištěm bylo mnohých šelem, jako vlků, rysů, divokých koček. Ještě r. 1577 byli, jak pamětní knihy dosvědčují, v lese Doubravě císařem

Rudolfem za pobytu jeho v Olomouci uloveni dne 2. července jeden vlk, 16 kusů černé zvěře a den na to na březích řeky Moravy poblíž Litovle 3 bobři.*)

Zvěř lesní zastoupena jest hlavně zajícem a srncem; daněk a jelen, druhdy v oborách novozámeckých chovaní, snad již jen z hor sudetských sem zabíhají.

Ptáci. Těchto se počítá na Moravě asi 280 druhů, z nichž však jest jen třetina stálých. Na bližší okolí Litovle připadá přes 100 druhů, počet to dosti značný. Poskytujeť krajina naše opeřencům svými rozsáhlými lesy, hustými křovinami, širými polnostmi, lučinami, bařinami a četnými zahradami všech podmínek živobytí, potravy, útulku v čas nebezpečí a přiměřených místeček na stavění hnízd.

Z ptáků, již z řídka k nám zabloudí, buďtež jmenováni: orel mořský (Haliaetos albicilla), v jednom kuse ulovený a r. 1901 opětně pozorovaný, ostříž (Falco subbuteo), drozd jižni (Turdus italicus), brkoslav (Bombycilla garrula), poštolka rudonohá (Falco rufipes), dytík (Oedicnemus crepitans), volavka šedá (Ardea cinerea), volavka rudá (Ardea purpurea), kachna bělohlavá (Anas Leucocephala), polák malý (Fulica nyrocca), racek chechtavý (Larus ridibundus), racek bouřní (Larus canus), černý kormorán (Carbo cormoranus), mořská vlaštovka (Sterna fissipes), roháč rudokrký (Podiceps rubricollis), morčák obecný, veliký a malý (Mergus merganser, serrator, albellus).

Ve vodách neb u vod pozorováni jsou: křehotavý rákosník (Acrocephalus), konipas bílý a žlutý (Motacilla alba, flava), ledňáček (Alcedo ispida), kulík (Aegialis minor), pisík (Actitis hypoleucos), slípka zelenonohá (Gallinula chloropus), lyska černá (Fulica atra), bukáč velký (Botaurus stellaris), bukáč malý (Ardeola minuta), kachny (Anas boschas, querquedula), hohol (Clangula glaucion) a roháč nejmenší (Podiceps minor).

Plazi a obojživelníci nevykazují žádných zvláštností; vyskytují se: ještěrka obecná (Lacerta agilis) a slepýš (Anguis fragilis). Na pokraji lesů, v příkopech, u potoků plazí se užovka obecná (Coluber Natrix), kdežto náš jediný jedovatý středo-

*) Podle urbáře haňovického z r. 1679 platila vrchnost střelného: za medvěda 2 zl 20 kr., za rysa (1·30), za divokého kance (1·10), za vydru (1·—). za divokou kočku 24 kr., za lišku 30 kr., za „velkého orla“ 24 kr., za „malého orla“ 12 kr., za tetřeva hlušce 45 kr., za tetřívka 24 kr.

evropský had zmije (Pelias berus) zřídka v lomech kamenných, na skalnatých výslunných stráních pahorkatiny si libuje.

Ryby. V celé délce toku svého v území moravském nedělí se řeka Morava v tolik ramen, opět se spojujících, jako u Litovle, kterážto okolnost na směr živnosti prvních osadníků na místě, kde se nyní město rozkládá, zajisté nebyla bez vlivu. Není pravdě nepodobno, že první osadníci, přilákáni byvše hojností ryb, jimiž řeka Morava druhdy slynula, rybařením se zaměstnávali. Ještě za doby, kdy městem vládli páni z Boskovic (1513—1597), tvořili rybáři svůj zvláštní „cech". Dle „artikulí" rozděleny byly v den výroční jednotlivé části ramen řeky Moravy u Litovle mezi rybáře a nebylo dovoleno jinde leč na vlastním vykázaném místě rybařiti. Rybolov provozoval se tehdy zvláštními koši (vršemi) z proutí vrbového upletenými, jichž žádný rybář nesměl více než 45 kusů nalíčiti. Proti nepovolanému rybaření bylo přísně zakročeno; za to však bylo měšťanům dovoleno, dvakrát v týdni (ve středu a v pátek dopoledne) udicí a čeřenem velké ryby loviti. Všem cizím osobám byl rybolov v obvodu města zapověděn.

Z toho jde na jevo, že tehdy řeka Morava v okolí Litovle slynula množstvím drobných i velkých ryb a poskytovala výživy neb výdělku mnohému z měšťanů litovelských. Za doby nejnovější se arciť poměry změnily. Různými výkaly z továren, kanálů zde i v horní části Moravy (nejvíc Brasovou továrnou v Zábřehu) jest voda řeky Moravy na mnoha místech znečištěna, tak že jen v ramenech nezakalených ryby se udržely, a ještě jen v množství nevelkém. Ze 40 druhů ryb, jež na celé Moravě pozorovány jsou, vídány zde byly tyto: pstruh lososový, jenž však do území zabloudil, mihule říční, mník obecný, okoun, karas, pulec obecný, libující si hlavně v mělkých písčitých místech řeky Moravy, lín, plotice, parma obecná, piskoř, hlavatice, zdržující se u mlýnů a stavů, bělice a v horských potocích mřenka. Také kapři a štiky, jež se v rybnících chovají, jsou v řece Moravě posud dosti hojní. Před lety v rybnících i malá rybička hořavka byla chycena.

Měkkýši. Plžů v celém okrese čítá se asi 56 druhů, kdežto mlži zastoupeni jsou jen dvěma druhy a sice všeobecně známým velevrubem malířským (Unio pictorum L.) a vzácnou okruženkou bahenní (Sphaerium lacustre Müll).

Hmyz. Litovelský okres, kde v pestré rozmanitosti se střídají pole, luka, lesy listnaté i jehličnaté, oživen jest hojným

hmyzem; zejména vyniká hmyz vodní četnými druhy potápníků, chrostíků, podeněk a vážek na místech močálovitých, jež každým rozvodněním povstávají. Lesy zdejší hostí některé vzácnější druhy střevlíků (Carabus glabratus, convexus, auronitens), tesaříků (Prionus corianius, Ergates faber, Rhagium bifasciatum), krasců (Agrilus subauratus, viridis, hyperici), malých nosatců z rodů Phyllobius, Strophosomus, Eusomus, Polydrusus a Balaninus a mnohé druhy lumků, pilatek, mravenců a křísů.

---

2. Osazování krajiny.

Obraz krajiny litovelské v pravěku a v době předhistorické.

Badáním starožitnickým jsme poučeni, že již za doby ledové zároveň s velikány severu, mamutem, nosorožcem, medvědem jeskynním, sobem, koněm pravěkým a jinými pravěkými zvířaty, jichž kosti nalézáme v Bočkově Díře, žil v naší krajině člověk, jenž bydlel v jeskyních a později snad také v podzemních chodbách ve žlutnici vykopaných (v Nákle a Seničce).

Pravěký člověk, jak dobře zachovalá lebka nalezena*) s jinými kostmi a pazourkovými nástroji r. 1826 v „Bočkově Díře", svědčí, nebyl postavy obrovské, aniž vzezření zvířecího, jak se lid obyčejně domníval, nebo jak v národních pověstech se líčí, ač byl především lovcem.

Minulo drahně časův — klimatické poměry se změnily, nepřehledné spousty vod, jež z celé krajiny učinily jezero a kolem ostrohů a strání (u Mladče, Nákla a Příkaz) proudívaly, ztrácely se poznenáhla, až zbylo těch několik ramen Moravy. Člověk již nevyhledával jeskyň, kdež mu dříve zápasiti bylo s lítou zvěří, nýbrž vlastní rukou počal budovati přístřeší pohodlnější. Hlubiny země zachovaly stopy jeho činnosti, které zub času sice ohlodal, ale nezničil.**)

Z doby, kdy ostroh nákelský byl břehem Moravy, pochází stavby kolové, v rybníku „Podkově" r. 1883 objevené, a brusle, robené z nártních kostí koňských,***) na nichž člověk zimní dobou za povoláním neb k zábavě po zmrzlé řece se pohyboval jako severní národové dosud na lyžích (ski).

---

*) Předměty nalézají se v přírodovědeckém museu ve Vídni.

**) Viz nálezy unčovické v této knize.

***) Čas. olm. muz. vl. I. 28, 143.

Kolové stavby potrvaly až do doby bronzové, jak souditi lze z předmětů kamenných a kovových mezi koly vykopaných. V nákolí nákelském poutají naši pozornost zvlášť rýhované vědro (kotel) spěžové s miskami typu halštatského,*) jenž v okresu našem četně jest zastoupen (asi 500 let př. Kr.) Předměty nalezené byly k nám dováženy obchodníky jižními až zřízeny byly domácí tavírny na spěž a železo v Nákle a v Rozvadovicích a jinde.

Obr. 5. „Plavatisko“ nad Bočkovou Dírou u Mladče. (Pravěké hradisko.)

Mimo již jmenované vědro a misky z nákolí nákelského byly tamtéž nalezeny bronzový meč v mohyle „na Okolisku“, kelty (dláta) a šperky; v Rozvadovicích náramek spěžový a jehlice, v Seničce v lomu kamenném a v Březové sekyrky a dláta, zvaná kelty a palstávy, v Cholině spěžový šperk.

Zvlášť pak pozoruhodny jsou obě tavírny pravěké v Nákle a v Rozvadovicích, kdež objeveny byly škváry, slité železo,

*) Tamtéž V. 55, Nálezy nákelské jsou většinou uloženy v olom. museu, pak ve dvorním vídeňském, pražském, v kabinetě olom. čes. gymnasia a ve sbírce p. Fišary v Nákle.

trubice a kadlub k tavení železa, množství železných nástrojů, sekyr a obušků; železná ruda sem byla dovážena.*)

Z ozdobného zboží rázu halštatského připomínáme: stříbrné náušnice a náramky, skleněné perly i zlaté předměty na pohřebišti mezi Náklem a Příkazy.**)

Poslední doba předhistorická sluje staroslovanská neb hradištní. Charakteristickým znakem této kultury je vlnovka — čáry,

Obr. 6. Nálezy mladečské: Krápníky a popelnice z Plavatiska

pruhy a tečky na okraji nádob — a zvláštní náušnice s hákovým zakončením ve způsobu ∽, jež se na řemínku při skráních nosily.

Předměty hradištného rázu byly téměř ve všech osadách okresu nalezeny. Zvláště četně v Nákle, v Mezicích, v Odrlicích, v Seničce, v Cholině, ve Mladči, v Rozvadovicích u předvěké tavírny železa.

---

*) Čas. olom. muz. XIII. 49, II. 150, V. 57, VIII. 47, X. 126, XII. 115.
**) Tamtéž II. 101.

Z pravěkých hrobů přisuzujeme hroby s kostrami našim předkům; hroby žárové nejsou slovanského původu.

Popelnice, v kosterných hrobech nalezené jsou nádoby různých tvarů určené pro popel zvířat obětovaných a pro pokrm (obilí), nápoj i oblíbené šperky mrtvému do hrobu dané.

Hroby kosterné halštatského typu byly objeveny: na „Okolisku“ v Nákle mohyla, v níž nalezeny byly spěžové předměty, jako podoba „bůžka“, náramky, prsteny*) a na novém hřbitově více hrobů. Sem zařaďujeme také rozsáhlé pohřebiště mezi Náklem a Příkazy s kostrami natažených i skrčenými,**) hroby mezické a cholinské.

Kostrové hroby hradištného rázu slovanského (mohyly) v Nákle, v Cholině: kostry s esovitými bronz. náušnicemi, v Mezicích,***) v Odrlicích rozsáhlé pohřebiště na Malých Padělcích (popelnice s vlnicí) a jinde.

Římské mince byly nalezeny v Nákle a v Cholině. Hluboko pod koly vodními ve mlýně lhotském nalezli dělníci „bůžka“ podobného buchlovskému ($1^1/_2$ dm vys. s krásnými ozdobami).

Zakládání osad slovanských.

Kdy Slované sídla nynější zaujali, není dosud dosti jasno, poněvadž i zprávy římských a řeckých dějepisců jsou tu neurčité. Jisto však jest, že staří Slované nebyli národ kočovný, nýbrž dle svědectví římského spisovatele Tacita „domy stavěli“, což dokazuje usedlost jejich na určitém místě. Přišedše do nové vlasti, zabrali nejprve úrodné krajiny při řekách, které jim byly nejspolehlivějšími vůdci v zemi neznámé.

Krajina litovelská byla již za slovanského pravěku hustě obydlena, o tom svědčí již starobylý tvar návsí (okrouhlice): ves tvořila uzavřený celek v podobě kruhu nebo podkovy. Ve středověku chránily strany privilegované jen sebe; páni, vladykové a měšťáci uzavírali se v hradech, tvrzích, hradbách a zdech městských, kdežto venkovský lid byl na pospas vydán nájezdům nepřátelským.

---

*) Růžička: Sborník Velehr. III. 276.

**) Čas. olom. muz. V. 97.

***) Tamtéž I. 128, XI. 159.

Obr. 7. Půdorys Seničky.

V dobách pozdějších jali se však i venkovští předkové naši z přirozeného pudu sebeobrany dědinu uzavírati pevnými humny a zídkami, z kamene a cihel vystavěnými, a v čas válek a nepokojů opevnili ves náspy a příkopy. Tento způsob opevnění dobře se osvědčil při hájení Senice proti Švédům za války třicetileté. Měly také některé dědiny svou bránu na konci ulice nebo cesty z návsi vedoucí, a názvy jich zachovaly se místy až dosud: „Zábraní“ (v Nákle, Seničce) neb „Zábrančí“ (u Odrlic) a jinde. Nejstarší vesnice okresu mají náves okrouhlou, ovšem během času poněkud změněnou na př. v Nákle („Okolisko“), neb hranatou jako v Senici, Seničce, Dubčanech a jinde. Některé návsi zase jsou ohněm a přestavbami tak změněny, že jen stěží lze původní půdorys poznati. Okrouhlé zakončení vsi se tak dlouho narovnávalo a přímilo, až z bývalé okrouhlice zbyla řada souběžných domů (v Odrlicích). V Měrotíně zase prostřed okrouhlice byly postaveny domy.

Původní ráz staroslovanský nejlépe se zachoval v Nákle,*) v Dubčanech,**) v Senici, v Seničce, v Rozvadovicích a v Unčovicích. Kostel stál v nejstarších osadách sice na návsi, ale nikoli v prostředku, nýbrž v čele (v Nákle a v Senici).

Jména osad.

Nejstarší osady mají názvy po nějakém praotci neb rodu a končí na „-ice“. Na místě dnešních Myšlechovic se usadil praotec Mysloch; družina jeho slula Myslochovici (Myslochovci) a osada jejich pak Myslochovice. Podobně povstala jména osad: Unčovice od osobního jména Una, Uníka, Uneše; Haňovice (od Haněje), Rozvadovice, Řimice a jiné.

Vesnice na „-ov“ a „-ín“ jsou rovněž pojmenovány po praotcích-zakladatelích. Na př. Búzov po Búzovi, Slavětín po Slavatovi, Svojanov po Svojanovi, Měrotín po Mírotovi. Střeměníčko sluje ve starých spisech Střemenín, osada založená bezpochyby od Střemeny z Chudobína.

V době křesťanství povstaly názvy: Vilímov z osobního jména „Vilém“, Olbramovice (nespr. Obranice) ze jména „Olbram“, Blažov ze jmena Blažej.

---

*) Půdorys ve spise O. Vidrmana: „Náš hanácký lid“ r. 1893.

**) Čas. olom. muz. V. 18.

Jména mnohých osad odvoditi lze od potoků a řek osadou tekoucích, na př. Senice, Cholina, Červenka, ale také od povahy půdy, jako Náklo, Březová, Hvozdečko, Nasoburky, Loučka, Střeň, Doly, Podolí.

Osady novějšího založení jsou všecky Lhoty, dále Třídvory, Nová Ves, Jáchymov, Víska.

Obraz krajiny litovelské kolem r. 1200.

Pomezní hvozd země moravské, zvaný Jeseník a nížiny řeky Moravy byly ještě na sklonku XII. století hustým lesem zarostlé.

Náš nejstarší letopisec Kosmas Pražský († 1125) vypravuje, že krajina olomoucká byla lesnatá a řekami ovlažována, k lovům způsobilá a ve vodách poskytovala hojnost ryb. Na lesní povahu a pozdní kolonisaci krajiny ukazují četné osady, zvané „Újezdy“ a „Lhoty“. Na stráních pohoří jesenického poznáváme „lesní újezd“, u vsi „střelců“ (u Střelic), jenž darován byl měšťanům uničovským, aby les jim vyměřený objížděním koňmo vyklučili a půdu ornou připravovali, „Újezd medelský“ byl již r. 1131 majetkem kostela olomouckého. „Újezd mohelnický“, připomínaný r. 1180, zaujímal veliké lesy kolem Mohelnice na sever a západ až k českým hranicím, na východ až k Dúbravě zeměpanské, jíž vévodil pomezní hrad královský Úsov. R. 1174 daroval vévoda olomoucký Oldřich klášteru hradišťskému „les u Nákla, jenž újezd slove“.

Tento klášter zase postoupil část lesa osadníkům, aby jej vyklučili a zúrodnili na určitou dobu čili „lhůtu“, jakožto svobodný majetek, z něhož jim platiti bylo stanovený úrok. Sídliště jejich pak nazváno „Lhota“. V našem okresu jsou tři vesnice toho jména. Lhota u Nákla vznikla tedy kolonisací, vycházející z kláštera hradišťského, Bílá a Červená Lhota z kolonisačního střediska mohelnického.

Také pohoří rampašské bylo porostlé tmavým lesem, jen na horní úrodné rovině opodál řeky Moravy již vystupovala z černého hvozdu sídliště lidská, v nichž poznáváme některé z našich vesnic. Výslovně se uvádí do konce XII. století: Náklo a Senice (r. 1078), Cholina, Myšlechovice a Haňovice (r. 1131), Chudobín r. 1203.

Litovel stála již tehdáž, ač se výslovně nikde nepřipomíná, na pevném ostrůvku uprostřed bařin a lesů, na němž bylo rozházeno několik rybářských chatrčí.

V době, kdy Olomúc byl sídlem údělního knížete z rodu Přemyslova, nastal čilý styk a obchod mezi oběma sesterskými zeměmi a hlavními městy Prahou a Olomúcem. Nejživější obchodní dráha slula „cesta trstenická". Směřovala z Olomouce k Topolanům, Těšeticům, kolem hradiska náměšťského údolím Sumice k Laškovu a Přemyslovicům, kolem Stražiska (Stražiště) do Konice, pak Hvozdem do Úsobrna, kdež bylo clo a do Jevíčka, kdež se mýto uvádí r. 1256, odtud pak k Litomyšli podle říčky Trstenice, po níž má jméno.

Jiná cesta vedla za starodávna z Olomouce k Náklu („hradská cesta"*), Senici, Odrlicům, Cholině až do Chudobína, odtud hlubokým úvozem k Sobáčovu a Mladči, dále kolem Bočkovy Díry „Brodkami" na Měník a Řimici („na Demčí") k Lošticům a Búzovu údolím Třebovky. Někde u Jevíčka se tato stezka spojila s cestou trstenickou. Třetí cesta na severozápad se uvádí v polovici XIII. století z Litovle přes Uničov a Úsov.

Že cesty těmito směry vedly, dokazují stará mýta a cla v Úsobrně, v Konici, v Jevíčku, v Litovli, v Uničově, v Úsově a ve Mladči, nikdo jim totiž neodpíral, když na sněmě r. 1484 o potvrzení mýt jednáno bylo. U mýta pána Bočka Kuny z Kunštatu v Búzově bylo poukázáno na blízké starší mýto v Jevíčku. Je to zároveň doklad pro směr cesty z Búzova k Jevíčku.

Na obranu cestujících byly na opevněných a vysokých místech stanice strážnické, kde ležela stráž pomezní, aby kupcům, bylo-li potřeba, i průvodu poskytla. Strážníci tito sluli lesní neb chodové a drželi za střežení cest zemských část sousedních pozemků a lesů bez platů a robot. R. 1354 na př. nařizuje markrabě Jan kupcům, aby se neodchylovali od cest veřejných, do Olomouce vedoucích, jinak že pozbudou $^2/_3$ zboží ve prospěch města Olomouce a $^1/_3$ že připadne těm, „kteří cesty střeží".**) Památku po těchto chodech máme v názvech některých vrchů a vesnic poblíž naznačených stezek, na př. Střížov u Náměště, Stražisko neb Stražiště u Konice, Stráž a Prochodce, kopce

*) Uvádí se výslovně pod tímto jménem v mezických „Registrech" z r. 1708 (soud. arch. L.) fol. 158.

**) „Qui vias custodiunt". Dobn. Mon. Boh. IV. 346.

u Hvozdu,*) Strážnice nad Kozovem u Búzova. Hradiska u Náměště a „Rmiz“ u Laškova objevená, jsou bezpochyby strážnice podobné, stanovené „na Sumici“. Podle nálezů na podobných místech pak soudíme, že již v předhistorických dobách měla zvláštní důležitost, poskytujíce obyvatelstvu ochrany.

U hlavních stezek bývaly v jisté vzdálenosti hospody, zvané „Kocandy“, kdež majitelé „kotcích“ (fasuňkových) vozů přenocovali, koně napájeli a krmili. Dosud se jmenuje rohový dům na Zábraní v Nákle od nepamětí hospoda „Kocanda“. Podobné krčmy se již ve XIV. věku vyskytují v Sobáčově a Pateříně.

Také půdorysy výše jmenovaných osad nám naznačují směr pradávných cest, neboť předkové naši stavěli svá obydlí s obou stran cesty, která je s nějakým střediskem národním spojovala; na konci ulice byla „brána“.

Zábraní nákelské ukazuje k Senici, Zabranči odrlické k Cholině.

Konečně by se mohl snad jako doklad pro spojení cestovní uvésti i větší nález římských mincí v Nákle, v Cholině, v Těšeticích, v Konici a v Jevíčku.

Hrady, zámky, tvrze a panství.

Soudní okres litovelský tvoří část bývalé župy olomoucké, jež záležela z jistého počtu obročí, které král neb údělný kníže olomoucký jakožto výsluhu svým úředníkům s počátku v léno, později dědičně postupoval. Za dob něm. feudálního (lenního) zřízení osobovala si šlechta moc soudní nad lidem a utvořila si hranice své právomoci na majetku svém čili okršky panské.

Na půdě litovelského okresu bývala ve své celosti neb jen částečně tato panství:

1. Panství úsovské, k němuž příslušelo: býv. královské, pak knížecí lichtenštejnské město Litovel a jemu poddané vesnice: Červenka, Mezice (podíl), Třídvory, Víska a Zhořelice — dále Měník, Mladč a Řimice (podíl).

2. Panství búzovské: městečko Búzov s hradem, Blažov, Doly, Javoříčko (podíl), Jeřmaň, Kozov, Obectov, Olešnice, Podolí, Svojanov, Vozdečko neb Hvozdečko a podíly z Hrab a Řimic.

*) V listině z r. 1279 se připomíná „Hwozdeczka cesta“. Cod. dipl. Mor. IV. 233.

3. Panství haňovické: Haňovice se zámkem, Hradečná, Měrotín, Myšlechovice, Savín, Slavětín, Rozvadovice.

4. Panství hradišťské (klášterní): Náklo, Lhota, Mezice (podíl), Střeň.

5. Panství chudobínské: Chudobín se zámkem, Bílsko, Cakov, Ješov, Kluzov, Kovářov, Loučka, Nová Ves, Olbramice, Sobáčov, Vilímov.

6. Panství bělolhotské: Lhota Bílá s vladyckým dvorem, býv. tvrzí, Hraby (podíl), Javoříčko (podíl), Pateřín, Střemeníčko.

7. Panství červenolhotské r. 1694 s Búzovem spojeno: Červená Lhota s býv. tvrzí, Hraby (podíl), Hvozdečko (podíl), Řimice (podíl).

8. Panství olomoucké kapitoly: Senice s býv. tvrzí, Odrlice, Senička.

9. Panství olomoucké (městské): Unčovice s tvrzí, Březová, Dubčany, Cholina, Mezice (podíl).

10. Panství litovelské, poddané úsovskému, k němuž příslušelo mimo u 1. uvedené vesnice ještě Perník v uničovském okrese.

---

3. Obyvatelstvo.

Národní poměry.

Až do polovice XIII. století bylo obyvatelstvo okresu výhradně národnosti české a proto jsou všecky osady starší založení a jména slovanského.

Až do válek husitských měl převahu v městě Litovli ve Třídvorech i Vísce živel německý, ano i jiné osady, původně ryze slovanské, jako Zhořelice, Nasoburky i Cholinu a okolí tento germanisační proud poněkud zachvátil působením něm. práva magdeburského. Národní obranou za dob husitských tento proud na čas sice se zastavil, ale později, zvláště pak po třicetileté válce tím pronikavěji po celé krajině se rozlil a utvořil tak ostrov německý v državě od nepaměti slovanské.

O Litovli pojednáme zvláště na jiném místě.

Zajímavé byly také národnostní poměry v Cholině. Že němectví v této praslovanské osadě již před 30letou válkou se ujalo a nikoliv teprve po ní, jak farář Arnošt Varadia ve své

pamětní knize cholinské z r. 1716 tvrdí a mnozí jiní za to mají, toho důkazem je německé úřadování práva olomouckého se soukromými osobami cholinskými již r. 1613.

Národnostní různost je také patrna již v křestní matrice od r. 1614 s čistě německými jmény. Germanisace po třicetileté válce tak rychle se rozžírala, že na začátku XVIII. věku byla osada většinou německá. V pamětní knize kostela cholinského,*) kterouž r. 1716 založil tehdejší farář Arnošt Varadia (od r. 1714), čteme o obyvatelích cholinských toto: „Obyvatelé této vesnice (Choliny) užívali od nepaměti před válkou švédskou výhradně jazyka moravského, což také vysvítá z různých smluv starých, českou řečí sepsaných, jichž opisy se nacházejí v „Protokole"; jiným důkazem jest také, že v hlavním kostele, jenž všeobecně „moravským" slove, kázání a zpěvy až dosud v moravské řeči se konají. Nyní však jsou obyvatelé většinou**) Němci, ačkoliv také moravské řeči znalí. Kroj jejich jest hanácký."

O jejich povaze se málo lichotivě zmiňuje, vytýkaje jim, „že jsou lidé hrubí***) a jeho předchůdcům tuze křivdili".

„Německý" kostel k cholinskému byl přistavěn v letech 1600—1605. R. 1677 bylo v Cholině z 58 usedlých obyvatelů jen 18 Čechů (dle popisu t. r.).

Některé trati polní zachovaly si posud německá jména jako: „Gryndle, Héche (= Höhe) Grumbegle (Krummbogen) Durboch, Banisle". Starší lidé pamatují ještě pomníky na hřbitově s čistě něm. nápisy. R. 1858 uvádí pamětní kniha, „že německá řeč vymřela".†)

Cholinská kolátura byla nedlouho před 30letou válkou velmi rozsáhlá, poněvadž několik far okolních přešlo do rukou protestantských.

Farář Varadia uvádí v popise jednotlivé osady (r. 1716), počet obyvatel a jich národnost. Podle této statistiky byli cholinští většinou utrakvisté (mocní obou řečí). „Všichni jsou české řeči znalí, avšak ne všichni německé". Sedláků je 32, chalupníků 30.

Dubčany: „Vesměs Moravané". Sedláků 18, mezi nimi 2 svobodníci (půhončí), chalupníků 6.

---

*) Farní archiv cholinský.

**) Kn. pam. „potiori ex parte".

***) Tamtéž: „homines duri fol. 21.

†) Tamtéž fol. 210 „linqua germanica emortua".

Odrlice: „moravské“ obyvatelstvo. Sedláků 17, chalupníci 3.

Rozvadovice: mor., 15 sedláků, 8 chalupníků.

Zhořelice: „Většinou Moravané“, sedláků 17, chal. 4. V matrice většinou jména česká.

Nasoburky: „Utrakvisté“ — obou řečí znalí, sedláků 12, chalupníků 13. Jména v matrice (1614—1666) čistě německá. Malé Nasoburky nazvali Němci „Kotdörfl“, což Češi zkomolili v „Kotrflek“.

Myšlechovice: „Utrakvisté“ — obou řečí znalí, sedláků 14, chalupníků 5. Tato ves byla již před 30letou válkou úplně poněmčena.

Haňovice: „Většinou Moravané“, 4 sedláci, 7 chalupníků. Matrika však vykazuje od r. 1666 jména téměř úplně německá. Zdá se, že tu němectví brzy ustoupilo.

Sobáčov: 16 chalupníků. Podle matriky ke konci XVII. st. převážnou většinou německý. Od r. 1691 vyskytují se některá česká jména. Varadia národnosti neudává.

Loučka „moravská“, 10 sedláků, 8 chalupníků.

Bílsko „moravské“, 12 sedláků, 8 chalupníků.

V Kluzově 16 chalupníků, v Nové Vsi 12 chalupníků a ve Vísce 2 sedláci, 5 chalupníků. Podle popisu 1667 4 Němci a 3 Češi z usedlých. Také tu neudává Varadia národnosti, byla však bezpochyby česká.

V Chudobíně podle matriky z konce XVII. stol. jména většinou česká.*)

Z ostatních osad v okrese známe ještě poměr národnostní z popisu vrchnostenského 1667 a 1677 v Července, kde bylo ze 40 usedlých asi 5, po 10 letech již 8 Němců. Ve Třídvorech z 22 osedlých 7 Němců, z 9 nově osedlých 6 Čechů a 3 Němci.

V Mezicích bylo na podílu litovelském 8 poddaných, z těch 2 Němci, na podílu hradišťském z 12 osedlých 1 Němec, na olomouckém 10 českých osadníků.**)

Když nastala klidnější doba a přirozeným vzrůstem české obyvatelstvo mohutnělo, měnily se uvedené dědiny opět v české. Srovnáváme-li poměr obyvatelstva podle národnosti, jaký se nám

---

*) Údaje z matrik cholinských poskytl dp. Fr. Rogoš, kaplan v Cholině r. 1902.

**) Údaje ze zem. reg. viz Slavíkovu stať Čas. Mat. Mor. 1892, 245.,

jeví nyní po 200 letech, r. 1880 a 1890, shledáme, že v okrese litovelském získali Čechové zase všechny vesnice, v nichž zbylo pouze 3% Němců.

Poměry lidu poddaného.

Za starých dob slovanských a ještě za panování prvních Přemyslovců byla úplná rovnoprávnost veškeré společnosti před zákonem trestním. Život našich dávných předků byl patriarchální; jak žili otcové národa israelského, o nichž nám vypravují knihy starého zákona, tak žili naši praotcové moravští, tichý život rolnický, rybářský neb lovecký. Nejvyšší moc měl stařešina (hospodář) jako představitel celé rodiny, rodu a kmene, avšak nikoliv jako jedinec. Povinnosti, které lid měl k vévodovi, sídlícímu na župním hradě olomouckém, jsou částečně naznačeny v zakladací listině kláštera hradišťského z r. 1078. Údělný kníže Ota postoupil klášteru podíl na Nákle a nařídil, aby obyvatelé „plat a desátek“ klášteru odváděli a také „ostatní, kteří povinni jsou službou vojenskou, opravováním města a mostu (v Olomouci) a jiné nutné práce vévodovi“, opata poslouchati mají.

Vlivem západním počínala se vyvíjeti moc osobní a dědičná, která vznikala z osobní statečnosti a chytrosti. Ta nenápadně ovládala lidi slabší a nemajetné, hradila se jimi proti nepříteli a za prokázanou službu dávala v léno půdu vlastní nebo na nepříteli dobytou. Tak povstal poměr poddanské odvislosti. Majitel léna začal se uzavírati v hradech a tvrzích a odděloval se od ostatního obyvatelstva, s nímž ještě před nedávnem tvořil jeden společenský celek.

Poměr právní mezi pánem a poddanými jeho, osobně svobodnými, byl až do válek husitských obstojný; selský lid měl právo, když ho pán robotami a daněmi příliš obtěžoval, statek svůj opustiti a u jiného pána pod právem zákupním se usaditi. Byli tedy statkáři nuceni s poddanými šetrně nakládati. Avšak lid již od časů Karlových raději všeliké útisky trpělivě snášel nežli by dědinu, v níž od maličkosti bydlel a živnost svou měl byl opustil. Stavové čeští získali od slabého krále Vladislava Jagelovce r. 1487 potvrzení nálezu sněmovního, kde zakázáno bylo poddaným bez vůle vrchnosti lán neb živnost opustiti.

Lépe na tom byl lid moravský, neboť páni a vladykové, řídíce se knihou tovačovskou, stěhování lidu selského překáže

nekladli. K ulevení poddanství přispěli i lidumilní a zámožní páni Vilém z Pernštejna (kališník) a Václav Haugvic z Biskupic (katolík). Ještě ve sporu Senických s kapitolním děkanem Pirnusem z Pírnu pro robotování 2 lánů, jež děkan od fary senické „k ruce a požitku svému obrátil“, dovolávají se občané seničti smlouvy z r. 1515 s Vilémem z Pernštejna na Helfenštejně, „že roboty nejsou povinni konati“. Spor byl r. 1609 v Olomouci urovnán v ten smysl, „že ta smlouva Viléma z Pernštejna ve své podstatě bez porušení zůstane“.*) Václav Haugvic vzdal se úplně roboty v Unčovicích, Březové a Mezicích za nepatrnou náhradu 21 zl. listinou danou r. 1546.**) Takových skvělých příkladů lidumilnosti jest ovšem málo. Podle nařízení Václava Haugvice, obsaženém v listině z r. 1617, bylo v Búzově 11 velkým sedlákům 4 dni koňmi a 2 dni pěšky robotovati a 9 chalupníkům pěšky 6 dní.***)

Po válce třicetileté byly poměry horší. Teprv za času Marie Terezie a Josefa II. se rolnictvu uvolnilo. Pozoruhodný jest názor, který ještě za dob císařovny Marie Terezie panští úřadníci o vzniku a původu nevolnictví měli. V relaci z roku 1770†) čteme, že původ nevolnictví dlužno hledati v dobách, kdy se lid proti vrchnosti bouřil a za to porobou potrestán byl. Dotyčná relace rozeznává nevolníky čili nezakoupené poddané a svobodníky. Domy a pozemky nezakoupených osadníků náležejí vesměs vrchnosti; takoví poddaní nemají práva kšaftovního (závěti), nesmějí beze zvláštního dovolení ani řemeslu se přiučiti ani oženiti. Poddaný má pouze právo užívati pozemků vrchnostenských za stanovené dávky a „purkrechtní platy“. Pro špatné hospodářství může kdykoliv odstraněn býti. Zakoupený občan jest vlastníkem pozemku a platí za to určitý úrok (na př. „dvořáci“, majitelé svobodného dvoru, „zákupní rychtáři“ ve Slavětíně, „půhončí“ v Dubčanech).

Robotní poměry byly na jednotlivých panstvích různé jakož i způsob roboty, a uvádějí se u každé obce zvlášť.

Dvorním reskriptem ze dne 10. února 1783 bylo nařízeno, aby všechny roboty zaměnili se za dávky a platy, a r. 1846 „na věčné

*) Zemský arch. opis v Bočkově sbírce.
**) Obecní archiv v Unčovicích.
***) Arch. hradní Búz.
†) Br. Notizblatt 1863.

časy". Za jeden den potažní roboty se platilo v Búzově 12 kr. k. m., za pěší robotu v krátkém dni 4 kr., v dlouhém 6 kr. k. m. výkupného. Nejvíc platili v Nákle výkupu. Sedlák 650 zl., chalupník 396 zl.

Mimo robotu platili poddaní jisté dávky a daně na penězích a plodinách polních za puštění odúmrtí (volného kšaftování). Dávky peněžní (kontribuce), od poddaných zapravené, jmenovaly se „řádné"; „mimořádné" kontribuce platila vrchnost.

Život lidu.

Mravy a obyčeje lidu, jimiž oslavovány byly důležitější události rodinné i obecní, jsou původu mnohdy až pohanského (topení Morany a honění krále). Dlužno s politováním zaznamenati, že všady zanikly na újmu svéráznosti lidu moravského. Co se ze starodávných her občas pěstuje, jako královničky a jiné národní tance, není již žijícím zvykem a mravem, nýbrž modernisovaným výtvorem příležitostným nějaké „národní slavnosti". Staré hry, tance a obyčeje lidu hanáckého byly vkusné, srovnávaly se s vážnou povahou Hanákovou a byly ve všem mravopočestné a slušné.*)

Rázovitých národních písní na Hané vůbec mnoho není, za to pěje lid víc v hornatějších krajinách. Zdá se, že rozmanitost přírody a těžší způsob výživy nepoměrně víc na vnímavost člověka působí než úrodná sice, ale jednotvárná, málo romantiky poskytující rovina.

Nářečí na okrese jest hanácké, v horách slyšíme v násloví před samohláskou více „h" než v rovině, na př. hovidím místo ovidím, ho vode místo o vode. Takové vyslovování má se u Hanáků za značku, prozrazující „horáka". Hranice nářečí stanoví jinak lid, jinak jazykozpytec. Odrličtí a Dubčanští přezdívají Cholinským „podhoráků", vyhlašujíce sebe za pravé Hanáky, ač po celá staletí s nimi v úzkém styku jsou, majíce společný kostel a školu v Cholině, v řeči a zvycích v ničem se nelišíce.

Národní kroj hanácký úplně zaniknul. Jaký byl mužský a ženský kroj v okolí Nákla, vypisuje zevrubně býv. řídící učitel p. Osvald Vidrman ve svém spise, vydaném na památku národopisné výstavky v Nákle r. 1893.**)

---

*) Viz o tom spis naďučitele p. Vidrmana.

**) „Náš hanácký lid" . . . Náklo 1893.

Ve Vilímově a Olbramicích nosili mužové za starých časů žluté koženky, režnou košili a lajdík ze sukna tmavozeleného, málo vyšívaný; na nohou v létě i v zimě vysoké boty. Na hlavě v létě klobouk, aksamitku v zimě. Ženy měly sukně režné, lajdík vyšívaný, oblečí (místo košile) a placák (límec kolem krku), rukávce varhánkové, na hlavě šátek lipský neb vzácný dohanový. Na nohou střevíčky, v zimě polobotky. Kožichy nosili v zimě mužové i ženy.*) V Cakově nosívali červenice (červené kalhoty),

Obr. 8. Hanácký koláč svatební.

lajdík tmavozelený, bohatě vyšívaný a flanelky, rovněž tmavozelené, soukenné, bohatě vyšívané. V zimě buď varhánkový modrý plášť neb červený kožich v zadu rozstřižený. Na hlavě v létě klobouk opentlený, v zimě zimní čepici, aksamitky jen při slavnostech. Ženy měly řásné sukně bílé i černé, oblečí a krátký lajdík s „paterkami“ (staroslov. vyražené pentle) a „graconami“ (zlaté a stříbrné krajky) a 5 faldy vzadu. Rukávce (vrchní část košile) krátké

*) Že ženy nosily plášť od starodávna, vysvítá z kšaftu roku 1575 v odrlických registrech zanešeného: „Anežka poručila Ludnie na plášť 6 hř.“

s límečky až na 10 cm vyšitými hedbávím buď černým neb žlutým (krém): pod krkem skládaný placák, na němž bylo 10 cm krajek a někdy i více. V zimě nosívaly ženy kožichy, obšité liščí kožešinou, na zádech mezi lopatkami malé kvítko vyšité.*)

Hanácká národní jídla vypisuje důkladně p. Vidrman. K jeho výkladům připojujeme pouze obraz starohanáckého svatebního koláče značných rozměrů a obloženého zázvorkami a cukrovím rozličného tvaru.

Obr. 9. Hanácký grunt se žudrem v Cholině.

Uspořádání statku.

Statky selské (grunty) a mezi nimi i chalupy z tvrdého materiálu (většinou z pálených cihel) stojí od starodávna kolem návsi; v starších dobách byly neomítány, někdy vápnem pošplíchány, jak tu a tam do dneška viděti, na př. v Olbramicích.

Slovan byl vždy milovníkem přírody, jak již z jeho náklonnosti k zemědělství zřejmo, a proto byla zahrádka před domem jeho obzvláštní radostí. Škoda, že tento krásný zvyk předků

*) Pram. okr. II. L. A. Vilímov—Cakov.

našich tak mizí. Ve větších dědinách, v Nákle, v Senici a jinde již nepotěší oko tvé krásná zeleň a půvab květin, moderní stavba i tuto poslední milou památku staroslovanskou nemilosrdně vyhladila. Ještě v pohorských vesnicích, jako ve Vilímově, v Olbramicích, v Cakově, částečně i v Seničce a v Březové udržel se tento chvalitebný zvyk a nalezl útulek a věrné pěstitele.

Grunty a chalupy jsou od nepaměti stavěny vždy průčelím do ulice, stojí těsně vedle sebe, jen ve familiích a domech novějších jsou zahrádky mezi nimi. Zvláštností moravských statků bylo „žudro" neb žudr" — výstupek, jako síň v průčelí, který bohužel téměř všady zmizel až na 3; zachoval se dosud nejlépe v Cholině, v Seničce na čís. 34. a v Březové na chalupě číslo 8.

Také na zevnější výzdobu domů se pilně hledělo; pozoruhodny jsou okrasy mezi okny a nade dveřmi, zvláště v Seničce, kdež poutají pozornost také krásně vyřezávané dvéře na čís. 8. Senička jest jediná osada na okresu, která ze starobylého rázu lidového nejvíce památek si zachovala.

Byt hospodářů pozůstává ve všech zámožnějších vesnicích ze dvou světnic s vyhlídkou do návsi. V levé třetině domu jest síň, na pravo světnice („jizba") a za ní menší světnice („sednička neb seknička"). Z „jizby" jdou dvéře do kuchyně, která má asi půl plochy světnice, a vedle jest komůrka; někde zaujímá kuchyně celou prostoru za světnicemi (v Seničce), a odtud vedou schody do komory. Od těchto místností jest síní oddělena „Vojanka" neb „vojanská světnice", kdež bydleli vojáci, dokud po vesnicích rozloženi byli. Z „vojanky" je vyhlídka do návsi, v čas letní se v ní schází čeleď k jídlu. Takové vojanky jsou v Nákle, v Senici, v Seničce, v Odrlicích, v Dubčanech a j. V matrice cholinské uvádějí se vojáci ubytovaní v okolních vesnicích často jako otcové a kmotři (r. 1667, 1672, 1687).*) Za vojankou stává komora a obyčejně schody do sklepa a na půdu („hůru"); v Seničce i prádelna s kotlem na větší vaření a vyvařování trnek. U každého domu jest dosti prostranný průjezd a vedle v průčelí byt výměnkáře. V Seničce bývá výměnek od samého gruntu oddělen návratím, jež bývá překlenuto a střechou

*) Zpráva dp. Rogoše Pram. okr. II. Cholina. R. 1672: „Adam Kozina, miles in quartirio Cholinensi" (kmotr)

opatřeno, tak že tvoří praktickou kůlnu. V Nákle je výměnek zastrčen až za kravínem, a vrata (průjezd) jsou zrovna vedle světničky. Nad bytem hospodářovým bývají sýpky nebo komory. Chlévy a stáje jsou pravidelně po levé straně dvoru, vede k nim sloupová chodba rovným směrem ze síně. Z předu je konice (konírna), pak kravárna, jež tvoří s hlavním stavením pravý úhel.

Zadní strana dvoru uzavřena jest t. zv. vojenskou maštalí, chlévy pro vepřový dobytek a kolnou. Stodoly stavěly se dříve pravidelně v zahradách, pokud možná až na konci; v době nové uzavírají dvůr. Nábytek v pokojích jest všude zánovní, jen na komorách spatřujeme tu a tam některou starou truhlu se starobylým malováním. Za starých dob byl nábytek takto rozestaven: kolem kamen, která bývala zpravidla po levé straně dveří, stály lavice, před nimi stůl, po pravé straně dveří jedna, někdy dvě postele, vysoko peřinami nastlané, židle jen jedna. Na stěně mezi okny nechyběl nikde dřevěný kříž, s obou stran obrazy svatých za sklem a proti dveřím lištva pro nádobí (Olbramice). R. 1575 užívali v zámožnějších gruntech cínového nádobí (mísy a talíře), jak se dovídáme z odrlických register.

Obecní a soudní záležitosti.

V nejstarších dobách příslušely všecky osady k župní popravě v Olomouci. Připuštěním německého práva stal se veliký obrat v soudním řízení v zemích českých. Městům s výsadami podle německého práva bylo dovoleno spravovati se zvyklostmi právními německých kolonistů. Vesnice nadále podléhaly zemskému právu. Teprv ve XIV. a XV. věku počínaly přijímati naučení z okolních něm. měst. Německé právo uvedli do země nejprve králové z rodu Přemyslovců, pak biskup olomúcký Bruno a konečně i kláštery. Na statcích kláštera hradišťského připomíná se již r. 1256 zvláštní soud, zvaný „obecne schud“ (obecný soud),*) R. 1380 stál v čele dědiny Unčovic „rychtář (lat. judex) Pešek“.**) R. 1424 se uvádí v Cholině „rychtář Hanuš“.***) Právo rozvadovské uznávalo již r. 1512 Litovel jako vyšší stolici. Ortelů vesnického práva senického se nám zachovalo z let

*) Reg. Boh. II. 37 „judicia nostra“.
**) Půh. I. 50.
***) Na listině litovelské L. A.

1560—1626 několik, „ouřad rymnický, právo rymnické“ a vězení tamtéž se připomíná r. 1567 výslovně a uznávali za své starší mohelnické měšťany. Podobně ves Hraby. Před válkami husitskými bývaly samostatné vesnické soudy ještě v Haňovicích, Mezicích a Vilímově, odkudž se zachovaly ortely až do let 1636—41.*)

Cholina se pak sama povznesla za vyšší stolici a dávala naučení obci Odrlicům, jak z odrlických register zjištěno jest. V uvedené knize se nalézá tato poznámka: „Léta Páně 1582 dali jsou foyt a konšely pro paměť poznamenati, že se peněz vkládá, když do Choliny posílají o naučení, toliko 22 bílých peněz každá strana“.**) R. 1560 hledali Unčovičti naučení v Příkazích.

V čele vesnického práva a obce vůbec stál rychtář a konšelé neb přísežní 2 a více. Nálezy jejich počínají slovy: „My fojt a konšelé přísežní dědiny — na př. Senice Veliké“ (r. 1613). Působnost jejich se omezovala na vyšetřování skutku a dodání přípravného materiálu k vyšší stolici soudní, na vyslýchání svědků a protokolování jejich výpovědí. O tom jasné svědectví vydává řízení zavedené u vesnického práva senického v letech 1611 a 1613 v příčině sporu o pastvisko a „boří“, jež slove „Rosochy“ mezi Odrlickými a Malosenickými. Tehdáž povolalo právo senické několik svědků, 80—103 roků starých, a také rychtář „dědiny Maley Seničky na místě vší obce“ se dostavil, žádaje, aby ho „podle pořádku práva vyslyšeti a jeho vyznání pečetí stvrditi dali“,***) což pak rada olomúcká r. 1709 úředně osvědčila.

Menší pře směli i rychtáři rozhodovati a provinilce potrestati. Tresty, při vesnických právech obvyklé, byly: uzavírání do klády, připomíná se již v půhonech r. 1407,†) uzavírání do trdlice, zacpání úst „hruškou“ s železným obojkem, zavírání do komůrky obecní (šatlavy).††) V choulostivých a těžkých případech se obrátili o naučení k vyšší stolici soudní čili k „starším“, v našem okrese do Litovle, Olomouce a do Mohelnice. Po vydaném orteli smrti vyšší stolicí vykonávali popravu skrze mistra „popravčího“, kteréhož poslali „starší“. Dosud se zachovala jména tratí,

*) Viz Praskovu Organ. práv magd.

**) Reg. dědiny Odrlic od r. 1542 poč.

***) Pergam. vl. mus. olom. a vidim. rady olom. z r. 1709.

†) Půh. I. 221.

††) Arch. Selský I. 80.

jež připomínají nám místo bývalých poprav, na př. u Choliny a u Búzova se říká jistému místu „na Šibenici“, u Nasoburek sluje místo „u Čakana“ neb „Čakanka“, u Sobáčova nazývá lid Boží muku „Stínadlo“, pole směrem k Moravičanům nedaleko Řimic se jmenuje „na Šebenicách“.

Na místech, kde se vykonávaly popravy, postavili předkové Boží muky neb nějaký kříž. Pod těmito odsouzenci odpočívají.

Povinností venkovských práv bylo udržovati veřejný pořádek v obcích, vésti sirotčí záležitosti a změny v držebnostech ve zvláštních knihách pozemkových („registrech“) zaznamenávati. Dokud vedly obce samy registra, vydržovaly si zvláštního písaře, jemuž se platilo „vod zapisování a rozdílu statku“ v Odrlicích 5 grošů bílých.

Nejstarší „registra dědinná“ mají Odrlice od r. 1542—1611. Podivuhodná jest krásná čeština, sloh a slušné písmo této vzácné knihy, která se prospěšně liší od jednotvárných knih rychtářských v městě Litovli z téže doby.

Podle „register diedineych“ před právem odrlickým se uzavíraly kupy, smlouvy a poslední pořízení (kšaft), ovšem dala-li vrchnost k tomu „vůli“. Chtěl-li kdo ujmouti grunt, bylo mu napřed „na dědině obydlí své jmíti, od dřívější vrchnosti odpuštění bráti a novému pánu člověčenství a poddanost rukú dáním a úřadu i starším poslušnost před fojtem a to ve čtyřech nedělích pořád zběhlých, jináče nečiníce pod skutečným trestem“.*)

Registra gruntovní po odrlických nejstarší jsou búzovská z r. 1613, pak zbytek myšlechovských z r. 1620 (něm.) a rozvadovická z r. 1623.

Většina register vesnických**) pochází z konce XVII. stol., kdy vrchnost grunty uváděla „v pořádek“, t. j. rozměřila pole na stejné díly. Tehdáž vedl tyto knihy úředník panský. Mají nepatrnou kulturně-historickou cenu, neboť málo kdy se zmiňují o osudech a životě našich předků.***)

---

*) Reg. odrl. k r. 1561.

**) V soudním arch. Lit.

***) Výpisky majitelů gruntů z reg. odrl. od r. 1694, z Mezic (1708), z Hradečné a Slavětína (1710), z Nákla (1718), v Pram. okr. II. L. A.

Třicetiletá válka způsobila veliký obrat v dosavadním zřízení právním. Skrovná samospráva venkovských osad zmizela a veškerá politická moc přešla na šlechtu jakožto „milostivou vrchnost". V dlouhých válečných nehodách přišel selský lid úplně na mizinu a také mravně velmi klesl. Ustavičnými ranami válečné litice otupěla mravní síla lidu, jenž se stal ke všemu lhostejným a tupým okem zíral na nešťastný osud svůj. Tento zbědovaný stav poddaného lidu využitkovala vláda a šlechta, aby uvalovala břemena robotní a prováděla své plány. Panští náhončí obcházeli rychtáře obecní, brali jim staré listiny obdarovací a odmrtní, předstírajíce „tu hroznou rebelii" *), nebo zase „revidírovali" a nahlíželi tak dlouho, až z těch listin nic nezůstalo. V této době pozbyly obce, i ty, které se vzpoury nesúčastnily, bývalého značného majetku obecního (Myšlechovice a Búzov). Rychtář v době pobělohorské často se nazývá v panských spisech „robotním fojtem", kterýmžto slovem dobře vystiženo jest podřízené postavení jeho jako drába panského. K pomoci byl mu přidán purkmistr („pudmistr"), 2—6 konšelů. „Ouřadové neb ouřadní" měli na starosti vymáhati, přijímati a odváděti kontribuční platy, dozor nad robotami, „verbunk" (odvod nováčků) a sirotčí záležitosti zvláštní konšel zvaný „sirotčí". Konšelé zapisovali do knih závěti, svatební smlouvy, sirotčí peníze. Moc jejich byla jen policejní. Dle instrukce hradišťské z roku 1732**) složil rychtář „jurament" (přísahu), že dozor míti bude na grunty a chalupy, aby pole obdělávána byla, místo a grunt nezpustly. Také se mu tam klade za povinnost: komíny a hraničné kameny „visitírovati", což bylo starodávným zvykem.

Hromady v obcích konaly se od nepamětných dob. Za víření bubnů byla obec svolána k rychtáři. V starých dobách to byla porada důležitá a vážná. Na hromadě senické r. 1642 bylo usneseno hájiti dědiny proti Švédům.***)

V době pobělohorské předčítal rychtář v hromadách „punkta" (instrukce, nařízení vrchnostenská) „nejméně třikrát v roce", pak upomínal z purkrechtních platů a dávek. O nějakém vážném rokování nemůže býti řeči, neboť obce neměly tehdáž žádné moci politické; na místo vesnických práv nastoupila panská práva

*) Selský Arch. I. o Nákle.

**) V mezické a nákelské obecní knize.

***) Začkowicz: Olom. in capt. gem.

v Nákle, v Haňovicích, v Chudobíně a v Búzově; soudu předsedal vrchnostenský „úředník".

Po třicetileté válce bylo osadníkům velké pozemky obdělávati, poněvadž bylo málo pracovního lidu. Rozměr půdy nebyl všady stejný: jedni obdělávali celý lán, druzí jen $^3/_4$ lánu nebo půllán a méně.

Tehdáž byl lépe na tom, kdo měl méně pozemků, poněvadž měl také méně starostí a práce s robotou a platy purkrechtními. Na konci XVII. věku pak konečně uvedla vrchnost grunty v „pořádek" a pozemky mezi osadníky spravedlivěji rozdělila.

Při koupi gruntu byl položen „závdavek", ostatní se splácelo. Kup byl zapsán do register gruntovních a poznamenány všecky požadavky nápadníků, kostela a vrchnosti. Za dobré hospodaření bylo kupci ručiti dvěma osobami. Jaké příčiny pohnuly vrchnost k „zvrhnutí z gruntu", dovídáme se z mezických register z r. 1686*) z toho zápisu: „R. 1701 po zvrhnutí z gruntu Jury Melouna z dostatečných a těžkých příčin a sice pro mnohé dluhy, nepořádný a bohaprázdný život z vůle milostivé vrchnosti dosazen jest Pavel Mayerle z Černého Víra a ujal grunt." Často se stalo, že držitel sám „z gruntu zběhl a tak pustého zanechal".

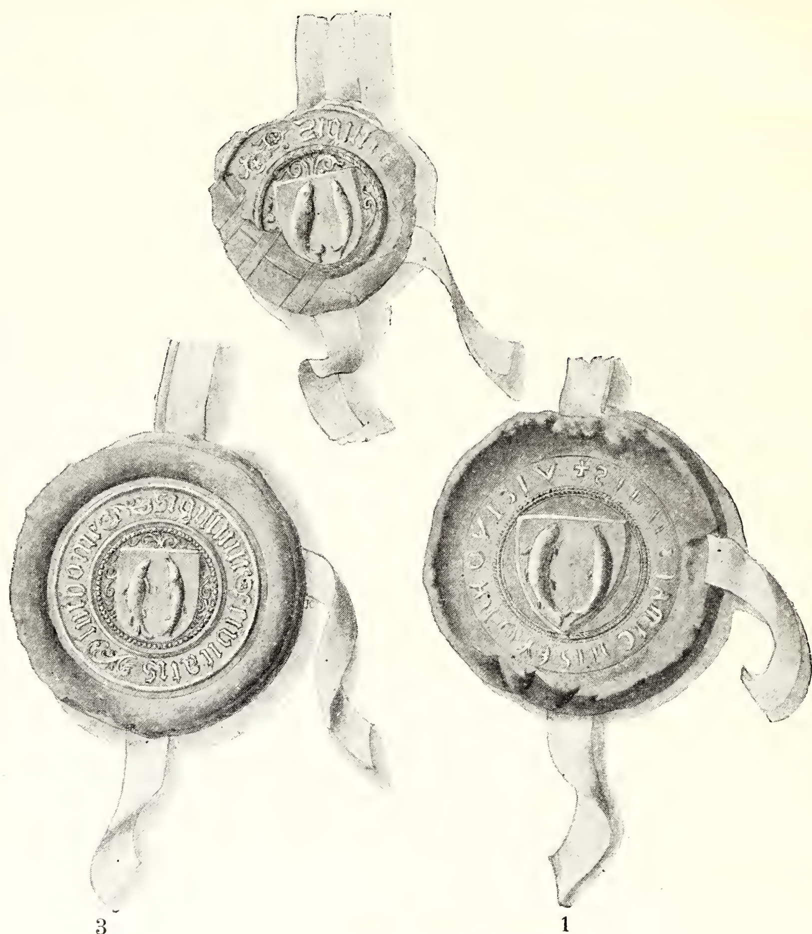
Postoupiv starý hospodář synovi neb příbuznému grunt, vyhradil sobě „výměnek na dvoře". V registrech odrlických (r. 1561) žádá starý hospodář, jenž „paušćí grunt se třymi čtvrti roly" synovi: „devět malých měříček rży a hrachu pět měříček, puol korce ječmene, jednu štvrt role, aby mu ji syn jeho hnojil, voral a vosýval." R. 1794 koupil Leonard Nepustil zákupní rychtářství ve Slavětíně od svaka Františka Šmoldasa za 1500 zl. rýn. s výměnkem, jak to již otec Františka, Bedřich Šmoldas, držel. K výměnku patřilo 5 měřic za „Bránkou" a 2 měřice „za Silnicou", 1 měřice louky pod Veselíčkem, domek v gruntě, který hospodář postaviti má, a zahrádka před okny, jedna hruška za humny a ořech, k tomu 5 sáhů dříví".**)

Někdy se také připomíná kůň „na obdělání výměny". V mezické knize si jeden hospodář vymiňuje „světničku na dvoře, kterouž sobě sám vystaví".

*) Soudní arch. L. reg. mez. fol. 270a.
**) Soudní arch. reg. Slavět. z r. 1710.

Pečeti vladycké a obecní.

Pečetiti znakem neb erbem, jak šlechta domácí si libovala od XIII. věku jako ve znamení téže rodové příslušnosti, vešlo v obyčej i v městech, neboť stav městský nabyl svou zvláštní organisací velkého významu, jenž se jevil zastoupením

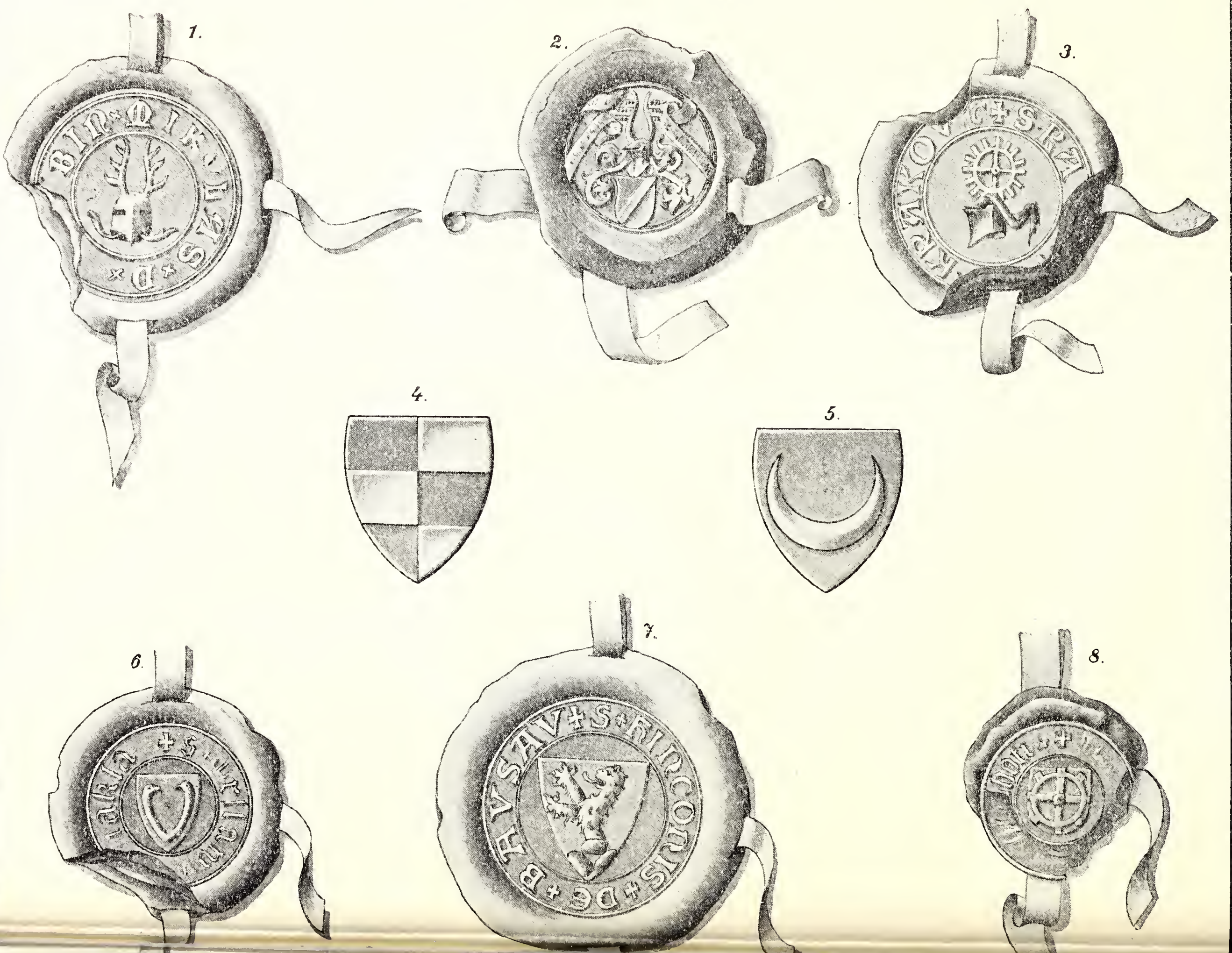

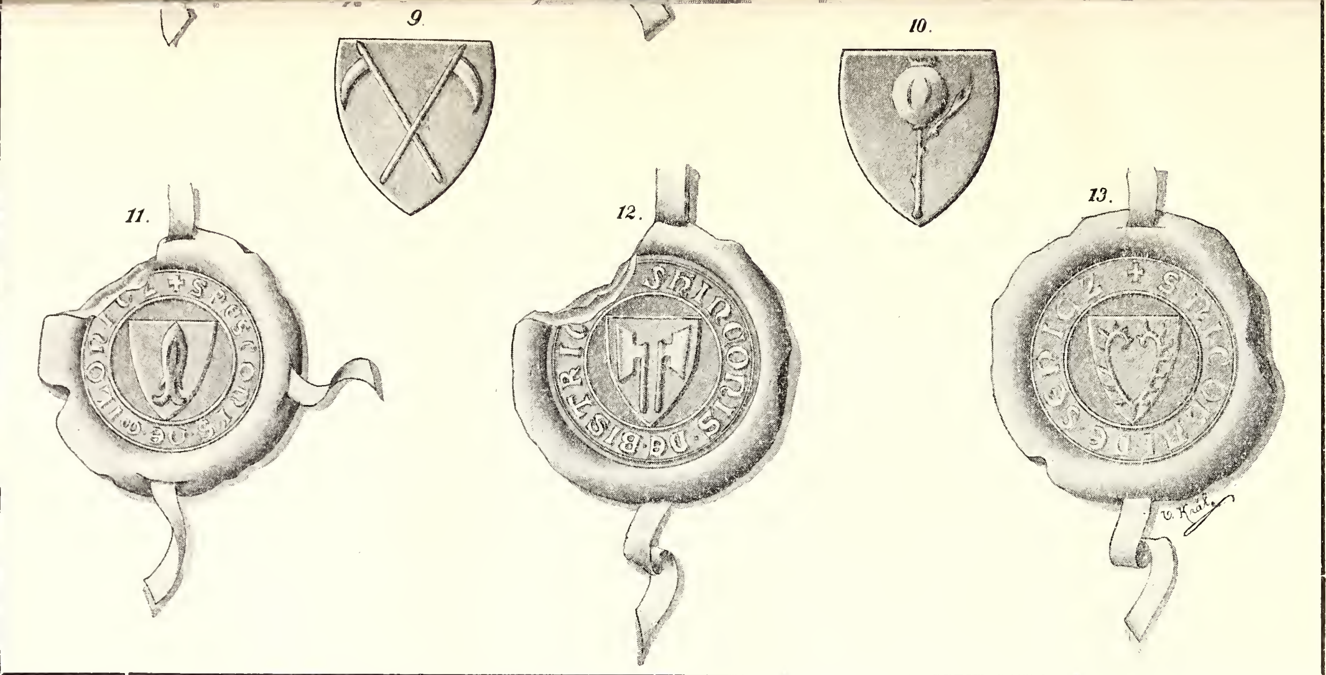
Obr. 10. Staré pečeti litovelské.
1. ze XIV. stol., 2. z XV. stol., 3. ze XVI. stol.

na sněmě zemském, který šlechta dosud považovala za svůj výhradní sbor poradní.

Starší pečeti městské mají jistě nějaký historický základ; obraz ve znaku tlumočí význam města neb ukazuje na původ jeho. Nejstarší zachovalá pečeť města Olomouce (červená) visí

Tab. I.

Vladycké pečeti z Litovelska.

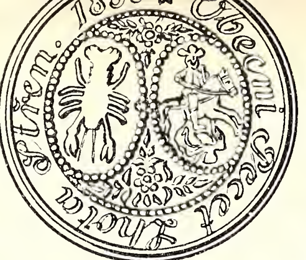
(Kreslil V. Král z Dobré Vody.)

1. Mikuláš z Chudobína r. 1397 (K. A.), Beneš z Chudobína r. 1399 (Z. A.) z rodu bílkovského.
2. Havel Chudobin z Bořic na Krakovci r. 1529 (L. A.).
3. Radslav z Krakovce (z Měníka) r. 1376 (K. A.).
4. Dětřich z Brán (ze Spránku) r. 1337.
5. Medvídek a Zbyněk z Dubčan r. 1386 (K. A.).
6. Drslav z Nákla r. 1440 (Z. A.).
7. Hynek z Búzova (z Žerotína) r. 1359 (Třeboň. A.).
8. Ješek z Bílé Lhoty r. 1446 (L. A.).
9. Dětřich ze Senice (Loučanský) r. 1386 (K. A.).
10. Víšek ze Senice (ze Stříteže) r. 1386 (K. A.).
11. Pešek z Milonic (z Pateřína a Odrlic) r. 1347 (K. A.).
12. Hynek z Bystřice a Bohuš ze Seničky r. 1347 (K. A.).
13. Mikuláš ze Senice r. 1347 — Libuš a Vincenc ze Senice r. 1386 (K. A.).

LETA*1672*PECET*OBCE*LVCZKEY
OBECNI PECET·BILSKU·ROKU·1840
ROZWADOWICE*V*DEDINI
OBEC ROZVADOVICE
ZDIEDINY·MLATCZE
1663*PECZET·OBCE·CHVDOBINSKE
1672·PECET·OBCEY·CZAKOWSKEY
1733·PECZET:OBCE·DEDINI·HANOWITZ
1850 Obecni Pečet Zaceonic
ZDIEDINY·RZIMICZE
·1718·
OPPIDI BRVZOVIENSIS
DEDINI*SAWINA*1671*PECET
S. T.

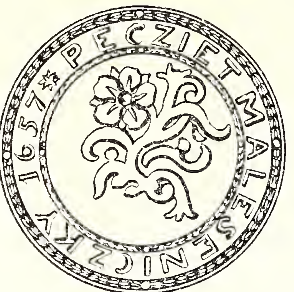

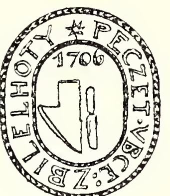

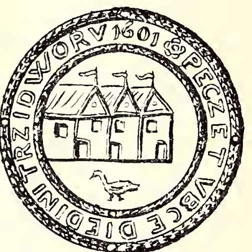

Staré obecní pečeti z Litovelska.

(Kreslil V. Volný.)

na listině litovelské z r. 1291. Jako hlavní město Moravy, užívá zemského znaku (orlice). Podivné je však, že král Václav II. pečetí městským znakem. Možná je také, že byla pečeť později připojena.

Město Litovel povstalo z rybářské vsi. To měli v paměti ještě něm. osadníci a při pořízení městského znaku, který se dá

Obr. 11. Staré pečeti býv. pánů litovelských.

Karel z Vlašimě st. r. 1450 (v pravo), Krištofor z Boskovic r. 1545 (v levo), Karel z Lichtenštejna r. 1600 (dole).

stopovati až do r. 1393; dali si dvě ryby do štítu. Loštice mají erb kunštatský od bývalých svých pánů na Búzově.

V XVI. století se užívání znaků tak rozšířilo, že i měšťané zachvácení všeobecnou módou, vedle podpisů svých si nalepili pečeti se znamením sobě zvoleným, čemuž, jak se zdá, šlechta

překážek nečinila. Listina pravovarečného měšťanstva z r. 1755*) nese přes 50 malých okrouhlých pečetí litovelských občanů.

Není tedy divu, že i vesnice zatoužily po znaku jako po zevnějším znamení vlastní správy.

Obyčejně mají pečeti obecní ve štítě obraz sv. patrona kostelního: Cholina Pannu Marii, Unčovice, Náklo a Chudobín sv. Jiří, Měrotín sv. Martina, Haňovice sv. Vavřince.

Jiné obce mají znak podle slovného významu osady: Třídvory (3 domky), Kozov (kozu, jak vyskakuje z louky).

Jinde sobě vyvolili jistá zvířata dravá a domácí: Búzov měl r. 1718 vlka ve znaku, r. 1789 rybu, Blažov r. 1757 medvěda. Osady Vojtěchov, Březina, Veselíčko a Javoříčko, dokud tvořily jednu obec, měly r. 1789 ve znaku jelena a strom.

Kde pečeť ukazuje cizí zvíře, obecnému lidu málo známé, je to ukázka, že vrchnosti i znaky dědinám udílely, na př. pelikán v pečeti vilímovské z r. 1663.

Z rostlin se vyskytuje nejvíc obilí, lípa a žalud s dubovými lístky neb kvítko.

Z ostatních předmětů převládá nářadí hospodářské neb osoby rolnické, na př. v pečeti cakovské z r. 1672 sekáč, ve slavětínské rozsévač z r. 1726.

Nejstarší pečeti na tabulce II. jsou: unčovická z r. 1579 a třídvorská z r. 1601.

Z úředních pečetí se znakem města Litovle, v němž vytisknuty jsou dvě ryby (kapr a štika), známe celkem 3 různého tvaru. Nejstarší na bílém vosku při listině z roku 1450, původem svým jistě ze XIV. století.**) Pečeť na zeleném vosku pořízená r. 1471 s nápisem: „Sigillum civitatis Luthouie" (pečeť města Litovle). Třetí na červeném vosku s týmž nápisem pochází ze XVI. století. Město pečetilo až do r. 1461 bílým, pak zeleným, od r. 1502 červeným voskem.

---

4. Živnosti.

Obyvatelé celého okresu živili se hospodářstvím, jen v městě Litovli také řemeslem a obchodem, o čemž ve zvláštní stati

*) L. A. městský.

**) Nápis otisku jest nejasný, asi „Sigillum civium Luthouiensium" (= pečeť měšťanů litovelských).

v dějinách města pojednáno bude. Jak z některých obecních tratí souditi lze, pěstovali také víno, chmel, šafrán, avšak jen po různu. Podle urbáře haňovického z roku 1686 (kap. arch.) zvláště v Haňovicích a v Savíně pěstoval se chmel. Obě chmelnice panské vynášely 200—250 měřic chmele. Také rybářství a včelařství bylo rozšířeno. V haňovickém rybníku chovali 25—30 kop ryb tříleté násady, v savínském 30 kop. R. 1785 bylo na panství haňovickém 164 úlů.

Hospodářství.

Seznam desátků cholinských nás poučuje, že v XV. a XVI. století v krajině naší selo se čtvero obilí, jak za našich časů, nejvíce pšenice, nejméně ječmene. Třetí rok ležela role úhorem. Dvůr v Seničce, který patřil do kolátury cholinské, odváděl „jeden rok 6 kop, 1 mandel pšenice, a druhej rok tolikéž ovsa a třetí rok, když roli úhorem leží, nic nedají".*) Z jednoho účtu v urbáři haňovickém**) z roku 1679 se dovídáme, že měřice pšenice stála tehdáž 45 kr., měřice ovsa 27 kr., měřice chmele 18 kr., fúra sena 2 zl., kopa slámy 1 zl.; asi 100 let později (r. 1791) stála již měřice pšenice 4 zl. 15 kr., žita 3 zl. 45 kr., ječmene 3 zl., ovsa 2 zl., hrachu 6 zl., viky 4 zl., prosa 3 zl. 45 kr., seno 2 zl.***)

Ještě v polovici minulého století pěstovalo se mnoho maku a lnu, připomínají nám to rybníčky, zvané „močidla", a odstrčený kolovrátek na půdách.

R. 1900 bylo v okresu litovelském†)

vzdělávané půdy	18.043	ha
luk senných	1.410	„
zahrad	400	„
pastvin	320	„
úhoru	480	„
chmelnic	19	„

Lesy jsou většinou jehličnaté na panství búzovském a chudobínském, listnaté v rovině na panství lichtenštejnském a litovelském.

---

*) Arch. farní chol. „Antifonář" k r. 1614.

**) Kap. arch. v Olom.

***) Listina v makovici cholinské, sejmuté r. 1791. Pam. kn. fary chol.

†) Podal p. V. Ševčík, ředitel hosp. školy v Litovli.

Nejvíce se pěstuje ječmene . .	4335	ha	à 20	hl
řepy	2900	„	„ 220	mtc
ovsa	2380	„	„ 25	hl
ozimu (pšenice, žito) . . .	1950	„	„ 14	„
pšenice	1200	„	„ 15	„
bramborů	2150	„	„ 150	mtc
maku	120	„	„ 6	„
hrachu	165	„	„ 12	hl
čočky	95	„	„ 10	„
prosa	130	„	„ 14	„
zelí	40	„	„ 120	mtc

Ovoce peckového (švestek a třešní) bylo 165 ha pr. 15 hl, ovoce jádrového (jablek a hrušek) . . . 190 ha pr. 18 hl. Nejvíc jablek (míšenských, panenských, renet, „kožených“) a švestek pěstuje se na horách, v dolních krajinách hrušky, ořechy a švestky.

Dobytka se chová nejvíce hovězího a vepřového.

Mladého dobytka hovězího pod 1 rok bylo	1128	kusů,
býků přes rok	119	„
jalovic přes rok	685	„
jalovic stelných	415	„
krav	4537	„
volů	226	„
Úhrnem . .	7110	kusů.

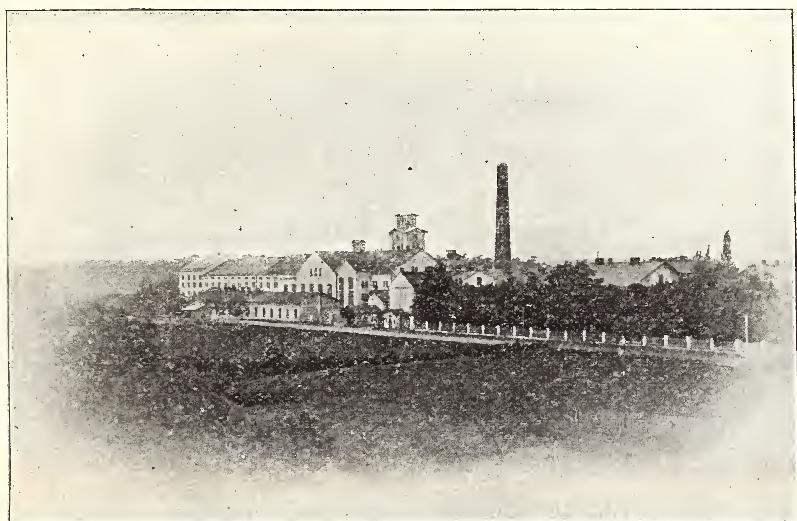
Chov koňů byl za starších dob velmi rozšířen v Odrlicích, v Senici, v Cholině a Seničce, nyní mizí následkem zavádění lehkých erárních hřebců z Uher. Rolnictvo koně kupuje na trzích. Ovce se nikde nepěstují, kozy jen v horách a v Jáchymově.

Průmysl.

Akciové podniky zůstanou ještě u nás po delší dobu jediným živlem průmyslovým, neboť jednotlivců kapitalistů je buď nedostatek, buď chovají se netečně v průmyslovém rozmachu, ač je to s rozhodnou nevýhodou národa k jeho hospodářskému a politickému postavení. Zdar akciových podniků ale záleží předně na poctivosti čelných osob a pak na zdatném technickém řediteli, jenž má potřebný rozhled v průmyslovém světě. To jsou ty dva

sloupy, na kterých spočívá od prvopočátku trvání a solidnost litovelských závodů.

Matkou všech závodů průmyslových v Litovli jest rolnická záložna, založená koncem roku 1868. Vybudovala se za obětavého řízení obou předsedů pp. Frt. Nedopila a Jakuba Eliáše v ústav mocný na severní Moravě, jenž každoročně věnuje 3—4000 korun k účelům lidovým a národním a při tom pilně dbá o hospodářské povznesení stavu rolnického. Reservního fondu čítá ústav dnes 274.000 K a o všeobecné důvěře jeho svědčí značné vklady 5 mil. korun.

Obr. 12. Rolnický akciový cukrovar v Litovli.

Nejstarším podnikem rolnickým v Litovli jest akciový cukrovar, založený r. 1871 a zařízený od firmy pražské Breitfeld, Daněk a spol. Od r. 1879—1900 byl stále zlepšován a rozšiřován. Kapitál akciový obnášel r. 1898: 300.000 zl. v 1500 akciích po 200 zl. Technické řízení má od r. 1879 p. Karel Hulla.*) V první kampani 1871—1872 se zpracovalo 32.640 q řepy, za 100 kg se platilo výrobcům 1·43 zl. V letech 1884—1888 se zpracovalo:

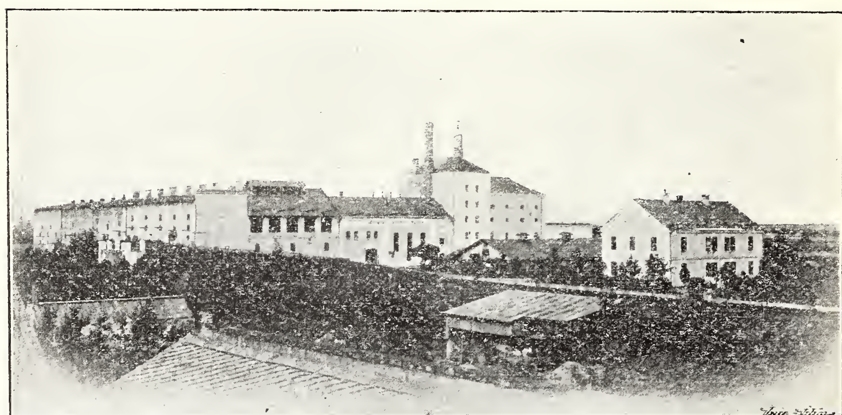
*) Jeho zevrubný popis závodu viz „Die Grossindustrie Österreichs“ str. 152—155.

281.044 q à 100 kg řepy 1·13 zl., r. 1896—1898: 433.856 q à 100 kg řepy se rolníkům platilo jen 98 kr. R. 1900 zpracoval kolem 500.000 q řepy.

Na daních zaplatil cukrovar až do r. 1898: 3,223.207·92 zl. Za rok 1900 zaplatil na dani výdělkové 15.062 K 78 h. Za roky 1880—1890 stejné obnosy.

V továrně pracuje v čas kampaně asi 700 lidí za dozoru 10 úředníků. Šťáva se dobývá diffusí již od počátku. Strojů parních jest 14 s 360 koňskými silami, parních kotlů 11.

Akciový pivovar byl založen r. 1893. Velkou zásluhu o provedení podniku získali sobě: dlouholetý poslanec rolnický na

Obr. 13. Rolnický akciový pivovar v Litovli.
Pivné sklepy a varny.

Litovelsku a předseda první správní rady pan Josef Svozil ze Seničky, pak p. Jos. Dostal, hostinský a p. Elledr, sládek závodu.

Původní akciový kapitál obnášel 150.000 zl.

Dobrým vedením a výborným výrobkem získal si tento český podnik brzy všeobecnou přízeň téměř po celé Moravě, o čemž nejlépe svědčí neočekávaný vzrůst závodu a stoupání výroby piva v čase poměrně velmi krátkém. R. 1894 vařil pivovar 8820 hl, r. 1899: 35.520 hl a r. 1902 56.329 hl piva.

R. 1900 byl kapitál zvýšen o 200.000 zl. na rozšíření závodu a zakoupení stroje pro umělé chlazení, který stál 142.950 K. Veškerý investovaný kapitál čítá nyní 800.000 K.

Pivo litovelské jest krajinský, domácí výrobek; chmel a slad jsou původu čistě hanáckého z okolí litovelského.

Pivovar vyrábí průměrně 900—1000 hl piva týdně a platí 220 K daní průměrně za várku piva; za rok 1900 zaplatil 7213 K 31 h.

Nejmladším závodem rolnickým na Litovelsku jest rolnický lihovar pro výrobu lihu z obilí, t. j. ze žita a ječmene (sladu), pak droždí (kvasnic) a líhových nápojů, založený r. 1900 přičiněním prvního předsedy rolníka z Unčovic p. Staroštíka a pana Dr. Smyčky, radního města Litovle.

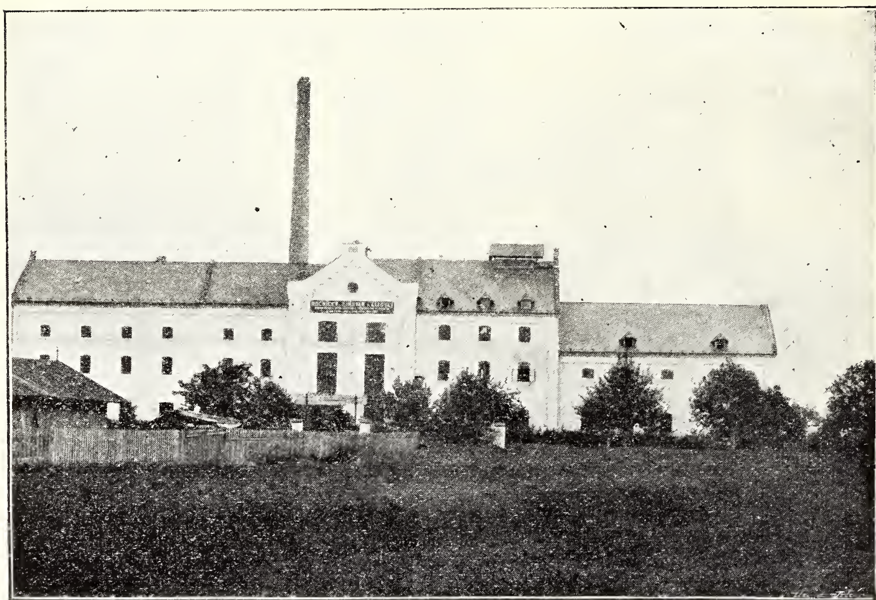
Obr. 14. Rolnický akciový pivovar v Litovli.
Sladovna a strojírna pro umělé chlazení sklepů.

Při podniku je líh výrobkem vedlejším, hlavním jsou kvasnice. Jako závod hospodářský může dle zákona vyrobiti nejvýš 4 hl lihu denně, zač platí 45 h z 1 hl daně.

Z větších závodů průmyslových jmenujeme v Litovli měšťanský pivovar. Tento vaří ročně v průměru 158 várek a platí po 184 K za várku, ročně 1009 K na dani výdělkové. Dále je v Litovli továrna na plechová kamna a papírna (výroba lepenky) a v Senici továrna na stroje pro sladovny, mlýny a t. d., v Července a ve Lhotě píly a továrny na parkety.

Organisace hospodářská jest, jak patrno, velmi vyvinutá. Mimo popsané velké závody čítá hospodářský průmysl 13 mlé-

káren v okrese, mezi nimi zpracuje parní mlékárna v Senici ročně asi 930.176 l, ostatní ručním pohonem zařízené asi polovici uvedeného množství. Mlékárna platí průměrně za 1 l mléka 9 h a zpeněží 1 l za 11 h. První mlékárny v okrese byly založeny r. 1895 v Senici a v Cholině.

Obr. 15. Rolnický lihovar s droždárnou v Litovli.

Statistický přehled okresu.

Sestavil MUDr. Jan Smyčka.

K okresnímu soudu litovelskému náleží 46 místních obcí. Kromě úřadování v místě konají se jednou za měsíc úřední dny soudní v Búzově a ve Vilímově. V tomto posledním místě byly však pro slabé účastenství opět zrušeny. Ku projednání úřednímu dochází tu kolem 8805 záležitostí; 343 právních sporů, 444 jednání o pozůstalosti, 1785 o poručenství, 446 o opatrovnictví a 1008 věcí pozemkových knih.

Řízení soudní. Exekucí bývá tu na 518, pokusů o porovnání 512, žalob pro dluhy 278 případů. Pro přestupky projednáno bylo 1065, pro zločiny a přečiny 118 případů. Ve

vyšetřovací vazbě bylo 319 mužů a 86 žen. Ku vězení odsouzeno 754 lidí (511 mužů a 243 žen), to jest každý 32. člověk, a k pokutám peněžitým 122 (99 mužů, 23 žen). Celkem 876 odsouzených, z nich 610 mužů a 266 žen.

Změny majetku r. 1902. Kupní smlouvou bylo projednáno 257 případů v ceně 787.344 K 48 h, jinými smlouvami 92 případy v ceně 552.106 K, dražbou 3 případy v ceně 2966 K a úmrtím 84 případy v ceně 258.065 K 71 h.

Nových dluhů přibylo r. 1902 kolem 705 839 K (asi 28·9 K na jednoho obyvatele). Ubylo dluhů jen 374.942 K 63 h, tak že jeví se roční přírůstek dluhů 330.896 K 37 h. Přibylo tedy dluhů skoro o polovici více než jich ubylo.

Daní platil okres litovelský r. 1902: přímých 245.464 K 90 h, na přirážkách 231.883 K 47 h, dohromady 477.348 K 17 h a to velkostatek svěřenský 19.231 K 75 h, allodiální 14.405 K 52 h, venkovské obce 151.669 K 2 h a město Litovel 60.158 K 61 h.

Na říšskou radu volí města: Litovel, Mor. Třebová, Svitavy, Březová, Boskovice, Jevíčko, Konice, Mohelnice, Loštice a Úsov 1 poslance; venkovské obce okresu litovelského, konického, mor.-třebovského, svitavského, jevíčského, zábřežského, mohelnického a unčovského též 1 poslance. V páté kurii volí 1 poslance společně okresy: Moravská Třebová, Šumberk, Litovel, Rymařov, Zábřeh, Staré Město, Mohelnice, Unčov, Svitavy, Jevíčko a Konice.

Na sněm zemský volí města: Litovel, Mohelnice, Loštice a Úsov 1 poslance; venkovské obce okresu litovelského a konického společně též 1 poslance. Do lékařské komory volí litovelský okres v V. skupině s okresy: Konice, Unčov, Šternberk a Libava 1 člena a 1 náhradníka. Berní ukládací okres jest v Litovli, obchod a průmysl přidělen jest do komory olomoucké.

Odvodem k vojsku patří Litovelsko k odvodnímu okresu 93. řadového pluku pěchoty.

V roce 1900 měl litovelský okres rozlohy 20.654 ha 5 arů 4 m^2 neboli 206·54 km^2. Z toho bylo: 11.988·08 ha rolí, 1045·22 ha luk, 327 ha zahrad, 355·4 ha pastvin, 6089 ha lesů, 188·53 ha zastavené plochy a 641·18 ha půdy daně prosté. Z této rozlohy vypočítaný čistý užitek obnášel 789.318 K 12 h a předepsaná daň přímá, fondovým přirážkám podléhající 237.091 K 86 h.

Rozlohu největší mají místní obce, v nichž jsou velkostatky a to: Unčovice 4628 ha, Mladč 1081 ha, město Litovel 938 ha, Kozov 917 ha, Cholina 899 ha, Náklo 810 ha, Řimice 802 ha, Búzov 748, obec Senice bez velkostatku 1107 ha; nejmenší bez velkostatků: Hradečná 198 ha, Olešnice 86 ha, jinak Lhota 61 ha, Javoříčko 39 ha.

Domů nejvíce v roce 1900 měly místní obce: město Litovel 508, Senice 213, Náklo 186, Cholina 131; ostatní měly pod 100 a nejméně: Zhořelice 32, Blažov 30, Jeřmaň 30. Celkem napočítalo se r. 1900 v litovelském okrese domů 3696, v r. 1890 toliko 3527, tak že přibylo v 10 letech 169 domů (= 4·79%).

Obyvatelův nejvíce měly r. 1900 místní obce: město Litovel 4632 (2186 muž. a 2446 žen.), Senice 1289 (577 m. a 712 ž.) a Náklo 1136 (505 m. a 631 ž.); nejméně obce horské: Kovářov 181 (78 m. a 103 ž.) a Jeřmaň 152 (63 m a 89 ž.).

Veškerého obyvatelstva napočetlo se v okrese litovelském r. 1900 dohromady 24.411 (11.333 m. 13.078 ž.), v r. 1890 jen 23.461 (10.825 m. a 12.636 ž.). Přibylo tedy v 10 letech 950 obyvatelův (4·05%).

Národnosti české jsou veškeré obce okresu; menšina německá jest v městě Litovli, jinak jen úřednictvo na panstvích a Židé jsou národnosti německé. R. 1900 napočítáno Němců: v městě Litovli 1448 (r. 1890 ještě 2571), v Búzově 41. Celkem bylo Čechů 22.763 (93·40%), Němců bylo r. 1900 1607 (6·60%), r. 1890 ještě 2792 (11·90%).

Náboženství jsou veškeré obce římsko-katolického. R. 1900 napočteno římských katolíků 24.282 (99·63%) a řeckých katolíků 7, protestantů augsb. vyzn. 6, helvetů 14 a židů 98, bez vyznání 4.

Pohyb obyvatelstva není velký, jako v okresu převahou hospodářském a udržuje se hlavně narozením. V r. 1902 uzavřeno bylo 171 sňatků; narodilo se 810 dětí (3·31% všeho obyvatelstva) a to 422 chlapců a 388 děvčat; z narozených dětí bylo 59 nemanželských (7·28%) a 15 mrtvých.

Zemřelo r. 1902 558 lidí (2·28%). Rodí se a umírá pravidlem více mužských než ženských. Mužských umírá více v mladém, ženských ve starém věku. Narodilo se tedy o 252 lidí více, než zemřelo (31·11%). Více nakažlivých nemocí bývá v chudých

horských obcích než v zámožných. Poměrně nejvíce lidí umírá na souchotiny (dělníků), zánětem plic (dětí), mrtvicí a vadou srdeční (ve středním věku). Největší úmrtnost jest až do 5. roku, nejmenší od 5—15 let. Rok 1902 vykazoval nízké procento úmrtí (2·28%), průměrně bývá tu 2·5%. Souchotinami zemřelo 94 osoby (17%), zánětem plic 73 (13%), mrtvicí a srdeční vadou 48 (8·6%), vrozenou slabostí 11 (2%); nakažlivými nemocemi 15, násilnou smrtí 11, sebevraždou 3.

Okres litovelský jest kraj zdravý, ani město Litovel nevyjímajíc, ač toto se rozkládá v poloze inundační. Obce okresu mají po většině dobrou pramenitou pitnou vodu, město Litovel, které řeka Morava 7 rameny protíná, a obce okolní mají toliko říční pitnou vodu. Úmrtnost v městě Litovli není větší než v obcích okolních.

Obyvatelstva v okrese litovelském přibylo v 10 letech 950 duší, z toho připadá na město Litovel 277, na obce venkovské 273 duší. Ze 4632 obyvatel r. 1900 v Litovli mělo příslušnost v městě 1551, do obcí okresu příslušelo 1530, do jiných okresů 1083, do jiných zemí 443, do cizích zemí 25 duší.

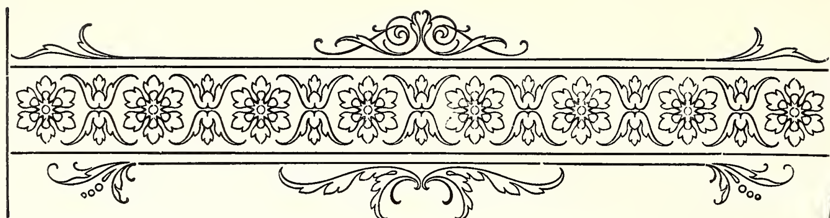
R. 1902 bylo v okrese choromyslných 11 (5 m. a 6 ž.), blbých 16 (9 m. a 7 ž.), hluchoněmých 25 (12 m. a 13 ž.), slepých 11 (3 m. a 9 ž.), notorických pijáků 167 (152 m. a 15 ž.).

V r. 1903 bylo k vojenskému odvodu povoláno 591 nováčků, dostavilo se jen 526, z těch odvedeno 147, úplně neschopných uznáno 97 a 282 odkázáno na příští leta.

Nemocenské pokladny v okrese jsou: okresní pro Litovel a Unčov (členů průměrně 1631, veškerého vydání 18.493 K 93 h, příjmů 19.873 K 80 h), závodní rolnického akc. cukrovaru v Litovli (členů průměrně 338, veškeré výlohy 4755 K 63 h, příjmy 5040 K 54 h), společenská kovovníků a sdružených řemesel v Litovli (členů průměrně 213, veškeré výdaje 4468 K 30 h, příjmy 4307 K 29 h).

Všech obcí v okresu jest: 46 místních (politických), 51 katastrálních, 52 berních, 60 osad; totiž 1 město, 1 městys, 49 vesnic a při nich 9 kolonií a samot.*)

*) Prameny: autentické úřední výkazy c. k. úřadů v Litovli a záznamy MUDr. Jana Smyčky, městského lékaře a správce archivu v Litovli, t. č. c. k. konservatora.

II. Místopis.

Litovel.

Doba první.

Dějiny královského města Litovle od založení do r. 1450.

Jméno města.

Nejstarší zpráva o Litovli skrývá se v názvu samém; zpráva stručná sice, ale významná, neboť pochází z dob velmi dávných, z nichž se nám písemných památek nedochovalo. Jméno města pokládají badatelé*) za převzácné, jakých je po řídku mezi slovanskými. Se jménem stejným neb podobným shledáváme se ve všech krajinách Slovany obydlených, což jest důkazem, že je vzato ze společného jazykového pokladu všeslovanského. Z toho plyne, že jest nesprávné, historické trvání a stáří města posuzovati jen podle měřítka písemných pramenů dějepisných. Litovel nevznikla teprve za dob německé kolonisace v polovici XIII. věku, nýbrž v pravěku slovanském a náleží proto mezi nejstarožitnější osady na Moravě, jako Velehrad, Olomúc a Brno.

V památkách písemných objevuje se název města po prvé v listině hradišťské z r. 1249 a v potvrzovací listině krále Přemysla II. Otakara z r. 1270 ve slovanské formě „Luthowl".**)

*) Prof. Prasek v Selských Listech 1901 č. 15. a 16.

**) Cod. dipl. Mor. III. 112, IV. 50. První orig. ve Vídni, druhý v Z. A. číslo 6./c.

Na obou litovelských listinách z konce XIII. stol. (1287 a 1291) čteme latinisovaný tvar „Luthouia“. Nejstarší název německý vyskytuje se teprv r. 1373 v listině mistra Jindřicha od Ducha sv., kdež se píše „Luttau“.*)

Původní „Ljutowl“ vyslovovalo se v slov. starověku „Ljutoul“ jako Třeboul, Žitoulice dosud slýcháváme v Čechách a na Slovácku kreu místo krev. Němci přišedše do země, slyšeli domorodce vyslovovati „Lutou“, „l“ málo slyšitelné a utvořili si svoje „Luttau“.

Obr. 16. Pohled na město Litovel.

Lutowl je jméno osobní, složené z kmene „ljutъ“ později „lutъ“ a „veléti“. Lutovl znamená člověka, jenž dovede statečně veliti, jako na př. Lutobor muže, jenž dovede statečně bojovati. Možná je ale také, že druhá slabika „vel“ značí pouze sesilení pojmu ze slova „lut“ plynoucího, tedy tolik, co naše slovo „velmi“. Vel-grad je veliký hrad a Lutovel = velmi statečný (totiž muž). Z místních jmen v oblasti slovanské srovnejme podobné názvy: Vidovel v Čechách = kopec, s něhož jest krásná

*) Cod. dipl. Mor. X. 216. Orig. něm. zmizel záhadně z L. A.

vyhlídka, asi franc. belvédère neb belvue, Sandovel, hrad ve Slezsku,*) Třebovel (v Čechách).

Lutovl jest tedy pojediným přídavným jménem přisvojovacím měkkého zakončení mužského rodu a znamená osadu neb hrad Lutevelův. Proto se správně píše a mluví „Starý Litovel" (místo „Stará") jako královský Olomúc. Přehláska „u" v úzké „i" nastala již na začátku XV. věku. V půhonech uvádí se ještě mlynář „Vanco (Václav) de Luthowl" r. 1391, ale již r. 1406 Přibík z Odlochovic a „z Litovle". V pozdějších dobách se píše město obyčejně Litovl a r. 1595 jsem našel poprvé „Litovel". Německy Luthov, Luttav, r. 1438 po prvé Lüttav, v XVII. věku Litta. Latinsky pravidelnè Lutovia.**)

Litovel se slovanským právem.

Určité zprávy o Litovli před r. 1240 není, jen listina z r. 1287, jež obsahem svým až do dob založení města podle něm. práva, tedy do r. 1243 sáhá, osvětluje poněkud minulost staré osady a její obyvatelův.

Odměnou za osazení Litovle obdržel první rychtář Jindřich Epich od krále Přemysla II. Otakara dědičný majetek v městě a okolí, mezi jiným výnos z mýta „v samém městě Litovli a rybáře tamtéž".***) Tito rybáři jsou původními obyvateli domácího rodu slovanského, kteří vyvolivše sobě pro své řemeslo výhodnou krajinu mnohými struhami vodními ovlaženou, od nepaměti tu usedlí byli. Mimo rolnictví, jež bylo nejpřednějším zaměstnáním starých Slovanů, zabývali se také rybolovem, kde

---

*) Cod. dipl. Mor. II. 10. (r. 1201). Srov. Sandomír.

**) Dáváme zde průchod i náhledu jinému: Jako z „Třebová" povstalo Třebovel, tak i z Lutová (Litavá, Litava) mohlo povstati Litovel. Přípona „el" zdrobňuje pojem kmenový; srv. pleva — plevel, trouba — troubka — troubel (Troubsko, Troubky, Troubelice). Může tedy Litovel značiti totéž co Litava, t. j. bystrou řeku. Snad v dávném věku tak se nazývalo rámě Moravino okolo Litovle tekoucí, jako posud u Strážnice hlavní rameno naší Moravy jmenují „Tečelec". Protož pokládáme Litovel rodu ženského, jak se i všeobecně užívá.

***) A. L. orig. z r. 1287 č. 1.: Theloneum, quod est in ipsa civitate Luthouia, piscatores ibidem.

místní poměry k tomu vybízeli. Obchod rybami byl výnosný a proto nalézáme v starších listinách častěji darování „poplatných rybářů“ ve prospěch kostelů a různých podniků kolonisačních. R. 1131 měl kostel olomoucký poplatné rybáře v Laskách, zakladatelům Uh. Hradiště daroval král r. 1258 „ku stavbě města rybářskou ves Kostelany s usedlými rybáři v oné části města“.*) Stalo se tam něco podobného jako při založení Litovle. Uher. Hradiště a Litovel mají podobnou polohu na ostrově Moravy a byly původně rybářskými osadami.

Obr. 17. Pohled na město Litovel. (Staré město.)

V listině jmenovaní rybáři byli původu slovanského, nebo rybolov vyžaduje důkladnou znalost místních poměrů a proto předpokládá trvalou usedlost. Na německé osadníky, králem přivolané, nemožno tu mysleti. O slovanskosti moravských rybářů svědčí také starodávné názvosloví rybářské i v něm. listinách uvedené, na př. vrš, vach, časté sítě, komolce (něm. Kumulzen).

Na původní zaměstnání domorodého obyvatelstva ukazuje též starý znak městský — dvě ryby v modrém poli — i zachovalá pověsť lidová, že město povstalo z rybářské vsi.

*) Reg. Boh. II. 73.

Původní obyvatelé byli po založení nového města buď zatlačeni do pozadí, buď se vystěhovali, nejspíš na t. zv. „Staré Město“, a osadníci němečtí zaujali jejich místa.

Bylo-li některé důležitější místo českým králem Němcům k osazení odevzdáno, vyměřili jim úředníci župní určitý počet lánů, v okolí pak se stanovila plocha budoucího města poměrně malá, aby opevnění valy, příkopy a koly nebylo tak rozsáhlé a nákladné. Osadníků bylo jen několik rodin, tedy nedostatečný počet k zalidnění města; proto usazovali se na místech již obydlených lidem domácím, jemuž z nařízení králova mnohdy postoupiti bylo otcovskou půdu přistěhovalcům. Zůstal-li někdo v městě, ustoupil do pozadí ke zdi městské a stal se Němcům poplatným jako v Litovli rybáři. Nemůže se sice říci, že by král neb kolonisté byli překážky činili lidem domácím, stěhujícím se do města, naopak při založení Hradiště okolní lid do nového města se lákal udílením svobod všelijakých, a občané litovelští si r. 1291 vymohli od krále listinu, v níž král žádá, aby šlechta venkovanům v stěhování se do města nebránila.

Nešetrnost králova ke svému lidu spočívala v tom, že usedlým obyvatelům bez náhrady půdu otcovskou sebral a cizincům postoupiti kázal, čímž je vládě jejich podrobil. O podobném nešetrném chování Přemysla II. Otakara máme několik dokladů v dějinách.

Starousedlí rybáři na ostrově litovelském nepěstujíce orby, zůstali v novém městě a odváděli rychtáři městskému určitý plat, jak o tom jasně listina z r. 1287 svědčí.

Na levém břehu Moravy na „Starém městě“ zná uvedená listina jen „zahrady“ — neskrývají-li se pod tímto slovem chalupnické usedlosti — ale v každém případě již zpracované pozemky a nikoliv prales. O lidech tam bydlivších není zmínky. Ale z jména samého a staroslovanského půdorysu soudíme, že břeh ten byl osídlen lidem rolnickým, ovšem velmi řídce. Stál-li tehdáž již kostel sv. Filipa a Jakuba, není známo, neboť připomíná se výslovně teprv r. 1382, ale starobylý pohrobní kámen s latinským nápisem a letopočtem 1303 u kostela nalezený tomu nasvědčuje.

Osada tato, poněvadž ležela mimo hradby města, byla vyloučena z výsad něm. práva, přislušíc pod staré právo župní v Olomouci a odtud pochází název „Staré město“.

Někde se ovšem stalo, že kolonisté založili novou osadu, vyvolivše sobě výhodnější místo v blízkosti starého, pak ale na rozdíl se užívalo i mezi lidem souvztažných výrazů „Nové a Staré město“ (v Praze a v Plzni). Osada na levém břehu Moravy u Litovle sluje vždy jen „Starým městem“ a nynější město Litovel nikdy Novým městem nebo Novou Litovlí. Staré město mělo ještě v XVI. století vlastního rychtáře.

Ona stará rybářská ves stála tedy na místě dnešního města Litovle. Právě ostrov se všech stran vodou chráněný, vysoký a pevný, byl místem, jaké staří Slované schválně hledali a výrok letopisce Jornanda ze VI. století, „že Slované v bařeništích a lesích bydlí jako v městech“, platí zvláště o poloze města Litovle. Tento ostrov poskytoval obyvatelům zajisté větší ochrany proti nepřátelům a pohromám živelním než nížiny se všech stran přístupné a vodou ohrožené.

Že Litovel byla jakýmsi střediskem krajiny a opevněnou vsí tržní, vysvítá z toho, že k městu vedla stará silnice z Olomouce do Uničova a Úsova, na níž bylo clo neb mýto litovelské již kolem r. 1250, jehož výnos daroval král Václav I. částečně osadníkům, syn jeho Přemysl II. pak rychtáři. Obyčejná bezvýznamná osada by sotva byla poutala pozornost obou králů, kteří ozdobiti chtěli vlast pevnými a lidnatými městy. Litovel patří s Olomúcem a Uničovem k nejstarším městům na severní Moravě s německým právem. Mohelnice, která již r. 1273 měla vyvinuté právo, uznávala Litovel jako starší stolici právní. V listině z r. 1352, kdy Olomúc se stal vrchním právem, jmenuje se zvláště a výslovně jako města k právu příslušná napřed Uničov, pak Litovel. Prof. Prasek podotýká docela správně, že tato města se neuvádí v tomto pořadí jen holou náhodou, neboť měst a vesnic, s něm. právem založených, bylo tehdáž již velmi mnoho. Litovel byla v XIV. věku již jakousi vyšší stolicí právní.*)

Vpád Tatarův a zkáza Litovle r. 1241.

Dlouho vlast naše požívala míru, zvláště v této krajině málo kdy se ozýval ryk válečný, ač hlavní město župní Olomúc bylo dosti blízké. Boje vedly se více po hranicích českých a na jihu Moravy s F r a n k y a Rakušany.

---

*) Prasek; Kn. Ort. olom. X.

Tu pojednou vtrhl od východu strašný nepřítel do Evropy, dobyl a vypálil staroslavný Kyjev ruský a poraziv vévodu slezského Jindřicha Pobožného na Dobrém Poli u Lehnice (9. dubna 1241), vrazili Tataři neb Mongolové před vstoupením Páně začátkem května na půdu moravskou, pochod svůj plamenem a krví znamenajíce. „Před Olomúcem sě stavichú“, praví starý letopisec „Dalimil“, kdež rozbivše tábor, pustošili a drancovali úrodnou Hanu na několik mil v okolí. Litovel, tehdáž nedostatečně opevněná tržní ves,*) vzala za své, jak opis listiny z r. 1243**) a regest na opsané listině z r. 1364***) nepřímo dokazuje, jenž uvádí obsah nyní ztracené potvrzovací listiny krále Přemysla II. pro klášter sv. Ducha v Litovli asi r. 1260 založeného. Tam se praví, že „Litovel byla nedávno znovu postavena a na město povýšena“, což se stalo bezpečně před rokem 1249, poněvadž se v hradišťské listině z téhož roku Litovel vedle Olomúce a Uničova počítá mezi královská města.

Bližších zpráv o dobytí města se nám nedostává. Jen letopisec Pulkava († 1380) krátce zaznamuje, že Tataři kolem Olomouce mnoho lidí zabili a několik pevných míst zbořili.

Založení Litovle s německým právem.

Vpád Tatarův byl příčinou, že král, poznav důležitost pevných měst a hradů, kázal tržní vsi opevniti koly a kamením.†)

Listinou, danou v Praze v lednu r. 1243,††) projevil úmysl svůj znovu postaviti město Litovel a výsadami podle práva něm. nadati. Tuto událost připomíná král Jiří z Poděbrad, propůjčiv r. 1461 občanům právo, zeleným voskem pečetiti, a to těmi slovy: „Poněvadž řečené město (Litovel) ze zvláštní milosti předchůdce našeho

*) Král Václav I. nazývá r. 1243 Litovel „civitas“ = tržní ves, villa forensis viz Cont. Cosm. ap. Dobn. 372.

**) O hodnověrnosti této listiny viz moje pojednání v Čas. vl. muz. olom. 1900 str. 17.

***) A. L. „Lutovia nuper est constructa et civitas facta.“ Construere = znovupostaviti.

†) Chron. Neplach. ap. Dobn. IV. 111 a Cont. Cosm. 372.

††) Listina, daná župním úřadníkům, chovala se v olom. měst. arch. v opise. Sloh se úplně shoduje s jinou listinou v témže roce vydanou, týmž notářem Reinbotem, teprv r. 1900 v Čes. Čas. Hist. str. 240 vytištěné; není žádným padělkem Bočkovým.

jasného Václava, zdmi obklíčeno a ozdobeno bylo, čímž práva města obdrželo, chceme, aby jako jiná města, zeleného vosku užívalo.*)

Úkol založení či lokace vzal na sebe jistý podnikatel (lat. advocatus, fundator) měšťan olomúcký, rodák ze severního Německa, jménem Jindřich Epich (= břečťan). Král dal jako obyčejně osadníkům počet lánů pole orného a lesa na levém břehu Moravy odměřiti, osvobodil je od placení daní na 15 roků. Po této době měli z každého lánu půl hřivny stříbra platiti. Ke stavbě města nového povolil dřevo z Dúbravy, každou šestou neděli důchody z mýta královského v Litovli a osvobodil je od placení mýt v Olomúci, Uničově a Úsově.

Za krále Václava I. byly ještě zbudovány hradby, jak z listiny krále Jiřího vysvítá, ale k organisaci práva došlo teprv za Přemysla II. Otakara, neboť v zachovalé listině z r. 1287 praví král Václav II., že Epich obdržel rychtářství „jakožto první dar otce jeho Přemysla“.

Litovel děkuje tedy za povýšení na město oběma králům Václavu I. a Přemyslu II. Otakarovi.

Za práci vykonanou daroval král Přemysl II. podnikateli Jindřichu Epichovi různé požitky a vyhradil mu jistá práva dědičná. Podle listiny z roku 1287 v prvopise v archivu městském uložené,**) držel první rychtář z obdarování králova mýto a clo v Litovli, plat rybářů, dům v městě (rychtu), 2 lány v Července. K tomu koupil „na druhé straně města, králi nepříslušné,“ 2 lány. K rychtářství patřily také „zahrady“ na Starém městě,***) koupelna, 2 jatky, 2 krámy pekařské, mlýn městský a dvůr, zvaný Kutelhof, v němž se dobytek porážel.

Jindřich Epich odprodal část zboží k rychtě příslušného, zvláště mlýn, ale příbuzný jeho rychtář Jindřich, syn býv. fojta olomouckého Bedřicha a dědic jeho, vymohl si u krále Václava II., jenž dne 12. října 1287 dlel v Olomouci, svrchu uvedenou potvrzovací listinu na původní zboží rychtářské. Za to platil ke komoře královské 1 hřivnu zlata neb 10 hřiven stříbra.

Listinou, danou dne 26. února 1291 v Olomouci,†) potvr-

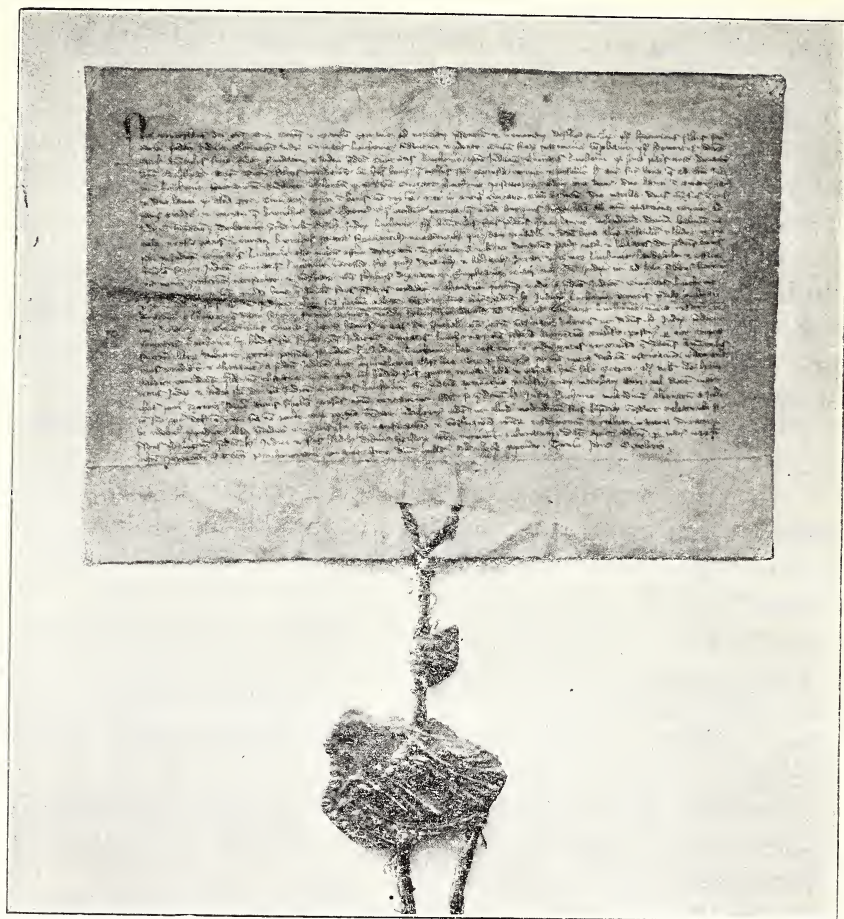
*) L. A. orig. lat.

**) L. A. orig. čís. 1. Cod. dipl. Mor. IV. 339.

***) Orig.: Orti in antiqua civitate.“

†) A. L. orig. č. 2. Cod. dipl. Mor. IV. 372.

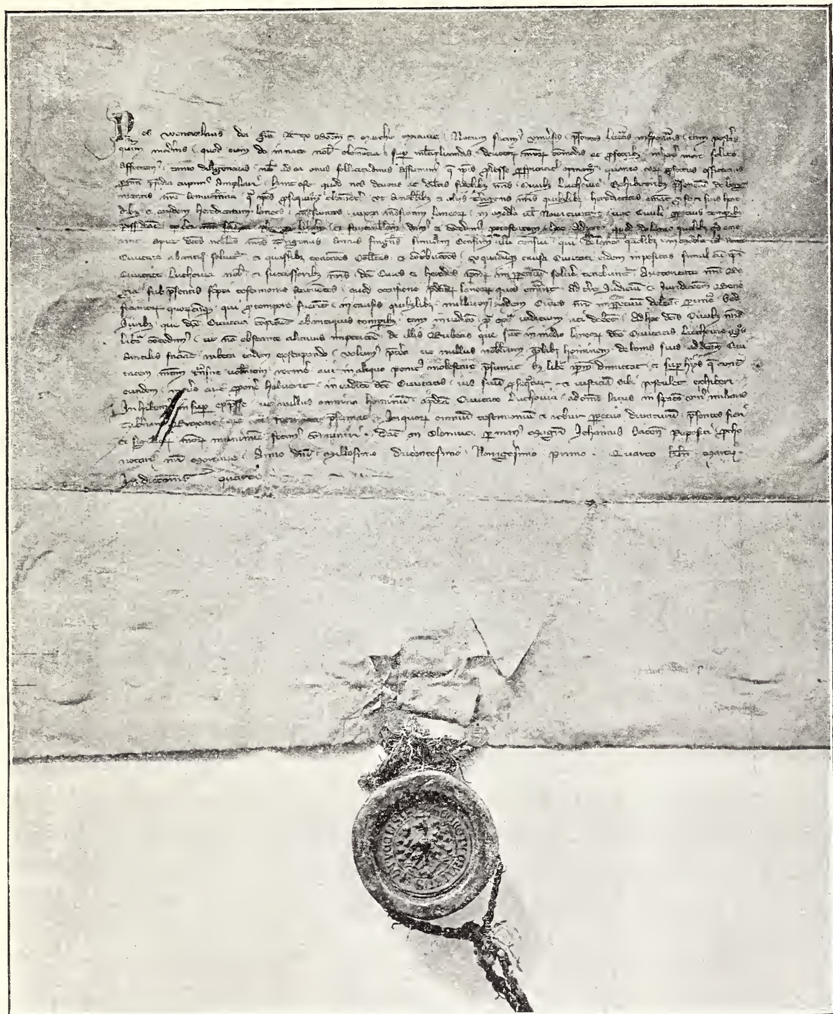
zuje král Václav II. právo městské „od starodávna v Litovli platné“. Zároveň dovoluje litovelským měšťanům od šlechty a domorodého obyvatelstva dědičné statky pro sebe a potomky zakupovati, podle výměry obvyklé v Medle a Uničově, z nichž

Obr. 18. Listina krále Václava II. z r. 1287 v archivu litovelském.

jen tolik daní a úroků platiti budou, kolik se ode dávna v Medle a Uničově platívá. Koupený majetek se vyjímá z pravomoci zemského soudu a župních úřadů a sluší bezprostředně pod soud městský v Litovli. Křoví uprostřed lánů městských se má vy-

mýtiti a orná půda připravovati. Žádný šlechtic nemá brániti venkovanům v odchodu, když se chtějí usaditi v městě Litovli.

Obr. 19. Listina krále Václava II. z r. 1291 v archivu litovelském.

Konečně uděluje král Litovlanům právo hájemství čili mílové právo, jímž se každému šlechtici i nešlechtici přísně zakazuje, blíž míle v obvodu města pivo vařiti, hospodu stavěti neb trhy konati.

Litovel jako královské město.

Kolonisace německá neznamená pro český národ žádný kulturní pokrok, naopak působením německého feudalismu, jenž parceloval vlast a rozdával všelijakým dobrodruhům za „věčný" plat a osobní službu — a prodejem kupeckých a řemeslnických výsad, přerušili poslední Přemyslovci přirozený vývoj duševních a hmotných sil národa svého na sta let. Pakli chtěli zabrániti přehmatům šlechty, bylo jim především uvolniti lidu poddanému a utiskování županů královských přítrž učiniti. Kdyby kolonisaci domácí, jež národ konal staletí před příchodem Němců, byli podporovali tak štědře, jako cizince přivolané, mohli národ kulturně povýšiti a sobě zdroj příjmů otevříti. Jen tak by sobě byl ušetřil Přemysl II. Otakar, jinak velmi schopný a hrdinský král, trpké zklamání na Moravském Poli a potomstvu t. zv. národní otázku, které se lid náš nezbaví, dokud živ bude.

Chráněno tak cennými výsadami, mohutnělo královské město Litovel a obyvatelstvo žilo ve značném blahobytu. Mimo výhradní výrobu piva měli v rukou veškeren obchod i řemesla.

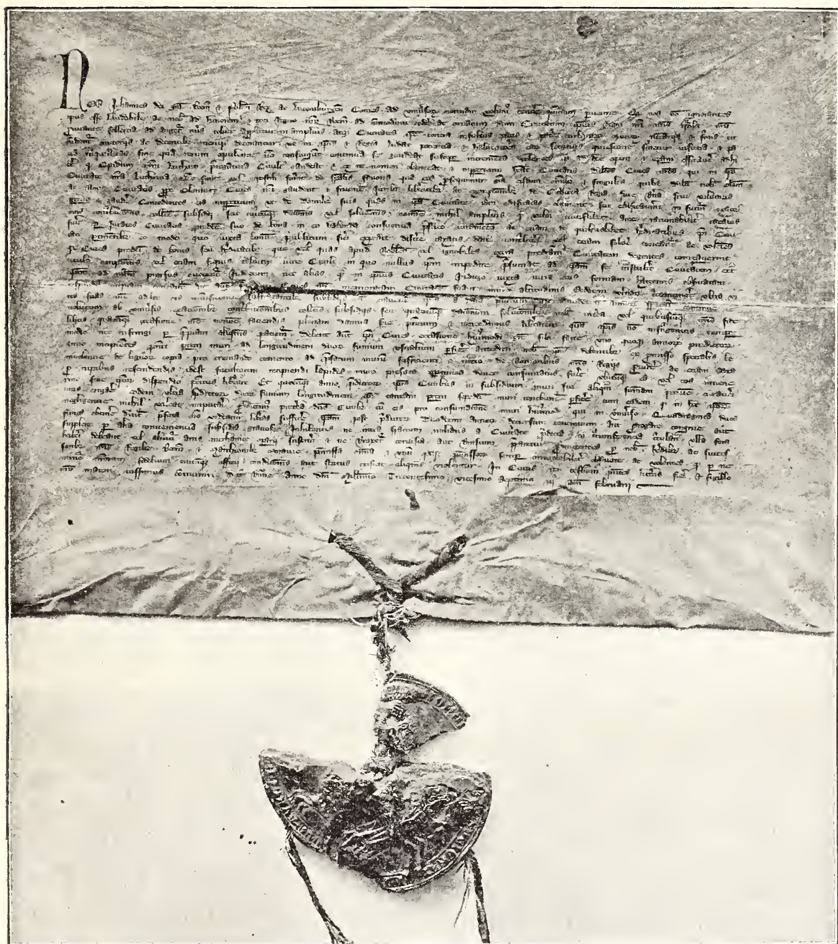
Tak bohatli z lidu venkovského, jenž přinucen byl všecky potřeby vezdejší z města uhražovati. Jen řemeslo kovářské nebylo na venkově tak přísně zakázáno.

Jejich zámožnost jim dovolovala i zakupovati pozemky v okolí města, k čemuž ostatně oprávněni byli výsadou krále Václava II. z r. 1291. Venkovský majetek občanů litovelských vzrostl v polovici XIV. věku tak, že při založení městské knihy kolem r. 1350 vedli převod venkovských usedlostí na zvláštním místě. Kolonisací z města vzniklo celkem 5 osad, ovšem malých: Třídvory, Víska, Dürrenbach, Doubrava a Greyden, z nichž během času 3 poslední zanikly. Zhořelice a Nasoburky dostaly částečně německé obyvatelstvo.

Nelze-li nazvati dobu posledních Přemyslovců pro národ šťastnou, tím méně pak panování Jana Lucemburského, který po Václavu III., úkladně v Olomouci zavražděném (r. 1306), na stolec český dosedl po krátkém mezivládí (r. 1310).

Jako Přemyslovci, viděl i on v královských městech jedinou oporu své moci proti zpupné šlechtě, která, zneužívajíc jeho nepřítomnosti, výpravy válečné pořádala proti nenáviděným městům a z hradů po způsobu německých loupežných rytířů kupce a pocestné na veřejných cestách přepadávala.

Král zavítav často do Francie a Italie a spatřiv tam z kamene zbudovaná města a hradby, zamýšlel podobný způsob opevnění zavésti i v Čechách, a proto podporoval města jak mohl, když

Obr. 20. Listina krále Jana Lucemburského z r. 1327 v archivu litovelském.

chtěla zdi městské opraviti nebo nové kamenné postaviti, jako r. 1318 a 1321 v Král. Hradci, r. 1327 v Uh. Hradišti.

Litovel byla sice poněkud opevněna valy, příkopy a kolovým plotem hned, když uděleny jí výsady podle něm. práva za Václava I.,

neboť opevnění bylo již tehdáž charakteristickou známkou královského města, ale v čas prudkých útoků nikterak nestačilo.

Města byla věrně oddána králi, pročež jim útisky snášeti bylo od odbojné šlechty s Jindřichem z Lipé v čele, která si přála Bedřicha rakouského na českém trůně. Na Litovelsku brojili proti králi Búz z Búzova, Půta z Vildenberka, jehož synové pak ujali hrad Búzov; zdá se, že také známý loupežný rytíř Jimram z Ungersberka (Sádku) se v krajině potuloval, neboť měl Marketu, dceru Adama z Choliny a Konice, za manželku. Unčovice byly již tehdáž v držení pánů z Lipé. R. 1310 došlo sice se stranou Jindřicha z Lipé ke smíru, ale k dokonalému narovnání a uklidnění nikdy. Ještě r. 1331 zakazuje král šlechtě na míli kolem Olomouce hrady neb tvrze stavěti,*) kdežto „k upevnění moci královské a na ochranu obyvatelstva proti nepřátelům a rušitelům míru“ povoluje listinou, danou r. 1327**) měšťanům litovelským kamennou zeď městskou a hradby postaviti. Z toho poznáváme, jak nepokojné byly časy, kterak měšťané pro bezpečnost života a jmění takových výloh se nelekali. Zeď byla 16 loktů zvýší a 42 provazců = 1300 m zdélí. K lehčimu hražení výloh prominul jim daň a poplatky zemské na 12 roků, daroval dříví k pálení vápna z královského lesa „Dúbravy“ a kamení z lomů zeměpanských. Ba i peněžité podpory se jim dostalo, a aby zeď v dobrém stavu udržovati mohli, potvrdil jim zároveň staré výsady, zvláště právo mílové.

Od r. 1333 spravoval Moravu jako markrabě, veliký syn Jana, „otec vlasti“ Karel IV Přál rozvoji královských měst a k lepši obraně „proti loupežnikům“ potvrdil r. 1346 spolek severomoravského Tříměstí: Olomouce, Uničova a Litovle,***) k němuž později i Šternberk přistoupil. Na jeho podnět byly, tušim, také v městech zavedeny městské knihy na způsob desk zemských. Litovelská městská kniha, nyní v zemském archivu v Brně, je po olomoucké nejstarší. Vznikla kolem r. 1350, nejstarší zápis pochází z r. 1359. Přesným vedenim změn v držebnostech docililo se právní jistoty, což mělo zas blahodárný účinek na rozvoj živnostenských poměrů v městě. Bratr Karla, Jan, následník v markraběcí hodnosti, pustil pak r. 1359 litovelským občanům

*) Cod. dipl. Mor. VI. 317.
**) L. A. orig. č. 3. peč. por. Cod. dipl. Mor. VI. 251.
***) Cod. dipl. Mor. VII. 464.

odúmrť, tak že bohatí i chudí obyvatelé města volně odkazovati mohli majetek svůj komukoliv.*) Kupci a obchodníci získali značné výhody nařízením téhož markraběte r. 1364 daným, že cestující z Polska do Čech mají voliti cestu přes Olomouc, Litovel a Uničov. R. 1373 zkrátil Třiměstí spojení s Vídní a Rakousy, a Jošt, syn jeho, r. 1389 osvobodil občany litovelské od mýt po celé Moravě.

Takovými svobodami honosilo se město, když nadešla doba zlá, kdy syny Janovými ničeno bylo, co otec zbudoval. Závětí markraběte Jana (r. 1371) bylo ustanoveno, že nejstarší syn jeho Jošt má nastoupiti hodnost markraběte; druzí dva bratři Soběslav a Prokop mají od něho vykázané statky v léno vzíti. Nejmladší Prokop obdržel ze zemského fondu hrad Úsov s Dúbravou a okolními vesnicemi, hrad Bludov, a z královských měst Přerov, Uničov a Litovel s rychtářstvím a mýtem. Kláštery a šlechta příslušely pod pravomoc Joštovu.

Ale Prokop nebyl ustanovením spokojen a počal brzy po smrti otcově bouřiti.

Morava se rozdělila na dva tábory. R. 1382 byl Prokop v držení Litovle, neboť ustanovuje rychtáře Mikše ze Žerotína, začež platil do jeho komory 10 hř.**) Zdá se však, že s jeho vládou nebyli Litovlané spokojeni, neboť r. 1396 holdovali Joštovi, ale tento poděkovav jim, odkázal je k bratru svému Prokopovi jako k pravému markraběti,***) ačkoliv ještě r. 1393 je vyzývá, aby za něj ručili u žida Beneše z Uničova pro 20 hř. gr.†) Podle všeho lnuli víc k Joštovi než k Prokopovi.

V půtkách, které měl král Václav, syn Karla IV. na trůně českém s panskou jednotou, zůstal Prokop věren králi, začež odměněn byl hodností markrabskou na Moravě a to již r. 1396, jak holdovací listina litovelská dokazuje. Prokop ujal se nyní pevnou rukou vlády. V Litovli usadil hejtmana svého Přibíka z Odlochovic a Haška, purkrabího, kteří s okolními pány a vladykami, jako Prockem z Búzova, Dobešem z Odrlic, Soběhrdem a Vlasákem ze Stříteže loupežné vpády činili na statky kostela olomouckého, poněvadž kapitola pevně při Joštovi stála. V Ješově,

*) L. A. orig. lat. čís. 4. pečeť zach.

**) Orig. z L. A. zmizel, viz Cod. dipl. Mor.

***) Orig. něm. z L. A. př. r. 1899 zmizel. Cod. dipl. Mor. XII. 273.

†) Orig. lat. z L. A. nyní ztracený. Cod. dipl. Mor. XII. 162.

v Rozvadovicích, v Odrlicích, v Příkazích, v Myšlechovicích. v Loučce, v Senici, v Seničce a v Cakově lidem pobrali peníze, dobytek a jiné věci, mnohé zjímali, jiné vraždili, k holdovací přísaze markraběti Prokopovi nutili. Knihy půhonů z let 1405—1409 uvádí seznam zločinů Přibíka z Odlochovic a jeho chásky na severní Moravě: Habartovi ze Sulešovic sebral Doubravici, Bočka Kunštátského na tvrzi leštnické jal a odvedl „na Litovl v jeho moc". Janu Puškovi z Otaslavic „pálil zboží". Za nelidské řádění v zemi byl r. 1399 i s přivrženci z církve vyobcován. Poněvadž válčení Prokopovo stálo mnoho peněz, nestačily mu důchody zemské, pročež zastavil Přibíkovi město Litovel*) po roce 1401, neboť ještě 19. června 1401 dlel Prokop v Litovli a vydal odtud listinu klášteru krasikovskému poblíž hradu Hoštýna u Zábřeha.**)

Přibík z Odlochovic měl také důležité účastenství ve sporu o biskupství v Olomouci r. 1416. Mistr Jan z Dubčan, rektor škol, a jiní v Olomouci sídelní kanovníci zvolili sobě 21. září Jana Železného, biskupa litomyšlského. Tím se cítili v Čechách přebývající kanovníci uraženi a zvolili si za biskupa Alše, probošta z Vyšehradu, o němž se pravilo, že přeje husitům. Král Václav uslyšev, že Jan Železný chce se mocí uvázati v držení statků biskupských, nařídil Přibíkovi z Odlochovic, hejtmanu na Litovli, jenž město toto držel jako královské léno,***) aby hrady biskupské obsadil a tak dlouho spravoval, až spor vyřízen bude.

Přibík, sebrav něco válečného lidu, začal vyháněti vladaře biskupem ustanovené. Na to zaslal jemu biskup list, v němž oznamuje, že je pravým, sborem kostnickým potvrzeným biskupem olomouckým, a že žádá za vydání zboží církevního.

Poněvadž Přibík toho nedbal, napomínal jej biskup veřejně listem na bráně kostelní vyvěšeným a hrozil klatbou církevní. Proti tomu sestavil Přibík spis, pozvav sobě do Litovle „do domu měšťana Losa" několik svědků, a zaslal jej sněmu kostnickému. Stěžuje si v něm na biskupa Jana, že bez příčiny byl do klatby dán, vykonav, co věrný sluha nařízení mu králem výslovně dané. Zástupcem svým ustanovil Jana Světlíka, panoše

*) Půh. I. 166, 167.

**) Cod. dipl. Mor. XIII., 124.

***) Na listině v třeboňském archivu se Přibík r. 1417 píše: „servitor regis Wenceslai residens in Lutovia". (Volný, Kirchl. Top. čl. Olom.)

z Rakúsek, jenž odvolání toto na kostelní bráně biskupské dne 18. února 1417 uveřejnil. Po dlouhém vyjednávání byl konečně pohoršlivý spor přičiněním sboru a krále v ten smysl ukončen, že Jan byl nastolen v Olomouci, Aleš v Litomyšli.*) Přibík pocházel z vladyckého rodu ze vsi Odlochovic na Kouřímsku, pečetil lilií a uvádí se naposled na listině biskupa Alše r. 1420.**)

Za panování slabého krále Václava IV.,***) v době, kdy hodnostáři světští i církevní se takto potýkali, objevil se černý mrak náboženských válek hrozivě na obzoru a pochodeň z hranice Husovy nastoupila cestu po vlasti.

Litovel za válek husitských.

Učení Husovo potkalo se na straně církevní s tuhým odporem. Volán před koncil kostnický, aby se ospravedlnil, neodvolal, načež k smrti odsouzen byl (r. 1415). Velké jitření na to povstalo v zemích českých.

Hned po upálení Husa poslalo 452 pánů a vladyk českých sboru odpovědný list, v němž křivdu na Husovi spáchanou důtklivě vytýkali. Z okresu litovelského přivěsili pečeti Drslav z Nákla, Jan (Ješek) a Oldřich ze Lhoty (Bílé), Jan z Řimic a Kunštátští na Búzově.

Nižší šlechta a částečně i lid ujali se Husa a přilnul k učení jeho, kdežto poněmčelá města, Olomouc, Brno, Jihlava i Litovel zůstala katolická, ale ne tak z přesvědčení jako z národní zášti proti Čechům, neboť o 100 let později šmahem přestupovala k německému protestantismu.

V čelo husitů postavil se rytíř Jan Žižka z Trocnova, později oba Prokopové, kteří krále Zikmunda v několika vítězných bitvách přemohli a téměř celé království husitské věci získali.

Zikmund hleděl sobě Moravu zabezpečiti, kdež měl mocnou stranu pro sebe, zvláště rázného biskupa olomouckého Jana „Železného“ a několik mocných pánů z okolí litovelského: Janka ze Sovince a Pňovic, Sulíka z Konice; z vladyk pouze Šebor z Dubčan věrně k němu stál jako města královská Olomouc,

*) Čas. Mat. Mor. IX. 1877. str. 29.

**) Dobn. Mon. Boh. IV. 413.

***) L. A. chová od něho 2 listiny potvrzovací lat. z let 1411 a 1419 dané v Praze. Pečeti zachovány.

Uničov a Litovel, jež listinou, danou ve Znojmě r. 1421, postoupil biskupovi, aby je spravoval. Sám pak tato města výsadami a svobodami takřka zasypal.

Na den sv. Jiří r. 1421 vydal z Olomouce Litovlanům najednou 3 listiny. Hanuši Husovickému (Husvicovi) potvrdil rychtářství za roční plat 10 hř.*) a měšťanům listiny královské, zvláště onu z r. 1291**) a list Joštův, že bez cla po celém markrabství mohou cestovati.***)

Čechové vidouce, že se strana katolická na Moravě vzmáhá, vyslali tam r. 1423 Viktorína z Pardubic a Bořka Diviše z Miletínka, kteří dobyli v krátké době několika tvrzí a zámků katolických pánů, mezi nimi i Kroměříž, město biskupa olomouckého, kdež se strhla krvavá srážka, v níž konečně husité zvítězili.†) Když pak hlavní voje do Čech se vrátily, zmocnil se biskup Jan pomocí trojspolku Olomouce, Uničova a Litovle opět svého města, a ani Žižka, vraceje se z Uher, nemohl ho dobýti.

Litovel byla silně opevněna a dostatečnou posádkou za velení hejtmana Janka ze Sovince a Pňovic statečně hájena až do r. 1427, kdy převzal obranu Olomouce, a jeho místo v Litovli nastoupil Jan ml. z Lomnice († 1437).

Jsou nám z té doby zachovány dva české listy rady olomoucké, v nichž tato napomíná královská vojska, rozložená v okolí litovelském a šternberském, pak Janka ze Sovince, „hajtmana na Litovli“, aby „vedle možení svého v hotově byli“ proti husitům vracejícím se od obležení Kroměříže r. 1426.††) Litovlané také dobývali kláštera dolanského, od r. 1425 husity obsazeného, ale marně.

Z těchto dopisů je patrno, že Litovel s Olomoucem byly nejpevnějšími baštami moci Zikmundovy na severní Moravě.

Uničov, maje víc českého obyvatelstva, kolísal, ale po roce 1437 byl bezpečně v rukou husitských jako Náměšť a Třebová, z hradů a tvrzí: Sovinec, Skrbeň, Horka, Búzov i klášter hradišťský. Václav Jihlavský, písař olomoucký, udává ve své knize městské, že téměř všecken lid moravský přijímal učení Husovo,

---

*) L. A. orig. něm., pečeť utrž.

**) Tamtéž orig. lat., pečeť červ. zach.

***) Tamtéž orig. něm., pečeť zach.

†) Letopisové čeští (vyd. Palacký) III. 56.

††) Arch. čes. VI. 415, 416.

tak že v celém širším okolí město Olomouc mělo jen v Litovli, v Brně a v Opavě přátelské sousedy.*)

R. 1430 přišel Prokop Holý na Moravu a obléhal hrad Šternberk osm neděl, až se posádka vzdala.**) Tu se Táborité usadili a po dva roky celou krajinu znepokojovali, podnikajíce z pevného sídla svého výpady loupežné na okolní města a vesnice. Nemohouce ztéci Olomouce a Litovle, pustošili a drancovali předměstí, o samotě ležící mlýny (Žargon), dvorce a vesnice, až 19. března r. 1432 spojená města Olomouc, Litovel a Uničov Šternberk osvobodila.

Brzy po tom dovolávala se i Litovel, jež dosud všem nájezdům husitským byla odolala, osvědčené pomoci spolčených měst. Smírnými úmluvami basilejskými, jimiž se bouře poněkud upokojily (r. 1436), byla mírnější strana kališnická spokojena, za to ale Táborité nikterak svůj odpor netajili a pokračovali v drobné válce.

V pátek před Všemi Svatými r. 1437 přepadl za temné noci odvážný hejtman Táborův jménem Pardus***) s lidmi Hertvíkovými z Rušínova a Bedřichovými z Kolína náhlým útokem město Litovel bohatstvím slynoucí.

Překročivše, nikým nepozorováni, hranice české a prodravše se Dúbravou, dorazili v podvečer kolem desáté hodiny až k samému městu. Jedni, oblečení v šat selský, ale dobře ozbrojení, zabili stráž u brány, ostatní zatím, ukrytí v blízkém lese, pozvolna následovali. Postavivše na městskou zeď krátké skládací řebříky, vloudili se do města, celkem asi 300 ozbrojených mužů i s koňmi. Tu znenadání dva trubači počali troubiti a tlupa, vedená Pardusem, spustila veliký hluk, aby lid zastrašila. Procitnuvší obyvatelé, nevědouce, co se stalo, utíkali, kam kdo mohl. Jedni hleděli ženy a děti ukrýti, jiní ujali se zbraní, jsouce odhodláni k boji. Někteří prchli přes zeď městskou, aby o tom zpravili Olomouc a Uničov. Zatím co Táboři město drancovali, uchýlilo se několik odhodlaných mužů na pevnou věž blízko mlýna u porážky („na Valech“),†) odkud kamením a šípy statečně se bránili. Rada olomoucká kázala ihned na poplach zvoniti, načež měšťané, řemeslníci, biskupští

*) Václ. Jihl. v knize olom, (vyd. Saliger str. 21, 43).

**) Bartošek z Drah. I. 166 (ap. Dobn.).

***) Nikoli „z Horky“, jak Pešina (Mars M. str. 605) přidává.

†) Kn. Olom, (Saliger): „Das Turmdl bei der Kuttlmül“.

vojínové i úředníci a zemané, kteří při zemském právu půhony přijímali, srazili se v mohutný šik a spěchali k Litovli, kdež města od dolní čili olomoucké brány dobývali, zatím co Uničovští s Tábory u horní čili uničovské brány bojovali. Někteří z Olomoučanův, přebrodivše příkop hradební, vodou naplněný, přelezli zeď a v městě brány otevřeli. Tak vnikli Olomoučané a Uničovští do města. Husité stáli — jak svědek, patrně očitý, Václav, písař olomoucký, vypravuje — na náměstí s koni a v brnění. Nastal krvavý boj, v němž Táboři podlehli. Mnozí byli zabiti, jiní, kteří se zachrániti chtěli v kostele a skrytých místech, byli schytáni a v Olomouci popraveni na šibenici — bylo jich 63 — někteří posláni do Vídně k markraběti Albrechtovi. Málo se jich zachránilo útěkem. O osudu Pardusově se různí zprávy. Podle hodnověrné souvěké zprávy, zapsané v půhonech,*) byl Pardus v boji zabit, kdežto ostatní současné zprávy (Václav, písař a j.) uvádějí, že prchl s několika druhy, a jiný letopisec český praví, že „Parduse sú jali".**) Olomoučané ukořistili prapor, který se v historickém muzeu olomouckém do dnešního dne ukazuje. Žerď je 14 stop zdélí, ovinutá červenobílými stužkami. Na památku vítězství nařídil biskup Pavel, aby na den všech věrných dušiček po obvyklé mši zádušní ve všech kostelích a klášterech slavná mše svatá sloužena byla a Tedeum zpíváno.

Markrabě Albrecht Olomouckým za statečné bojování 50 kop grošů na platu slevil, začež mu z kořisti „dobrého koně, brnění a přílbu" darovali.

Vojenské sbratření mezi Olomoucem a Litovlí skončilo brzy po tom mimo očekávání náhle a velmi příkře, neboť husitsko-česká strana v městě uplatnila svůj vliv proti hrstce německých občanů, jako se to stalo v Uničově. Nápadné jest také užívání českého jazyka z rady olomoucké, která byla tehdáž němečtější než kdy jindy.

Olomoučané opravovali hradby a žádali Litovlany o pomoc, kteří ale odepřeli. Na výhrůžný list jejich odpověděli Olomoučtí „hejtmanu a měšťanům litovelským" českým dopisem: „Kteří nám nechtí pomoci, těch také chcem prázdni býti, ale ohněm

---

*) Půh. III. 497.

**) Letop. čeští III. 104.

ani jinú násilí nechcem hroziti. A jestli vám poručeno tak hroziti, to vy dobře víte. Buď vám to památno, že súsedsky s námi bydleti nechcete. Víte dobře, žeť sme vám rádi pomocni byli, což sme mohli, a přes to, budete-li na naše lidi sáhati, chcemť to i jiné královĕ i markrabí Milosti nezamlčeti.“ *)

Markrabě Albrecht Rakouský činně se súčastnil válek husitských a podporoval tchána svého Zikmunda zvláště na Moravě, která země mu byla králem v léno dána. Královská města často zeměpánům v peněžních tísních vypomáhala; i žádal také markrabě Albrecht od měšťanů litovelských půjčku. Litovlané, ustavičnými válkami vysílení, jeho žádosti vyhověti nemohli, ba ani dávky obvyklé (losuňky) jim nebylo možná zapraviti. Proto jej měšťané prosili za úlevu, načež markrabě jim zvláštním listem odepsal, aby se s hejtmanem jeho, Janem z Lomnice, vyrovnali, jemuž prý dopsal, aby milosrdně s nimi nakládal (1437).**)

Jan z Lomnice držel Litovel v zástavě jen několik roků. Zápis o tom se nezachoval; jen z půhonů k r. 1437 se dovídáme, že pohání paní Margretu z Úsova, vdovu po Janu z Vlašímě, že mu „v jeho držení, jakož od markrabiny milosti zapsáno má k Litovli, sáhá v Dúbravu a že mýtí lesy, kdež se jí zdá, i zvěř mu vybila, a na jiných věcech na Dúbravě překáží“.***)

Základ (1500 zl.) vyplatilo město za pomocí občanů uničovských r. 1438. V listu, daném v Budíně, jejich ochota a oddanost k panujícímu domu vděčně se uznává.†) R. 1440 pečetilo ještě město Litovel s Olomoucem, Brnem, Uničovem a jinými městy královskými na zápisu zemském neb landfrýdě.

Po smrti Jana z Lomnice († 1437) ustanovil sněm zemský Karla staršího z Úsova z rodu vlašimského jakožto královského městského hejtmana na Litovli, „aby toho města choval a opatroval tak, jakož jiní hajtmani před ním, a ty požitky, které k městu příslušejí z lesa Dúbravy, ty aby vybíral a na své potřeby tu na město nakládal.“ Poněvadž ale tyto požitky Karlovi nestačily, obrátili se Karel a měšťané na pány moravské s prosbou o pomoc, „aby město ztraceno nebylo, neb nemohou bez hejt-

*) Arch. čes. VI. 415.
**) L. A. orig. něm. papír.
***) Půh. III. 439.
†) Orig. něm., nyní ztrac., uveřejnil r. 1881 v Notitzblattě Vozák.

mana býti". Na to povolili stavové, aby měšťané pánu Karlovi z losunků a platů zeměpanských poukázali obnos „do 50 hřiven".*) Tímto ustanovením nestal se Karel z Vlašimě snad vrchnostenským pánem nad Litovlí, nýbrž byl pouze „královským úředníkem", jako před ním Přibík z Odlochovic, Janek ze Sovince a Jan z Lomnice. Jeho povinností bylo město opatrovati, městské dávky (losuňky) královské komoře odváděti, občany ve zbraních cvičiti a v čas potřeby v čele měšťanů proti nepříteli bojovati.

Kulturní dějiny období prvého.

Chrám sv. Marka.

Obr. 21. Iniciálka „O".
Kreslil V. Král.

působení apoštolů slovanských sv. Cyrilla a Methoda zachovalo se nám skrovně zpráv. Avšak o čemž písemné prameny mlčí, hlásají nepatrné a neúhledné kamenné kříže, jež podání lidové až do dob cyrillo-methodějských klade. Jsou-li tyto kříže skutečně tak staré, o tom někteří archeologové vážně pochybují; nemohouce ale sami ani původ, ani stáří přibližně určiti, nevylučují alespoň možnost pradávné minulosti jejich.

Že svatí apoštolové krajinu naši, již v pravěku obydlenou, navštívili, o tom ani dost málo nepochybujeme. Pozoruhodno jest, že právě při našich nejstarších osadách v okolí Nákla, Senice a Choliny se takové kříže vyskytují, kdežto v hornatých krajinách naprosto jich není.

Kříže zv. Cyrillo-Methodějské podle určitého podání lidového a starobylé podoby známe v krajině litovelské jen čtyry: 1. Kříž příkazský, nyní v kapli uložený, stál původně na rozcestí

*) Orig. této české listiny choval L. A. ještě r. 1881; Vozák ji uveřejnil v Notitzblattě brněnském.

k Senici a Těšeticům. 2. Senický na cestě malosenické. 3. Cholinský a 4. Kříž z Bílska. Ostatní kříže kamenné označují místa poprav a vykonané přísahy při určování hranic a mezí. Také t. zv. „Boží muky“ nejsou původu cyrillo-methodějského, nýbrž připomínají nám místo v polích a při cestách, „kde lidé starožitní a svědomí hor jsú prvé přisiehli každý na Božích mukách a pak pravili, že jsú hranice“.*) Poněvadž se podobné přísahy

Obr. 22. Kříž t. zv. Cyrillo-Methodějský z Bílska.

častěji vykonávaly, postavil lid na přiměřeném místě kamenný kříž neb kapličku a nazval je „Božími mukami“.

O působení východních věrověstů svědčí zřejmě chrámy, posvěcené na jméno Panny Marie do nebe vzaté a ke cti sv. Jiří, neboť zakládání chrámů na tato jména bylo v domovině jejich velmi oblíbeno. Téměř všecka střediska slovanská: Soluň, Praha, Říp, Libice, Krakov, Novgorod a j. mají neb měla prastaré chrámy sv. Jiří posvěcené.

*) Půh. k r. 1437 III. 487.

Významné jsou také názvy: Svatá Voda u Choliny již z r. 1693 a Svatá Voda — studánka s kapličkou jihovýchodně od Cakova.

Po našem soudě není kostel sv. Marka nejstarším kostelem v Litovli, ač o prvém založení není žádných zpráv. Jen tolik možno s určitostí tvrditi, že stál již na začátku XIV. století Ke konci XIV. věku byl na místě tom prostranný kamenný chrám slohu gotického; zdélí zaujímal tutéž prostoru jako dnes, ale byl mnohem užší, neboť nebylo ještě postranních kaplí a krucht (emporií). Sakristie s letopočtem 1529 z poslední přestavby, okénko s lomeným obloučkem na věži kostelní a opěráky vnější z pískovce, jsou jediné zbylé památky po původním chrámu gotickém.

Farní kostel („ecclesia parochialis") v Litovli se uvádí po prvé r. 1342. Při kostele působil tehdáž farář a kazatel Bedřich,*) jenž odkazuje klášteru sv. Ducha zahradu svou v nejbližším sousedství kláštera položenou.

Odkazy kostelům jsou v té době dosti časté, jak z městské knihy poznáváme. R. 1383 věnoval Jakub Arnolt z Třídvor $12^1/_2$ hř. gr. pro tu dobu značnou sumu na vychování jednoho sirotka, po jehož smrti celý obnos má připadnouti „na stavbu kostela sv. Marka".**) Jedná se tu o stavbu nového gotického chrámu, která trvala mnoho let; proto byl zřízen zvláštní fond (fabrica ecclesiae), do něhož se odkazy dobrodinců ukládaly. Již r. 1382 daroval jakýsi Jakub na kostel sv. Marka 4 hř. Možná, že to tentýž dobrodinec. R. 1386 věnoval témuž chrámu Velík (Velko) Kule a jeho manželka Lucie 4 hř. a r. 1388 dům a půl zahrady.***)

Až do r. 1450 napočítali jsme z různých pamětí, že bylo v kostele tom 5 oltářů. Hlavní byl zasvěcen nejsv. Trojici; oltář Navštívení Panny Marie založil r. 1421 zdejší měšťan Mikuláš Schön†) a r. 1434 zvýšil nadaci na dva jiné oltáře.††)

---

*) Cod. dipl. Mor. VII. 318. V listině, nyní ztracené, stojí „presbyter", což znamená v církevní řeči prostě faráře, jako plebanus.

**) Kniha Lit. f. 8 „zu der Kirchen s. Markus zu dem Gepayd".

***) Tamtéž f. 9b a 11b.

†) Tamtéž f. 16a.

††) L. A. orig. lat., pečeť utrž.

Patronát čili podací kostela bylo právem zeměpána jako držitele královského města. Eliška (Rejčka), vdova po králi Václavu II., měla, tuším, nějaký podíl neb věno na Litovli, Uničově a Medli, po založení panenského kláštera na Starém Brně (r. 1322) postoupila totiž podací právo na těchto kostelích jeptiškám tamním. Z toho však povstalo později mnoho různic s pány Vlašimskými, kteří jako držitelé Úsova si toto právo osobovali, až r. 1562 abatyše Kateřina Haugvicovna z Biskupic patronát v Litovli a v Medli pro odlehlost za jiné fary v brněnském okrese vyměnila.

Ačkoliv se město proti husitům houževnatě bránilo, nemohlo přece mezi občany českými toto náboženské a národní hnutí úplně potlačiti. Rozhodnou převahu nabyla strana pod obojí (husitská) po roce 1437, snad přičiněním Karla st. z Vlašimě, od r. 1440 královského hejtmana na Litovli.

Národní vliv je také patrný ze zápisů městské knihy, kdež se již užívá jazyka českého, a ze seznamů radních osob, alespoň částečně českých.

Jestliže farář Alexander Klar ve své biskupské zprávě z r. 1669*) uvádí, že kostel sv. Marka byl neplechou nevěřících zneuctěn a r. 1444 znovu vysvěcen a 3 oltáře konsekrovány, naráží tím na událost z r. 1437, kdy Táboři vedením Pardusovým město přepadem dobyli, kostel farní vyloupili, obrazy a nádoby bohoslužebné buď rozbili neb ukradli.**)

Průběhem husitských bouří počet katolíků v městě tak poklesl, že přifařeni byli do Medle, a duchovní správu v kostelích litovelských zastávali kněží pod obojí, které, ovšem proti právu, ustanovovali občané sami.

R. 1448 došlo, jak se zdá, k smíru mezi městem a patronkou po právu Helenou, abatyší kláštera Králové, jak dosvědčuje listina v městském archivu zachovaná. Jmenovaná abatyše dává v tom listu svolení biskupu olomouckému Pavlovi, aby vyfařil Litovel s podmínkou, že purkmistr a občané města Litovle toho faráře „a žádného jiného přijmouti povinni budou, kterého abatyše biskupovi k ustanovení jmenovati bude“.***) Druhá listina z r. 1448 přináší svolení faráře medelského Alberta.†) Příčina vyfaření

*) Farní arch. L. VI.i.

**) Viz zprávu Václava Jihl. v kn. olom.

**) L. A. orig. perg. lat., pečeť utržena.

†) L. A. orig. lat., pečeť schází.

není nikde udána, ale z obsahu prvního listu poznáváme, že obsazení fary občany litovelskými, bezpochyby knězem pod obojí, zavinilo nedorozumění.

Že by byl kostel litovelský „filiálkou“ medelského, o tom není nikde řeči; jen katolíci v městě byli na několik let připojeni k Medli, jako v XVI. věku k Cholině. Z fary litovelské ještě r. 1510 platila se 1 hř. do Medle. Abatyše podala pak do Litovle kněze Jiřího, jenž až do r. 1453 zde působiv, nastoupil lepší místo u sv. Markety v Olomouci.*) R. 1450 odkázal kapitolní děkan Petr z Račic 1 hř. gr. roč. úroku na mši svatou u sv. Marka.**)

Kostelík sv. Jiří.

„Kaple Moravská“, jak kostelík tento od dávných dob slove, je budova po stránce stavitelsko-umělecké velmi zajímavá, poněvadž se nám zachovala v původní podobě pozdně gotické. Pozoruhodna jest síťovitá klenba s žebry značně sploštělými; první a poslední svorník měl tvar štítků erbovních pánů z Vlašimě a znak města Litovle. Po obou stranách a kolem oltáře bylo 17 malovaných znaků šlechtických. Všech 5 oken kaple má hezky zachovanou kružbu plamennou.***)

Máme tento kostel za nejstarší v Litovli, ovšem ne v nynější podobě. Na podstavci hlavního portálu objevil archeolog Dr. Wankel záhadné důlky a rýhy, jaké nalézáme na nejstarších chrámech (sv. Mořice v Olomouci) a cyrillo-methodějských křížích, jež prý úmyslně vytesal pověrčivý lid za dob velmi dávných. Zpráva písemná vyskytuje se dosti pozdě a není ještě určitá.

Není pochybnosti, že učení Husovo záhy v Litovli se ujalo a myšlenka národní patrných tvarů nabývala. Za Karla st. z Vlašimě byl ustanoven český kazatel před r. 1472, a jelikož v městě bylo smíšené obyvatelstvo po stránce národnostní i náboženské, ukázala se brzy nutnost druhého kostela jako v Olomouci (u sv. Mořice) v Prostějově a j. Vystavěli jej pro Čechy, přijímající pod

*) Volný: Kirchl. Top. I. O. 360.

**) L. A. orig. perg. lat., 3 pečetě zach.: města, Karla a Václava z Vlašimě (zelené).

***) Houdek v Mat. Mor. 1901, str. 191.

obojí způsobou, páni Vlašimští na konci XV. století, jak ze slohu a erbu (dvě orlí hlavy) na prvním svorníku klenbovém soudíme, tím však není vyloučeno, že na tom místě již nějaká svatyně stála.

R. 1503 učinil měšťan a soukeník litovelský Tomáš Valhar nadaci pro oltářníka u oltáře sv. Michala „ve hřbitovní kapli

Obr. 23. Kostelík sv. Jiří v Litovli. (Česká kaple.)
Kreslil V. Král.

téhož kostela sv. Marka v městě Litovli".*) V blízkosti kostela sv. Marka žádná jiná kaple nebývala než ona „česká".

*) L. A. potvrz. listina lat. od Řehoře z Lewenberga, kanovníka olom., pečeť utržena.

Kostel hřbitovní sv. Filipa a Jakuba.

Je to obyčejná stavba renesančního slohu; nepřipomíná se nikde před r. 1382. Jakýsi občan jménem Jakub daroval tehdáž k záduší 1 hř.*), z čehož je patrno, že se kostela k bohoslužebným výkonům užívalo. Nalezený pohrobní kámen z r. 1303 mohl by nejvýš dokazovati, že na tom místě býval hřbitov.

Klášter sv. Ducha.

Mimo hradby města, u brány unčovské na pozemcích dnešní farní zahrady a sousedních domků stával klášter a kostel sv. Ducha, který za války třicetileté zaniknul. Kostel byl zasvěcen na jméno Panny Marie. Ke kostelu byl přistavěn klášterní dům a nemocnice, tuším naproti, na místě dnešní městské nemocnice. Kolem kostela byl hřbitov. Listinou, danou v Římě r. 1350,**) propůjčil papež Bonifác rytířům sv. Ducha právo i tenkráte na svém hřbitově lidi církevně pochovávati, kdyby i nad městem interdikt (zápověď služeb Božích) byl prohlášen.

Řád, jenž s řádem křížovnickým nemá nic společného vznikl ve francouzském městě Montpellieru na sklonku XII. věku, kdež jakýsi Quido před branou rodiště svého postavil nemocnici pod ochranou Ducha sv. Získav několik mužů stejně smýšlejících, založil toto šlechetné sdružení k úlevě nemocných a chudých. R. 1204 potvrdil papež Inocenc III. řád a Eugen IV. jim dal stanovy (řeholi) sv. Augustýna. Papež Inocenc jim zároveň v Římě daroval klášter s nemocnicí, od anglosaského krále Ina r. 718 založený, a proto jejich kostel a klášter slul napřed v Římě a později i u nás „u Panny Marie Saské“ (S. Maria in Sassia). Hlavou řádu byl velmistr čili komendor sv. Ducha (lat. comendator de S. Spiritu), jenž sídlel v Římě. První dům toho řádu byl v zemích českých založen ve Vratislavi r. 1214, dům brněnský r. 1238, olomoucký r. 1248 (a r. 1482***) ještě stál).

Zakladatelem litovelského kláštera byl král Přemysl II. Otakar kolem r. 1260. „Symon mistr a kapitola sv. Ducha“ v Litovli prosí r. 1297 krále Václava II. za přízeň a podporu pro královský hospitál, „který slavné paměti král Přemysl vlastním

---

*) L. kniha f. 8.

**) L. A. opis perg. lat. ze XIV. stol. s pečetí škotsk. kláštera ve Vídni.

***) Dobn. Mon. Boh. IV. 462; klášter byl také „ante muros olomucenses“.

nákladem zbudovati dal, aby představený a bratří v klášteře Bohu sloužiti a chudým všeho potřebného přehojně poskytovati mohli, jak na dům královský sluší".*) V čele kláštera stál tedy mistr, jenž podřízen byl velkému převoru vídeňskému. Na listině kazatele Bedřicha (z r. 1342) jsou uvedeni jako svědkové tito bratří řeholníci: Kunrát mistr, Mikuláš kněz, Mikuláš klerik, Jan prebendář (= klerik), Petr novic, žák (lat. „scolaris"), oba Mikulášové se nazývají „petitores" (= bratří sbírající příspěvky). Všichni nosili dlouhý, černý šat (hábit) s dvanáctihranným křížem, podobným hvězdě z bílého plátna, na levé straně prsou (kříž maltézský). Svobody a výsady jejich potvrdil papež Mikuláš V. listinou („bullou") s olověnou pečetí, danou v Římě r. 1350.**)

Že bratří od Ducha sv. byli ve velké vážnosti u lidu, o tom svědčí mnoho nadání a odkazů. Hned r. 1267 odkázala Suděhna, vdova po Luďkovi z Uničova, zahradu a lán polnosti na Starém městě***) a r. 1359 zdejší občan Bartoloměj krám svůj v jatce.†) Pohřbení pod kostelem vyvolila sobě Jitka z Unčovic, vdova po Čeňkovi z Lipé na Unčovicích, dobročinností svou proslulá. Zemřela, jak nekrolog olomoucký svědčí, 12. listopadu před r. 1369. Krátce před smrtí svou odkázala „chudým a nemocným u sv. Ducha", postrádajícím útěchy pozemského života, „Střední mlýn" (= Špitálský), aby veškerý užitek z něho připadl chudým, kteří poděleni budou masem a moučným jídlem i rybami v čas postu; 1 hřivnu dala k záduší, aby bratři na suché dni za ni a rodiče Půtu a Zdeňku z Vildenberka modlitby konali a hrob její navštěvovali (r. 1361).††)

R. 1384 věnoval Václav Jevíčský z Uničova 8 hř. platu v Perníčku a r. 1385 Anežka, „bohatého Kunráta dcera", 27 hřiven chorobnici kláštera, aby se každých 14 dní nemocným připravila teplá koupel. Domovníkovi se mají vyplatiti 2 groše za dříví a každému nemocnému 1 groš, aby se po koupeli jídlem a pitím posilniti mohl.†††)

---

*) Sct. Pauler Formular ed. Loserth fol. 69.

**) L. A. orig. perg. lat. peč. zach.

***) Ztrac. list viz. Cod. dipl. Mor. III. 412. O hodnověrnosti listiny srv. moje pojedn. v Čas. mus. olom. 1900 str. 17.

†) Ztrac. list. Cod. dipl. Mor. IX. 106.

††) L. A. opis z 18 stol.

†††) L. kniha f. 9 a.

R. 1396 dal Štěpán z Dětřichova 10 hř. na zlepšení stravy*) a r. 1432 postoupila Marketa Šuspendlová dvůr ve Vísce „chudým lidem u sv. Ducha".**) Poněvadž bratři polnosti jim darované nemohli vzdělávati, obrátil se r. 1373 vídeňský mistr řádu Jindřich na radu města, aby pole dosud ladem ležící, s klášterem přátelsky smýšlejícím lidem na věčné časy pronajala.***) Vydržování klášterní nemocnice vyžadovalo velkého nákladu, proto byli bratři často nuceni dobročinnosti světského duchovenstva se dovolávati. R. 1394 obrací se „bratr Jan, řádu sv. Ducha a mistr domu klášterního před městem Litovlí postaveného", na děkany a faráře s prosbou, aby věřící ku podporování kláštera povzbuzovali, že řád tento jest sedmi papeži doporučen a odpustky hojně nadán. Zdá se, že někteří biskupové jim zakazovali příspěvky po farách sbírati, poněvadž v jedné listině papež biskupy napomíná, aby bratrům od Ducha sv. obtíží nečinili, leda, kdyby sobě na posvátném místě v soutěži přehmaty dovolovali.†)

Škola.

Při chrámu sv. Marka byla již v XIV. století škola, na niž ustanovováni byli jako učitelé „školní klerikové" (lat. clerici neb scolares = česky žáci). Byli to čekatelé stavu duchovního, kteří vystudovavše školu kapitolní v Olomouci neb universitu v Praze, přijali prozatím místo učitele ve venkovském městě; později se dávali světiti na kněžství. Nejvyšší dozor nad školami měl kanovník, zvaný scholastik. Tento úřad zastával na začátku XV. století rodák dubčanský, mistr Jan z Dubčan, jenž za doby Husovy studoval na universitě pražské.

Ze soudních akt konsistoře pražské se dovídáme o dvou klericích či žácích litovelských. R. 1398 nařídil papež Bonifác opatovi plaskému v diecési pražské, aby vyšetřil žalobu „Michala, klerika z Litovle, odjinud z Husvic", na Smila ze Šternberka na Hoštýně, pro přepadnutí a krádež. Veřejná nejistota za markraběte Prokopa byla tak velká, že si Michal netroufal osobně před

*) Volný: Kirchl. Top. O. I. 365.

**) L. kniha f. 17 b.

***) Orig. perg. něm. př. r. 1399 z L. A. zmizel. Viz. Cod. dipl. Mor. X. 216.

†) L. A. list z r. 1350.

právem zemským v Olomouci věc svou hájiti. Jiný klerik z Litovle se uvádí r. 1397 jménem „Petr klerik z Litovle v olom. diecési, služebník (servitor) mistra Kunráta, advokáta konsistoře pražské".*)

V XV. století byl již ustanoven zvláštní učitel t. zv. „školní mistr". Mimo učení školní zastával zpěv kostelní. Příjmy měl od chrámu, obce, vrchnosti a osadníků.

Výslovně se v Litovli připomíná škola teprv r. 1451 v městské knize, kdež se prodává „dům vedle školy". Karel st. z Vlašímě, pán na Litovli, učinil r. 1472 nadaci při chrámu sv. Marka a ustanovil kněžím a kostelníkům určitý plat. „Školní mistr" obdržel „od obchodu" (procesí) 8 grošů.**)

Zřízení města a radnice.

Každé město královské, vysazené děvínským (magdeburským) právem, mělo svůj zvláštní soud, jemuž podřízeni byli všickni v městě usazení občané, tvořící tehda zvláštní stav středověké společnosti. V čele stál rychtář, původně všude králem stanovený. Měl na starosti veřejnou bezpečnost a pořádek u soudu a mimo soud, byl předsedou stálého výboru konšelů přísežných (12). Nález čili rozsudek slušel konšelům, rychtáři úřad vykonávací. Rychtář byl majitelem největšího statku a vůbec první osobou v městě. Listina markraběte Jana z roku 1359 zná pouze rychtáře a konšely jako úřední osoby v městě, ale r. 1361 již se jmenuje „mistr" = purkmistr Matěj.

Rychtáři až do r. 1483 se připomínají tito: r. 1243: Jindřich Epich, 1287: Jindřich z Olomouce, jeho příbuzný, 1359—1361: Jakub, „dědičný rychtář".

R. 1376: Ondřej z Chornice, 1382: Mikeš z Žerotína, 1387: Hanuš Glauer (Glaua = Hlava), 1398: Idík prodal rychtářství markraběti Prokopovi do rukou Přibíka z Odlochovic, hejtmana na Litovli.***)

R. 1402: Sulislav (Sulík) z Turovic, purkrabí na Litovli, koupil rychtu od Přibíka,†) r. 1407—1427 Hanuš z Husovic (u Brna). Dle listiny z roku 1421 držel rychtář pole, luka, mýta,

*) Acta soudní konsist. pražské, vyd. Tadra III. 393, 230.

**) L. kniha f. 18 b. a f. 2 b.

***) L. kn. f. 13 a.

†) Tamtéž f. 13. b.

2 hř. platu z porážky, svobodnou koupel, 2 krámy masné a 2 chlebové i usedlosti chalupnické.*)

R. 1429 prodal rychtu Mikuláš Fenix, Jankovi ze Sovince a Pňovic, býv. hejtmanu na Litovli.

R. 1431—1441: Petr Jevíčský a r. 1455—1471: Petra syn Zikmund, r. 1472: Mikeš z Mladějovic. Posledním dědičným rychtářem byl Martin Tepfer, který rychtu za 290 kop grošů prodal obci. Tak se stal rychtář úředníkem obecním.

Podle nařízení krále Jana z r. 1337 obnovena byla rada tak, že ze staré rady vždy 6 konšelů pro poučení nově zvolených v městské radě zasedalo.**)

Rychtář Idík oznamuje r. 1398 „opatrným mužům a měšťanům staré a nové rady, že rychtářství litovelské prodává.***) Přísežní na listinách z let 1359 a 1361 uvedení jsou řemeslníci: pekaři, soukeníci a ševci; r. 1359 svědčí jakýsi „Jakub zvonař (glokuser)“ a „Jakub sládek“. Původem nebyli všichni z města, což vidno z rodiště připojeného ke jménu křestnímu.

R. 1359 uvádí se mezi přísežnými Jan z Mezic, Jan z Zhořelic a Mikuláš z Psotkytlů (Cotkytle u Zábřeha), r. 1364: Jakub („Kahánec“) z Cakova.

Kancelář městskou vedl městský písař v právech a korespondenci zběhlý, jenž radní usnesení, rozsudky, kupy, závěti, smlouvy někdy i dějepisné zprávy do knihy městské zapisoval.

Nejstarší kniha města Litovle†) pochází z polovice XIV. století, obsahuje zápisy od r. 1359—1577 na pergameně, v době předhusitské, většinou německým jazykem psané. Od polovice XV. věku stává se jazyk český v obecním úřadování vedle německého obvyklým.

Občané drželi své pozemky dědičně podle zákupního práva a mohli je od r. 1359 komukoliv odkazovati. Podle listiny krále Jana z roku 1327 platily se daně a dávky pouze z domů, jak je konšelé odhadli.

---

*) Listina v L. A.

**) Čelakovský Cod. jur. municip. II. 325.

***) L. kn. f. 13 a.

†) Z. A. sign. M. V. 19. „Librum civitatis Lutouie“; fol. 35 × 27 cm. Kovové sponky jsou utrž. Jak se tato vzácná kniha do zemsk. archivu dostala, není známo. Možná, že za archiváře Bočka.

Ještě r. 1351 nařizoval Karel IV. městům královským, aby žádných spolků a cechů na výhradní provozování řemesel nikdež netrpěla*), ale již na konci XIV. věku se bez překážky rozvíjely. Cechovních památek v Litovli mnoho se zachovalo. Většina cechů litovelských má česky sepsané stanovy od Albrechta z Boskovic.**)

Stanovy cechu soukenického. potvrzené 1. ledna 1572, zachovaly se v zámeckém archivě bučovickém, nyní v lichtenštejnském archivě ve Vídni; pohár cechovní na uvítanou vystavil r. 1891 kníže z Lichtenštejna v Brně.***) Nejvíce spisů a cínových nádob si zachoval hrnčířský cech.

Z cechů povstaly také střelecké spolky. Litovelský jest jeden z nejstarších na Moravě, má některé památky z XVI. stol. (různé stříbrné štítky na závěsích maršálských). Zbraní střelců byl samostříl (kuše), jímž se střílelo do orla, z dřeva vyřezaného jako do terče. Obec poskytla střeleckému spolku prostor ke cvičení mezi valem a městskou zdí, kdež r. 1747 postavena byla střelnice, r. 1824 dnešní budova. Tam se konaly slavnosti střelecké na počest „krále“, jichž se i šlechta súčastnila, jak viděti ze štítku Šembery z Boskovic, spolku darovaného. Střelecké spolky jednak povstaly v době, kdy se všecko chystalo proti Turkům, kteří říši ohrožovali, jednak pronikla móda tato z říše německé. Celkem bylo působení těchto „střelců“ bezvýznamné, ba hříčkou proti obětem, jež moravský šlechtic i lid na sněmě a v poli přinášel na obranu habsburské říše.

Podoba města Litovle v XIV. a XV. století.

Nové město bylo založeno na místě staroslovanské osady s návsí uzavřenou. Domy se nestavěly podle plánu předem vypracovaného, nýbrž podle půdorysu starého. První osada městská byla dosti nepatrná, pozůstávajíc ze dvou ulic, jež ústily do náměstí; původní to okrouhlice, již Němci a po nich i Čechové nazývali „rynk“ = kruh neb kolo, je tedy doslovný překlad staroslovanských slov „okruhlice neb okolisko“. Ulice byly úzké a nerovné, stavělo se nejprve na místech nejčelnějších, tedy

*) Čelakovský: Cod. jur. municip. II. 452, 473.
**) Opisy v úsovském kopiáři ze 17. stol. (hradní arch. v Úsově).
***) Notiz-Bl. 1892 str. 58, 59.

„na rynku“ v obou hlavních ulicích, směrem k nejdůležitějším městům okolním: k Olomouci a Uničovu, pak kolem kostela, a když se počet obyvatelstva vzmáhal, rušeny byly zahrady za domy, nebo bylo do výše stavěno. A když i tu místa se nedostávalo, tiskli se zvláště chudí lidé ke zdi městské a konečně až za hradby, a tak povstala předměstí. Hned předem dlužno podotknouti, že výrazů „ulice“ a „předměstí“ nebylo se začátku užíváno, nýbrž rozvláčných opisů, n. př. dům rohovní č. 196 se v městské knize takto místopisně určuje: „dům na rynku, v rohu z levé strany, když ukazuješ k Olomúci“ a mlýn Špitálský leží dle listiny z r. 1361 „v pravo na veřejné cestě jdoucímu do Uničova“. Domy a dvory v našich předměstích byly podle starého místopisu „před branou“ neb „mimo hradby města“.*) Ještě r. 1574 kupuje obec „Jarošů mlein“ (= Přední) z předmiesti olomúckého dauce k Sobáčovu“. Teprv r. 1434 se uvádí v jedné listině jako svědek: „Wach, rybář z předměstí“*) a r. 1515 „Jiří Petrach z předměstí olomúckého“.**)

Domy v městě byly v XIII. a XIV. věku dosti bídné, postaveny z mazaniny a dřeva, hradby tvořily náspy, příkopy a kolový týn. V listině z roku 1243 povoluje král Václav I. k vystavění města potřebné dřevo z Dúbravy, o kamenech není řeči. Ještě v XV. století se uvádějí v pamětech „domy kamenné“ jako zvláštnost a majetek vyšší ceny a trvanlivosti.

Rychtář Mikuláš Fenix prodal r. 1429 litovelskou rychtu, o které důrazně se praví, že je „kamenná“.

Kamenné stavby se počaly v Čechách stavěti za krále Jana a Karla IV. Také městská zeď litovelská počala se r. 1327 stavěti. Jest to důkladné dílo z tvrdého kamene, spočívající na dubových štětkách v mokrých místech. Objem zdi kolem města obnáší 1300 m a šířka 2 m, výška nad zemí 5 m, věnec neb parkán 1 m. Zeď jest tak široká, že by nákladní vůz s dvěma koňmi bez úrazu město na zdi objel.

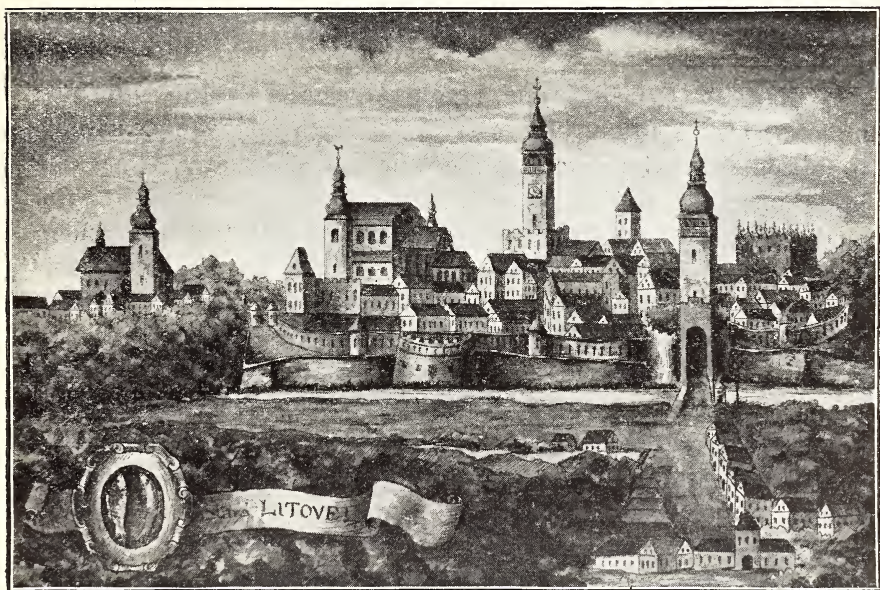
Opevnění záleželo z valů či náspů hliněných a kamenné městské zdi; před valy byl vykopán hluboký příkop, který se v čas nebezpečí naplnil vodou. Zbytky starého opevnění zachovaly se nejlíp u střelnice. Hlavní brány nebo věže hradební (lat. propugnacula) byly dvě. Jelikož první útok se učinil

*) L. A. „in suburbio civitatis“.

**) L. A. dlužní list perg. lat.: „in praeurbio olomucensi“.

vždy u vchodu města, při zdvihacích mostech, byla brána zvláště v dolní části pevně vystavěna a obehnána okrouhlou baštou s cimbuřím a mnohými střílnami, jak na obrázku představujícím nám Litovel ve středověku*) lze spatřiti.

Olomoucká brána se výslovně v městské knize uvádí r. 1400 a uničovská po prvé r. 1437 pod názvem „horní brána u lesa". Les sahal tehdáž k samým hradbám se všech stran, zvláště za Městským mlýnem. Mimo tyto hlavní brány uvádí písař olomoucký

Obr. 24. Pohled na Litovel kolem r. 1630.
(Kreslil přesně podle starého obrazu V. Volný.)

Václav r. 1437**) menší bránu „u porážky" (Kutelturmdl) na východní straně, kde se dosud říká „na Valech". Tato strana byla nejpřístupnější, poněvadž dělení vody tam přestává a ryb-

*) L. A. orig. ve velkých rozměrech. (Panna Maria chrání Litovel, rozprostírajíc plášť nad městem.) Obraz byl malován na plátně od neznámého malíře kolem roku 1630. Většina budov, zvlášť hradby, věže, kostely, sáhají až do XV. ba XIV. věku. Tvářnost města až do 30leté války podstatně se nezměnila, jak na obrazu svědčí ještě vysoká gotická okna při farním chrámu. Obraz zdědil městský archiv po Donátu Ulrichovi, „purkrabím" a spisovateli dějin městských.

**) Kniha olom.

níků ještě nebylo. Byla to sice menší, ale velmi pevná bašta, na které občané proti husitům statečně se hájili, až je pomoc z Olomouce vysvobodila. Mimo to lze spatřiti na obraze města v popředí okrouhlou kamennou stavbu s otvory pro děla a množství střílen s cimbuřím. Je to, tuším, stará prachárna, která se výslovně r. 1592 v rychtářské knize připomíná.*)

Brána olomoucká byla úhlednější a pevnější než uničovská. Nad bání cibulovitou leskla se makovice s křížem. Věž uničovská byla jednoduchá, čtverhranná, již kryla střecha, podobná jehlanci. Pro službu obezírací byl na věži olomoucké byt a pavlač pro hlídače.

Náměstí bylo původně mnohem větší a tvořilo obdélník, zvláště na jižní straně byla část rynku zastavena domy. Morava protékala náměstím jako dnes, nebyla ale překlenuta, nýbrž oba břehy mírně se skláněly k vodě, kterouž povozům přebroditi bylo.

Celou západní stranu náměstí držel rychtář. Prvním domem v městě byla rychta, později „rathúz“, důkladně postavená budova na pravém břehu struhy městské, jež sluje v listinách z r. 1457 a 1557 „Mečíř“,**) na místě dnešní radnice. Na levém břehu na místě okr. hejtmanství stály ostatní, v listině z r. 1287 vyznačené, budovy rychtářovy, koupel horní, masné a chlebové krámy.***) Porážka („Kuttelhof“) rychtářů byla na východní straně, za jatkami tamtéž si vystavěli mlýn (Kuttelmühl) r. 1437 připomínaný. Z mlýnů uvádí se v pamětech XIII. a XIV. věku r. 1287 Městský mlýn; přešel již za prvního rychtáře v cizí ruce, načež král Václav dovolil rychtáři Jindřichovi z Olomouce stavbu mlýna na kterémkoliv místě; tak povstal asi mlýn „u porážky“, později valcha soukenická. Mlýn „Střední“, později „u Špitála“ zvaný, patřil r. 1361 Jitce z Unčovic, pak klášteru sv. Ducha, r. 1377 byl opuštěn, ale brzy potom od obce znova postaven. Platil 16 hř. k městu, z čehož špitál dostával jen 1 hř.†) Lesní mlýn („puschmuel“) byl r. 1379 majetkem cholinského vladyky Martina, řeč. „Řezníka“. Po smrti jeho (1382) připadl dvůr cholinský

---

*) Kn. rycht. II. 300.

**) A. L. slovo povstalo přesmykem z „Meziřič“ Mečiříž — Mečíř. Je to střední rameno Moravy.

***) L. kniha f. 16 b: Domus advocacie versus (= naproti) balneum (r. 1429) a r. 1530 prodává rychtář Tepfer Mikuláš „jatku vedle koupele“ f. 31 a

†) Tamtéž f. 6 b.

markraběti Joštovi a mlýn koupil zdejší měšťan Jindřich Zelenka. Kupní cena byla tehdáž 22 hřiven (= asi 500 zl).*)

Podivné jméno nese v městské knize Přední mlýn nazýváť se tam r. 1384 „Prašivým".**)

Šlechta zakupovala sice mlýny a jiné zboží v blízkosti měst, ale jen mimo hradby; v městě samém jí v tom bránily zákazy krále Jana (r. 1331) a markraběte Jana (r. 1353), poněvadž nebyla podrobena městskému soudu, obci nic neplatila a mílového práva nešetřila, z čehož povstaly různice. Za to zase šlechta netrpěla, aby měšťané kupovali deskové statky. Tento napjatý poměr trval až do husitských válek.

R. 1437 čteme v půhonech, že Jan z Lomnice, hejtman litovelský, koupil dům od Štěpána z Holštejna a Vartnova (1412—1447), přivržence krále Zikmunda, za 15 kop grošů.

Karel st. z Vlašimě měl v Litovli dva domy; na jednom, t. zv. „velkém", pojistil nadaci (r. 1464), druhý prodal z jeho vůle Václav z Doubravice, hejtman litovelský, panoši Jiříkovi z Hartmanova.***)

Z okolních osad k městu příslušných byly v XIV. věku již osídleny: r. 1393 Komárov,†) r. 1407 trať „u Paulinky", zvaná „obec (něm. Anger) u Lesního mlýna".

Doba druhá.

Litovel poddané město panských rodů

(od r. 1450—1848).

Markrabě Albrecht Rakouský zemřel r. 1439, zůstaviv říši rozsáhlou synu svému Ladislavovi „Pohrobku". Správu země české převzal statečný Jiří z Poděbrad, jehož přičiněním mír a pokoj do země se navrátil. Na Moravě svěřil zemskou vládu několika pánům, mezi nimi i Karlovi st. z Vlašimě a na Úsově.

---

*) L. kn. f. 5a, 7b

**) Tamtéž f. 9: die Gretzmule (1384) a r. 1400 „vor olmutzerthor bey der aussecztzigen muel f. 13b.

***) Český kup v L. kn. zapsán f. 18b.

†) L kn. f. 12a „Muegengasse".

Archiv městský choval ještě r. 1881 4 listiny toho krále,*) z nichž zbylo jediné potvrzení rychtářství Zikmundovi Jevíčskému, dané ve Vídni r. 1455.**) Listinou, danou v Praze ze dne 12. září r. 1454, povolil výroční trh na den sv. Jakuba st. se lhůtou 8 dnů volného přívozu a prodeje zboží před a po trhu.

Ladislav Pohrobek zemřel r. 1457 a Čechové si zvolili krále vlastní krve, slavného Jiříka z Poděbrad. Jsa přívržencem kalicha, držel se věrně kompaktát basilejských, jež papežové prohlašovali za neplatná, čímž s římskou stolicí přišel do sporu. Papež Pius II. dal krále do klatby a vyzval krále uherského Matyáše Korvína, aby se uvázal v království české. Tento po vlastech českých strašně řádil, také v našem okrese zanechal mnoho pustých vesnic, jak v dalším vypravování seznáme. Právem jej nazýváme „paličem země české“.

Obyvatelstvo slovanské zůstalo králi věrným, v tom ohledu zvláště vyniknul tehdáž ještě český Uničov, jemuž kruté obléhání za to přestáti bylo (r. 1467).

Nábožná pověst vypravuje, že jedna žena z Litovle, jménem Kordula, viděla ze Zbyňkovské hory Pannu Marii, jak modrým pláštěm svým chránila město proti požáru, nepřátely založenému. V tom okamžiku slíbila vlastníma rukama svíci urobiti ke kostelu farnímu, což po smrti její jiné ženy na věčné časy zachovati slíbily.

Král Jiří, vida se obklíčena tolika nepřátely, chtěl zachrániti korunu českou, nedbaje při tom jako šlechetný muž vlastního prospěchu a panující dynastie, a doporučil Čechům za budoucího krále polského Vladislava Jagelovce, jenž r. 1471 vládu v Čechách nastoupil.

Procek z Kunštátu.

Ustavičnými vnitřními rozbroji a válčením blahobyt obyvatelstva litovelského povážlivě klesl a měšťané, nemohouce předepsané dávky a berně zaplatiti, pozbyli samosprávu, a král běžné výdaje hradil zápisem.

---

*) Potvrzovací listiny z let 1453 (z Brna), 1454 (z Prahy) dvě. R. 1881 je opisoval Vozák do brněnského Notitzenblattu.

**) L. A. orig. perg. lat., pečeť zachovalá.

Nejzámožnějším pánem na severní Moravě byl Procek z Kunštátu, syn Bočka z Kunštátu na Lestnici, komorník olomoucký. Jemu zapsal r. 1450 král Ladislav město Litovel s dovolením, „že i hrad v městě Litovli sobě udělati může".*) K tomu ale nedošlo z neznámé příčiny, ač se mu podruhé r. 1454 „na stavění hradu v Jevíčku a v Litovli potřebné svolení dává". Že Procek občas v Litovli sídlel, svědčí jeho list ze dne 7. dubna r. 1455 Jindřichovi z Rožmberka z Litovle daný.**) Král si sice vyhradil v zápise vyplacení města a panství úsovského, ale k tomu nedošlo. Jen jednu třetinu města držel zeměpán až do r. 1623.

Páni z Vlašimě.

Staročeský rod Vlašimských odvozuje jméno své od hradu na řece Blánici jihovýchodně Prahy. Ve štítě měli dvě orlí hlavy, jak starý znak v kameni dovedně vytesaný z r. 1489 na dvoře radnice litovelské ukazuje. Prvním známým předkem je Hynek z Vlašimě, uvedený r. 1318 v zemských deskách českých.***) Kdy se Vlašimští přestěhovali na Moravu, není známo; po prvé se zde vyskytuje r. 1349 Hynek z Vlašimě.†) R. 1419 držel jejich původní sídlo v Čechách Mikuláš Trčka z Lipé.††) V knize tovačovské se jmenují Vlašimští vedle pánů z Boskovic a z Lichtenštejna „rodové od časuov mnohých v panském řádu stojící".

Listem, daným 2. listopadu 1416, povolil král Václav Janu z Vlašimě (1386—1420), aby královský hrad Úsov, zapsaný Otovi z Kurovic (Gurvic), vyplatil za podmínkou, že potřebám královským otevřen zůstane,†††) neboť byl to jeden z nejpevnějších hradů na Moravě vůbec, jehož 8 sáhů hluboký příkop a zbytky 6 hradebních bašt dosud náš obdiv budí.

Jan z Vlašimě byl na straně krále Václava proti jednotě panské (r. 1399) a příznivcem Husa, pro něhož pečetil r. 1415 proti Kostnici. Jeho synové byli: Arnošt, Karel a Václav. R. 1432 potvrzuje král Zikmund bratry z Vlašimě i matku jejich Marketu v držení hradu Úsova, taktéž Albrecht (r. 1438) a Ladislav král

*) Archiv český VII. 375, 575.
**) Tamtéž VII. 210.
***) Rel. tab. Boh. I. 26.
†) D. z. Br. I., 121.
††) Letop. čeští (Palacký) III., 28.
†††) Archiv český VII. 572.

bratřím Karlovi a Václavovi r. 1455.*) „Arnošt z Vlašimě odjinud z Osova“ (= Úsova) stál na straně Zikmundově a připravil mu půdu u pánů českých r. 1434.**) Karel byl r. 1440—1450 královským hejtmanem v Litovli, Václav se uvádí r. 1447 „seděním na Úsově“. Oba se píší po Úsovu, majíce po otci společný podíl na hradě.

Obr. 25. Znak vlašimský z r. 1489 nad zadní branou městské radnice v Litovli.

Město Litovel obdržel Karel zápisem kolem r. 1460; r. 1465 se poprvé nazývá „seděním v Litovli“, jsa tehdáž již podkomořím markrabství Moravského. Zápisná suma původní se nikde neudává. R. 1499 měli bratři Vlašimští „na zámku a

---

*) Archiv český VII., 573.
**) Archiv český I. 39, 417.

městečku Úsově a Litovli úhrnem 18.000 zl. uherských. Zápisem králů Václava, Zikmunda, Albrechta, Ladislava, Jiřího a Vladislava tento obnos časem jen ještě vzrostl. Poslední potvrzení zápisu stalo se r. 1500.*) R. 1459 byl král Jiří v Brně, přijav od císaře Bedřicha Moravu v léno. Odtud vydal 13. ledna potvrzovací listinu rychtáři litovelskému Zikmundovi z Jevíčka.**) „Na Boží Křtění“ (6. ledna) r. 1461 přijel král do Olomouce, kdež se měla ujednati svatební smlouva mezi Matyášem uherským a dcerou Jiřího Kateřinou. Matyáš se nedostavil, nýbrž poslal vyslance, kteří nevěstu do Trenčína uvésti měli. Z Olomouce potvrdil král na přímluvu Karla z Vlašimě výsady města Litovle listem, daným 13. ledna r. 1461,***) v němž se městu dovoluje, jako jiným královským městům, zeleným voskem pečetiti, což bylo pro tu dobu velikým vyznamenáním.

Za časů krále Jiřího z Poděbrad sáhala Dúbrava, zeměpanský les mezi Úsovem a Litovlí, až k samému městu. Dohled na les mívali od pradávna „lovčí“. Za lesnickou službu brali od krále jistý deputát dříví a byli prázdni robot zemských. Bez výslovného svolení králova nesměl se les vyklučiti, jen „suš a vývratky“ se prodávaly. Zvláštní zásluhy o vymýtění lesa získal sobě královský lovčí jménem Petr. Podle podání a kamenné desky na domě byla královská myslivna na Starém městě „U Labutě“.†) Listem, daným v Olomouci r. 1457, daroval král Jiří Petrovi bezplatně „ty jisté dědiny znova z lesuov vyklučené mezi vodami Mečířem a Moravú — všeliká drva, kromě dubových, mohou bráti a pastvy dobytku na tiech dubravách mieti“.††) V jiné listině, česky sepsané v Praze r. 1461, chválí Jiří z Poděbrad „věrnost a pilnost našich milých obyvateluov miesta Lithowle“ a dává jim na přímluvu Karla z Vlašimě „všecky lúky, kteréž jsú udělali, les náš Dúbravu vyklučivše — k pravému purkrechtu“ t. j. k věčnému dědictví a užívání. Karel prý dá všecko vyměřiti a v plat položí a o gruntovní se s nimi smluví.†††)

---

*) Archiv český VIII. 221.

**) L. A. orig. lat., pečeť zachovalá.

***) L. A. orig. lat., pečeť utržena.

†) L. kn. r. 1520 zná: „Zawrbek za Stankové hayně“ na Starém městě f. 23 b.

††) L. A. orig. český, pečeť zachovalá.

†††) L. A. orig. perg. český, pečeť porušena.

Po r. 1467 přistoupil i Karel z Vlašimě na stranu Matyášovu a stal se horlivým příznivcem kostelů a klášterů katolických. U kostela sv. Marka učinil v letech 1464 a 1472 dvě nadace, obdaroval kláštery sv. Ducha, šternberský a dominikánský v Olomouci. Sídlel na radnici v Litovli a proto se v Půhonech píše r. 1480: „Karel starší z Vlašimě a Litovle".*) Zemřel brzy potom nezůstaviv žádných potomků.

Jeho bratr Václav seděl na hradě úsovském do smrti. Po roce 1464 se nikde nepřipomíná. Jeho manželkou byla Barbora z Boskovic; jeho synové Karel mladší a Jiří zdědili po strýci Litovel. Původně bydleli oba na Úsově, ale od r. 1492 počínaje, píše se Karel někdy po Litovli, Jiřík ale výhradně po Úsovu. Bratří Vlašimští těšili se z obzvláštní přízně krále Vladislava Jagelovce, jenž po Jiřím Poděbradském stal se r. 1471 králem v Čechách.

Při jednání o mír mezi Vladislavem a Matyášem Korvínem (1479) byl mezi pány českými i držitel Litovle Karel z Vlašimě. Dne 12. července přijel král Vladislav z Prahy po staré silnici z Třebové a Úsova do Litovle, kdež bratry Vlašimskými byl zdvořile vítán. Odtud se ubíral do Olomouce.**)

Listem, daným v Budíně r. 1499, jim slibuje, že z města Litovle nikdy splacováni nebudou,***) a na prosbu Karla z Vlašimě udělil měšťanům litovelským r. 1502 mocný list na výroční osmidenní trh (na den sv. Mikuláše), povolil právo červeným voskem pečetiti†) a potvrdil jim rychtářství, „kteréž jsú kúpili".

Karel se v listinách naposledy uvádí r. 1503. Po smrti bratra vládl Jiřík z Vlašimě a Úsova také na Litovli. Listinou, danou v Úsově r. 1506 postoupil měšťanům litovelským pozemky, vyklučené na Dúbravě a zvláště okolo Dúbravy", v pravé dědictví za určitý poplatek k městu a městskému mlynáři Haškovi „popřál zahradu u jeho mlýna",††) z níž bude platiti 20 gr. a za jednu kluč 17 gr. podle obdarování krále Vladislava z r. 1505.†††)

*) Půh. VI. 60.
**) Pešina Mars M. 913.
***) Regest. kral. Arch. čes. VI. 590.
†) Ztrac. listina z L. A.
††) L. A. orig. perg. český, pečet zachovalá.
†††) L. A. orig. perg. český, pečeť porušena.

Jsa horlirým katolíkem, zapsal se Jiřík r. 1504 s Hanušem Haugvicem na Búzově a jinými pány strany katolické a pod obojí (husitské) „proti Pikartům = Českým Bratřím, kteří se zvláště v učení o večeři Páně podstatně od pravé víry lišili a proto od vlády pronásledováni byli.*)

Jiřík z Vlašimě zůstavil po sobě jakožto poslední muž svého rodu čestnou památku. Nebyl pouze šlechetně smýšlejícím pánem svým poddaným,**) jak obdarování jeho Litovlanům a z odkazu jeho r. 1519 založená úsovská nemocnice svědčí, nýbrž podnikavým hospodářem. R. 1514 jemu povoluje král Vladislav železné hutě a hamry „na hoře železnej Medelskej a Újezdskej“ postaviti.***) R. 1508 byl již podkomořím markrabství Moravského a zemřel nepochybně r. 1520 bez mužských potomkův, takže jeho osobou rod Vlašimských na Úsově po meči vymřel.

Havel Chudobín z Bořic na Újezdě a Krakovci chtěl nároky své na panství úsovské k platnosti přivésti a zmocnil se hradu, byl ale přinucen dědičkám z rodu vlašimského ustoupiti.

Z rodu toho se vyskytují v pamětech ke konci XV. století sestry Karla ml. a Jiřího: Barbora a Machna,†) a r. 1527 na listině litovelské:††) „Barbora, Margretha, Johanka, Kateřina a Anna, sestry z Wlassymie“. Připomínají se ještě r. 1537 na Úsově jako patronky tamního kostela,†††) ač již r. 1535 na prodejní listině troubelické Kryštof z Boskovic a na Třebové se jmenuje „pánem a pravým dědicem panství úsovského“.*†)

Pány Vlašimské dlužno nazvati kolonisatory horního úžlabí Moravy, rozsáhlého lesa druhdy zeměpanského, jenž od pradávna slul Dúbravou. Karel starší i mladší z Vlašimě naléhali, aby vodní právo na mlýnech řeky Moravy se ustálilo a spory o řimický stav přestaly (r. 1474). Smlouva o tom byla r. 1497 králem Vladislavem potvrzena, a zároveň ustanoveno, kolik každý mlynář k opravě stavu platiti má, a že při malé vodě jde k městu Litovli

---

*) Archiv český VI. 294.

**) R. 1492 pustili bratří Karel a Jiří Úsovu Troubelicům, Lazcům, Zbyňkovu a Hlivicům odúmrť. (Horky: Br. Wochenblatt 1825, str. 190.)

***) Demuth: Gesch. d. Landt. LVI.

†) Dudík: Iter rom. I. 90.

††) L. A. list o prodeji dvoru nasoburského.

†††) Volný: Kirchl. Top., viz „Úsov“.

*†) Selský archiv r. 1902 LVIII.

na dvě kola vody a na „Příkopu“ (k Přednímu mlýnu) na jedno kolo vody. O tom sporu vodním jednají dvě listiny v litovelském archivu z r. 1529 a 1595 (viz moje pojednání „Mlynáři — hejtmani na Litovelsku“ v Selském archivě r. 1903).

Páni z Boskovic.

Král Vladislav II. Jagelovec, který po smrti Matyášově podle smlouvy i v Uhrách na trůn dosedl (r. 1490), zemřel v Budíně a po něm ujal se vlády jediný syn Ludvík (r. 1516). Po korunovaci, konané s velkou slávou v Praze (r. 1522), vydal se na holdovací cestu na Moravu. Listinou, danou v Brně v pondělí po druhé neděli v postě, potvrdil svobody a výsady města Litovle.*)

Když Uhři u Mohače velkou porážku proti Turkům byli utrpěli a král Ludvík chtě se zachrániti útěkem v bahně zahynul, zvolili sobě Čechové Ferdinanda habsburského, manžela Anny, dcery Vladislavovy, za krále (r. 1526).**)

Po smrti Ferdinanda nastoupil Maximilian na trůn předků svých (1564—1576), za jehož vlády protestantism sesílil a mohutněl, zvláště v německých krajinách. Maximilianým nástupcem byl Rudolf II. (1576—1606), jehož kolísavá povaha a neschopnost k panování vlast do mnohých vnitřních bojů, zejména náboženských přivedla. Z doby Rudolfovy a Matyášovy, jenž r. 1608 odňal bratrovi Uhry, Rakousy a Moravu, chová městský archiv litovelský dvě potvrzovací listiny českým jazykem sepsané.***)

Mezi šlechtickými rody moravskými, kteří Habsburkům a vlasti jako státníci důležité služby prokázali, vynikali zámožností a nadáním páni z Boskovic.

Způsob, jakým přešlo panství Vlašimských na pány z Boskovic, není dosti jasný. Z jedné listiny, uložené v kníž. lichtenštejnském archivu ve Vídni, jde na jevo, že již král Vladislav zamýšlel město Litovel komoře královské navrátiti tím, že by vyplatil zápis. R. 1502 dovolil král Jiřímu z Vlašimě, aby si

*) L. A. orig. perg. český, pečet dosti zach.

**) L. A. R. 1560 potvrdil z Vídně privilegia města velkým českým majestátem, peč. zach. na čern. žlut. stužce i vlastnoručním podpisem.

***) L. A Listina Rudolfa II. dto. Olomúc 1577 orig. perg. čes., peč. poruš. a velká česká potvrzovací listina císaře Matyáše II. dto. Prešpurk 1609, peč. zach.

postavil v Litovli hrad, který měl za 3000 zl. uherských jemu postoupen býti.*)

Podle listiny krále Vladislava, dané v Pešti dne 17. srpna 1513, dostal slavný Ladislav z Boskovic na Třebové, za věrné služby Jiřímu z Vlašimě zapsaný hrad Úsov a město Litovel v dědičný majetek**), ač Jiří z Vlašimě ještě r. 1516 žil a dle Volného r. 1519 nemocnici v Úsově založil a plat z obce Stavenic, která k hradu úsovskému příslušela, jí odkázal. Ba mnohá léta po smrti Jiříka Vlašimského držely sestry z jeho rodu podíly z panství úsovského. Tolik je jisto, že teprv syn Ladislava, Kryštofor z Boskovic, jednotlivé podíly sester Vlašimských znenáhla s hradem spojoval. Kolem r. 1530 ovládal celé panství úsovské, z Litovle pak jen dvě třetiny města; zbývající třetinu držel až do r. 1623 král sám, jenž ostatně činil nároky na celé město, ba pohnal Kryštofora před zemské právo, že si prý královské město dal o své újmě do desk vložiti. Páni ale žalobu zamítli a tím Litovel navždy hodnosti a výsady zeměpanského města pozbyla. Poslední třetinu města postoupil císař Ferdinand II. Karlovi z Lichtenštejna r. 1623.***)

Záhadu o pozůstalosti rodu vlašimského vyjasňuje poněkud poznámka, pocházející z XVIII. věku na obálce nyní ztracené listiny, která se v litovelském archivě chovala pod čís. 60. Regest zní: Král Ladislav (!) postupuje město Litovel pánu Ladislavovi z Boskovic na Třebové léta 1514 s tím právem, jakým Jiříkovi z Vlašimě před tím odevzdáno bylo.†) Z toho zas vysvítá, že původně držel Ladislav z Boskovic pouze Litovel a na Úsově že vládl až do smrti Jiřík.

Že by byl Ladislav z Boskovic skutečně Úsov držel, o tom není dokladu, ale syn jeho Kryštofor, jak známo, r. 1535 jmenuje se „pánem a pravým dědicem panství úsovského“, dle Schwoye měl jednu dědičku z rodu vlašimského za manželku.

První listina od něho Litovlanům vydaná pochází z r. 1537.††) Byv od města požádán, aby „frejunk na maso pustil“, t. j. aby volný dovoz a prodej masa na trhu povolil, vyhověl té prosbě,

*) Liechtenšt. arch. (Notitzenblatt. 1863, 43).

**) Demuth: Gesch. d. Landt. LIX.

***) Schwoy: Top Olom. kraj 336.

†) L. A.

††) L. A. orig. perg. český, peč. zach. dto Zábřeh 1537.

„poněvadž lidí a řemeslníkův do města přibylo a přibývá“, a řezníci v městě usedlí sami obyvatelstvo zásobiti nemohou. „K vohledání masa hodného (= dobrého) mají dvě osoby voleny býti a řezníci i hostinští tržné k obecnému dobrému městu z každého dobytka určitý peníz zaplatiti. Tolikéž se povoluje freyunk s chlebem režným okolním pekařům v pondělí a v pátek.“ Tou listinou se tedy zavedly pravidelné týdenní trhy.

Listem, daným na hradě Sovinci r. 1545,*) potvrdil všecky výsady města i od císařů a králů propůjčené „na prosbu měšťanů litovelských“. Dosud potvrzovali listiny zeměpáni sami velkými majestáty, list Kryštofův osobuje si to právo sám, což znamená pro město úplně provedenou poddanost vrchnosti šlechtické. Kryštof byl rázným luteránem, vyháněl katolíky ze svých panství a něm. protestanty usazoval. Tři léta před svou smrtí prodal Úsov a Litovel strýci svému Janu Dětřichovi z Boskovic (r. 1547).

R. 1557 prodal „Jan Dětřich z Boskovic a na Úsově dům svůj dědičný, svobodný a žádnému nezávadný v městě Litovli v rynku vedle Mečíře“ (Meziříče) až k horní lázni ležící, purkmistru a radě i vší obci města Litovle za 500 kop grošů českých, aby toho domu k obecnému dobrému užívati, rathauz z něho udělati, do něho se scházeti, v něm souditi a všecky obecní potřeby působiti mohli“. Zároveň zakazuje prodej toho domu „pod základem 3000 zlatých uherských na zlatě a váze spravedlivých, mně Janovi Dětřichovi i potomkům propadení.“ List jest dán na Úsově v pátek, den nového léta 1557.**)

Po smrti Dětřicha (1561) zdědil statky Albrecht z poboční větve Černohorských z Boskovic a po něm bratr jeho, poslední muž rodu, Jan Šembera Černohorský z Boskovic (1570 - 1597). Mimo Úsov a Litovel držel rozsáhlé zboží u Brna a sídlel obyčejně v Bučovicích, kdež si postavil krásný zámek. Často přebýval na hradě úsovském v rozvázané společnosti. Někdy zavítal i do Litovle a bydlel, tuším, v letohrádku, nyní novozámeckém, jsa velikým milovníkem honby. Pověst o něm vypravuje, že onen myslivec, jenž chtěl postrašiti tři panny, koupající se „u Studánky“ blíže Nových Zámků, vzav na sebe kůži jelena, nebyl

*) L. A. orig. perg. český, peč. zach.
**) L. A. orig. český.

nikdo jiný, než „Šumbera“, o němž si lid také v brněnském kraji mnohé romantické, ale pro něj málo lichotivé dobrodružství vypravuje.

R. 1581 vznikly rozepře mezi Janem Šemberou a městem, protože „sirotky do své služby bral“, ale prostřednictvím Jana z Boskovic a na Třebové stala se smlouva v ten rozum, že měštané pustí sirotky přes 13 roků staré k službě, jakou by zastávati mohli, zač jim Šembera dvakrát do roka k svátkům vánočním a na konec masopustu v Dúbravě a „na luhu od lesů hunčovických pánů olomúckých a piňovských svobodně honiti“ svolí.

Protestantism se zde šířil již za Kryštofora z Boskovic a na konci XVI. století byl v Litovli panujícím náboženstvím. Šembera, nejsa v náboženských otázkách příliš úzkostlivým, postoupil r. 1582 měšťanům poddací právo na kostely litovelské pro faráře vyznání augsburského (prot.), ale jen tenkráte, kdyby rod jeho po meči vymřel.*)

R. 1590 vydal z Bučovic 2 listiny. První potvrdil všecky svobody města,**) v druhé jsou obsaženy tak zvané „Židovské Artikule“.***) Ač se židé od nepaměti dopouštěli všelijakých hříchů na křesťanech, na př. lichvy a podvodů, byl přece jejich osud v zemích českých lepší než v Německu, což sami doznávají. To bylo ale příčinou, že se lichváření jejich tak rozšířilo po zemi, že zemské právo v Olomouci jim r. 1500 trhy a kupectví po vsech vůbec zakázalo. „Židé nikdež ve vsech bydleti nemají nežli v městech“, zní jiné ustanovení. V Litovli bylo jim vykázáno obydlí za městem na loúce u lavek víseckých, „Židovském koutě“; jen v čas trhů směli přenocovati v jedné hospodě na Starém městě.

R. 1590 si stěžovali Litovlané u Šembery na Židy úsovské, „že handle proti obyčejům a právům občanů vedou, sklady sobě zařizují a mýta spravedlivého jim dávati zbraňují“. Na to Jan Šembera nařídil: „Aby (Židé) žádných handluov svých neprovozovali nežli v jarmarky a v trhové dni, a aby každý Žid 1 bílý groš a mýto zaplatil“. Vlna neprodaná zůstane v Litovli, ale za každý cent Žid zaplatí městu 1 bílý groš skladného. Kdo

---

*) Ztrac listina z L A. Dr. Kux: Gesch. v. Littau.

**) L. A. orig. český, peč. zach.

***) L. A. orig. čes., peč. zach. s podpisem Šembery.

toto nařízení nedodrží, tomu se veškerý statek sebere, polovic se do komory vrchnostenské a polovic k dobrému města obrátí.

V den sv. Marka r. 1596 byl Šembera v Litovli, kdež urovnal dlouholetý spor mezi městem a mistry soukenickými. Město žádalo ze své valchy větší poplatek „z válení postav soukenických“, čemuž mistři odporovali.*)

Jan Šembera zemřel 1. května r. 1597 a byl u minoritů v Brně v rodinné hrobce pochován — poslední neslavný muž druhdy slavných Boskoviců! —

Páni z Lichtenštejna.

V době vnitřních nepokojů a náboženských třenic za vlády Rudolfa II. vystoupil na kolbiště muž velké energie a vzácného vzdělání, Karel z Lichtenštejna. Jsa již z domova velmi zámožný, připojil svatbou s Annou boskovickou, dcerou Jana Šembery, k dědičnému zboží velkou část statků jeho a stal se tak pravým dědicem vymřelých pánů z Boskovic.

Listinou, danou na hradě úsovském, kdež často sídlíval, potvrdil 21. července 1600**) svobody města Litovle, začež občané jeho věřitelům „nikoliv z povinnosti, nýbrž z poddanské lásky“ 10.000 tolarů zaplatili. V tomto listu ustanovil zároveň, „aby se úřad městský ročně obnovoval a to stavení jež slove krčma Nová nad lesem Doubravou zbořilo“. Tato hospoda, patrně od některého dřívějšího držitele na pozemku panském, proti mílovému právu postavena, byla na újmu litovelskému pivovaru. Dále ujišťuje dotyčná listina, že dávky městské (losuňky) zůstanou zatím nezvýšeny, ač mu není neznámo, že v poslední době bez jeho svolení mnoho domků v obvodu města postaveno bylo, z nichž obtížné daně mu platiti jest ke komoře královské. Konečně uvoluje se potřebné dříví na opravu řimického stavu bezplatně dodávati.

Litovel za třicetileté války.

R. 1609 vydal císař Rudolf II. majestát, jímž se protestantům zabezpečila volnost náboženství. Poněvadž ustanovení v něm za Ferdinanda II., horlivého katolíka, se nešetřilo,

*) L. A. orig. český.

**) L. A. orig. český.

propukla nevole a hněv českých protestantských stavů, dosud tajený, v otevřenou vzpouru. Král Ferdinand byl sesazen a na jeho místo zvolen Bedřich Falcký, německý protestant, slova českého neznající, jakož vůbec strůjcové celé vzpoury, hrabě Thurn*) a Hohenlohe byli Němci a k tomu na kordech mezi sebou. Nešťastná bitva na Bílé Hoře zničila ale veškeré naděje protestantských stavů a nevinnému českému lidu smrtelnou ránu zasadila. Druhou osudnou chybou české odbojné šlechty bylo, že volala Švédy na pomoc,**) neboť vplétáním se Švédův do českých záležitostí stala se válka evropskou a naše vlasť zaplatila drahý náklad.

Po mnohých bitvách, se střídavým štěstím válečným, postavil se r. 1642 Linard Torstenson, muž chatrného sice těla, ale bystrého ducha a neoblomné vůle, v čelo armády. Setkav se s císařskými ve Slezsku, porazil je u Svídnice a Hlohova, načež vtrhnul na Moravu k Olomouci, kterýž se mu hned při prvním útoku 14. června r. 1642 bez krve prolití poddal. Tak získali Švédové bez obětí pevné místo, odkudž po mnohá léta celou Moravu ovládali.

Ani Ladislav Valdštýn ani generál Krakauer, jenž, neznaje dělení vody nad Litovlí zatarasaním stavu římického, chtěl Olomouci odejmouti vodu — tuto důležitou pevnost opanovati nemohli. Za to města nedostatečně opevněná, jako Uničov, tehdáž ještě český, a Litovel se statečně držela, ba i se všech stran přístupná ves Senice život svých občanů bez rozpaků a dlouhého uvažování pro vlast a krále nasadila.

Po obsazení Olomouce chtěl sobě Torstenson volný ústup zajistiti, proto poslal vojevůdce Königsmarka do okolí, aby Uničova a Litovle dobyl.

Napřed opanoval Litovel, 16. června, Uničov pak 18. června r. 1642.***) Po marném vyzývání, aby vnitřní opevněné město Litovel se vzdalo, přikročil k pravidelnému obležení, načež hnal útokem na hradby a věže.

---

*) Vota zum Landrichteramt in Mähren o něm praví: Lutrisch der behemschen sprach unverständ. (Notitzenblatt 1878, 38.)

**) Zápisník hr. z Donína.

***) Torstenson píše gen. Wranglovi, že Litovel („Littaw“) se poddal „uf discretion“ = na milost i nemilost, ale Uničov „mit Accord“ = umluvou (Dudík, Schweden).

Zazděné dělové koule na hřbitovním kostele připomínají tuto událost.

Ačkoliv měšťané statečně se hájili, nezbylo jim konečně, než přesile švédské ustoupiti; bezpochyby, že zlý příklad Olomouce na malá města škodlivě působil. Město se vzdalo nepříteli 16. června za podmínkou, že Švédové výpalného požadovati nebudou, což sice ochotně slíbili, ale nedodrželi, žádajíce 8000 zl. rýnských v hotovosti. Poněvadž měšťané tak značný obnos ihned sehnati nemohli, odvezl Königsmark několik radních osob do Uničova za rukojmě, až zbývajících 1000 zl. zaplaceno bude. V Litovli zůstavili posádkou pluk jízdy s velitelem Birkenfeldem a 100 mušketýrů, jimž nařízeno bylo, kdyby silnějšího nepřítele spatřili, aby Litovel opustili a Uničov pevnější vší mocí bránili.*)

Když ale Torstenson opustil Moravu táhna proti císařským do Slezska (17. června), „zmocnil se Litovle císařský nejvyšší vůdce La Cron, který se za švédského vydával, 3 rytmistry a 200 rejtharů švédských tu pobral a zajímal“ (6. července 1642).**) Velká armáda císařská stála s Piccolominim v čele u Brna; 19. července sem přibyly 4 setniny císařského vojska za velitelství plukovníka Henniga, a zůstali tu téměř celý rok, občanstvo tyrajíce a venkovské obce Chudobín a Vísku pleníce. Žádali 2000 tolarů od města a k tomu všecko obilí, nahromaděné na radnici, ztrávili.

R. 1643, 13. ledna, obsadil město plukovník Ribbek s 8 setninami a 5. března následoval generál Borry,***) jenž u Pňovic dal vykopati příkop a hradby postaviti, aby se Švédové z Olomouce a Uničova nemohli spojiti; 3. dubna odebral se gen. Borry na vyšší rozkaz do Vídně a jezdci Henningovi a Ribbekovi společně za velitelství Ladislava z Valdštýna, útočili, ovšem marně, na Olomouc, Švédy dobře opevněný.

Po vítězné bitvě u Lipska (23. října 1642) dalo se očekávati, že Torstenson se obrátí do Čech a proto sebráno přes zimu nové císařské vojsko s vůdcem Gallasem, kterýž se postavil k obraně v pevném ležení u Hradce Králové. Torstenson skutečně na jaře učinil vpád do Lužice a Čech směrem ku Praze,

*) Dudík: Die Schweden in Böhmen und Mähren, str. 30.

**) Paměti Haranta z Polžic. Hist. Arch. X. 160.

***) Borry měl ve své moci začátkem r. 1643 i Prostějov a Šternberk, hrady Mírov a Sovinec a obsadil několik průsmyků jesenických.

ale Gallasem odražen, obrátil se přes Kolín, Pardubice, Mýto a Třebovou na Moravu, velké záhuby všude působě.

R. 1643, 18. června, kolem druhé hodiny noční slyšela stráž na hradbách litovelských*) neustálé bubnování a netrvalo dlouho, objevila se u Předního mlýna četa vojínů, vydávajíce se za voj císařský, jemuž prý velí Piccolomini, ač tehdáž již ani nebyl ve službách císařských, nýbrž generál Gallas. V pravdě to byl přední voj švédský s generálem Wranglem v čele, jehož poslal Torstenson z ležení mohelnického, aby Litovle dobyl. Tento měšťany vyzýval, aby se vzdali, což tito ale neučinili, spoléhajíce na císařské vojsko, o němž se myslelo, že leží u Brna. Wrangel, počkav na blížící se dělostřelectvo a jízdu, podniknul pak útok na olomoucké předměstí, Moravu přeplaviv, neboť mosty byly zbořeny. Boj zuřil s obou stran vášnivě, až měšťané byli přinuceni z olomouckého předměstí ustoupiti a ohraditi se ve vnitřním městě.

Mezi tím Švédové se rozložili táborem „na obci šibeniční“ od Vísky až k Rozvadovicům a dopravovali děla přes Moravu u olomoucké brány. S obou stran nastala střelba velmi prudká, až se nepřátelům podařilo zeď hradební na jednom místě prostřeliti. Na to opustili vojáci, vedeni poručíkem Lacknerem, s měšťany bojiště a ustoupili na náměstí. Švédové vnikli do města a ukrutně tu řádili. Co se v ulicích dělo, to prý se nedá v krátkosti vypsati, praví souvěký o tom rukopis.**) Rozzuření Švédové jali se vražditi kde koho. Lidé utekli se pod klenbu Moravy na náměstí — voda ze struhy byla odvedena — ale marně. Ani těch, kdož v kostele hledali útočiště, nešetřili a vniknuvše tam, týrali ty, kteří se tam připravovali na smrt.

Čtyry dny Švédové plenili a drancovali ve dne a v noci: radnici vyloupili a občanům všechno pobrali, že prý ani kus chleba nezbylo. Staré listiny a urbáře byly zachráněny, jen pečetidlo města se ztratilo. Jak protokol o tom sepsaný svědčí,***) bylo v městě 20 osob zabito, 8000 měřic obilí pro císařské vojsko

---

*) Dle švédského spisovatele Chemnitze (Dudík: Die Schweden str. 83.) bylo „město dvojitým, ale nehlubokým příkopem vodou naplněným a zdmi ne příliš vysokými obklíčeno, jakož palisadami (koly) opevněno“.

**) Moravia I. 410—417, 323, Dr. Kux: Gesch. v. Littau 117.

***) Minnichův radní protokol vyd. Dr. Kux: Gesch. d. Stadt Littau, str. 117.

zde uložených padlo do jejich rukou.*) 18. a 19. červen r. 1643 jsou krvavým písmem zapsány do dějin města. Kamenná deska, zazděná vedle býv. olomoucké brány, připomíná potomstvu tu hroznou událost.

Po dobytí města hledali Švédové především purkmistra Minnicha, mistra filosofie a kandidáta obou práv, rozeného z Vestfál, až na městské věži. Když se sám dostavil, byl „na obec šibeniční" k popravě vyveden. Tam tázán, proč se s občanstvem proti tak četné armádě bránil, odpověděl, že by se i bez pomoci vojenské až do posledního muže bránil, poněvadž zeměpánu věrnost přísahal. Tato mužná odpověď mu život zachránila.

Proslýchalo se, že Švédové chtějí město vypáliti. Chtíce město zachrániti, odebralo se dne 22. června několik starců a žen k manželce Torstensonově, která měla stan v blízkých Zhořelicích a prosili jí, aby vlivem svým na manžela působila, by města ušetřil. Deputace se vrátila s listem, v němž se městu slibuje vojenská ochrana švédská (salva quardia). Za to žádal generál Wrangel 5000 říšských tolarů výpalného, což město po částkách zaplatilo. Švédové pak zbořili všecky hradby, věže a valy, při čemž měšťané sami pomáhali. Odtud táhli k Prostějovu (23. června 1643), marně se cestou o Senici pokoušejíce. Litovel byla podřízena veliteli olomouckému Wintrovi, jenž od města měsíčně požadoval 100 říšských tolarů, 5 měřic žita, 5 měřic ovsa a pro ochrannou posádku litovelskou týdně 3 tolary; faráři bylo zvláště uloženo ku pokladnici vojenské 6 tolarů měsíčně zaplatiti.

Následky dlouholetého vykořisťování a plenění byly v městě a okolí všady viditelny; domy byly zpustošeny, závody městské (Špitálský, Lesní mlýn, cihelna, pila, valcha a dvory) vypáleny a zpustly, obchod a veškerý společenský ruch umlknul, měšťanům nezbyla jen žebrácká hůl a nahý život. Městské hradby a 3 věže ležely v rumech, v ulicích se potulovala všelijaká světla se štítící cháska. Nejhorší ale bylo, že se žádné strany nebylo ochrany; císařští vojínové nebyli o nic lepší než suroví žoldnéři švédští. Ještě na nový rok 1648, tedy v posledním roce války, přepadli za nočního času ves Zhořelice, pokradli sedlákům koně a zboží, jednu ženu znásilnili a sedláka Sanetrníka odvedli.

---

*) Dudík: Schweden in Böhm. u. M. 83.

Smetí a odpadků bylo v městě tolik, že r. 1644 plukovník Richard kázal několik vozů do Moravy odvésti; tím živeny jen nemoci, ba i příznaky moru se již objevovaly. R. 1643 zemřelo 271 osob; koncem roku zbylo v městě sotva 1000 obyvatelů. Po bitvě u Jankova v Čechách (6. března 1645) pojal takový strach občany, že se rozutíkali do hor, v městě zůstalo sotva 6 mužů.

Toť následky Lítice válečné, jež vlasť tolik roků nemilosrdně šlehala. Konečně nadešel rok 1648, který přinesl utrápeným národům mír, toužebně očekávaný, jehož slastí mnohý od narození svého nebyl poznal.

Litovel za doby pobělohorské.

R. 1621 byl Karel z Lichtenštejna ustanoven komisařem královským v zemích českých; jemu svěřena byla péče o zavedení katolictví v dřívější platnost a konfiskace (zabavení) statků odbojné šlechty. Podací právo svých kostelů svěřil kardinálu z Ditrichštejna. Zvláštních zásluh o obnovení řádů katolických sobě získala kolej jezuitská v Olomouci. Několik dnů před tím, než otcové toho řádu sem k misiím přišli, vznikl oheň, právě na den sv. Marka (25. dubna) 1623, v domě hejtmana Presingra, který takovou rychlostí se po městě rozšířil, že v krátké době téměř půl města popelem lehlo. Tím požárem utrpěla zvláště severovýchodní část města, uničovské předměstí s branou a kostel sv. Ducha s nemocnicí, dohromady 135 domů.

Karel z Lichtenštejna zemřel v paláci svém v Praze a statky zdědil syn jeho Eusebius. R. 1644 oženil se s neti kardinála Ditrichštejna, Janou Boženou. Za jeho vlády zběhly se pro vlast a město smutné události — třicetiletá válka a mor.

Jak se z protestantské matriky dovídáme, řádil tento černý host v Litovli již v minulém století, zvláště v letech 1596—1602 nikoliv nepřetržitě, nýbrž s přestávkami. R. 1598 zemřely v Litovli morem 204 osoby, r. 1599 320 osob, v měsíci listopadu bylo pochováno 100 osob morem zemřelých z 3500 obyvatelů. Když se mor r. 1679 i v Brně objevil, byly zemské desky přeloženy do Litovle, zemský soud (tribunál) do Uničova. Archiv a registratura byly umístěny v klenutých místnostech radnice. Vrchní písař zemský Václav Bernard Bartodějský z Bartoděje bydlel v obecním domě na náměstí, ostatní úředníci u zámož-

nějších občanův.*) Královský úřad tento byl v Litovli od 25. října až do 2. prosince 1679.**) Protože ani v Litovli, ani v Uničově nebylo místa, kde by se konal sněm, byly královské úřady opět do Olomouce přestěhovány. Kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna zemřel r. 1684 v Kostelci nad Černými lesy v Čechách, zůstaviv syna Jana Adama Ondřeje, který již r. 1712 zemřel. Jeho dcerou byla Marie Gabriela, jež se provdala za bratrance z gundakarské čili krumlovské linie Josefa Jana Adama z Lichtenštejna. Krátce před smrtí svou urovnala listem, daným v Brně 15. října 1713, různice, jež v radě litovelské následkem nedostatečné správy a kupení městských úřadů vznikly. Po smrti záhy zemřelé Gabriely ujal se její manžel dědictví a přebýval někdy na Nových Zámcích. Odtud vydal 26. června 1714 Litovlanům listinu, v níž potvrzuje novou radu a stanoví plat purkmistra a jednotlivých radů, a dovoluje všem majitelům domů v městě prodej obilí, což dosud bylo výlučným právem pravovárečných měšťanů. Zároveň dostala obec měšťanů jakýsi vliv na správu města kontrolním výborem.

Téhož roku 1714 vypuknul na Moravě mor; 26. července bylo město zástrahou vojenskou uzavřeno. Zasedání rady i bohoslužby byly až do 1. listopadu přerušeny. Zemřelo 123 osob, které u lesa pňovického, asi na místě, kde stojí Boží muka, byly pochovány. Na památku byla nedaleko postavena kaplička sv. Pavlinky (dle kostelní zprávy r. 1718) a r. 1724 socha Panny Marie a Pavliny s patrony proti moru na náměstí. V kapličce sv. Pavlinky se ještě r. 1771 sloužila mše sv.***)

Kníže Josef Jan Adam byl milovníkem přírody a honby. Lovecký zámek v Dúbravě dal znova vystavěti. Po jeho smrti (1732) byl syn Jan Karel ještě nedospělým, proto převzal stařešinství strýc Josef Václav, c. k. generál dělostřelectva z linie filipské. Jan Karel bydlel obyčejně na Nových Zámcích. Při honbě u Troyenštejna upadl v nemoc a zemřel na zámku vyškovském v náručí přítele svého kardinála Troyera r. 1747.†) Václav z Lichtenštejna zemřel r. 1772. Poněvadž jediný syn jeho

*) „Consignation der Quartire für die kgl. Landtafel“ opsal z L. A. Vozák do Notizenblattu 1889, 2.

**) Demuth: Gesch. d. Landtafel 115.

***) Farní archiv L.

†) Kriebek: Chronik v. Altstadt Moravia III. 595.

zemřel dříve než otec, ujal se po něm dědictví František z Lichtenštejna, syn Emanuela, bratra Václavova. Jsa velmi chatrného zdraví, zemřel již r. 1781, načež nejstarší syn jeho Alois se uvázal v rozsáhlé panstvi a po jeho smrti mladší bratr Jan z Lichtenštejna, jeden z nejslavnějších mužů celého rodu.

Súčastnil se činně válek francouzských. V bitvě u Ulmu byl od Francouzů zajat, ale na čestné slovo propuštěn. Arcivévoda Ferdinand d'Este byl tehdáž přinucen k ústupu až na Moravu. Ke konci října dorazil se štábem a 5000 muži jízdy do Litovle, kdež zůstal až do bitvy slavkovské. Po bitvách u Aspru a Ogrúna ustoupil arcivévoda Karel s komonstvem a císařskými princi až do Litovle, kdež udatnému Janovi z Lichtenštejna odevzdal nejvyšší velitelství rakouské armády (30. července 1805).

Po vídeňském míru věnoval se Jan rodinnému životu a lesnímu i hospodářskému zvelebení svých panství. V okolí Litovle dal Novým Zámkům dnešní imposantní podobu a založil v této půvabné krajině přírodní park, oboru a několik okrašlovacích budov.

Jan z Lichtenštejna zemřel r. 1836, zůstaviv syna Aloise. Ten byl zasnouben s hraběnkou Kinskou a syn jest panující kníže Jan Maria František Placidus z Lichtenštejna, nar. r. 1840.

Litovel za slezské a sedmileté války.

Výbojný král pruský Bedřich II. činil neoprávněné nároky na některá knížectví ve Slezsku, čemuž císařovna Marie Terezie, jako královna česká, odporovala. Na to vypukly tři války a smutným výsledkem jejich bylo, že Marie Terezie byla donucena postoupiti Bedřichovi Slezsko, jednu z nejkrásnějších zemí koruny české.

Začátkem prosince r. 1741 vpadl pruský generál Šverín průsmyky šternberskými do Moravy a stanul na den Narození Páně před Olomoucem, jenž se mu již 27. prosince, jsa obrany neschopným, poddal. Šverín poslal pak menší oddíly do Litovle a okolí, aby město pro sebe upevnil.

Prusové litovelského faráře zajali a odvedli do Prostějova, pak do Olomouce, poněvadž jim nemohl vyplatiti žádaných 2000 zl. Král Bedřich přišel teprve 28. ledna 1742 z Čech, 5. února obléhal marně Brno a pronikl až do Štokravy, 3 hodiny od Vídně vzdálené. Prusové leželi celou zimu v Litovli. Také král, vida soustředěnou moc uherskou u Olšan, ustoupil 7. dubna

k Litovli a do Čech; velký oddíl pruského vojska zůstal v Litovli až do 15. dubna, ale 17. přibyla již rakouská jízda. Mezi tím Václav z Lichtenštejna svíral pozvolna Olomouc, jen na straně ku Šternberku si Prusové hájili ústup. Dne 23. dubna r. 1742 odtáhli do Nísy.*)

Na jaře r. 1758 vpadl opět král Bedřich do Moravy; 4. května přijel do Litovle asi v 11 hodin předpolednem a byl od magistrátu před kavárnou zdvořile vítán.

Hlavní stan byl nedaleko Štoplovy hospody v Nasoburkách, kdežto velký tábor vojenský se rozkládal na rovině mezi Vískou a Rozvadovicemi. Asi 20.000 vojínů pruských s ohromnými děly městem se ubíralo do hlavního ležení; 13. května povstal král proti Olomouci dobře opevněnému. Senici „Prajz vyraboval a všecko splundroval a to v 1758 roce, a tak skrz několik neděl do Holomouce házel, ale nic nedostal a musel jíti pryč“, jak prostosrdečně jedna současná senická listina**) v báni kostelní dodává.

Litovel zůstala až do 30. července r. 1758 v rukou pruských. V důvodech proti připojení Zhořelic k faře litovelské se uvádí: „Že první vojnu preyskou (1742) byli tam (v Litovli) nepřátelé celou zimu a poslední vojnu 1758 osm neděl. Když nepřítel lutrianský nad městem vládl, tak byl přístup do města těžký, že ani možná nebylo duším naším spasení hledati.“***)

Ve válkách s Pruskem vždy zráda pomáhala nepřátelům. R. 1742 podávali židé tajné zprávy Prusům. Již vrstevníci se divili, jak mohli Prusové bez obtíží a odporu ze strany rakouské překročiti hory jesenické a vinili židy ze zrády. „Pak prý není divu“, praví kronikář hradištský, „že i do nejodlehlejších míst, v bařinách a lesích zastrčených, jako až do Střeně pronikli, kdež úředníci panští a poddaní lidé, ženy, děti a dobytek, jak se domnívali, v bezpečném úkrytu měli. Zvláště uláni pruští projížděli tyto lesy a močály mezi Litovlí a Olomoucem, ale nejsouce obeznámeni s místními poměry, hynuli v hustých lesích ve vodách a zastíženi puškami pronásledovaných.“

---

*) M. Ulmann: Diarium occup. Boruss. Arch. f. österr. Gesch. sv. 40., str. 387—499.

**) Pam. kn. fary senické.

***) Pam. kniha fary cholinské k r. 1766.

Za doby obležení Olomouce byla v Litovli zřízena nemocnice pruská, kdež až 2000 zraněných a nemocných vojáků leželo. Ve dvou měsících pochoval zdejší hrobník na městském hřbitově 447 Prusů. Ubytováním utrpělo město asi 170.000 zl. škody, počítaje v to 80.000 zl. třech poddaných vesnic. Dvorní komise jim však nahradila asi 120.000 zl

V letech 1759 a 1760 byli rakouští vojínové ubytováni v kasárně a v domech měšťanů. Hlavní nemocnice byla až do května 1762 v Nových Zámcích. Krásné zátiší lesní „u Černého kříže“ poskytlo vojínům našim poslední útulek, bojovavším za vlast proti rozpínavosti pruské.

Doba třetí.

Nové dějiny města od r. 1848.

Po vídeňské revoluci očekávali národové rakouští po vydání konstituce 15. března 1848 veliký obrat ve veřejných poměrech státních, avšak brzy bylo zřejmo, že si Němci nepřejí rovnoprávnosti, nýbrž nadvlády. V těchto nepokojných dobách byla téměř ve všech městech zřízena národní obrana na ochranu zákona, jen v Litovli někteří zaostálí měšťané organisaci překazili, ač si většina občanů s Jakubem Trávníčkem a Josefem Honheisrem v čele toho přála.

Této chvíle použil zas Prušák, odvěký nepřítel Rakouska, aby utvořil národně-jednolitý stát německý za vedení Pruska.

První Prusové přišli do Litovle po bitvě u Králové Hradce, ale jen po různu jako hlídka vojenská, která se zase vrátila, když slyšela, že na blízku jsou Rakušané (12. července 1866). Ale již 14. července se usadili v Chudobíně, v Seničce i Litovli až do 18. července; odtud se vrátili do Búzova. 28. července obsadili Litovel a z okolních vesnic Březovou, Rozvadovice, Seničku, Odrlice, Dubčany a Střeň a zůstali zde až do 3. srpna nemajíce ale v úmyslu obléhati Olomouc; 4. srpna se již vyjednávalo o mír, který 25. srpna byl skutečně smluven.

Národní hnutí a volební boj Čechův o město.

Po bitvě bělohorské nastal v zemích českých veliký úpadek národního vědomí a jazyk český přišel v opovržení. Staré české

rodiny v Litovli se odnárodnily a s několika skutečnými Němci, sem přistěhovalými, dali městu německý ráz.

Proto přece všechen lid odolal následkům katastrofy bělohorské a jazyk jeho dosud, pravidelně jen v nižších třídách ještě užívaný, hlásil se k životu.

Až do let osmdesátých bývali činitelé zdejších českých závodů advokáti, soukromí a státní úředníci a učitelé, i když se k české straně hlásili, členy německých spolků, ač již v letech sedmdesátých několik obětavých vlastenců působilo pro uvědomění českého lidu, slovem i knihou. A bylo to v Sylvestrovské noci r. 1881, kdy na měšťanské střelnici bylo vydáno příslušné heslo k přirozenému a pro rozvoj národní nezbytnému odloučení a utvoření českého společenského střediska v záloženském domě. Tam stála tedy kolébka národního znovuzrození v Litovli. Hned počátkem roku 1882 stali se Čechové svými tím, že přistoupili za členy měšťanské besedy, zal. r. 1865. Záložna a cukrovar, závody českým kapitálem zřízené, podporovaly vydatně toto hnutí a proto na sebe uvalily nepřízeň vládnoucí strany německé, která jak jen mohla, příkoří jim činila, chtíc vzrůst těchto závodů zameziti, ba i prastarý hostinec „u Černého medvěda“ (od r. 1625), české středisko, náhle zavřela.

Česká strana se súčastnila voleb obecních po prvé v sedmdesátých letech; sbíraly se plné moci a počítalo se na získání III. sboru, pak II. sboru, ale vždy bez výsledku, poněvadž Němci zneužívali plných mocí, vynutivše od chudých českých žen a lidí od města odvislých podpisy, a když zjednán kompromis, vždycky našel se některý žid neb Němec, který při volbě stranu národní zrádně opustil. Tak vítězívali až do r. 1896.

Největší chybou a příčinou všech neúspěchů byl také nedostatek seznamů českých poplatníků, aby se po případě právo volební mohlo reklamovati, neboť strana odrodilecká zúmyslně vynechávala v seznamích české voliče, spoléhajíc na netečnost jejich.

K volbě r. 1886 byl s velkými obtížemi pořízen první seznam poplatníků litovelských pro III. sbor. Na to sestavila se kandidátní listina, jež vzbudila prudké výstupy v národní straně, poněvadž byl v městě zakořenělý předsudek, že bez některých německých předáků taková listina není možnou. R. 1883 se volilo do městského zastupitelstva pouze 24 členů, do každého sboru po osmi, poněvadž počet všech k volbě oprávněných voličů

nedosáhl čísla 600, ale r. 1886 se již volilo 30 zástupců po 10 do každého sboru.

R. 1896 chopila se odrodilecká strana, aby udržela si vládu, po prvé chytrého prostředku, ohlásivši nenadále 75 předstíraných čili fingovaných živností. Bez těchto nespravedlivých hlasů měla již tenkráte česká strana o 5 hlasů více než německá.

R. 1899 měla národní strana před volbami na své straně většinu 486 jistých poplatnických hlasů, Němci se všemi umělými hlasy předstíraných živností a čestných měšťanů nejvýše 422. Vidouce, že se jejich vláda chýlí ku konci, zajišťovali si většinu tím, že si nadělali dalších 172 hlasů pozemkových parcelací a připsavše dále 175 jednotlivých a 594 kombinovaných živnostenských hlasů.

Avšak téhož ostří zbraně, které Němcům pomohlo zvítěziti nad přirozeným právem, bylo od Čechů s úspěchem použito proti nim samým, ohlásili totiž tolik živností, že Němce v každém směru daleko předstihli. Když strana odrodilecká nahlédla, že III. sbor se nikterak nedá zachrániti a že by velké výlohy z daní byly zbytečné, odvolala přihlášky živností a soustředila všecko úsilí na I. a II. sbor. Rozmnožili si hlasy tím, že si krátce před volbou najmenovali 24 čestných měšťanů pro druhý sbor a týden před vyložením volebních listin dali Spar- a Vorschusskasse a dvěma židům z druhého sboru na rychlo zapsati 4 domy, chtíce je takto převésti z druhého do prvního sboru; zároveň pak 3 české poplatníky z prvního sboru přeložili do druhého. Daň za své poplatníky zaplatili na c. k. berním úřadě den před vyložením listin (21. března 1899) již na druhý kvartál.

Na podanou stížnost z české strany rozhodlo hejtmanství a místodržitelství ve prospěch oněch 3 českých poplatníků, ale Němci podali rekurs až k správnímu soudu ve Vídni; tento však nálezem ze dne 17. října 1899 první nález hejtmanství potvrdil, a tímto rozsudkem byl osud „německé“ Litovle zpečetěn.

Volba III. sboru konala se za velkého vzrušení 13., 14. a 15. listopadu a 16. byla volba 5 náhradníků. Pro českou stranu bylo úhrnem odevzdáno 1009 hlasů, mezi nimi jen 270 z oněch živností předstíraných, které vyvážiti měly umělé živnosti německé. Němci se zdrželi volby. Druhý sbor volil 20. listopadu. Se stranou českou volilo 83 hlasů, se stranou německou 82 hlasů; z těch bylo 23 čestných měšťanů a 21 hodnostářů. První sbor volil 22. listopadu. S Čechy volilo 15 poplatníků a jeden

hodnostář. Německá strana se nesúčastnila, majíc 10 jistých hlasů, mezi nimi 4 čestné měšťany a 3 hodnostáře.

Skvělý výsledek této památné volby vzbudil po všech vlastech slovanských veliký zájem, neboť se všeobecně poznalo, že přirozený rozvoj slovanských národů ani sebe zchytralejší důvtip nezastaví.

Kulturní dějiny druhého i třetího období.

Chrám sv. Marka.

Karel starší z Vlašimě, podkomoří markrabství Moravského, založil v Litovli 2 nadace. R. 1464 věnoval úrok z X. hř. „na velkém domě“ zapsaných, mládencům, doprovázejícím kněze k nemocnému. R. 1472 učinil jinou „památku za duše předkuov již z toho světa sešlých“, položiv městské radě 54 zl., aby z úroku „kazatelom moravskému a německému po 16 groších a farářovi u sv. Marka $1/2$ hř., školnímu mistrovi“ a jiným osobám určitý obnos za „obchod“ (procesí) a mši zádušní s prosbou na kazatelnici vyplacen byl.“*)

Kostelní kapitál u sv. Marka obnášel r. 1479 $60 1/2$ hř., r. 1493 $53 1/2$ hř. 28 grošů.

Ke konci XV. století byl snad chrám opraven neb dostavován, soudím tak z poznámky, v městské knize r. 1485 obsažené. Tehdáž učinila jistá Clara (Klára) „poručenie mocné, leže na smrtelném (!) posteli, jsúc při rozumu a paměti dobré. Najprvé jest pověděla, kdo jí co povinovat jest. Item Philípek Malý 1 hř. a tu jest poručila ku kostelu sv. Marka na stavenie.“**)

R. 1486 odevzdala Kateřina Čendlová radě městské 100 zl. červených, aby z těch 5 hř. platu dáváno bylo farářům u sv. Marka, 4 hřivny, „aby tím spíše faráři kazatele moravského k své potřebě mohli míti“, zbývající 1 hř. má se dáti tomu kazateli „vždy na suché dni“. Za to budou faráři povinni mši sv. „napřed německy a moravsky ohlášenou“ sloužiti i „také na kazatelně na každú neděli moravsky věčné památky činiti za duši Petra (býv. purkmistra) muže a ji Kateřinu“.***)

---

*) L. kniha f. 2 b.

**) Tamtéž f. 22.

***) L. kn. f. 37 b.

Po válkách husitských zřizovaly se kůry čili bratrstva literácká, aby lid k pobožnosti a dobročinnosti naklonila a bohoslužbu zpěvem zvelebovala. Bratrstva literácká mají velký kulturní význam. V XV. věku bylo také v Litovli bratrstvo „Panny Marie a sv. Marka“ založeno, jehož členem byl sám Karel ml. z Vlašimě. Potvrzovací listina biskupa Stanislava Thursa z r. 1498 chová se do dnešního dne ve farním archivě.*) Bylo zrušeno r. 1655, ale v XVIII. století se tu ještě připomíná bratrstvo „Maria královna andělů“, jež císař Josef II. zrušil.**)

Na začátku XVI. věku bylo v kostele sv. Marka s dřív již (r. 1450) jmenovanými nejméně 7 oltářů, v jejichž zřizování a nadání byli křesťané pod obojí (kališníci) jako katolíci stejně horliví, neboť náboženství pod obojí nelišilo se podstatně od katolického.

Kněží pod obojí se v Litovli připomínají: r. 1464 kněz Materný a jeho bratr Osvald, r. 1470 se uvádí jako farář v husitském Uničově,***) ale r. 1480 opět: „Osvald kněz z Litovle, oltářník oltáře zvěstování Panny Marie a matky Boží navštívené“.†) Členové rodiny Osvaldovy byli o 100 let později luteránskými kazately v Litovli, jak později shledáme. R. 1477 byl v Litovli farářem a zároveň kazatelem, bezpochyby českým, jistý Václav,††) 1497—1504 Volfgang Holländer, 1507—1510 Hanuš, 1518 Václav, „farář kostela sv. Marka“,†††) r. 1536 Martin Procek, farář a zároveň kanovník olomoucký. Za jeho doby byl kostel přestavěn, jak letopočet nad oknem sakristie (1529) svědčí. Z r. 1532 pochází nejpamátnější předmět vnitřního kostela, veřeje u sakristie a vzácné železné dvéře, oboje z doby přechodní z gotiky do renesance s lidovými ornamenty, totiž růžicemi, srdéčky a květinami.*†)

Učení Lutrovo v Litovli se ujalo již v první pol. XVI. stol. Jak z městské knihy vysvítá, měl již r. 1544 farář Hanuš Waiser

---

*) Farní archiv L. orig. perg. lat.

**) Notizenblatt 1865, 61.

***) Uničov se hlásil pod jurisdikci Rokycanovu, hus. arcib. pražsk., jenž se súčastnil sjezdu husitského r. 1451 v Uničově, viz Čas. Česk. musea r. 1898.

†) Púh. IV. 324, 425.

††) Volný: Kirchl. Top. O. I. 360.

†††) L. A. Dlužní úpis.

*†) Houdek: Mat. Mor. 1901, 191.

s občany jakési nedorozumění,*) přes to ale uvádí Volný ještě jistého Valentina jako katolického faráře r. 1560.

R. 1562 vzdala se abatyše kláštera starobrněnského Kateřina z Haugvic-Biskupic patronátního práva v Litovli, Medle a Úsově ve prospěch Albrechta Černohorského z Boskovic, který na faru zdejší po prvé připustil kazatele protestantského Jiřího (1566).**) Že se protestantism záhy mezi obyvatelstvem rozšířil, toho důkazem jest dosti značný počet studentů litovelských v „Albu akademie vitemberské".***) Již r. 1561 se vyskytuje Simon Engler,†) r. 1578 Gallus Lumen, r. 1590 studovali ve Vitemberce „Martin a Jan Osvald, bratři Moravané z Litovle"; byli synové prot. faráře litovelského Ambrože Osvalda. R. 1600 Eliáš Buthner.

Ke konci XVI. století byla Litovel veskrz protestantská, ba střediskem severní Moravy, kdežto Uničov a Olomouc byly většinou katolickými neb pod obojí. Katolíci z města a z Zhořelic byli přifařeni do Choliny. Ač měli protestanté hřbitovy tři u sv. Marka, sv. Jakuba a sv. Ducha, přece nechtěli nebožtíky katolického vyznání na litovelských hřbitovech pochovávati. 13. ledna 1609 zemřel český švec Martin Nemazal. Ač prý přes 40 let v kůru české kaple zpívával, vrátil se před smrtí v lůno církve katolické, pročež mu pastoři odepřeli pohřeb a dali ho na prkenném voze v noci do Choliny zavézti.††) Ostatně uvádí kniha podobné případy také z katolické strany.

Matriky z doby protestantské jsou uloženy ve farním archivě a obsahují pohyb obyvatelstva od r. 1592—1610. Zápisy jsou téměř všecky německé, jen po různu (z Červenky a Třídvor) české. Okolí Litovle bylo tehdá tuze poněmčeno, jak se snadno přesvědčíme ze seznamu osad, příslušných k farnosti cholinské.

Čechové se přidržovali víc víry pod obojí neb katolické, někde i bratrské. (Vilímov, Měrotín, Loštice.) Kněžím v českém

*) L. kn. f. 24a.

**) Rychtářská kn. I. 26, soudní archiv L.

***) Čas. Mus. Česk. 1897, 252 od r. 1502—1602.

†) Lorenz Engler držel dům č. 150 „U Černého orla", 1582 Jakub Engler, důchodní z Úsova pánů z Boskovic.

††) L. farní archiv prot. matriky.

Uničově, v Nákle a v Olomouci se v knize zle laje, zvláště jezuitům, kterým se tam spílá „Savitů“ (dle něm. Sau-iten).*)

Ze současných rychtářských knih**) a prot. matriky známe tyto pastory (faráře) luteránské při kostele sv. Marka: r. 1566 Jiří, 1568 Jan (Janke), 1571—1574 Hanuš Figauške, 1575—1583 Ambrož Osvald, ale již r. 1583 „Martin, farář města Litovle“, 1590 Eliáš Horný, 1593—1596 Ondřej Handel z Olomouce, 1596—1598 Filip Barbatus (= Bradač).

Na štědrý večer r. 1598 přijel do Litovle, povolán od obce, mistr Jeremiáš Getterus a vykonav 3 kázání na zkoušku, zemřel morem 31. prosince v Litovli. Osvald, Handel, F. Barbatus a Getterus zemřeli v Litovli a byli v kůru kostela pochováni.

R. 1599 se připomíná pastor Buntig; 1601—1610 mistr Daniel Berisch je v kostele pochován.

R. 1617—1619 „Kašpar Lambert, farář zdejší“.***)

Mimo faráře byli ustanoveni 2 kazatelé, český a německý. R. 1595—1599 byl kaplanem a českým kazatelem Martin Osvald a „jáhnem německého kostela“ Daniel Kranich (1600—1610).

Faráři byli voleni od města podle výsady Šembery z Boskovic z roku 1582. Žádalo se augsburské vyznání a znalost české a německé řeči.

Po bitvě bělohorské nastalo hnutí protireformační; původcem jeho byl císař Ferdinand II., ale více z politických než náboženských důvodů. Katolické náboženství bylo vyhlášeno za jediné dovolené. Obnovu katolických řádů provedla většinou kolej jezuitská v Olomouci. R. 1624 zavítala sem misie z Prostějova. Zdejší vyhlášený luteránský kazatel, k němuž prý lidé až z Olomouce a Třebové putovali, byl ihned propuštěn. S ním se ubíralo 10 protestantských pastorů, kteří z far svých vypovězeni do Litovle, jako nejsilnější bašty nové víry, byli se uchýlili.†)

Prvním katolickým farářem po 60leté přestávce byl Václav Berger z Mohelnice (1625—1636). Když úřad svůj nastoupil,

*) V knize se nalézá mnoho zajímavých poznámek na kraji a kreseb (kalich z předu, koště při křtu nemanželského dítka, růže při svatebním zápisu kněze Jana Osvalda). Kázání bylo u každého pohřbu, i dítek.

**) Rycht. kn. I. 26, 36, 147 b—199 a, II. 128, 195, III. 64 a.

***) V Rycht. kn. III., 144, 224, 330 se uvádí r. 1618 jako prot. kněz „der ehrw. wohlgelarte Johannes Richter“, r. 1619 Jan Semelius a ještě r. 1621 „der ehrw. wohlgelarte Herr Daniel Preiss“ dal jistému Lukatovi „eine deutsche Biblia Lutheri“.

†) Schmidl: Histor. soc. Jesu lib. III. 579, 580, 675. VI. 1080.

shledal tu pouze 18 katolíků, ale již r. 1633 podal konsistoři zprávu, že jen ještě 2 ženy se přidržují víry luteránské.*) Jeho nástupci byli: Jiří Leopold (1636—1653) a Melichar Angler. Tento uzavřel r. 1653 s městskou radou smlouvu, kterou se obec zavázala, že platiti bude faráři 250 zl. na penězích, pak dodá 30 měřic žita, 4 měřice pšenice, 4 m. ječmene, 1 m hrachu, 1 m. jáhel, 24 věder piva a 30 sáhů dříví k pálení.

Z farářů, kteří delší dobu zde působili, jmenují kostelní zprávy tyto: Ondřeje Alexandra Klaara z Mor. Třebové (1666—1678). Získal k farnosti své roku 1771 Zhořelice.**) Za jeho úřadu dal kníže Jan Eusebius z Lichtenštejna kostel přestavěti a rozšířiti v letech 1676 a 1677 od Melichara Donera, stavitele olomouckého.***) Tehdáž byly postaveny empory neb kruchty s obou stran lodi a kaple Panny Marie s hrobkou Engelmanovou.

Za faráře Kristiana Ehrlicha (1723—1752) byl r. 1741 dne 22. července kostel od biskupa Jakuba Arnošta z Lichtenštejna posvěcen.

Nejdéle působil v Litovli děkan Florian Miller (1861—1891).

Fara litovelská přísluší pod patronát knížete z Lichtenštejna a děkanství cholinské, dříve unčovské.

Dle nynější podoby jest chrám sv. Marka stavba dosti jednoduchá, slohu renesančního, stavení staré a rozsáhlé sice, ale nikoliv monumentální. Poslední přestavba bývalý gotický ráz úplně setřela. R. 1699 byla kostelní věž o 3 sáhy zvýšena a červeně natřenou, cibulovitou střechou pokryta. Dnešní nevkusná krytba, na způsob jehlance, byla r. 1854 pořízena.

Z památných předmětů kostelních uvádíme kůrové lavice vzácné řezbářské práce z r. 1769. Z nádobí kostelního se zde chová: Kalich gotický z r. 1483 a ciborium s reliefovými obrazy z r. 1588, tedy ještě z doby protestantské.

V komoře nad sakristií uloženo jest několik starších tisků theologického obsahu a psaných mšálů, jeden z r. 1523.†)

Z pohrobních kamenů zbyly jen tři: soukeníka Pavla Hauschilda † 1567, vedle věže zbytek náhrobníku asi ze XVI. stol.

*) Volný: Kirchl. Top. O. I. 361.

**) Pam. kniha cholinská, str. 180 a 181.

***) Kamenná deska na hudebním kůře a letopočty (chronogramy) na obou portálech s erby lichtenštejnskými a Boženy z Dietrichštejna, manželky Eusebia z Lichtenštejna.

†) Houdek: Mat. Mor. 1901, 196.

a pohrobní kámen rytíře v španělském kroji, který byl nalezen v dlažbě v kapli Panny Marie.

Nejcennější a nejstarší zvon, velmi příjemného hlasu, jest zvon „Andělský“, památka z kláštera sv. Ducha, r. 1475 litý od olomouckého konváře Václava. Váží 10 ct. 40 lib. a nese gotický nápis latinský, jenž v překladě zní: „O králi slávy, přijdi k nám s mírem“. Největší zvon „Božského Spasitele“ (Salvator mundi) z r. 1873 váží 64 ct. (od Hilzera). Po něm největší jest zvon „Marianský“ z r. 1723 přelitý od Jiřího Reimera v Olomouci. Ostatní zvony, „sv. Marka“ a „Umíráček“, přelil r. 1835 olomoucký zvonař Staněk (Stanke); mají německé nápisy.

Kostelík sv. Jiří.

Jak známo, byla kaple vystavěna od pánů z Vlašimě pro české obyvatelstvo kališnického vyznání, z něhož povstala bratrská sekta, ku které se i v Litovli mnoho občanů hlásilo. Prohlášením „České konfesse“ na sněmu pražském r. 1575 nabylo augsburské vyznání mezi českými protestanty úředního schválení a všeobecné platnosti. Českým Bratřím přál Albrecht Černohorský z Boskovic i jeho nástupce Šembera.

Při kostele sv. Jiří byl již od polovice XV. století ustanoven český kazatel a tak to zůstalo i v době protestantské.

Jako u sv. Marka hodnostáři, faráři a učitelé měli svou hrobku, tak se pochovávali v kostele sv. Jiří zámožnější občané národnosti české. Matrika protestantská uvádí v letech 1592—1611 celkem 13 osob tam pohřbených: Viktorina Klatovského, městského písaře syna († 1592), Ludmilu, roz. Bechýňskou, manželku rychtáře Hanuše Presche († 1598), Vavřince Hrozného, „českého mydláře“ († 1598), Václava Kašpárka, Jiříka Sládka, Antonína Bílobrada († 1607), Valentína Colouška, Mikuláše Šmoldasa, Ludmilu, manželku soukeníka Steigíře, a 4 osoby z rodiny kožešníka Lukáše.

R. 1751 zřídil zdejší měšťan Frant. Moric Engelmann nadaci pro druhého kaplana na kázání pro přifařené české obce v kostelíku sv. Jiří.

K o s t e l h ř b i t o v n í s v. F i l i p a a J a k u b a jest obyčejná stavba v renesančním slohu. Až do r. 1692 stál v těch místech dřevěný kostelík s dvěma oltáři. Mimo starý zvon z XV. století

od olomouckého zvonaře Václava nemá tento kostel nic pamětihodného.

Klášter sv. Ducha těšil se po všechny časy zvláštní přízni šlechticů i měšťanů. R. 1479 měl 238 hřiven a r. 1492 255 hř. na hotovosti, kromě fundačních polností za Starým městem, luk darovaných od Karla st. z Vlašimě, zahrad, výnosu ze Špitálského mlýna a platu z Perníčka, tak že roční příjmy kláštera a nemocnice dle „Register“ *) od komendora Valentina (1490—98) založených obnášel asi 10 hř. ročně. Kostel byl menších rozměrů s 3 oltáři: sv. Ducha, sv. Martina a Alžběty. R. 1629 kostel a klášter neopatrností jednoho vojína vyhořel a zanikl úplně.**) Zříceniny zůstaly nedotknuty po celou třicetiletou válku; v jedné kostelní zprávě se uvádí ještě r. 1658 jako „ze základu vybourán“.

Za protestantského hnutí kolem roku 1545 opustili bratři posvátné místo tak blahodárného působení. Dle zprávy bývalého litovelského faráře Jiřího Leopolda z r. 1661***) odevzdal „jeden křižovník před více než 100 lety“ listiny na jmění kláštera, uschované u jistého kanovníka olomouckého, pánu na Úsově a poukázav na příkoří, jež se bratrům od Litovlanů děje, odcestoval do Krakova do tamního kláštera sv. Ducha. R. 1548 byla nemocnice majetkem města, jež tam vystavělo velký dům, jak na obraze města z roku 1630 spatřiti lze. Dům ten byl v 30leté válce rozbořen a část pozemků a plat z Perníčka (8 hř.) byl později přenešen na dnešní měšťanský chorobinec na břehu struhy špitálské. Knížecí nemocnici v bývalém cechovním domě soukenickém na Kostelním náměstí založila r. 1668 kněžna Jana Božena, manželka Karla Eusebia z Lichtenštejna.

Škola.

V polovici XVI. století slul řídící městské školy „rektor čili školní mistr“; jemu podřízeni byli „kantor“, jenž měl kostelní hudbu a zpěv na starosti, a „auditor“. Tento měl velmi podřízené postavení, byl jen výpomocnou silou a zastával při tom

---

*) Rukopis býval v L. A. neb farním arch., nyní ve spolku „Nikodéma“.

**) Relace far. Klaara ve farním archivu.

***) Pam. kn. fary cholinské „o křížích nasoburských“, str. 56. Farní archiv L. choval postupní list kláštera ještě r. 1668, viz Volný: Kirchl. Top. O. I. 361.

i služebné práce, jako topení, cídění a t. d. Rektoři i kantoři měli obyčejně vyšší vzdělání universitní a připravovali se na kazatele, jak o bratřích Osvaldových, studovavších na akademii vitemberské, víme.

Z protestantské matriky jsou nám tito rektoři, kantoři a školní pomocníci (auditoři) známi: R. 1593 Martin Osvald byl toho roku rektorem školy v Litovli a stal se r. 1595 českým kazatelem. Jeho „věrným pomocnikem při zdejší škole“ byl r. 1593 zemřelý a v kostele sv. Jakuba pochovaný „mládenec Tobiáš“. R. 1598 byl „kantorem“ Jan Osvald, bratr předešlého. R. 1602 Matěj Florius školním mistrem. R. 1606 Jan Richter kantorem, v letech 1616—1618 pastorem,*) r. 1607 Bedřich Gutin školním mistrem, r. 1608 Jan Flederwisch kantorem, jenž r. 1620 se připomíná jako farář v Rychnově (Reichenau)**) r. 1611 Michael Bohuš školním mistrem, r. 1609 Krištofor Greiter auditorem, r. 1621 Melichar Kozelský („Schulherr“).

Příjmy učitelů činilo školné, naturalie, určitý plat a deputát od obce a ze štoly kostelní. Po 30leté válce převzalo město náklad na školu. Rektor bral 42 zl. služného a 6 sáhů dříví, kantor, zároveň varhaník, 53 zl. a 6 sáhů dříví ročně.***) R. 1864 bylo nařízeno, aby se v Litovli otevřela hlavní škola s 5 učiteli.†)

Nyní stává v Litovli 5třídní obecná škola česká r. 1882 Maticí školskou založená a něm. chlapecká a dívčí škola měšťanská, mimo pokračovací školy.

Z vyšších škol: obecní reálka od r. 1901 a zimní hospodářská škola od r. 1896.

Slavní rodáci litovelští.

Marek z Litovle (Marcus de Luthouia), slavný mistr lékařství na universitě vídeňské. Dokonav studia svá v Praze, dosáhl r. 1393 prvního akademického stupně, hodnosti bakaláře, zároveň s Husem a Jakubem ze Stříbra. Když mu prošel lycentiát, druhý to stupeň akademický (zároveň s Janem z Dubčan), získal způsobilost k vyučování na vysokých školách a zahájil již 5. dubna r. 1404 přednášky na lékařské fakultě, návodem slavného krajana a

*) Rycht. kn. III. 10, 144.

**) Tamtéž III. 290.

***) Vozák: Gesch. v. Littau, Sternb. Volksbl. r. 1882.

†) Notizenblatt 1864.

rodáka uničovského Zikmunda Albíka.*) Povolán na vysoké učení vídeňské, proslavil se tak, že i vévoda opavský Přemyslav a Tas z Boskovic, pozdější biskup olomoucký, u jeho nohou seděli (kolem r. 1426).

V matrice university pražské jsou ještě jako studenti litovelští zapsáni: Michal z Litovle (Michael de Lutouia) stal se r. 1399 bakalářem za mistra Jana z Husince. Na právnické fakultě studovali Pavel z Litovle (Paulus de Lutouia) r. 1389 a Tomáš z Litovle (Thomas de Lutovia) r. 1401; poslední byl zámožným studentem, platil šlechtickou taxu jako Oldřich z Boskovic a Jan z Dubé, 24 grošů; obyčejně se platilo 14 gr.**) Mezi studenty, hájivšími Brno proti Švédům r. 1645, se uvádí Jan Pilát a Michal Tarko z Litovle. Pilát vstoupil do řádu jezuitského a vynikl jako učitel, kazatel a spisovatel († 1689). Psal se „Dilatus".

Vyššího postavení duchovenského dosáhli: Beneš z Litovle, inf. probošt kláštera šternberského (1511—1534), Kašpar z Litovle, opat kláštera hradišťského (1556—1576), Ubald Kostersitz, opat klosterneuburský († 1902).

Malíři: Jan Roth, malíř na začátku XVII. stol., žil kolem r. 1680. R. 1807 narodil se v Litovli akad. malíř Frant. Sonnleithner; maloval „Korunování P. Marie", nyní v Rénotech. Temple Hanuš narodil se na stanici dráhy v Července r. 1857. Vzdělal se ve Vídni a v Paříži. Jeho obraz „Porada před volbou" obdržel státní cenu. Jiné obrazy: „Po jídle", „Jeho píseň", „Schubertova píseň" (v uměl. museu ve Vídni) a mnoho portrétů.***)

Mark Kvirin, původu francouzského, slavný mědirytec, nar. r. 1753. Vzdělal se ve Vídni. Mezi nejlepší práce se počítají: „Panna Maria s Ježíškem a sv. Jan Křtitel", „Kleopatra", „Spící Venuše a Amor", Susana, Diogenes a Alexander dle Rubensa a mnoho portrétů. Mark zemřel ve Vídni r. 1811.†)

Spisovatelé a umělci: Řehoř Tarco složil 6 latinských básní††) a spis „De filis prodigo",†††) byl 1569—1587 varhaníkem u sv. Mořice v Olomouci.

---

*) Mon. hist. univ. prag. Tom. I., 1, str, 287, 377.

**) Matr. fac. jur. Tom. II., 1, str. 42, 49.

***) Notizenblatt 1888, 82, roč. 1891, 58.

†) Notizenblatt 1894, 40.

††) Báseň k sňatku uveř. Müller: Gesch. v. Olmütz.

†††) Prasek: Dějiny škol. olom.

Zink Řehoř, nar. r. 1708, člen z řádu Servitů, † 1770 v Praze. Sepsal spis o sv. Konstantinu v Litovli pochovaném a životopisy hrabat Swerts-Spork.*)

Jan Martin Heyden žil v XVII. stol., byl obratným řezbářem, jenž lavice v kůře velehradském vytvořil.**)

Českopolská Charvátka markýza Růžičková-Strozzi. Její otec byl Polák Rožynski, kterýž po revoluci se přistěhoval do Litovle, kdež byl přezván Růžičkou.***) Růžičková-Strozzi je známá dramatická herečka, žije nyní v Záhřebě.

Zřízení města.

Kolem r. 1450 pozbyla Litovel sice výsad a práv královského města, přes to ale zachovala si svobodnější zřízení městské, ba podržela některá vrchnostenská práva nad poddanými vesnicemi. Daně císařské zapravovala vrchnost a měla také dozor na správu města a radní osoby, jež potvrzovala.

Od r. 1633 počínajíc platilo město „komorného", čili knížecích daní do Úsova 800 zl. Zájmy knížecí hájil „knížecí rychtář"; prvním uvádí se r. 1629 Jakub Tropper, posledním Jakub Stieff († 1689).

Podle výsady Karla z Lichtenštejna z r. 1600, obnovila se rada městská každého roku na sv. Vavřince (10. srpna). Representace městská pozůstávala ze 4 purkmistrů, z nichž každý úřadoval střídavě 4 neděle, ze 4 starších a 4 mladších přísežných konšelů a rychtáře městského.

Konceptním úředníkem byl písař městský, jehož působení seznáváme z radních protokolů a rychtářských knih. Celkem se nám v soudním archivě zachovaly tři knihy rychtářské čili gruntovní registra města Litovle ze XVI. a XVII. stol. Nejstarší („Černá") má název „Regystr Gerichts-Handlung", sahá od r. 1566—1574, druhá „Register der Stadt Litta" 1586—1594, třetí „Protokol" 1616—1623. Psány jsou většinou německy, sem tam i česky. Sloh kancelářský je jednotvárný dle určité předlohy.†)

V osmnáctém století povstal v obecní správě nedbalostí panovačných pohlavárů městských veliký nepořádek, který vrchnost

---

*) Notizenblatt 1874, 19.

**) Vozák: Gesch. v. Littau. Sternb. Volksbl. 1882.

***) Slov. přehled, roč. IV., 106.

†) Knihy mají sice důležitost pro dějiny domů, ale historických a kulturních poznámek je v nich velmi málo.

Obr. 26. Václav Socha,
první český starosta města Litovle.

vydáním několika instrukcí v letech 1713—1737 urovnati se snažila. Teprve knížecímu úředníku Antonínu Hubáčkovi se podařilo pomocí některých občanů městské finance uspořádati a řád obecní upraviti dle nových poměrů (1743).

Po mnohá léta měli pouze pravovárečni měšťané právo volební a správu města samojediní v rukou. Podle nové instrukce

Obr. 27. MUDr. Jan Smyčka.
první český radní města Litovle.

knížecí byl obecní výbor, pozůstávající z 12 mužů, volen již tak, že 8 členů bylo voleno z vnitřního města, po dvou ze Starého města a Olomouckého předměstí. Správa obecní byla svěřena 4 hospodářům od rady a obce zvoleným, kteří vedli agendu vrchního. Později ale přikázáno hospodářství vrchnímu a v čelo obecní kanceláře postaven byl syndik, konceptní úředník města, jakým byl dříve městský písař.

Trvale uspořádány byly spory o zřízení města velkou knížecí instrukcí z r. 1747, jež zůstala v platnosti až do josefinských dob. Výbor obecní skládal se z 12 od celé obce zvolených členů. Syndik, jenž zaujímal místo po purkmistrovi a rychtáři, vedl 3 protokoly: pro záležitosti soudní, politické a hospodářské. Účty města vedl vrchní (Amtmann); on přijímal a vyplácel obecní peníze, purkrabě městský (Burggraf) měl na starosti hospodářství. Dříve brali purkmistři a radní osoby vůbec deputát dříví a potravin, purkmistr mimo to podíl z Městského mlýna a z pivovarů. Výnos knížecí všechny deputáty zrušil a nařídil vypláceti hotovými: purkmistrovi ročních 100 zl., radnímu 30 zl., syndikovi 192, vrchnímu 195, purkrabímu 85, faráři 250 a ostatním služebníkům městským úhrnem 650 zlatých.

Dle výnosu moravského gubernia ze dne 18. ledna 1787 skládala se městská representace z magistrátu (užší rada) o 5 radních s purkmistrem v čele a 15 členů od obce zvolených zástupců. Za úřadování brali purkmistr 600 zl., syndik 500 zl. a 3 nezkoušení (z práv) radové po 50 zl. ročního platu. Úhrnem vyplácelo město r. 1787 úřadníkům svým ročně 3860 zl. 36 kr. na hotovosti.

Posledním vládou jmenovaným starostou po vyhlášení konstituce byl býv. magistrátní rada (1848) Josef Tonsern. R. 1850 pak prvním od obce voleným purkmistrem a po něm Fr. Popp, poslední skutečný Němec v úřadě starostenském. Prvním starostou českým byl po památné volbě r. 1900 zvolen účetní cukrovaru p. Václav Socha, obětavý a nezištný vlastenec a lidumil, jako radní pp.: Dr. med. Jan Smyčka, JUDr. Fr. Nevěřil, Richard Schönhöffer a Fr. Schenk.

Převod agendy městské do českých kolejí vyžadoval ohromnou práci, neboť město bylo mnohá léta velmi zanedbáno a překážek ze všech stran bylo mnoho. Za nové správy byly silnice upraveny a dlážděny, dále byla zřízena realka a o dívčí školu měšťanskou dosud se vede boj.

Archiv městský jest dosti bohat, ač v poslední době mnoho odcizeno bylo. Ze XIV. století záhadným způsobem zmizely 2 německé originály na pergameně z let 1373 a 1396, které ještě Boček v obecním archivě opisoval a v kodexu diplomatickém uveřejnil. Také Vozák, býv. poštovní úředník v Litovli, uveřejnil r. 1881 v brněnském „Notizenblattu“ několik prvopisů z litovelského archivu, po nichž dnes není památky. Pokud pisatel těchto

řádků zjistiti mohl, schází 8—12 listin pergamenových, jež tento archiv zcela bezpečně choval. Z dosud zachovaných listin do r. 1600 jest 23 majestátů a zeměpanských dopisů, 1 papežský list (bulla) Mikuláše V. a 50 jiných prvopisů na pergameně a papíře psaných. Nejstarší latinské originály jsou z let 1287, 1291 a 1327, jež přinášíme v obrazích pro zajímavý přechod písma ležatého (kursivy) do knihovního písma gotického. Archiv kláštera sv. Ducha přešel v majetek města a kostela sv. Marka.

Nedbalostí povolaných kruhů mnoho se rozneslo mezi soukromé osoby, na př. „Registrum domus s. Spiritus", rukopis z konce XV. věku má německý pohřební spolek „Nicodemus", „Dějiny města" se zajímavými kresbami od Donáta Ulricha musel spolek tento vrátiti, poněvadž spisovatel tuto knihu s obrazem města z r. 1630 testamentárně odkázal archivu městskému. O ostatních ztracených listinách nevíme kam se dostaly. Kromě těchto listinných památek chová archiv množství urbářů, register, protokolů atd., jejichž obsah ani z většího ještě není vyčerpán. Velké zásluhy o spořádání archivu získal sobě radní města a správce archivu od r. 1900 p. Dr. Jan Smyčka, nyní městský lékař a c. k. konservator.

Podoba města za doby boskovické a lichtenštejnské.

Město poskytovalo v minulých dobách s věžemi, hradbami a baštami okrouhlými malebný pohled. Za války třicetileté (r. 1643) byly 3 věže a bašty od Švédů zničeny. Když se pak město poznenáhla z prachu zdvihalo, byly také hradby a brány znova vystavěny. Brána olomoucká a prachárna, vyobrazené na str. 124. a 125., pocházejí z té doby. Stavivo bylo pevné, průchod úzký, střecha cibulovitá byla kryta šindelem, červenou barvou natřeným. Nad makovicí leskl se znak města (dvě ryby).

Brána byla zničena požárem, který 8. března 1813 v Boskovické (dříve Poštovské) ulici vypuknul a 17 domů zničil.

Rozloha města nebyla mnohem menší než za našich časů. Před válkou třicetiletou počítalo se v městě 430 hospodářů, z nichž každý měl svůj dům, a r. 1900 byl 501 obydlený dům.

Náměstí bylo větší, ale nedlážděno, s oboustranným svahem k vodě. Starou rychtu koupilo město r. 1557 od Dětricha z Boskovic a vystavělo tam r. 1572 velkou jednopatrovou budovu s cimbuřím, jak obraz města z roku 1630 ukazuje. Na budově

Obr. 28. Stará brána Olomoucká v Litovli.
Kreslil V. Volný dle maleb D. Ulricha z L. A.

byly umístěny dvě kamenné desky. Jedna nade vchodem s tímto českým nápisem: „Dům tento vystavěn léta Páně 1572".*) Tato ovšem zmizela za německé vlády, ale druhá s latinsko-českým nápisem a letopočtem 1572 se zachovala dosud v síni radnice.

Obr. 29. Staré hradby s prachárnou v Litovli.
Kreslil V. Volný dle maleb D. Ulricha z L. A.

Obraz polovypuklý (relief) představuje nám vzácnou myšlenku, pomíjejícnost pozemských věcí. Dva andělé nesou znaky Boskoviců a města Litovle s latinsko-českým nápisem: „Slovo Hospodi-

*) Hans Führer (Vozák) Moravia II. 220.

novo zůstane na věky. Letha Panie 1572", pod tím leží člověk podepřený na umrlčí hlavě, vedle má sypací hodiny, jakožto znak smrti s latinským nápisem: „Dnes mně, zítra tobě". Úprava a provedení je dle vkusu tehdejší doby. Deska nepochází od Šembery z Boskovic, nýbrž byla pořízena nákladem města, jemuž budova od r. 1557 patřila.

Tehdáž vznikla také vysoká věž městská nad „Mečířem" (vodou městskou) podivuhodnou dovedností zbudovaná. Při požáru 26. června 1724 shořelo 32 domů, radnice a věž s krásnou měděnou krytbou. Jakýsi hejtman, jenž prý v tu dobu táborem ležel v Litovli, pořídil z vlastního popudu náčrt a model věže v dnešní podobě s krásnou cibulovitou baní. Kov dodal kníže z Lichtenštejna z oskavských hamrů a dříví z lesů svých i ostatním vyhořelým (r. 1725).

Pozemky na levém břehu vody patřily původně také k rychtě. Byla tam stará neb horní koupelna, masné a chlebové krámy*) a vzadu na místě sladovny r. 1573 pivovar.**) R. 1613 stál „vedle věže" dům Bernarda ze Zástřizl na Haňovicích a po něm držela tento dům Apolena ze Zástřizl (r. 1625). Anna, manželka Bohuslava, rytíře Železkého, roz. Zástřizlová, prodala tento dům obci r. 1658, která tam zřídila kasárnu, pak budovu c. k. hejtmanství.

Z doby boskovické (XVI. stol.) pocházejí alespoň ve spodní stavbě: kavárna z r. 1542, hostinec u „Černého Orla", jak pozdní gotický ráz síně se znakem Boskoviců ve svorníku nástropním a umělecky z kamene vytesané rosety postranní svědčí, a dům Smékalův, na němž objeveny byly stopy čtvercového sgrafitování v červené barvě provedené.

Směr hlavních tříd a ulic se nezměnil. Ulice směrem k Olomouci se jmenovala již r. 1568 „Olomoucká ulice" a domky před Olomouckou branou byly již r. 1568 „na Olomouckém předměstí", které uzavírala a chránila „Bílá brána" u Předního mlýna. „Trávník" se uvádí poprvé 1589. „Dlážka" se jmenovala „Čtyřidvory".

Ulice vedoucí na sever se r. 1567 poprvé jmenuje „Uničovská ulice" a pokračování Unčovské předměstí (1572); silnice

---

*) L. kn. f. 16 b, 31 a.

**) Kn. Rycht. I. 248 a—b.

vedoucí dále Starým městem k Uničovu neměla zvláštního názvu. Severně od Starého města znali staří jen „lávky uničovské a třídvorské“. Z ulic staroměstských se v rychtářských knihách uvádí: „Königova ulička“ (nikoliv královská) r. 1570 naproti kostelu sv. Jakuba*) a „uličku, kterouž se jde do Uničova“ (1574).

Z ostatních ulic městských známe z dotyčných rychtářských knih a prot. matriky: Kostelní, Kachní, Střední, Šerhovní, Soukenickou ulici (nyní Lichtenštejnova), r. 1608 Dlouhou ulici.

Z tratí a osad: Novosady (Paulinka), Karlov, Číhadlo, Trávník, Čtyřidvory, Komárov, Kabelov (Gabela r. 1618), Vysoký les a Střední les.

Opravu mostů mělo město na starosti, pročež bralo již r. 1492 mostné 3 hal. až 4 groše z vozů, za každou osobu pěšky jdoucí a dobytek 1 hal.**); mýto bral rychtář. „Kamenný most“ na Starém městě se uvádí po prvé r. 1590.

Obyvatelé byli většinou řemeslníci, menší část se zabývala rolnictvím.

V první polovici XIV. století se na Moravě ujalo soukenictví napřed v Jihlavě. První soukeník v Litovli se připomíná r. 1359 jako radní osoba. Roku 1364 seděli již 2, r. 1445 a 1466 již 3 mistři soukeničtí v městské radě. Roku 1427 měli soukeníci zdejší jakési společenské sdružení čili cech, neboť když téhož roku v Olomouci vypukla stávka, obrátili se soukeničtí tovaryši do Litovle, kdež bylo s nimi vyjednáváno.***)

V druhé polovici XVI. století bylo soukenictví nejrozšířenějším řemeslem v městě. V I. rychtářské knize, jež sahá od r. 1566—1574 jsme napočítali 26 samostatných soukenických mistrů, 21 tkadlců, 2—4 hrnčíře. V II. knize (1586—1594) pouze 11 soukeníků, 10 tkadlců a 10 ševců. V III. knize (1617—1623) 15 soukeníků, 9 tkadlců. R. 1596 byly v Litovli dvě valchy k válení postav soukenických. Jedna „na Pile“, uvádí se již před r. 1497, a druhá, v městě za jatkami, byla majetkem města a povstala z mlýna „u Porážky“. Byla však zrušena, poněvadž Městskému mlýnu překážela a okolní sousedé si na zatopení sklepů stěžovali.†) V druhé polovici XVIII. století dalo se jen

---

*) „Kinigsgessel“ dle majitele rohovního domku. Kn. Rycht. I. 121 b.

**) L. A. list. mýtní orig.

***) Kniha olom. (Saliger 69).

†) L. A. orig. ztrac., seznam listin z r. 1630.

10 soukenických mistrů zjistiti a r. 1834 dle úředního sčítání jen 5. Za to bylo právě v této době plátenictví velmi rozšířeno (kolem r. 1770)*); r. 1834 bylo v Litovli napočítáno 36 tkadlců a 6 „výrobců plátna". Z ostatních řemesel uvádí rychtářské knihy mimo pekaře, řezníky a rybáře (vesměs české národnosti), prachárníka a sanetrníka (výrobce sanytru), varhanáře Kalníka (Calnicia r. 1619) a slevače varhan (r. 1573), papirníka (r. 1568), hodináře (1617), koželuhy, kožešníky, barvíře na černo, mydláře a zvlášť „pivovárníky" a sládky, vesměs Čechy. Soukenictví pak bylo většinou v rukou německých. I svého hudebního mistra mělo město již r. 1494**) a pozaunáře r. 1592,***) kteří vytrubovali na věžích.

Z průmyslových závodů byl nejhlavnější a nejvýnosnější měšťanský pivovar, poněvadž měšťané dle výsady krále Václava II. z roku 1291 měli výhradní právo na výrobu piva v celém okolí na míli cesty kolem města („okršlek zamezený"). Po válkách husitských a zvláště za krále Vladislava Jagelovce však šlechta městských výsad nešetřila, ba pivo své po městech rozvážela. R. 1447 pohání vladyka Víšek ze Stříteže, seděním na tvrzi chudobínské, Beneše z Bílkova, že mu vzal pánev z jeho krčmy v ceně 10 hř.", v níž bezpochyby pivo vařil. Taktéž Marketa ze Lhoty (Bílé) se dovolává před soudem „pánve", kterouž zdědila po bratrovi Ješkovi ze Lhoty.†)

R. 1550 si pak Jan Zoubek ze Zdětína v Haňovicích, půl hodiny vzdálených, postavil vlastní pivovar.

Pravovárečných měšťanů bylo, pokud písemné zprávy sahají, 57.

Původně vařil si každý oprávněný měšťan pivo doma ve vlastní pánvi; v XVI. věku již v pivovarech. Roku 1573 se uvádí výslovně jen pivovar v Šerhovní ulici a r. 1592 pivovar Jakuba Bliškovského (nyní Německý dům),††) ač jich bylo více (4).

Od r. 1646 byl zaveden pivní pořádek, jimž stanovena byla doba vytáčení piva. Současně šenkovali ve vnitřním městě jen 4 domy, v každé čtvrti jeden, což naznačil vyvěšený věchet, jen

*) Notizenblatt 1863.

**) L. A. na listě o mytě lit.: „Jörg unser Spilmaister."

***) Rycht. kn. II. 305: „Stefan Schmeterle trommeter allhier". III. 374: Hans Neumann Trompeter (r. 1622).

†) Půh. III. 660.

††) Kn. Rycht. I. 248, II. 301.

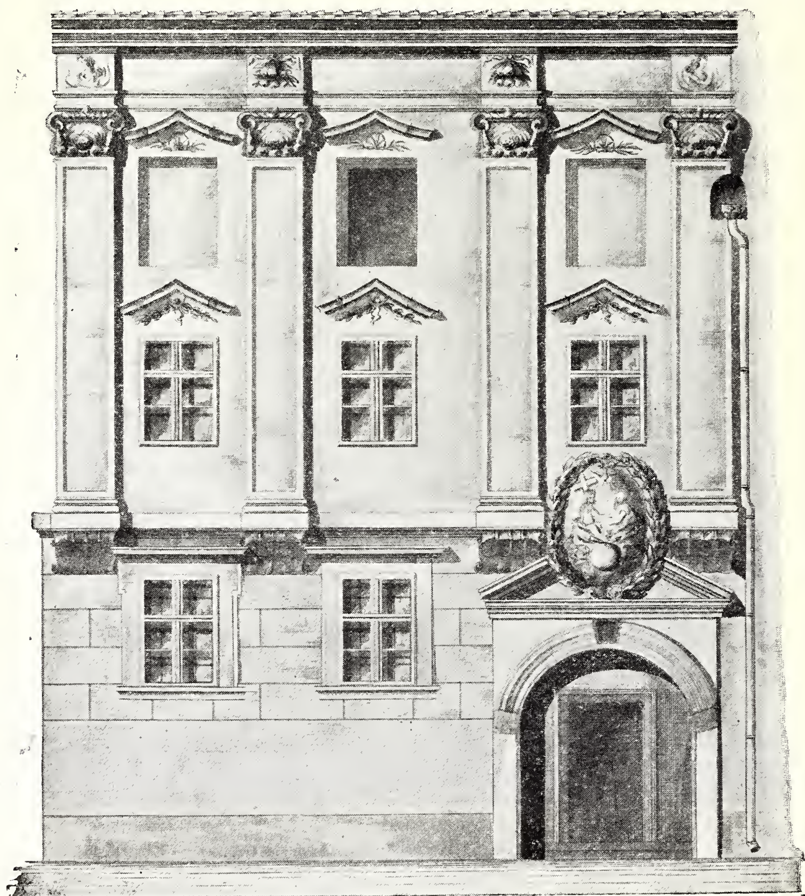
v čas výročního trhu byl všeobecný výčep piva dovolen. R. 1670 se vařilo z 11 měřic sladu 7 sudů (po 10 vědrech a vědro = 60 mázů) dobrého, 1 sud středního a 2 džbery stolního piva; roku 1690 z 13 měřic 9 sudů piva. Máz „dobrého" piva stál r. 1670 $1^1/_2$ kr., „středního" 1 groš; r. 1702 máz piva $^1/_2$ groše, sud 4 zl. 30 kr.

Obr. 30. Façáda domu č. 166 v Litovli.
Kreslil V. Volný.

R. 1750 koupili pravovárečni měšťané soukromý pivovar v Šerhovní ulici, na místě dnešní sladovny měšťanské, a od té doby vařili na společný účet; před tím si dodal každý slad, chmel a dřevo, a výlohy zaplatil sám. Slad se mlel v Městském mlýně a když nestačil i v Lesním. V XVI. století patřily všechny 4 mlýny obci, mimo to měla papírnu za Vískou, jejížto výrobek s vytisknutým znakem města nám dosud zachovaly často jmenované rychtářské knihy práva litovelského.

Podle stavebního materiálu převládalo ještě v XVI. století dřevo, ač mělo město již cihelnu v Nasoburkách. Domy předních měšťanů byly alespoň v dolní části z kamene a cihel, s prostrannou síní pro nářadí hospodářské a zdá se, že byly jedno-

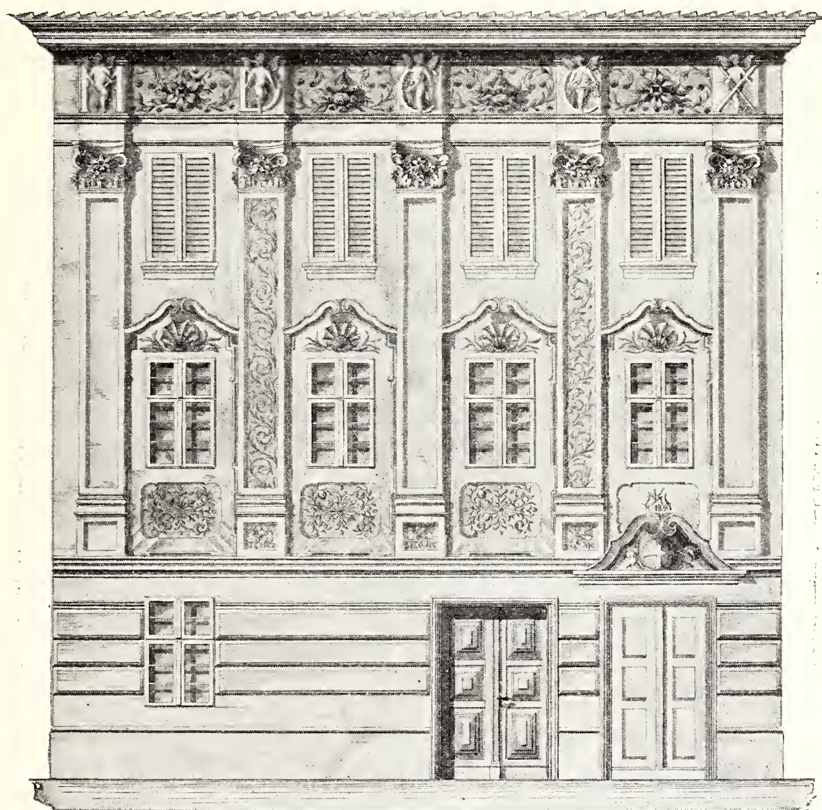

Obr. 31. Façáda domu č. 165 v Litovli.
Kreslil V. Volný.

patrové. Cena byla dle rychtářských knih, jež obsahují převod domů od r. 1566, 112—2400 hř. U pravovárečných domů se zároveň prodával celý inventář hospodský a domácí. Hanuš Presch, rychtář městský, a jeho manželka Lida (Lidmila), roz. Bechyňská, koupili r. 1588 dům „na Rynku“ čís. 197 od Jiřího

Zuba za 1350 hř. U domu zůstalo jako „domovní zbroj“ celé brnění, „halepartna“ (kopí) a „ručnice“ (puška) a jiné zbraně, mimo to různé nádobí a nářadí. V malých domech měli jen kopí a ručnici, halepartnu neb kord jako domovní zbroj.

Po bitvě bělohorské nalézáme v kupech poznámku: „Zbroj domácí se chová na radnici“.

Obr. 32. Façáda domu č. 5 v Litovli z r. 1710.
Kreslil V. Volný.

Z domácího nářadí se uvádí v inventáři kamnovec (žel. hrnec), kotel na barvení sukna, hrnec na vaření kořalky, měděný hrnec, dvě přediva, třínož, pařez (štok), z hostinského nářadí znali násosku (r. 1569), sklenice, nálevku a t. d.*)

*) Rycht. kn. II. 63.

V XVII. věku stavěly se již domy do výše. Dolní místnosti byly obyčejně klenuté, tam byla síň, kuchyň a komory, v I. patře pokoje k obývání a nad nimi sýpky a komory za vysokým štítem s velkými okny jako v I. patře.*) Zámožnější občané měli konírny pro 4—6 koní. Domy v knize vyobrazené č. 165 a 166 v Unčovské ulici pochází z konce XVII. století. Dům č. 5. v Olomoucké ulici má krásnou renesanční façádu s letopočtem stavby (rok 1710) pod římsou. Všecky tři budovy zdobí vzácné sádrové okrasy (medailony, kytice a andílky), sochy svatých s bohatou ornamentikou.

Statistický přehled obyvatelstva dle počtu a národnosti.

Vzrůst obyvatelstva po založení města podle německého práva a hustotu jeho nelze pro nedostatek spolehlivých pramenů dále stopovati než do konce XVI. století. Podle zachovalé protestantské matriky bylo město před třicetiletou válkou kolem roku 1600 dosti hustě obydleno, čítaloť asi 3600 obyvatelů a domů bylo 430. Podle úředního sčítání v letech 1667 a 1677 klesl počet obyvatelstva průběhem války a moru — r. 1643 zemřelo prý 271 osob — na 240 usedlých měšťanů, jiní obyvatelé nebyli počítáni. R. 1790 bylo 2162 obyv. a 383 domy. R. 1834 2218 obyv., 416 domů. R. 1850 2880 obyv., 428 domů. R. 1870 3100 obyv. R. 1880 4052 obyv. R. 1890 4355 obyv., 461 domů. R. 1900 4632 obyv., 501 obydlený a 7 neobydlených domů, 2186 mužských, 2446 ženských, 4525 katolíků, 4 luteráni, 6 helvetů, 93 židů a 4 bez vyznání.

Původní osada rybářská vznikla na slovanské půdě a zůstala slovanskou až do polovice XIII. století, kdy králové čeští zde usadili Němce ze severního Německa. Samo sebou se rozumí, že počet přivolaných německých kolonistů nebyl tak velký, že by „město“ podle našich pojmů osídliti mohli, sami proto byli odkázáni na přistěhovalce slovanské z venkova. Seznamy radních osob z XIV. věku (r. 1359 a 1361) vykazují mezi starousedlými dost občanů, venkovských, jak poznáváme z připojeného rodiště; ke křestnímu jménu na př. na listině z roku 1359 se uvádí jako přísežní: „Hanco z Mezic, Henslín z Zhořelic; r. 1364: Jakub z Ca-

*) Consign. d. Quart. r. 1679 Notizenblatt 1889.

kova (řečený Kahánec) měl u Litovle mlýn a Mikuláš z Cotkytle.*) Nicméně nutno připustiti, že v XIV. století mělo město německý nátěr. Mimo jednoho neb druhého Čecha v radě byla většina německá, ale jen co do zevnější representace obce, obecný lid, nemaje volebního práva, nebyl zastoupen.

Moc a bohatství měli Němci, byla to vrstva v městě rozhodující, ale přece jen povrchní, poněvadž národním procitnutím za doby husitské byla takřka rázem smetena, neboť číselná převaha lidu obecného byla na straně české. Od roku 1421—1550 byli úřadujícími konšely (purkmistry) většinou Čechové dle původu a smýšlení, což dokázati můžeme přesnými listinami, českým jazykem vydanými, a užíváním lidových názvů s českým zakončením v jménech křestních na př. Michal „Koršů", Mikuláš Maley (1486—1523), Valentin Jassků = Jašků (1509—1522), Jiljí Morávků (1520—1544), Hanuš Želízků (Hanes Selesků) a přezdívek: „Kule" (Velík r. 1386), Petr „Kokot" (= Kohout), Hanuš Kovář, řečený „Kobera" (= batolivý)**), Uklik, Jablíčko, Jidášek, Hořtinko a j.

Českého jazyka užívali v soukromých listinách, ortelích olomouckých a v městské knize tito úřadující konšelé a purkmistři: Hanoušek, řezník (1417—1439), Filip Rathauský, řezník (1450—1493), Duchek, panský krejčí (1475—1509), Martin Ludiš (1502), Martin Hlaveň (1538—1550).

Také užívání českých křestních jmen na př. Václav, Hanuš místo Wenzel a Hensel je nápadné u občanů německého původu.

Škoda, že seznam radních osob není v městské knize úplný. R. 1421 je uvedeno 9 přísežných konšelů, mezi nimi purkmistr a 6 radních českého příjmení a pouze 2 německého; křestní jména o sobě nemohou rozhodovati, poněvadž, jak řečeno, v té době i Němci si přidávali česká jména a pak záleželo mnoho na vůli městského písaře. Používáme proto jen takových seznamů, v nichž uvedené příjmení prozrazuje neklamně český původ radních. Také řemeslnická jména nejsou spolehlivá, poněvadž je písař psal jednou česky, po druhé německy. V zápisu (v městské knize) z r. 1421, kde se uvádí tito přísežní konšelé: Hanoušek, purkmistr, Hanuš Štěpán, Beneš Rosypal, Michal Koršů, Bartoň Kropáč,

---

*) Cod. dipl. Mor.

**) Ze slova Kobera udělali Němci „Kobro", pak Gobrer, jako z rychtáře Hanuše „Hlavy" Glauer, viz seznam radních u Dr. Kuxe Gesch. d. Stadt Littau.

Václav,*) Michal Hochpranger, Mikuláš Breusleth a Hanuš Gobrer (Kobera) můžeme počítati 6 Čechů a 2 Němce, na ostatní jména křestní, ač česká, nelze bezpečně spoléhati.

Jiný seznam radních osob, dosti úplný, nalezá se v městské knize k r. 1543 na kupním listě mlýna Špitálského,**) česky zapsaném, což „se stalo za úřadu Jana, pekaře, ty časy purkmistra, Otha Krajčího, Pavla Šafáře, Laurence Mazače, v přítomnosti starých pánuov Martina Hlavně, Jakuba Maška, Laurence Blanáče, Jana Grecmara, (= Krčmáře), Prokopa Tuluče (Tuliče), Jiříka Kranicha, starších". Z těch pochází jen Kranich ze starého rodu německého, který se v Litovli již r. 1380 připomíná; o Janu pekaři a Othovi nevíme, jakého jsou původu.

Obec úřadovala ve vnitřních záležitostech až do válek husitských buď německy nebo latinsky, jak zápisy v městské knize svědčí. Po roce 1430 byl češtině zjednán průchod na Moravě dřív než jinde v Čechách. Od r. 1430 naučoval Olomouc česky. Po roce 1437 píše rada olomoucká „hejtmanu a měšťanům litovelským" česky, jak svědčí zápis v olomoucké knize***). Za doby Karla st. z Vlašimě byli ustanoveni český a německý kazatel. R. 1492 a 1494 píší Olomouc a Brno radě litovelské německy v záležitosti mýtní (obecní), ale Šternberk a Mohelnice r. 1496 v téže záležitosti česky.†)

Pro národní poměry „bratrských" měst Olomouce a Litovle velmi zajímavá jest zachovalá listina v místním archivu z r. 1552.††) Jest to českým jazykem sepsaná smlouva obou měst o Unčovice a Mezice. Purkmistrem v Litovli byl tehdáž Martin Hlaveň, který sobě ještě r. 1559 od rady olomoucké vyžádal české naučení.†††) Litovel byla tehdáž jako Uničov převahou českým městem i co se representace zevnější týče a úřadovala na venek i uvnitř česky. Pro strany zachovávala se rovnoprávnost. V letech 1543 a 1574 koupilo město Špitálský a Přední mlýn „z vůle vší obce";*†) oba kupy jsou v městské knize česky zapsány.

*) Václav Hlad připomíná se již r. 1413 jako radní osoba.
**) L. kn. f. 27 a.
***) Arch. česk. VI., 415.
†) L. A. mýtní listiny.
††) L. A. orig. č. peč. zach.
†††) Prasek, organ. pr. magd. 111.
*†) L. kn. f. 29 b.

R. 1596 byla listinou českou urovnána pře „mezi městem a cechmistry a mistry řemesla soukenického o valchu městu náležející“.*)

Tedy ještě na konci XVI. století jednala obec se soukeníky česky, ač byli většinou Němci.

R. 1572 postavila obec novou radnici a ozdobila vchod českým nápisem: „Dům tento vystavěn léta Páně 1572“ a latinsko-českou deskou se znaky, jak jsme na jiném místě popsali.

V druhé polovici XVI. století počal se ale německý živel pomocí cechů, pěstujících německý protestantism, vzmáhati. Každý vandrovník z Německa tu hlásal novoty Lutrovy a kazatelé protestantští zaplavili takřka naši vlast. I národ náš malý, v nebezpečném zeměpisném položení, opustiv husitství a víru pod obojí, vrhnul se do proudu vzniklého v Němcích, jehož vlny by jej bez mála byly odnesly z povrchu zemského. Všeobecně má se za to, že teprve od bitvy bělohorské lze pozorovati klesání národního vědomí, což není správné, neboť klesání národního živlu nastalo již v druhé polovici XVI. století a nešťastná bitva na Bílé Hoře úpadek Češství jen urychlila.

Protestantští pastoři a jáhnové, celkem 21, při kostele sv. Marka působivší, byli až na Horného a Osvalda vesměs Němci, mnozí z Pruska. Psali matriky německy i výkony náboženské přifařených českých osad Červenky a Třídvorů. Českých zápisů by jsi tam sotva napočítal 10 a k tomu je ta čeština jejich prabídná smíšenina německé, české a latinské řeči, psána hrozným pravopisem.**)

Není divu, když uvážíme, že i čeští studenti, jako synové prot. faráře Ambrože Osvalda, kteří pak v Litovli byli českými kazateli a učiteli, studovali ve Vitemberce. Zdá se také, že ustanovení Šembery z Boskovic z roku 1582, aby litovelský farář augsburského vyznání byl mocen české a německé řeči, nebylo tak bez důvodů vlasteneckých do listiny o podacím právu pojato.

Pátráme-li po tom, jaké sociální postavení zaujali občané české národnosti v městě a jakým majetkem vládli, shledáme,

---

*) L. A. orig. č. 4. peč. jedna porouch.

**) Na př. r. 1593: „Rzehak na starym miestie umrzel. Heyney neyakey zastrzelen. — Jiný zápis: Den 9. Martii ist dem Jan Zack (= Žák) z Czrneho ein Gregorius getauft worden“.

že ještě ke konci XVI. století, kdy se němectví v městě silně rozšiřovalo, Čechové drželi „na Rynku“ několik domů.

Jiřík Sládek měl kolem r. 1590 na náměstí dva velké domy č. 155 a 179 (hejtmanství), jednu z největších usedlostí v Litovli; dům ten se r. 1654 nazývá „Panským dvorem“ a byl v rukou šlechtických. V zadní části byl pivovar. Jiřík Sládek je v české kapli pochován. Jakub Sládek drží r. 1587 rohový dům na Rynku čís. 171, vedle má dům „Cerha, pivovarník“. R. 1583 prodal Jan Kecal ze Zábřeha „svuj duom, kterýž protiva mastným kramům a vedle Valenty Mecze leží, Jakubu Bliškovskému, polesnému z Litomyšle („Něm. dům“ čís. 152)“. Čís. 154 drží r. 1590 Vavřinec Hrozný, „český mydlář“ (pochován v české kapli); čís. 196 Jan Jandeys, řezník, drží ten dům od r. 1571—1602, v čís. 197 bydlí kolem roku 1592 Mikuláš Bechyňský, bezpochyby syn Viktorina Bechyňského, správce na Piňovicích, jenž v letech 1569—1571 držel dům „na Rynku“ č. 163. Jeho dcera Ludmila byla manželkou městského rychtáře Hanuše Preše; je pochována v české kapli. Jako majetník domu na Rynku se připomíná r. 1571 Lukáš, „kožešník“, jehož rodina si vyvolila hrobku v české kapli.

Z podrobných seznamů vidíme, že byla ještě hezká řada českých měšťanů, kteří nejpřednější domy na náměstí kolem r. 1590 drželi. O jejich českém původu a smýšlení svědčí ryze české jednání v rychtářských knihách, jinak německy vedených a pohřbení zámožnějších v české kapli. Spolehlivé vypočítání Čechů v ostatních částech města jest takořka nemožno z dříve naznačených důvodů, ale množství ryze slovanských jmen ve všech zápisech dokazuje, že Čechové byli zastoupeni četně v městě, zvláště pak na Starém městě. Procento se nedá ani přibližně určiti, poněvadž se tehda na národnost nekladla taková váha, jak za našich časů.

Nejsmutněji to vypadalo s českou národností po třicetileté válce. Roku 1623 úřaduje Litovel s právem olomouckým jen německy. Sněmovní komise shledala r. 1677 v Litovli mezi 240 usedlými jen 43 českého jména, v městě 22, na předměstích 21. Mezi občany, purkmistry a radními, v době tereziánské a josefinské, nalezáme sice ještě několik českých jmen, jako: Kostka, Wyrazil, Zaudil, Wittauschek, Gallas, Krczek, Kniezatschek, Doležel, Trávníček, jsou to ale lidé prostí národního vědomí, sloužící germanisaci ze všech stran šířené.

Na jedné listině pravovárečného měšťanstva z roku 1755 jest podepsáno 52 podílníků.*) Mezi nimi pochází jen Fr. Moric Engelmann ze starousedlé litovelské rodiny, která v l. 1397—1797 v Litovli žila. Z ostatních sahá rodokmen pouze rodin: Scholzovy, Mydlářovy (česká od r. 1500), Pilatovy, Biersackovy a Kellerovy do XVI. století. Od té doby, ač uplynulo teprv 146 roků, ani jedna z uvedených na listině rodin, není majitelkou pravovárečného domu v Litovli.

Ačkoliv bylo mnoho podniknuto na zničení a ponížení české řeči v naší vlasti, přece se zachoval tento jazyk a z města našeho nikdy nevymizel. Ještě z konce XVIII. století máme dokladů, že městská rada litovelská vydávala „instrukce“ (naučení) pro pravovárečné měšťanstvo v českém jazyku. Ve svém statistickém díle uvádí Řehoř Volný k r. 1834, „že obyvatelé (Litovle) jsou německé, částečně také české národnosti.**)

V sedmdesátých letech pak začalo obrození a probuzení národnosti české, jak jinde bylo vypravováno. R. 1880 bylo v Litovli mezi 4052 obyvately podle známého rak. sčítání napočítáno 1539 Čechů, r. 1890 mezi 4355 obyv. 1761 Čechů a r. 1900 mezi 4639 obyv. 3168 Čechů.

Co se týče památek písemných (listin pergamenových), chová archiv litovelský z majestátů čili královských listin 10 latinských originálů, 9 českých a pouze 4 německé; při tom je charakteristické, že 2 papírové dopisy německé pochází od Albrechta rakouského a 2 listiny od krále Zikmunda.

Listy vrchnostenské pánů Vlašimských, Boskovických i Lichtenštejnských jsou až do bitvy bělohorské vesměs české. Z ostatních rukopisných listů (do r. 1600) je v archivu uložen 1 papežský list (bulla lat.), 28 latinských listin, 12 českých a 7 německých. Ve světle všech nezvratných listinných dokladů mizí bajka o „600letém panování Němců v Litovli“. Obyvatelstvo se měnilo dle národnosti, jak význam národa v dějinách klesal neb stoupal. Po husitských válkách bylo město nejčeštější, po 30leté válce nejněmečtější. Jednolité národní obyvatelstvo Litovel nikdy neměla od časů německé kolonisace.

---

*) L. A. orig. něm. s mnohými pečetmi občanskými.

**) Die Markgr. Mähren, Olm. Kr. V. 173.

Majetek města.

Městu Litovli byly poddány tyto vesnice: Červenka, Zhořelice, Nasobůrky, Víska, Třídvory a podíl na Mezicích a Perníčku.

V Července . .	28 sedláků,	14 chalupníků.		
Ve Zhořelicích .	17 „	4 chalupníci.		
V Nasoburkách	12 „	4 „		
Ve Vísce . . .	2 sedláci,	4 „	bez mlýna.	
V Třídvorech .	15 sedláků,	10 chalupníků.		
V Mezicích . .	6 „	2 chalupníci.		
V Perníčku . .	9 „	5 chalupníků.		
Úhrnem .	89 sedláků,	43 chalupníků		

dle „Urbáře litovelského“ z roku 1671 v archivu městském uloženého. Z těchto dědin se platilo „ochranného“ do městské pokladny ročně 130 hřiven a za povolení nápadu (odúmrti) ročně 35 hřiven, 19 krmných hus a 97 kuřat mimo jiné dávky, jež vybíral vrchní pro pány z Lichtenštejna. Po zrušení roboty bylo obci za vyvazení pozemků státem přiřknuto odškodného 57.000 zl. Právomoc starého rychtářství přešla na okresní soud a vesnice byly podřízeny c. k. hejtmanství.

Z nemovitých statků drželo město v XVII. století úhrnem 484 jiter lesů. Les u Myšlechovic v rozměru 47 jiter, Karlov 20, Střední les 114, Pařezina čili Pňovský les (Dolní) 350. 3 poplužní dvory: Nasoburský, který koupilo město od sester Vlašimských o 167 měřicích orné půdy a 30 měřic luk „na Stráni“, z obou stran staré silnice, nyní grunt Hrabalův č. 18. Dvůr karlovský o 120 měřicích na obci „Čihadle“ a dvůr vísecký o 110 měřicích na nynějším čísle 2. R. 1781 byly všechny tři dvory rozkouskovány; část pozemků připadla měšťanům a část byla pronajata. Každý pravovárečný dům obdržel 3 měřice, ostatní po $2^1/_2$ měřicích.

Mimo to drželo město několik měřic luk na Starém městě a všecky 4 mlýny. R. 1752 prodala obec Špitálský mlýn a r. 1766 Lesní, za něž dostávala obec 200—400 zl. nájemného ročně, pak valchu, pilu, cihelnu, radnici, panský a obecní dvůr, Dolní lázně, jatky a špitál.

Veškerá katastrální rozloha města Litovle čítala koncem r. 1900 539 stavebních parcel a 1663 parcel pozemkových. Rozloha katastrální plochy činila úhrnem 938 ha, 80 a, 81 m^2. Katastrální čistý užitek byl odhadnut na 45.124 K 56 h. Z celé katastrální plochy

náleží městu Litovli 400 ha, 96 a, 31 m² s užitkem 10.939 K 50 h, 194 parcel pozemkových a 24 stavebních, dohromady 218.

Velkostatek města Litovle v zemských deskách zapsaný obnáší:

Zahrad	1 ha,	68 a,	82 m²
Luk	31 „	81 „	42 „
Rolí a pastvin	50 „	62 „	9 „
Pňovský les („Pařezina“, „Dolní les“)	184 „	47 „	55 „
Střední les	68 „	56 „	6 „
Úhor	62 „	9 „	76 „
Stavební plocha	1 „	70 „	61 „

Obecní trati: Dolní luka, u Doubravy, u Kameného kříže, na Tihelni, Dolní les (Pňovský les, Pařezina), Karlov, Střední les, u Boudy, Vratiřež, v Loučkách, Pastviska, na Cholinkách, Trávníky, Kluč, Prostřední luka.*)

Bílá Lhota.

R. 1356 Lhotca, Lhotka, r. 1384 Lhotta.

Farní ves politická a katastrální 9·90 km západně od Litovle v krajině málo úrodné; prsť je většinou jílovitá, v pohoří vesměs štěrkovitá. Z velkostatku zbylo jen 222 ha pozemků kolem dvoru vladyckého, bývalé tvrze (r. 1437). R. 1746 se nazývá zdejší panský dům „zámkem“. R. 1582 bylo na Lhotě 130 osob usedlých, r. 1790: 22 domů a 173 obyvatelů, r. 1834: 33 domů, 207 obyv., r. 1870: 367 obyv., r. 1890: 49 domů, 309 obyv., r. 1900: 51 domů, 320 obyv.

Okolí Bílé Lhoty, Mladče a Pateřína bylo osídleno z kolonisačního střediska mohelnického, směrem severozápadním od Řimic. Ještě v XVI. století uznávala vesnická práva v Řimicích a Hrabech měšťany mohelnické jako své starší. Bílou Lhotu založil kolem r. 1350 vladyka řimický, Bohuš ze Slavoňova (Šicndorfu), neboť v Půhonech se tato osada výslovně jmenuje „Bohušova Lhota“.

Jméno samo již ukazuje na pozdní kolonisaci slovanskou. Majitelé velkých pozemků — u nás biskup olomoucký — postu-

*) Litovelské Noviny 1901 č. 22 dle úřed. parc. protokolu z roku 1900 (Dr. Smyčka).

povali jednotlivým manům svým neb jiným podnikatelům jistý rozměr lesné půdy k vymýtění a osazení „na určitou dobu“ (lhůtu) bezplatně.

R. 1356*) uvádí se ve Lhotě jen dvůr a žádní poplatní lidé, z čehož poznáváme, že se osada teprv zakládala. Prvním známým majitelem byl Zdislav z Řimic, jenž přijal jméno „ze Lhotky“, buď syn neb blízký příbuzný Bohuše ze Slavoňova, alespoň potomci a bratří jeho pečetili jako Slavoňovští znakem palečného kola. Bratří jeho byli: Mech (= Mikuláš), Vítek a Vavřinec z Řimic, odjinud z Jestřebí u Mohelnice; v Řimicích měli tvrz dědičnou, Kovářov drželi celý a v Hrabech, Střeméníčku, v Ješově a Mladči značné podíly.

Z toho zboží průběhem času mnoho odprodali neb zaměnili. Před r. 1371 zaměnil Bohuš ze Slavoňova se svým synem Bernardem Hechtem půl Řimic s tvrzí za Lazičky. (Lazce menší = Králová). R. 1392 prodali Kovářov a koupili Javoříčko a Slavětín (r. 1406).

Zdislav ze Lhoty uvádí se v letech 1356—1391; manželkou jeho byla Anna, dcera Beneše ze Stříteže. Jeho synové byli Jakub (1377—1406) a Oldřich (1387—1418). Jakub studoval práva jako farář moravičanský, jak matrika universitní svědčí;**) byl vynikajícím mužem, r. 1381 nařídil papež, aby byl za kanovníka v Olomouci instalován,***) ale sídlel v Moravičanech, kde se ještě r. 1406 připomíná jako farář.

Druhý syn Zdislava, Oldřich ze Lhoty, držel dědičné zboží. R. 1397 věnuje své manželce Jitce na polovici Řimic a r. 1408, druhé manželce Eufemii (Ofce) na podílu v Řimicích na 2 lánech a hospodě v Hrabech, na 4 lánech v Ješově 125 hř.

Oldřich ze Lhoty přidržoval se husitské strany a pečetil r. 1415 proti sboru kostnickému, později vstoupil se Zdeňkem z Kokor, jenž držel manství mladecké, do služeb Viktorína z Kunštátu, pána na Búzově, a byl ve věcech moravských často jeho poručníkem, jak patrno z knih půhonných. Jeho synové byli Zdislav (1437 1477) a Čeněk ze Lhoty (1464—1477).†)

*) D. Z. Ol. I. 464.

**) Matr. fac. jur. prag. II. 1, 32. „Jacobus de Morauisano“ r. 1377.

***) Dudík: Necrol. olom. 507.

†) D. Z. Ol. VII. 601.

R. 1490 se připomíná ještě jakýsi Jiří ze Lhoty. Poručníci jeho prodali Řimice Albrechtu Rohovladovi z Bukůvky, jenž r. 1507 seděl na Červené Lhotě.*)

Mech ze Lhoty připomíná se poprvé v listinách r. 1374. R. 1376 věnoval své první manželce „Madczie" na vsi Kovářově, r. 1382 druhé manželce Elišce z Kokor na Kovářově, na dvoře o 3 lánech v Hrabech a na podílu ve Lhotce. Mech zemřel roku 1399. Vdova Eliška z Kokor vzala po jeho smrti druhého manžela, Vojtěcha (Alše) z Králic a bratra Mikuláše z Kokor na své věno na spolek. Za věno to pak dostala výměnou od Vítka ze Lhoty, bratra Mecha, celou ves Slavětín roku 1407.

Mech měl dva syny Jana (Ješka) z první manželky a Mikuláše z druhé. Sestra jeho Marketa ze Lhoty byla provdaná za Víška ze Stříteže.**)

Ješek ze Lhoty (1415—1447) byl horlivým husitou. R. 1415 pečetil na odpovědném listu ve prospěch Husa a útočil proti šlechtě katolické. R. 1437 ho pohání Šebor z Dubčan, „že přihnal na dědinu jeho s čeledí a služebníka jeho v landfrýdě zsekl".***) Držel po otci Mechovi tvrz — tato se připomíná poprvé r. 1437 — a dvůr ve Lhotě a podíl na Střemeníčku, Javoříčku, Hrabech, Pateříně, Slavětíně a ve Mladči. R. 1437 věnuje své manželce, Anně ze Šebetova na tvrzi („munitio") a dvoře ve Lhotě a na celé vsi Střemeníčku. Mlýn mladecký prodal r. 1446 „opatrnému muži Prokopovi k pravému purkrechtu" za 26 hř. gr. a povinnost vrchnosti odváděti ročně 1 hřivnu.†)

Ješek držel mimo lhotské zboží v Kelčanech u Bzence tvrz, dvůr, plat a 14 lánů ve Vlkoši.††)

Po smrti Ješkově (1447) vznikl spor o jeho pozůstalost mezi vdovou, která vzala syna svého, snad z prvého manželství, Vojtěcha z Humburka na spolek — a ostatními dědici zvláště Marketou a Evkou, sestrami Ješkovými. R. 1447 pohání Marketa ze Lhoty Annu, vdovu Ješkovou, „že jí drží svrchní věci, koně, odění (= brnění), samostřily, lebky (= přilbice), píščele (= pušky

*) Volný, Mäh. V. 159.

**) D. Z. Ol. III 44, IV. 298, VII. 20, 408.

***) Půh. III. 500.

†) Orig. český L. A. peč. porouch.

††) D. Z. Ol. X., 763.

a houfnice) a pánev na vaření piva a že jí bere plat v Bohušově Lhotě a v Řimicích".*) Tento půhon obsahuje zajímavý inventář středověké tvrze vladycké, jakých zbraní a jakého nářadí se tehdáž užívalo.

Ješek ze Lhoty neměl mužských potomků, pročež zboží jeho po smrti vdovy Anny ze Šebetova připadlo králi Ladislavovi, který r. 1456 tvrz a dvůr ve Lhotě, pak „vesničky" Střemeníčko, Slavětín, Hraby, Javoříčko a Pateřín daroval Karlovi z Vlašimě a Úsova a r. 1464 kázal král Jiří toto zboží vložiti do desk zemských.**)

Třetí bratr Zdislava ze Lhoty Vítek, uvádí se v letech 1384—1412. Měl také podíl na Lotě, Hrabech a Střemeníčku, r. 1407 se píše „z Červené Lhoty".***) O potomcích jeho není ničeho známo.†)

Karel z Vlašimě a Úsova, pán na Litovli, pustil odúmrť Ješkovu, újci jeho Ješkovi, řečenému „Ovečka" z Chýlce a tento prodal Lhotu s příslušenstvím Erazmu ze Slavíkovic.††) Také Víšek ze Stříteže jemu zapisuje dědictví manželky své Markety ze Lhoty, třetinu tvrze a vsi Lhoty, třetinu dvoru a zahrad ovocných (lat. „pomeriorum") a jednu třetinu Střemeníčka, Slavětína, Javoříčka, vyjma plat, který sluší faráři moravičanskému „s rybništěmi a luhem".†††)

Rod Slavikovických jmenoval se podle vesnice Slavíkovic u Slavkova a měl v erbu tři koňská pušťadla kolem kroužku

*) Půh. II. 660.

**) D. Z. Ol. XI. 191.

***) Tamtéž VII., 455.

†) Vývod vladyk ze Lhoty (znak palečné kolo, viz tab. I. čís. 8.).

Zdislav 1356–1392 †.		Mech 1374–1398 †.		Vítek 1384—1412.	Vavřinecc 1387 z Jestřebí. 1391 z Řimic.
Jakub kněz.	Oldřich 1387—1418.	Jan (Ješek), 1415—1447.	Mikuláš		Jan 1406–1415.
Zdislav 1437—1477.	Čeněk 1464–1477.				Jakub? 1437.

Pozn.: Kříž po letopočtu znamená, že dotyčná osoba byla téhož roku mrtva. Číslice značí léta, kdy se osoby tyto v listinách připomínají.

††) Půh. IV. 320.

†††) D. Z. Ol. XI. 354.

rozestavená v červeném poli. Od r. 1460 seděli na Doubravici a vyvolili si hrobku v moravičanském kostele, kdež několik náhrobních kamenů se dosud zachovalo.*)

Po Erazmu drželi statek lhotský synové Záviše Bítovský ze Slavíkovic (1504—1512) a Václav, pak posledního syn Václav starší, Záviše Bítovský, jenž zemřel r. 1582, jak zachovalý dosud náhrobní kámen v Moravičanech svědčí. Po něm dědil bratrovec jeho Václav mladší, Záviše Bítovský ze Slavíkovic. Listem daným „na Lhotie léta 1583 vyznává, že dle svolení sněmovního, které se stalo v Brně r. 1582, lidi usedlé a poplatné sčísti a vyhledati dal a spis ten pánům výběrčím města Olomouce zaslal". Tehdáž bylo na Lhotě 130 osob, každá osoba platila 10 grošů, dohromady tedy 40 zl. 10 gr. odvedl.**) Slavíkovičtí byli přívrženci bratrské sekty.

R. 1592 koupil Bílou Lhotu Mikuláš Kobylka z Kobylého. Předkové této rodiny byli hejtmany biskupskými na Mírově; jako výsluhu obdrželi lénem Podolí a Vyšehoří dědičně (r. 1551).

R. 1613 držel Lhotu Michal z Hrádku, pak Jan Ladislav ze Zástřizl. Jeho manželka Bohuňka Bartodějská, prodala r. 1634 tento statek písaři manského práva biskupského, Janu staršímu Jakardovskému ze Sudic za 5500 zl. mor. a tento již r. 1637 Zikmundovi rytíři z Bukůvky na Červené Lhotě za 9000 zl. mor.

Panství nebylo výnosné, proto se tu vystřídalo v poměrně krátké době několik rodů šlechtických.

R. 1642 byl majitelem Václav Kotulínský z Kotulína, jehož manželka Lhotu s Pateřínem, Střeměníčkem a podílem na Hrabech postoupila Václavu Hnátkovi, rytíři z Wegefurthu-Skalice za 6800 zl. mor. Po jeho smrti (1678) dědil syn Václav Karel a sestry, jež r. 1678 panství prodaly Petru rytíři Rottovi za 10.000 zl. rýnských.

Dědicem po něm (1687) byl syn František Bernard, jenž r. 1688 statek prodal Petru Karlovi z Forgače za 17.000 zl. r. a tento r. 1719 s vesnicí Javoříčkem a novým dvorem ve Střeměníčku, Markvartu Hochberkovi, rytíři z Hennersdorfu za 31.580 zl. a 50 dukátů. Ale již r. 1746 prodalo zemské právo zadlužené toto panství se zámkem, Janu Maximilianu Žižkovi, rytíři

*) Houdek: Čas. mus. olom. 1900, str. 156.

**) Z. A. Bočkova sb. orig. český.

z Trocnova dražbou za 47 000 zl. r. Ale i Žižka prodal v exekucí (r. 1758) a majetku jeho nabyl dražbou plukovník jízdy Rudolf baron Pugnetti (r. 1762) za 37.000 zl. r. Po smrti rodičů dědil syn Antonín baron Pugnetti, který r. 1782 zboží prodal Kateřině hraběnce z Braidy za 28.000 zl. r. Její dcery již provdané, prodaly pak statek městskému ubytovateli brněnskému Jos. Ant. Slámovi z Freiensteinu (1789—1792) za 31.000 zl. r. a 50 dukátů. Byl-li také Maximilian Harasovský z Harasova (pochovaný před kostelem ve Lhotě r. 1792) majitelem zdejšího panství, není nám známo. Od r. 1792 se ale vyskytuje nový držitel Jan Vojtěch Speil, sekretář administrace státních statků († 1837), jenž do stavu šlechtického byl povýšen s titulem „z Ostheimu". Kupní cena byla 40.000 zl. r. a 100 dukátů. Potomci jeho drželi panství až do polovice minulého století. Někteří členové toho rodu jsou na hřbitově lhotském pochováni.*) Nyní drží statek rodina Riedlova.

Zámeckou kapli ve Lhotě založili husitští majitelé tvrze v XV. století. Na žádost vladyky Prokopa Podstatského na Búzově († 1560) dosvědčil r. 1550 před právem olomouckým „Václav Kovář ze Lhoty, člověk sirotků pozůstalých po nebožtíku pánu Vratislavu Lhotském, jsouc v 95 letech, že faráře Klementa z Loštic (Českého bratra) do Lhoty brávali, že lidem tu ve Lhotě, podáváním těla a krvi Páně pod obojí způsobú posluhoval".**)

V pozdější době, již katolické, byl zde ustanoven zámecký kaplan, ale osady okolní byly přifařeny do Moravičan a do Měrotína. Nařízením císaře Josefa II. byla ve Lhotě zřízena lokální kaplánka a r. 1789 kostel z náboženské matice postaven.

R. 1855 lokalie byla povýšena na faru. Lokalista měl pouze 350 zl. platu.

Prvním lokalistou byl Tadeáš Gazda 1787—1796, prvním farářem Peregrin Drexler z Křenové (1849—1863). Delší dobu zde působili: Zimmermann Filip z Oder (1812—1831), Ant. Michele (1863—1881) a Tomáš Luňáček, rodák boskovický (1881—1895).

---

*) Dle Volného, Schwoye, Notizblatt a zpráv podaných od místního kaplana dp. Kryla.

**) Z knihy olom. Čas. mus. olom. XIV., 40.

Kostel sv. Kateřiny je jednoduchá stavba klenutá. Obraz na hlavním oltáři od Jana Havelky (děda spisovatele) je pozoruhodný. Zvony z let 1710 (40 lib.), 1791 (2 ct), 1844 (2 ct) od Straubů olomouckých. Vnitřní výzdoba a nářadí jest ze zrušených chrámů sv. Františka v Kroměříži (oltář), sv. Barbory ze Šumberka a kaple v Krakovci (zvon).

První zmínka o škole a učiteli děje se v křestní matrice r. 1786. R. 1787 byl ustanoven bez dekretu Jos. Zapletal († 1827), vyučoval v zámku a měl 102 zl. 1 kr. platu. R. 1833 byla již škola na nynějším místě č. 12. R. 1872 byla zřízena II. tř. a nová škola, r. 1891 III. tř. Školní knihovna je založena r. 1863. Nejdéle zde působil Fr. Štěpař z Kozoder v Čechách (1835—1872). Fase učitelské zachovaly se tři. Dle inventáře z roku 1806 ve farním archivě dostával učitel („der Schulmann") celkem 86 zl. 71 kr. Na otop školní třídy dali vrchnosti lhotská, búzovská a úsovská po sáhu dříví. O dovoz a štípání postarali se osadníci.

R. 1835 dostával učitel dle pamětní knihy školní asi 200 zl. školného (sobotales) a z nábož. fondu 77 zl. 46$^3/_4$ kr. k. m. mimo skrovné příjmy ze štoly a koledy. Poněvadž ten plat k výživě nestačil, najímal si pole a pomáhal si hospodářstvím.

Podle třetí fase z r. 1856 bral z obecních pokladen úhrnem 325 zl. k. m. platu, z koledy 3 zl. 35 kr., ze štoly 5 zl. 31 kr. a 6 sáhů dříví; z toho dával „mládenci" (= mladšímu učiteli) 100 zl. a za čištění školy 12 zl.

Poddanské poměry starších dob nejsou známy. Býv. majitel čís. 2. (Jos. Melhuba) robotoval 2 dni týdně potahem koní, výkupu zaplatil 400 zl. Domkaři robotovali jako jinde 13 dní pěšky.

Z tratí okolních jsou pozoruhodné Hrachovy,*) kde sévali hrachy.

Ke katastrální obci lhotské patří osada Trpín.

Hraby (podíl).

K panství bělolhotskému patřilo jen 6 čísel (č. 5.. 6., 7., 8., 10., 12.)

Javoříčko (podíl).

9 čísel, ostatní patřila k Búzovu.

*) Zprávu o Lhotě a příslušných osadách sepsal velmi důkladně kaplan dp. Vít. Kryl v Pram okr. L. A.

Bílsko,

značí zaniklou osadu B ě l i c i.

Politická ves 11·1 km. jihozápadně od Litovle, přifařena do Choliny. Osada leží na mírné výšině, blízko lesů, na silnici litovelsko-konické. Domy jsou stavěny průčelím do návsi, zomítány a částečně nezomítány dle zvyku starohanáckého. Tyto mají nad okny a dveřmi v polokruhu výklenky zomítané a v nich ozdoby vypouklé na způsob palmet. Před domy jsou zahrádky na zeleninu a květiny. Stodoly jsou „v sadě“. V Bílsku bylo r. 1716: 12 sedláků, 8 chalupníků národnosti české, roku 1790:

Obr. 33. Náves v Bílsku.

30 domů a 190 obyvatelů, r. 1834: 34 domů, 237 obyvatelů, r. 1890: 46 domů, 295 obyvatelů, r. 1900: 299 obyvatelů, katolíků, Čechů, 11 sedláků, 2 půlláníci a 9 chalupníků. Podle staroslovanského půdorysu (okrouhlice) jeví se Bílsko býti starou osadou, ačkoliv se teprv v XVI. století výslovně připomíná*). Roku 1602 uvádí se příslušná k Chudobínu. Ústní podání praví, že tu bývalo „bělisko“, pravděpodobnější ale je, že osada je pojmenována dle potoka Bělice (= bílá voda) podobně jako slezské město Bílsko (něm. Bielitz).

V Bílsku robotovalo 12 lidí po celý rok střídavě, jeden týden 2 dni, druhý týden 1 den, sedláci dvojspřežným potahem,

*) Na jedné dlužní listině. L. A.

chalupníci pěšky. Po žních bývala robota tužší, každý týden 2 dni, od 7—12 předpol. a od 2—5 odpol. Týrání robotníků dráby chudobínskými bývalo, jak pamětníci vypravují, nesnesitelné. Po zrušení roboty zaplatil sedlák 600 zl. šajnů, chalupník 200 zl. Desátku platil sedlák 2 měřice obilí, žita (rži) a ovsa, výkupu 400 zl. šajnů.

Roku 1903 postavila si obec kostel za přispění šlechetného kněze Jos. Lžičaře († 1901 v Litovli na odpočinku), bývalého faráře plumlovského, jenž odkázal na stavbu kostela 13·000 zl. Řád Redemptoristů získal vedle kostela statek čís. 11., majetek rodiny Lžičařovy a zřídil zde noviciát pro český dorost řádu, zavázav se zároveň, že duchovní správu pro obec bílskou bude zastávati. Arcibiskup olomoucký si však vymínil, dosaditi světského kněze, kdyby řád tuto výpomoc konati nemohl. Kostel byl 4. října r. 1903 slavnostně vysvěcen arciskupem Dr. Kohnem.

Bílsko bývalo přiškoleno do Choliny. Roku 1874 byla zřízena II. tř. škola pro obce Loučku a Bílsko.

Obec má 15 ha., 13·92 a. pole, 9 ha., 28·81 a. lesa, 2 ha., 80·12 a. pastvin. Památný a pozoruhodný je zdejší starožitný kříž.

Trati: Šmalasy, úzké Šmalásky, Trebišór*).

Blažov.

Roku 1384: Blaschow, roku 1408: Blazow, roku 1464: Blažow.

Ves 14 km. jihozápadně Litovle a $2\frac{1}{2}$ km. jižně od Búzova na stráni mezi lesy, jest katastrální a politická obec, přifařena do Búzova. Název pochází od osobního jména „Blažeje". Roku 1790 bylo 24 domů, 135 obyvatelů, roku 1834 31 domů, 178 obyvatelů, roku 1864 28 domů, 161 obyvatelů, roku 1890, 226 obyvatelů, roku 1900 30 domů, 212 obyvatelů náboženství katolického, národnosti české.

Osada tvoří ulici, uprostřed poněkud širší, bez zvláštní návsi. Malované domy jsou 4, jednopatrové 4 (vyjma 1 dům jsou však v 1. poschodí sýpky).

Uprostřed dědiny stojí škola a něco výš kaplička z roku 1848 (dřívější byla dřevěná). Grunty (usedlosti) jsou vyjma 2

*) Zprávu podal p. naducitel K. Pittel.

na straně severozápadní, domky na jihovýchodní. Grunty jsou stavěny ponejvíc ve čtverci. Průčelí tvoří obydlí; na jedné straně od průjezdu bývá hospodář, na druhé výměník; v zadu jsou stavení hospodářská.

Rozdělení domů je velmi rozdílné; taktéž je nábytek (jednoduchý) nestejně rozestaven beze všeho pravidla. Kroj jest poloměstský; jaký byl dříve, obyvatelé už nepamatují. Nářečí jest hanácké.

Do osady vedou četné polní cesty a dvě hlavní; jedna od severu z Kozova, druhá od jihu, do které vbíhají cesty od Búzova, Kadeřína, Mílkova a Ospílova.

První zmínka o Blažově se činí roku 1348, v listinách hradu Búzova, kde se uvádí Blažov jako k panství búzovskému patřící.

Poddanské poměry. Dle nařízení Václava Haugvice z Biskupic z roku 1545 měli Blažovští tuto robotu: Sedláci (5) ročně 6 dní s potahem; zahradníci (3) ročně pěšky 6 dní; všichni (velcí i malí) museli sušiti seno a odvážeti do Búzova; a s Kadeřinskými opravovati hráze rybníka „Zajiczova" polohy neznámé.

Dle odhadní listiny z roku 1696 odváděli Blažovští usedlí (4 sedláci, 9 zahradníků) vrchnosti 22 zl. 49 kr. platu, hus 5, slepic 56, vajec 3 kopy 23 kusů, ovsa 26 měřic, 4 osminy. — V 19. století robotovali Blažovští (dle listiny z r. 1805 v hradn. arch. búzovském) 4 sedláci 3 dny týdně s 1 koněm; 6 chalupníků 2 dny pěšky; 2 chalupníci $1\frac{1}{2}$ dne, 1 chalupník 1 den; 1 domkař 26 dní; 13 domkářů 13 dní; 9 podruhů 13 dní. Příze dávali 4 po 2 kusech, 8 po 1.

Škola. S počátku byl Blažov přiškolen do Búzova. Exkurendní škola byla povolena r. 1809, skutečně zařízena r. 1813, úředně potvrzena r. 1839. Vyučování obstarával podučitel z Búzova, který vyučoval v Blažově v pondělí, úterý, pátek a sobotu. Na jeho vydržování vybíral učitel búzovský od každého dítka 2 kr. týdně. Vyučovalo se do r. 1814 v soukromých domech. Roku 1868 zřízena v Blažově samostatná škola (expositní místo podučitelské). Prvním podučitelem byl Frant. Švejda ze Zlína (1869—1874). Roku 1875—1880 byl týž provisorním učitelem. Od roku 1880 působí Ignác Steigl.

Školní budovu má Blažov od roku 1814. V letech 40. byla stavěna nová s nákladem 1928 zl.; přiškolená obec Kadeřín

k tomu přispěla 80 zl. a potřebnými dovozy. (Dále dávala ročně 6 zl.) Roku 1878 byla budova rozšířena; učírna proměněna v byt pro učitele a přistavěna učírna pro 60 žáků.

Škola jest jednotřídní s průměrným počtem 55—60 žáků; přiškolen jest jenom Kadeřín.

Školní kroniku založil učitel Frant. Švejda r. 1875. Školní knihovna (žákovská) má 100 svazkův.

Obecní záležitosti. Blažov přidělen byl do roku 1899 k politické obci Kozovu; od toho času však jest samostatnou politickou obcí. Má obecní domek a asi 17 jiter pozemků: rolí 4·18, pastvin 8·471, lesa 4·1590, luk 1·1395; na dědině má ovocné stromy. Roku 1900 měla obec 210 zl. příjmů. Razítko je jednoduché: Věnec a nápis: Obec Blažov. Dle listiny z roku 1757 v archivu búzovském měl Blažov společnou pečeť s Kadeřínem; byl v ní vyobrazen medvěd.

Trati mají tyto názvy (pole): na Pasekách, na Nivech, Dlouhé březí, na Klínkách, v Mošnech, na Díle, Skřivy, Zahumení, pod Rábkovicí. Luka: na Dolních lukách, na Vrchních lukách, na Hejným dole. Lesy: Rábkovice, ve Hřbeniskách, Jahodná hora, Trebnice, Stráň, na Jámě, Bílé skalky, v Hamerkách.

Obyvatelé zaměstnávají se ponejvíce polním hospodářstvím. 4 sedláci pálí vápno a vyvážejí je do Mor. Třebové a do Svitav. Jiní se zaměstnávají v létě zednictvím, v zimě dělají v panských lesích. Asi do roku 1885 pěstovali Blažovští také len; třeli jej u vápenic. Nyní jenom ještě někteří sejí pro domácí potřebu.

Nejdéle (přes 100 let) drží rodný dům: rodina Sloukova (č. 9.), rodina Ženožičkova (č. 13. a 20.). rodina Číhalova (č. 18.), rodina Kočova (č. 8.), rodina Kopkova (č. 16.), rodina Dvořáčkova (č. 12.).

Pohromy stihly obec okolo roku 1850, kdy nastala velkým mokrem hrozná drahota (měřice rži stála 20 zl. šajnů, měřice pšenice 25 zl. šajnů) a roku 1893, kdy nevídané krupobití zničilo veškerou úrodu.

Blažov přidělen jest k poštovnímu a telegrafnímu úřadu, jakož i ku zdravotnímu obvodu búzovskému.*)

---

*) Podrobnou zprávu o osadách, k farnosti búzovské příslušných, podal býv. kaplan dp. B. Klein z ryt. řádu něm., nyní v Opavě.

Březová.

Roku 1398 a 1408 Brzezowa, roku 1448 a později Brzezowe, lid nazývá osadu Březoví. Přidržíme se nejstaršího tvaru a zajisté správného Březová. Osada, příslušící k obci Unčovicům, přifařena je do Nákla, přiškolena do Unčovic, leží 7·6 km. jižně od města Litovle na pravém břehu Moravy, kdež se již roku 1398 uvádí mlýn nyní pustý.

Roku 1790 bylo 20 domů, 150 obyvatelů, roku 1834: 34 domů, 279 obyvatelů, roku 1890: 46 domů, 329 obyvatelů, roku 1900: 46 domů, 275 obyvatelů, 5 čtvrtníků (s mlýnem), 11 chalupníků, vesměs Čechův. Domky jsou roztroušeny částečně štítem do ulice, před některými jsou dosud zahrádky a u č. 8. žudr.

Obec má pouze louku. Jediný spolek hasičský spravuje zároveň knihovnu místní.

Osada se uvádí poprvé roku 1398 jako příslušenství ke statku unčovickému.

Trati: na Dražkách, na Huku, na Trávníku, na Plesu, na Babě, u Močidel, v Lísku, v Olší, na Ohradách, u Hrdla, Rybníkovy záhony, na Křivdě, na Obci (louka).

Búzov.

Název jest odvozen od osobního jména Búz = Budislav. Městečko leží 13 km západně města Litovle v dolíku, k severozápadu otevřeném, jest katastrální a s blízkou osadou Doly politickou obcí. R. 1777 mělo městečko pouze 275 obyvatelů, r. 1790: 52 domů, 417 obyv., r. 1834: 73 domů, 596 obyv., r. 1870: 600 obyv., r. 1890: 601 obyv., r. 1900: 85 domů a 674 obyv., katolíků, Čechů, mezi nimi 38 Němců a 6 Maďarů.

Vynikajícími budovami jsou velkolepý hrad a úřednický dům. Rozměr celého panství búzovského obnáší 2730 ha a je majetkem něm. rytířského řádů.

Není pochybnosti, že stál hrad dřív než osada. Podáváme proto v následujícím napřed dějiny hradu.

Na pozdní osídlení okolí búzovského ukazují názvy tratí Lhota a Žďár. Krajina kolem Búzova patřila ke konci XIII. stol. k rozsáhlému panství konickému, jež z milosti krále Přemysla II.

Otakara v letech 1275—1285 držel Albert z Lešan, župní úředník olomoucký. Panství konické sáhalo, dle listiny z r. 1279,*) až k Třebovce a Jevíčku, kdež hraničilo s državou biskupa olomouckého a kláštera hradišťského. Po Lešanech u Prostějova se pak zvali r. 1283 Búz a jeho synové Búz a Drslav; tento se r. 1287 píše „z Olšan“. Jeden z těch Búzů byl zakladatelem hradu Búzova ke konci XIII. století.

První známý držitel hradu nazývá se v něm. listině z r. 1317 „Buzo von Buzowe“**) a r. 1330 Buso de Busow.***) Spojiv se s domácí šlechtou, jíž v čele stál statečný Jindřich z Lipé, kladl odpor králi Janovi. Mimo Búza nalézáme na listině odpovědné Jimrama ze Sádku (Ungersberka) a Půtu z Vildenberka, jehož synové se pak uvázali v držení hradu Búzova po původním rodu.†)

Búzovi syni byli Spitata a Albert. První seděl již r. 1330 na Dobromělicích a prodal tamní dvůr kostelu olomouckému, druhý měl zboží ve Ptení a zemřel před r. 1351, zůstaviv vdovu Zdenku a dva syny, Hynka a Půtu.††) Hynek z Búzova, jak se ještě později jmenuje v listinách, byl služebníkem (manem) Vojtěcha ze Šternberka, biskupa litomyšlského. Prodal dědictví ve Ptení a Bernově a koupil zboží v Žeranovicích (r. 1373)†††) a od Viléma ze Šternberka a Zlína obdržel „pravým darem“ půl vsi Vlkoše a tvrz tamtéž, ale bez podacího práva.*†) Jeho dcera Kateřina provdala se za Habarta ze Sulevic, jenž z milosti Jošta

---

*) Cod. dipl. Mor. IV, 233.
**) Reg. Boh. III., 164.
***) Cod. dipl. Mor. VI., 306.
†) Vývod:

Búz z Búzova 1317—1330 (znak lev), viz tab. I., čís. 7.

Spitata (Zpytata) 1330.	Albert 1330—1351, manž. Zdenka.

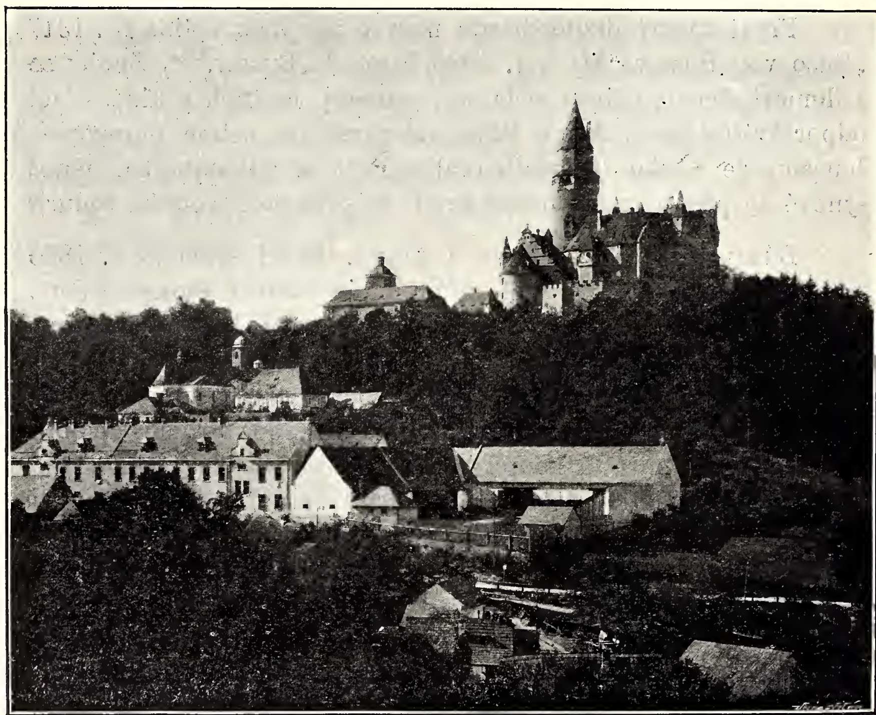
Hynek 1353—1391, manž. Ofka, 1373 z Žeranovic.	Půta 1353.

Kateřina, manž. Habarta ze Sulevic 1406.

††) D. Z. Ol. I., 254.
†††) D. Z. Ol. II., 305.
*†) Půh. I. 401.

držel od r. 1408 Doubravici. Markrabě Jošt jí postoupil zboží v Paloníně r. 1412.*)

Jak vyšel hrad Búzov z držení původních pánů a zakladatelů, nedá se listinami doložiti. Jen tolik víme, že hrad tento v polovici XIV. století ujali páni z Vildenberka. Předkem toho rodu jest Protiva z Doubravice (1293—1308), také ze Zábřeha řečený,

Obr. 34. Pohled na hrad Búzov.

man biskupa olomouckého, jenž držel lenní zboží doubravické u Loštic, které pak potomci jeho s nabytým hradem búzovským spojili. Od r. 1303 byl zemským číšníkem. Z Protivových potomků se nikdo nepsal z Doubravice, nýbrž z Vildenberka, podle hradu, vystavěného na biskupském panství blanském nedaleko Pozořic. Jako držitel hradu Vildenberka uvádí se po prvé Půta (1318—1340). Z jeho synů seděli již r. 1349 na Búzově Jan

*) D. Z. Ol. VIII., 296.

(Ješek) a Beneš. Jan z Vildenberka a Búzova koupil r. 1349 od jisté Zbyňky (snad manželky Jana z Lešan)*) a její dcery Jitky polnosti v Podolí, v Kozově, v Obectově a Doubravici a desetinu lesnatých hor kolem Búzova.**) Bratří Jan a Beneš drželi panství společně. Starší Jan z Búzova byl zámožným pánem na severní

Obr. 46. Hrad Búzov s nádvořím.

Moravě. Kolem r. 1350 patřily mimo uvedené již vesnice k hradu búzovskému: Loštice a Moravičany; r. 1356 přikoupil Jan od pánů ze Sovince ves Rohli, lesy „Bradlo a Žďár“, půl Třeštiny a Bohuslavic a r. 1359 několik vesnic u Mohelnice. Zemřev r. 1365, zůstavil vdovu Anežku a dva syny Jana (Ješka) a Půtu,

*) Listina v třeboňském archivu z r. 1359.
**) D. Z. Ol. I. 4.

příjměním „z Loštic“. Po smrti bratrově ujal se zboží vildenberského Beneš (1349—1388) a sídlel na Búzově s manželkou Annou, dcerou Ondřeje z Dubé. R. 1350 koupil půl Hradnice, podíly v Olešnici, v Hrabech a dvůr ve Vojtěchově z panství bránského a ves Žadlovice, a když mu i Půta z Loštic postoupil podíl na Lošticích a Búzově, spojil veškeré panství vildenberské (r. 1379). Od té doby ale lze pozorovati nápadné klesání moci tak zámožného rodu. Vojtěch ze Šternberka, biskup litomyšlský, koupil pro klášter kartusianský v Dolanech celou ves Moravičany s podacím právem a Palonín (r. 1379),*) Dolany a Tověř již r. 1378, a r. 1382 prodali Beneš z Búzova a jeho syn Procek hrad Búzov s příslušenstvím a městečko Loštice markraběti Joštovi,**) jenž Prockovi postoupil statek svůj Bohuslavice u Zábřeha s městečkem a tvrzí tamtéž. Beneše pak r. 1384 nalézáme v družině markraběte Jošta v Bzenci; naposled se uvádí v letech 1387 a 1388 „Beneš z Moravičan“, jako svědek v listinách. Pozornost naše poutá nápadná snaha markraběte Jošta, kterak pevnou oporu hledá na severní Moravě proti bratru svému Prokopovi, který dle závěti otce svého ujal 3 hrady na severní Moravě: Úsov, Bludov a Plankenberk u Jevíčka, z královských měst: Litovel a Uničov. Jošt držel 2 hrady, Brány (Spránek) nad Zkamenělým zámkem, který koupil otec jeho markrabě Jan r. 1358 a pevný hrad Búzov, dále mohl spoléhati na podporu z hradu Mírova, v jehož cele stál Bernard Hecht ze Slavoňova, man biskupa olomouckého a věrný přívrženec strany markraběte Jošta. R. 1392 a 1394 krutě proti sobě válčili oba bratři: Prokop, spojen jsa s Prockem z Búzova, synem Beneše, a Prockem z Kunštátu, zhoubné vpády činil na statky kostela olomouckého, pročež se svými přívrženci r. 1399 z církve vyobcován byl. Tehdáž byl také pevný hrad Joštův, Brány neb Bránky (Spránek) dobyt a zbořen, tak že do našich dob se ani nejmenší stopa po něm nezachovala. Jen lesnatý hřbet a potok, tekoucí pod Zkamenělým zámkem blíž Búzova, jméno jeho, jakožto jedinou památku, potomstvu zůstavil. Markrabě Jošt prodává r. 1397 Heraltovi z Kunštátu jen „místo tvrze neb tvrziště, Spránek řečené“. „Heralt z Kunina města, odjinud z Búzova“, získal přízní Joštovou mimo Búzov téměř celou krajinu třebovskou až k Jevíčku, ale prodal „na čas“ hrad

*) Cod. dipl. Mor. XI. 138.
**) Cod. dipl. Mor. XI. 249.

Búzov se spráneckým zbožím Janu Puškovi z Otaslavic a dal mu 50 kop grošů, „aby tím hrad Búzov opravil“, což tento však neučinil, ba mnohou škodu mu způsobil a zboží v pořádku nevrátil, jak proti němu r. 1412 vydaný půhon svědčí.*)

R. 1408 prodali Heralt a Jiří, bratří z Kunštátu, synové Heralta, hejtmana zemského, hrad Búzov s městečkem a zbožím, druhdy k hradu bráneckému příslušným, strýci Bočkovi z Kunštátu, odjinud z Poděbrad, jenž držel v Čechách Poděbrady, Náchod a Litici a byl horlivým přívržencem Husovým, v jehož prospěch pečetil r. 1415 proti sboru kostnickému († 1416). Z jeho synů obdržel Boček Búzov, Pyšelec a jiné statky na Moravě, Hynek Poděbrady a Viktorin Litice. Všickni tři bratří měli platné účastenství v tehdejších válkách husitských. R. 1420 byli „Boček a Viktorin z Búzova“ přísedícími zemského práva na Moravě. Boček neměl mužských dědicův a proto se všecko zboží dostalo Viktorinu a po jeho smrti (1427) synu Jiřímu z Poděbrad.

Stav se králem českým (1458) odměnil Jiří Poděbradský věrné služby přítele svého Zdeňka Kostky z Postupic, vloživ mu do desk zemských „hrad Búzov a městečko pod hradem i s dvorem, městečko Loštice s dvorem a vesnice do obhradí búzovského příslušné (r. 1464).**) Zdeněk zahynul ve službě královské na válečném poli, nedaleko Zvole a dědicem jeho se stal bratr Albrecht Kostka z Postupic, po jehož smrti (1477) ujal hrad Boček Kuna z Kunštátu.***) Tento byl posledním držitelem Búzova z rodu kunštátského, neboť prodal r. 1494 hrad i panství Hanuši Haugvicovi z Biskupic, jenž držel zápisem od krále Vladislava krajinu jevíčskou. Hanuš byl horlivým katolíkem a obsadil fary búzovskou a loštickou, kdež se od dávných dob pod obojí způsobou přisluhovalo katolickými kněži, a zapsal se r. 1504 s jinými pány katolickými a pod obojí proti Českým Bratřím.†)

Po Hanušovi zdědil zboží búzovské jeho syn Václav Haugvic z Biskupic. Ale již r. 1546 prodal Búzov s Lošticemi a Žadlovice,

*) Půh. II. 394.

**) D. Z. Ol. XI. 34. Kamenný znak jeho (hrabě) zachoval se dosud v nádvoří hradním.

***) Půh. VI. 52.

†) Arch. čes. VI. 294. Znak jeho (beraní hlava) v kameni vytesaný v nádvoří hradním s letopočtem 1499.

r. 1557 Jevíčko, r. 1561 Studenou Loučku Prokopovi Podstatskému z Prusinovic, přívrženci českobratrské jednoty, jenž do Loštic dosadil kněze bratrského Albrechta. Jinak choval se k lidu poddanému šetrně, sprostiv jej služby strážnické na hradě za roční plat 26 zl. mor.*) Zemřel r. 1560 a pochován byl v kostele loštickém, kdež se jeho náhrobek až do našich časů zachoval.**)

Dle podání vyhořel r. 1558 hrad Búzov a vrchnost se přestěhovala do Žadlovic, alespoň Jindřich Podstatský, Prokopův syn, se v listině z r. 1565 uvádí seděním na Žadlovicích. Část hradu búzovského byla ještě r. 1617 zříceninou.

R. 1572 prodal Jindřich Podstatský z Prusinovic dolní polovici Búzova u kostela sv. Maří Magdaleny, jehož podací si podržel, s Hvozdečkem a Lidmířovem Vilému Záviši Bítovskému ze Slavíkovic a na Bílé Lhotě a hrad Búzov s horním městečkem (nynější městys) r. 1584 Hynku Petrovi z Chotějovic a tento Janu Bergrovi z Berku; tak se stalo, že Búzov až do r. 1696 patřil dvěma vrchnostem. Dolní polovice u sv. Magdaleny se proto mezi lidem jmenovala „Lhotka“ a zpustla v 30leté válce. Nejstarší gruntovní kniha búzovská tam uvádí mnoho „pouští“, t. j. opuštěných gruntů.***)

Berger z Berku byl původem Hrvát a jmenoval se dřív Vrchovský z Vrchoviny.

Dědicem Janovým byl dle listiny z r. 1617 Mikuláš Berger z Berku, a poněvadž zemřel bezdětek, prodalo zemské právo statky jeho Bedřichovi Oprštorfskému z Dubu a Fridštejna (r. 1617).

Po smrti Bedřicha z Oprštorfu převzal dle porovnání ze dne 15. února 1651 statek Búzov jeho starší syn Bedřich, ale již 6. května postoupil zboží choti Zikmunda Ondřeje Podstatského Eusebii Sabině, která v třetím manželství se provdala za Julia Leopolda, hraběte z Hodic. Jeho syn František, hrabě z Hodic, koupil r. 1695 sousední statek Červeno-Lhotský a již následujícího roku (21. září 1696) prodal spojené panství velmistru německého rytířského řádu Františku Ludvíkovi, falckraběti na Rýně.

Co se týče dalších osudů městečka a hradu, dovídáme se z kostelních matrik, že r. 1758 trpěl Búzov velmi vpádem pruského

---

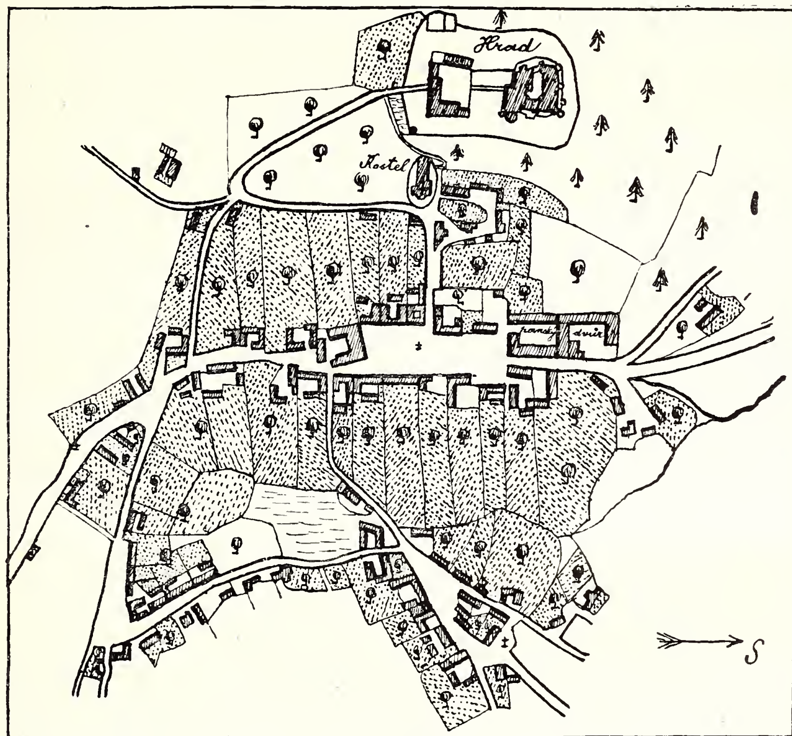
*) Janák: Paměti Búzovské, str. 2. Rps. v L. A.

**) Houdek: Loštice 37.

***) Registra grunt. městečka Bauzowa 1613 v obecním arch.

vojska, taktéž r. 1866. 9. července přitáhli do Búzova Sasi a rozložili se táborem u Kozova a Podolí a počínali si proti obyvatelstvu nepřátelsky; 15. července pak přišlo vojsko pruské. R. 1846 byla velká drahota; měřice žita stála 18 rýns. šajnů a na jaře 1847 22 rýnských. R. 1851 tu řádila cholera; zemřelo v jednom měsíci 37 osob. R. 1862 bylo městečko postiženo velkým požárem.*)

Poněvadž velmistři řádu na Búzově nikdy nebydleli, války a zub času ale neustále na zdech jeho hlodaly, podobal se hrad

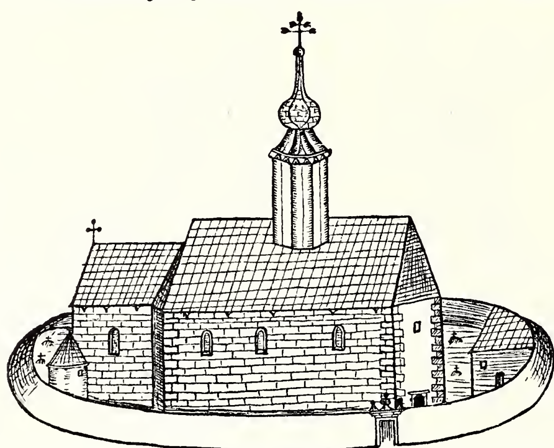
Obr. 36. Půdorys městečka Búzova.
Kreslil P. B. Klein.

více zřícenině a byl ve stavu velmi zpustlém. Unešen krásným romantickým okolím, pojal nynější velmistr J. V. pan arcivévoda Eugen úmysl, na starých základech jeho zbudovati velkolepý hrad dle způsobu středověkého podle plánů architekta Hauberissera z Mnichova. Hlavní hrad byl v letech 1896—1902 zbudován, práce ale nejsou dosud ukončeny.

*) Janák: Paměti Búz. Rps. v L. A.

Kostel sv. Maří Magdaleny je původní farní chrám. Podle nákresu na prvním listě matriky byl malých rozměrů a měl toliko jednu nevysokou věž, sloh byl gotický. R. 1863 byl kostel přestavěn a loď překlenuta, jen presbytář zůstal nezměněn.

Poprvé se připomíná fara, vlastně patronát búzovský r. 1408*); náboženství se v osadě měnilo dle smýšlení pánů. Kunštatští byli husité a založili bezpochyby zámeckou kapli sv. Gotharda a Búzov na městečko povýšili. Haugvicové a Opršторfští byli katolíci a vyháněli kněze podobojí a za Podstatských byla fara v rukou Českých Bratrů. První protestantský farář, o němž se zmínka děje, jmenoval se Balthazar, kolem r. 1569.

Obr. 37. Kostel sv. M. Magdaleny v Búzově r. 1680.
Dle kresby v matrice búzovské z r. 1648.

Farář bral na hotovosti ročně 40 zl., 3 korce žita „pro vezdejší chléb“, 8 korců pšenice, 2 korce ovsa, 6 korců hrachu, z každé várky vědro piva, ročně 20—21 věder, 10 sáhů tvrdého dříví.**) Prvním katolickým farářem byl r. 1631 Adam Drichovius, farář bohuslavický. R. 1632 Stanislav Gostinský (Polák), spravoval jak Volný uvádí r. 1644 také faru bohuslavickou a konickou.

Zpráv spolehlivých o zdejší farnosti nabýváme teprv od r. 1648, kdy první křestní matrika založena byla. Jak z matriky té patrno, příslušela zdejší fara r. 1650 jako filiální k faře konické. Avšak r. 1656 setkáváme se v Búzově s farářem,

*) D. Z. Ol. VII. 621.

**) Ze spisu býv. důchodního Blumenwitze (výpis ze mšálu z r. 1583).

polským minoritou Fr. Wojtaševiczem, jenž až do r. 1658 zastával i faru ve Vranové Lhotě. Farář ten ale brzy potom se fary vzdal, poněvadrž mu neposkytovala nejpotřebnější výživu, jelikož tehdejší majitelka hradu paní Eusebie Sabina jemu odňala polovic desátku, ani faru ani školu stavěti nechtěla a on nikde nemohl dojíti práva svého.*) Na to byl zdejší kostel jako filiální k bližší faře loštické připojen. Zakládací listinou z roku 1725 byla u býv. hradního chrámu sv. Gotharda zřízena nová fara a budoucímu faráři doplněn roční plat na 108 zl. 34 kr. $5^{1}/_{4}$ den, osadníci platili 127 zl. 15 kr. mimo desátek. R. 1729 10. července byl

Obr. 38. Kostel sv. M. Magdaleny v Búzově.

upravený a rozšířený kostel slavnostně vysvěcen. Patron poskytnul faráři z výnosu panství po 50 měřicích žita, ječmene a ovsa, 14 měřic hrachu, 34 věder piva, 15 sáhů tvrdého a tolik měkkého dříví.

R. 1887 nařídil arcivevoda Vilém, aby místo plodin vypláceno bylo 889 zl. 21 kr. z důchodu panského a po 24 metrech tvrdého a měkkého dříví a kaplanovi 120 zl. jako odvolatelný dar. Nejdéle působili na zdejší faře známý vychovatel Jan Hannsmann (1828—1885), Fr. Navrátil (1853—1883), jenž zachoval nám mnohé zprávy historické ve spisech svých a byl velmi horlivým knězem. R. 1890 stal se farářem dp. Petr Janák, kněz něm. ryt. řádu,

*) Volný: Kirchl. Top. O. IV. 24.

Obr. 39. Starý kamenný obraz (relief) „Nanebevzetí Panny Marie“ (z Búzova, XVI. stol.)

sepsal „Paměti Búzovské“ (r. 1901), v nichž vylíčil osudy hradu a městečka velmi důkladně. Také kaplan jeho dp. Berthold Klein přispěl do „Vlastivědy Moravské“ důkladnými zprávami.*)

Kostel sv. Gotharda nemá nyní určitého slohu, původně byl gotickým. Pozoruhodný jest v síni obraz z kamene vytesaný, „Nanebevzetí a Korunování Panny Marie“, přes 400 let starý, malá monstrance s granáty, připomíná se již r. 1618, 2 obrazy od Jos. Havelky z Loštic. Největší zvon váží 2 ct. 50 lib. V kostele bylo objeveno několik hrobek. V jedné byli pochováni členové rodu Pergerů z Perku v letech 1600—1615. Fara nemá mimo zahradu žádných pozemků. Archiv farní chová listiny od 17. století a památní knihu zal. r. 1899. Matriky se psaly až do r. 1722 česky, od r. 1723—1784 latinsky, 1785—1870 německy, od r. 1870 opět česky. Z dobročinných ústavů stává zde chudobinec, založený arcivévodou Vilémem r. 1879 pro 12 osob.

První zmínka o škole děje se r. 1658, kdy minorita Wojtašewicz doléhá na stavbu školy. R. 1699 jest zaznamenáno v úmrtní matrice: „Umřel jest Tobiáš Geřabek, který byl mnoho let kantorem městečka Bauzova“. Když fara připojena byla k Lošticům, přestěhoval se učitel se školou do farní budovy u sv. Maří Magdaleny, tam byla škola ještě r. 1725. Nová školní budova u sv. Gotharda se zřídila teprv r. 1755. Učitelem byl Martin Zapletal (1751—1795), vyučovací řeč byla v tomto ryze českém kraji německá. R. 1806 byl učitelem ustanoven „s obcovací řečí moravskou“ Augustin Kašpar (1806—1857). R. 1858 byla postavena nová budova o dvou třídách.

R. 1861 obnášel plat 572 zl. 25 kr., za naturální dávky dostal 61 zl. 95 kr. a ze školy 20 zl. 94 kr., z čehož ovšem vyplácel 3 podučitele a výlohy za čistění budovy.**)

Obecní záležitosti. Z listiny z r. 1545***) jde na jevo, že za doby Václava z Haugvic robotovalo 11 sedláků z Búzova 4 dni koňmi a 2 dni pěšky, 9 chalupníků 6 dní pěšky, mimo to byli povinni pánům naháněti zvěř, hráze u rybníků upravo-

*) Spisy jsou uloženy v L. A. v Pram. okr. Od dp. Kleina: Popis přifařených vesnic.

**) P. Janák: Pam. Búz. f. 27., školní kronika búzovská, hradní a farní archiv, tamtéž také starší fasse učitelské.

***) Autent. opis z roku 1617 v hradním arch. búz.

vati na „Pasečkách“ a u pivovaru. Podle listiny z r. 1696*) platilo 5 sedláků 22 zl. 41 kr. činže, 2 husy, 89 slepic, 5 kop. 16 kusů vajec a 20 měřic ovsa; chalupníci a podruhové 5 zl. 17 kr. činže, 19 slepic, 56 kusů vajec, 2 měřice ovsa. Podle registru robotního*) robotovali 3 sedláci každý týden 6 dni jedním koněm a 13 dni pěšky, jedna osoba od sv. Jana do sv. Václava a 4 menší sedláci 3 dni jedním koněm a 2 dni jedna osoba pěšky, 9 chalupníků týdně 2 dni, 5 chalupníků $1^{1}/_{2}$ dne a 7 chalupníků 1 den, 21 domkařů ročně 26 dní, 13 podruhů 13 dní.

Podle jiného registru z r. 1826 konali robotu: 7 sedláků týdně 21 dní, 7 chalupníků po 2 dnech, 4 chalupníci $1^{1}/_{2}$ dne, 6 zahradníků, 18 domkařů a 10 podruhů po jednom dni.

Sedláci robotovali po celý rok, chalupníci a domkaři jen od jara do podzimku střídavě, jedna část na jaře, druhá na podzim. Mimo tuto robotu bylo sedlákům uloženo ročně dva štoučky příze přísti, chalupníkům jen jednu. Podle listiny z r. 1736 platili sedláci búzovští čtvrtletně 6 kr. a chalupníci $4^{1}/_{2}$ kr. „masného“. Kdo nechtěl přísti, nahradil to robotou, pracoval buď jedním koněm 1 den, neb 2 dni pěšky. Jak vysvítá z jedné listiny z r. 1837, podléhali robotě všichni obyvatelé i úředníci. Výkupné obnášelo za jeden den 8 kr. stř. Řemeslníci, kteří pracovali pro vrchnost, platili 6 kr. stř. Výbava z roboty byla dosti mírná; za jeden den roboty, s 1 koněm se platilo 12 kr. konv. m., za jeden den pěší roboty 6 a 4 kr., podle toho, byl-li den dlouhý či krátký.**)

Obec ztratila nedbalostí svou na začátku XIX. stol. 63 jiter luk,pastvin a lesů, jež zabrala vrchnost, nač ukazují trati: „Vůbce nebo Obecní les“ a „Pastýrská louka“. Do našich dob udržela 620 čtv. sáhů lesa, přes 7 jiter polnosti a přes 12 jiter pastvin. Přičiněním zasloužilého starosty búzovského (od roku 1881) p. Frt. Vidrmana, rodáka doubravického, se Búzov značně zvelebil. Náměstí bylo upraveno a srovnáno, cesty vysázeny stromovím a vodovod za svolení J. V. p. arcivévody i v městečku zařízen za nepatrný příspěvek 6000 zl.

Archiv obecní chová několik listin z XVIII. věku a starou gruntovní knihu z r. 1613. Obyvatelé se zabývají zemědělstvím;

) Hrad. arch.
**) L. A. Janák: Pam. Búz.

nejvíce se v krajině pěstuje ječmen. Druhdy zde bylo také lnářství rozšířeno. Za starších dob byl zde snad čilejší život obchodní a řemeslnický. Nejvyšším přípisem ze dne 10. února 1798 dostal Búzov od císaře Františka II. povolení k odbývání 4 výročních trhů, a každou středu povolen trh na len a přízi.*) Průmyslu mimo pivovar a parní pilu tu není; rukavičkářská dílna zanikla. Z nejstarších obyvatelů na rodném místě uvádíme: rodinu Štefkovu, Kolářovu, Pospíšilovu, Kabílkovu, Zapletalovu.

V Búzově se narodil r. 1803 známý theolog a probošt kapitolní ve Vídni Dr. Jan Švec († 1889), Jan Vařeka, ředitel gymn. v Budějovicích, znamenitý filolog a znalec starožitností P. Amand Žouželka, benediktín admontský.**)

Spolky: Hasičský, zal. 1886; občanská záložna, zal. 1889; voj. vysloužilců, zal. 1898; zpěvácký spolek kostelní „Cyrill"; spolek divadelní a pohřební.

Trati: na Žďáře, na Skalce cyrilové, na Kindličce, pod Orškami, na Příhoně, na Šibenici, na Nivce, na Pasečce, u Rybníku, na Rohlencích, za Oborou, Šafranica.

Cakov.

Roku 1349 Czakow i v pozdějších pamětech. Lid říká v Cakově i na Cakově. Jaký význam má tento název, není nám známo. (Snad je od osob. jména Cak odvozen). Politická obec Cakov leží v dolíku, jímž proudí řeka Blata, vyvěrající nad Vilímovem 13·60 km jihozápadně od Litovle. Jest přifařena a přiškolena do Vilímova. Staré grunty a chalupy jsou částečně nezomítány jen vápnem pošplíchány, mají od nepaměti před okny zahrádky. Stará dědina se rozkládá po obou stranách Blaty. Domky na „na Kříbě" povstaly teprv v XIX. století, asi z rozprodaného dvoru panského. Ve starých dobách tu bylo zákupní rychtářství a mlýn, který se ještě roku 1622 na kupní listině chudobinské uvádí. Kaple v návsi byla vystavěna roku 1835.

*) Orig. v obecní truhlici.

**) Alex. Habrich se ve zdejších matrikách nenalézá. (P. Janák: Pam. Búz., fol. 6.)

Roku 1790 bylo 27 domů, 160 obyvatelů, roku 1834: 56 domů, 309 obyvatelů, roku 1890: 71 dům, 403 obyvatelé, roku 1900: 76 domů, 462 obyvatelů, katolíků, Čechů.

Obyvatelstvo se živí hlavně polním hospodářstvím. Nejdéle drží dům: Hofírek 150 let, Havlíček a Pavel od nepaměti, Tyl a Srovnal přes 100 let.

Na začátku XIV. století držel zdejší ves Šebor ze Seničky.*) Roku 1347 prodal potomek Šeborův, Bohuš ze Seničky $6^1/_3$ lánů, rychtářství a mlýn Václavu a Jakubovi, bratřím, kteří se v starých pamětech jmenují „Křížové“, jinde „Kahánci“ („Kahonczones“). Roku 1349 se píší „z Cakova“ a postoupili kostelu olomouckému 1 hř. platu na Cakově.**) Mezi župními úředníky se již r. 1208 vyskytuje jakýsi Jakub s příjmením Kahánec („Kohanus“).***) Jsou-li bratři z Cakova potomci jeho, nedá se na ten čas zjistiti.

Roku 1350 prodali Jakub, vikář kostela olomouckého a jeho bratrovci, Jakub a Václav, bratří z Cakova, 8 hř. platu kanovníkovi Kunrátovi.†) Václav, řečený Kahánec, byl knězem a zemřel podle úmrtní knihy kostela olomouckého 31. července a odkázal své jmění kostelu. Vykonávatel závěti Velík, domský kantor olomoucký, koupil za souhlasu bratra zesnulého, Jakuba „Kahánce“, plat v Loučce a na mlýně blíže Litovle, půl hř. platu, jak prý uvedeno jest v listině měšťanů litovelských.††) V jednom radním seznamu z roku 1364 se skutečně uvádí „Jakub z Cakova“. Mlýn, o němž se zmínka děje, bude asi Žargon.

Jiný podíl na Cakově držel roku 1349 od Koldy, syna Bohuše ze Seničky, cúdař (sudí) olomoucký Hereš z Lelekovic, který ale postoupil kostelu olomouckému. Ze zboží cakovského bylo pak utvořeno zvláštní vikárské obročí (prebenda). R. 1399 byl dvůr zdejší od přívrženců markraběte Prokopa zpustošen a v husitských válkách i ves úplně zpustla. „Kněz Jan, děkan a kapitola kostela olomouckého pohání r. 1466 Bareše z Čehovic a na Dubčanech a Jana z Chýlce, že jemu poručili a svěřili vsi

*) Cod. dipl. Mor. VII. 192.

**) D. Z. Ol. I. 5.

***) Cod. dipl. Mor. II. 50.

†) D. Z. Ol. I. 166.

††) Necrol. olom. Dudík: Arch. f. öster. Gesch. sv. 65., str. 552.; listina v L. A. není.

pusté Cakov, aby ji osadili lidmi, ale oni se v to uvázali, ale to neučinili v 10 letech, ba ani že tuto ves jim postoupiti nechtí k osazení“.*)

R. 1602 byl Cakov prodán k panství chudobinskému.**)

Sedlák robotoval 1 koněm 3 dni týdně, chalupník $2^1/_2$ dne pěšky. V zimě byl sedlák povinen týdně nadělati sáh dříví, chalupník půl sáhu. Výkupu platil sedlák 87 zl. $26^3/_4$ kr.

Obecního majetku, polí, lesu a pastvin má Cakov 46 jiter v ceně 9200 K. Památky obecní: mapa z r. 1792, pouto na nohu a ruku, „ferule“, které se užívalo při ostatkovém právu a stará pečeť se sekáčem ve znaku z r. 1672. Spolky: filiálka čtenářského spolku vilímovského s knižnicí o 100 sv.

Obecní trati: Spáleniska, Vrchní díly; lesy: za Doly, Vrchní díly, Kančura; louky: Černé. Jedno návrší slove Gembišl. Jihovýchodně samota (nyní 3 familie) „Svatá voda“. Vypravuje se, že na tom místě, kde stojí nyní kaplička se studánkou, byl v bouřlivých dobách zakopán kalich s hostiemi z kostela náměstského, který, jak známo, v XVI. století byl v rukou protestantů.

Červená Lhota.

R. 1407 Czervena Lhota, tvoří s Hraby katastrální obec, 9·75 km severozápadně od Litovle, je přifařena a přiškolena do Bílé Lhoty.

R. 1790 bylo 32 domů, 174 obyvatetů, r. 1834: 36 domů, 231 obyv., r. 1890: 52 dom., 270 obyv., r. 1900: 54 dom., 236 obyvatelů.

Jest zde dvůr panství búzovského bezpochyby na místě staré tvrze.

Poprvé se vyskytuje název „Červená Lhota“ r. 1407, kdy se Vítek ze Lhoty, bratr Zdislava, podle vsi jmenoval.***) Po Vítkovi držel ves Petr Stupec (1408—1416) a r. 1490 Jiří ze Lhoty, jenž měl zároveň podíly na Římicích a Hrabech. Tvrz zdejší zanikla v uherské válce, ne-li již v husitské. Po smrti Jiřího ze Lhoty prodali poručníci jeho panství Červenou Lhotu

*) Půh. IV. 444,

**) Volný: Markgr. Mähr. V. 227.

***) D. Z. Ol. VII. 455.

se dvorem a pustou tvrzí Albrechtovi Rohovladu z Bukůvky (r. 1502). Po něm drželi zdejší statek z téhož rodu: Petr, komorník menšího práva olom., věnuje r. 1558 své manželce Janě z Myslibořic, pak Zikmund, který se r. 1572 píše po Červené Lhotě, r. 1584 Bohuslav z Bukůvky, 1635—1653 Zikmund sudí, 1667—1679 Albrecht z Bukůvky a jeho syn Zikmund prodal panství s polovicí Búzova (kolem kostela sv. Magdaleny), podílem na Hrabech, Řimicích a Hvozdečku, Františkovi hraběti z Hodic na Búzově za 48.400 zl. r. 1695.*)

Červenka (Černé).

Původní název byl Čermná = Červená.**) Nejasná výslovnost lidová „Černá“ místo „Čermná“ svedla německé kolonisty k doslovnému překladu „Schwarzbach“ (v listině z r. 1287 Swarzpach) = černý potok.

Na žádost obce byl přijat nynější úřední název „Červenka“ dle potoku, jenž pramení v studánce, kterouž lid dosud „Červinkou“ nazývá a jí zázračnou moc připisuje od dávných dob.***) V písemných pamětech píše se ves r. 1371 „Čirné“, v matrice prot. a rycht. knihách „Černé“ (XVI. stol.). Jméno Červenka neb Červinka se nikdež nevyskytuje.

Politická a katastrální obec Červenka neb Černé rozkládá se v rovině 2·6 km severovýchodně od města Litovle, na silnici z Litovle do Uničova vedoucí.

V letech 1667—1679 čítala obec 37 čísel a 40 osedlých, mezi nimi asi 5 něm. jména (r. 1677 již 8). R. 1790: 63 domy, 419 obyv.; r. 1834: 82 domy, 547 obyv.; r. 1900: 122 domy, 872 obyv. (r. 1890: 773 obyv.), mezi nimi 18 Němců.

Přes 100 let drží rodné domy: Benda č. 1., Sova č. 8., Jorda č. 17., Falc č. 20., Vočka č. 23., Bitnar č. 36., Kryl č. 37.†)

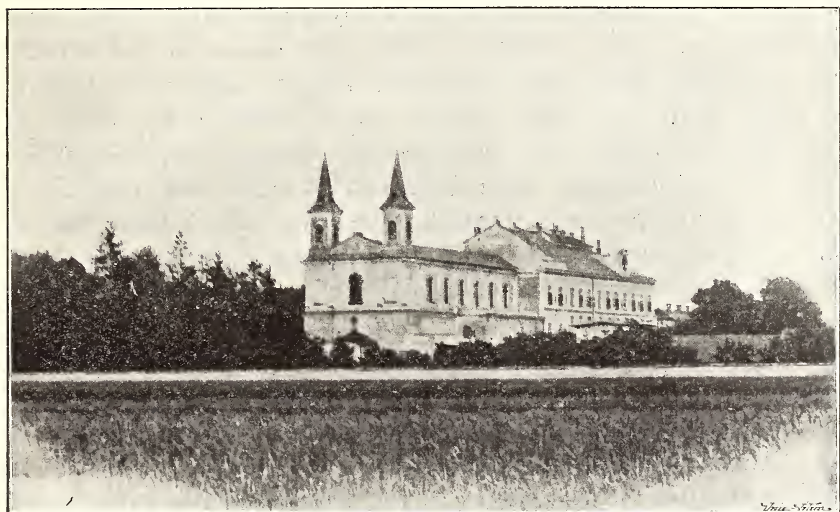
*) Volný: Mähr. V., 216.

**) Dr. Smyčka v „Besídce“ Litovelských Novin r. 1901 č. 3.

***) Rycht. kn. II. 29 a. R. 1617 se připomínají „louky u sv. studánky“ („beym Heiligbrun“). Místo postrádá círk. posvěcení; o původu není nic známo.

†) Dr. Smyčka uveřejnil v „Litov. Nov.“ a ve „Stráži“ posloupnost majitelů gruntů z litovelského „Urbáře“ (z r. 1671).

Červenka jest starobylou osadou slovanskou. Mezi zbožím, jež obdržel první rychtář litovelský Jindřich Epich z rukou krále Přemysla II., byly také dva lány v Července (kolem r. 1250).*) Ostatní půda, lesy a purkrecht zůstaly majetkem zeměpanským. R. 1371 vyznává Půta z Holštejna, že drží z milosti markraběte Jana, hrady Úsov a Brány (Spránek) u Búzova s příslušenstvím, jakožto léno, k němuž patřily Zhořelice i „Čirné".**) Na základě listiny z r. 1291 získali občané litovelští mnohé zboží venkovské a průběhem času i purkrecht nad okolními vesnicemi Červenkou, Zhořelicemi, Vískou a j. V 30leté válce osada

Obr. 40. Kostel a klášter redemptoristů v Července.

od Švédů mnoho škody utrpěla a byla ještě r. 1658 pustou, jako Třídvory, což patrno z pustých usedlostí v „Urbáři" litovelském z r. 1671.

Kostel a klášter O. O. redemptoristů založil arcivévoda Maximilian, velmistr německého řádu. Týž dojížděje na svá panství v Sovinci a Búzově, vystavěl sobě u nádraží první dráhy r. 1847 zámeček k odpočinku pro sebe a služebnictvo. R. 1859 daroval

*) Cod. dipl. Mor. IV. 339; dle listiny z r. 1287.
**) Cod. dipl. Mor. X. 125.

budovu řádu nejsv. Vykupitele, přikoupiv zároveň 1799 arů pozemků, načež založil nadaci pro 5 členů z dotyčné kongregace.

Nový kostel, 37·5 m. dl., 12 m. šir. a 13 m. vysoký, byl r. 1862 (dne 20. srpna) slavnostně vysvěcen ke cti sv. Alfonse. Stavba provedena nákladem 84.000 K. Obraz na hlavním oltáři maloval s nevšední dovedností bratr kláštera Fr. Em. Krátký, ostatní malíř Šolc.

R. 1896 byl klášter rozšířen a v místnostech jeho založen ústav gymnasiální pro dorost řádu (juvenát).

Škola stávala v Července již před rokem 1787 jako filiální, městem vydržována. Roku 1834 byla v obci zřízena samostatná škola, do níž chodilo přes 60 dítek (nyní přes 200). Nová škola postavena r. 1841 a nynější r. 1888, kdy dosavádní jednotřídka na dvojtřídní školu rozšířena byla. Příjmy učitelovy obnášely r. 1836: 1 kr. k. m. školného od žáka I. odděl. a $1^1/_2$ kr. k. m. od žáka II. odděl. Od obce Červenky dostával $8^6/_8$ měřice žita (rži) a od přiškolené obce Třídvorů 5 měřic žita, pak byt a volnou pastvu pro svůj dobytek. Od roku 1856 k tomu 220 zl. k. m. platu ročního. Za opakovací hodiny v neděli od r. 1847 napřed 12, později 24 zl. k. m.

Pamětní knihu založil r. 1879 býv. kaplan litovelský dp. Ondřej Korotvička, kterouž pak r. 1881 přepracoval a doplnil nynější nadučitel pan Josef Kvapil. Školní knihovna založena děkanem Flor. Millerem má 333 sv.

Na zdejší škole nejdéle působili: Ondřej Šmakal (1793—1833), Jakub Ošťádal (1833—1881) a p. Jos. Kvapil, jenž sepsal odpověď na vlastivědný dotazník pro obce Červenku, Třídvory a Zhořelice.

O poddanských poměrech jsme dosti dobře zpraveni. V urbáři litovelském z r. 1671 jest zanešen „List odmrtný dědiny Černy“ z r. 1616, v němž se osadníkům povoluje právo závěti. Za tuto „lásku a náchylnost“ žádá město „od Černických 9 zl. č. mor. na sv. Vavřince, jak od sedláka tak od zahradníka, po jedné slepici hodné a na sv. Martina 4 husy dobře vykrmené“.*)

Podle listiny z roku 1750 platili poddaní z Červenky dědičného platu z pozemků na sv. Jiří a Michala po 26 zl. $10^1/_2$ kr. rýnsk. a „na hody“ 18 zl. Za nápad odúmrti na sv. Vavřince 10 zl. 30 kr., popludžného 1 zl. $56^1/_2$ kr.; z drůbeže: 4 husy a 66 kuřat.**) Když

*) Selský arch. 1903 (Dr Smyčka).

**) L. A. Extract aus d. obrigk. Bekanntnus dto 15. Mai 1750.

pak císař Josef II. patentem z r. 1783 nařídil proměnu robot dílem v hotové peníze, dílem v naturální práce, uzavřela vrchnost litovelská s poddanými vesnicemi smlouvu, která r. 1798 od gubernia potvrzena byla.*) Obec Červenka platila ve 4 ročních lhůtách na hotovosti 778 zl. 4 kr., práce nevýkupné 42 sáhů kamení, 84 sáhů dříví; práce výkupné 456 dní s 2 potahy, 96 dní s 1 potahem, 244 dní práce pěší s jednou osobou. Dovážení kamení jen pro nutnou potřebu města (pro mosty, cesty atd.). Kdyby obec práce výkupné nepotřebovala, zaplatí poddaný za 3 potahy 24 kr., za 2 potahy 16 kr., za jeden 8 kr. a za pěší práci 8 kr. do obecního důchodu.

Hofeři neb podruhové zaplatili již dle patentu z r. 1775 místo robot 1 zl. ročně a chalupníci „kromě dvou dní s jednou osobou ruční práce 1 rýnský a 14 kr.“ Proti dřívějším robotním předpisům neklade se již tak váha na chov koní jako na chov hovězího dobytka. Za daleké cesty na 3—4 míle dostávali náhradu.

Obec má 496 ha, 98 a polností, luk a pastvin a přes 20 arů veliký rybník. Obecní knihovna zal. r. 1887 má 160 sv. V obci je parní pila a mlékárna. R. 1901 byla tamtéž zřízena poštovna. Spolky: hasičský a divadelní.

Doly.

Osada 14 km. západně od Litovle, jest katastrální obec, patří však k politické obci búzovské. R. 1804 bylo 20 domů, 126 obyv., r. 1834 20 domů, 148 obyv., r. 1890 119 obyv., r. 1900 21 dům, 118 obyv. náboženství katol. (16 vyznání helv.) a národnosti české. Osada jest přifařena a přiškolena do Búzova.

Ves je velmi rozptýlena; táhne se od posledních domů búzovských skoro v polokruhu až k prvním domům jeřmaňským v délce asi 2 km.

Doly jsou osada novější. Původně stál tu jenom panský mlýn na řece Třebovce. Uvádí se v dějinách panství búzovského r. 1617; byl vystavěn krátce před tím od majitele Búzova, Mikuláše Bergra z Bergů. Ve staré matrice má název „Podhradní mlýn“. Podle listiny z r. 1696 byl majitel povinen odváděti pánům búzovským ročně 50 zl. z 3 mlýnských složení. Mlýn dvakrát vyhořel, naposledy r. 1894.

*) L. A. Robot-Reluitions-Contrakt něm.-český opis vidim.

Doly jakožto osada vznikly teprv na začátku 18. století. Kde jsou nyní první domy jeřmaňské (zvané „na Hamrách") byly doly na rudu a hutě patřící pánům búzovským.*) Dělníci (Němci z pruského Slezska) bydleli z počátku v hospodě „Šalandě", která nyní ještě stojí. Poněvadž však později počet jejich vzrostl, byly mezi ně rozděleny panské pozemky, na nichž si dělníci stavěli domky. Tak povstaly Doly r. 1715. Názvu „Doly" však se z počátku neužívalo. V nejstarší matrice búzovské užívá se od r. 1717 názvů: Hutě, Hamry, Grunt, od r. 1735 Hoffnungsthal

Hutě zanikly na začátku 19. století; nyní už není stopy po nich. Pozemky přiděleny byly (r. 1894) k Jeřmani. Podle listiny z r. 1805 (v arch. búz.) robotovalo 15 domkařů 4 dny ročně v čas žní; 2 domkaři 26 dní; 6 podruhů 13 dní; výkupné za krátký den 4 kr., za dlouhý den 6 kr.

Mimo mlýn mají Doly také parní pilu postavenou r. 1888 u potoka Spraňku západně pod hradem búzovským. Starší pila (dům ještě stojí) byla o něco výše v údolí téhož potoka.

Obec nemá žádného jmění. Pastviny před domy patří obci búzovské; za to že Dolští na nich pasou dobytek, platí obci ročně malý obnos.

Obyvatelé dolští živí se zemědělstvím. Skoro každý domkař má kousek pole; poněvadž je ale na příkrých kopcích, je málo výnosné. Mnozí pracují v parní pile.

Trati pole: na Čeřinku, na Hamerce (vedle silnice ke Kozovu), les: Balatkův vrch.

Osadou vedou 2 silnice: jedna z Loštic do Kozova, druhá (stará) od Kozova do Búzova.

Kaplička pochází asi z r. 1820. Zvon darovala manželka někdejšího mlynáře Balatky. Kříž (kamenný) nedaleko „Šalandy" je z r. 1815.

Doly patří ku zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu obvodu búzovskému.

Doly mají velmi krásnou polohu, na potoku Spraňku, část osady leží v hlubokém údolí, mezi vysokými, příkrými zalesněnými kopci; na jednom z nich strmí nový hrad Búzov.

*) Hamry se v Búzově připomínají již v XV. stol.: Oldřich z Boskovic na Cimburku pohání r. 1490 Bočka Kunu z Kunštátu, „že při svém hamru novém pod Búzovem udělal stav, ježto pro ten stav žádných ryb z Moravy nedostává". Půh. VI. 240.

Dubčany.

R. 1342 Dubczan, r. 1365 Dobczan, r. 1368 Dubiczan.

Ves má jméno od bývalého krajinného rázu. Dubčané jsou obyvatelé Dubisk, míst, kde rostlo dubové křoví neb duby, aneb obyvatelé, pocházející z osady Dubiska.

Politická ves Dubčany leží 6·6 km jižně od Litovle, má velmi dobře zachovaný staroslovanský půdorys.*) Vchod na severní

Obr. 41. Náves v Dubčanech.

straně dosud sluje „Brána". Ještě v polovici minulého století měli hlavně grunty výstupky, zvané žudry. Na obecní mapě z r. 1834 lze zjistiti 8 žudrů.

Podle pamětní knihy cholinské z r. 1716 bylo v Dubčanech 18 sedláků a 6 chalupníků, mezi nimi 2 svobodníci, zvaní „pohunczy", vesměs katolíci a národnosti české. R. 1834 bylo: 43 domů a 255 obyvatelů, r. 1890: 56 domů a 332 obyvatelů, r. 1900: 55 domů, 322 obyvatelů, katolíků a Čechů.

*) Čas. olom. mus. V. 18.

Z vladyckého rodu, který se po Dubčanech psal, uvádí se po prvé Medvídek z Dubčan (r. 1342). Měli ve znaku půlměsíc. Jeden z jeho potomků Jabub čili Jakoubek, výtečný husitský válečník, od r. 1426 pán na Bílině, byl předkem Vřesovských z Vřesovic, velmi rozvětveného rodu v Čechách.*) Větev moravská držela se stranou katolickou a vymřela r. 1446. Rod, který se ještě r. 1677 psal po Dubčanech, nemá s původními vladykami dubčanskými erbu půlměsíce nic společného. Užívalť jako znaku štít s 3 černými pruhy, v klenotě dva rohy. Medvídka synové jsou, tuším, Medvídek a Zbyněk z Dubčan. R. 1365 se vzali oba bratři na spolek na Dyrnpach, Měrotín a Hradečnou.**) R. 1371 věnuje Medvídek své manželce Elišce na Dyrnpachu a Hradečné, Zbyněk manželce Anně ze Šumvaldu r. 1376 na Dubčanech a Chvalkovicích. Na Moravičanech měli r. 1381 Dubčanští 28 hř. ročního platu. R. 1385 koupil Zbyněk zboží v Laškově a r. 1397 Vícměřice.

Synové Medvídka byli Jan z Dubčan, řečený Medvídek, zemřel kolem r. 1406, od něho snad pocházejí Vřesovští z Vřesovic. Druhý syn Šebor z Dubčan držel r. 1407 dědičnou tvrz v Dubčanech,***) r. 1412 se v Půhonech nazývá „úředníkem“†)

Jan Medvídek věnoval r. 1392 na svém podílu v Dubčanech manželce Anežce z Múchnice, ale záhy zemřel. Dědictví ujali synové Zbyňkovi M. Jan a Šebor z Dubčan.

Jan z Dubčan konal studia na universitě pražské. R. 1398 stal se pod Janem z Husince bakalářem a r. 1404 dosáhl druhého stupně akademického (lycenciátu) zároveň se slavným lékařem a rodákem litovelským Markem z Litovle, načež prohlášen byl mistrem svobodných umění.††) R. 1415 byl rektorem škol olomouckých a r. 1416 již kanovníkem. Ve známém sporu biskupském

---

*) Vývod vladyk z Dubčan (znak půlměsíc), K. A., sign. A. II., č. 15, r. 1386 viz tab. I., čís. 5.

Medvídek z Dubčan (1342).

Medvídek 1360—1389. — Zbyněk 1365—1397.

Jan Medvídek 1406 †. Šebor —1412. — M. Jan 1398—1430. Šebor 1406—1446.

**) D. Z. Ol. I. 805.

***) Půh. I. 243.

†) Tamtéž II. 401.

††) Mon. univ. prag. Tom. I. 1, str. 336, 378.

byl přívržencem Jana Železného a odpůrcem husitské strany. Stav se správcem kostelního jmění, ustoupil r. 1417 nátlaku husitskému. R. 1421 byl zvolen kapitolním děkanem a zemřel r. 1430 v Brně.*)

Jeho bratrem byl „panoše“ Šebor z Dubčan. R. 1406 věnuje své manželce Kunhutě, dceři Bareše z Čehovic, stolníka arcibiskupa děvinského Vojtěcha ze Šternberka, na dvoře chvalkovickém a po smrti Jana Medvídka zdědil i podíl jeho na Dubčanech r. 1412.

Tvrz dubčanská připomíná se poprvé r. 1407 a byla snad již od předka Dubčanských Medvídka v XIV. stol. vystavěna. Podle podání byla prý podobna zachovalé tvrzi unčovické. Při čištění obecního rybníka neb, jak lid říká, „při couzení tvrze“ uhodili dělníci na podzemní sklepy, zdě a dubové trámy. R. 1406 berou nedílní bratři Šebor a mistr Jan z Dubčan Ješka z Žerotína, Oldřicha ze Lhoty, Čeňka z Vícměřic a Jana z Řimic na všecko, co mají v Dubčanech, Vícměřicích, Seničce, Vilímově, Dyrnpachu, Měrotíně, Hradečné, Pateříně, Savíně a Perníčku na spolek,**) a tito společníci zase ohlašují spolek s nimi na jmění a statky své.

Šebor z Dubčan bojoval se Zikmundem a Albrechtem rakouským proti husitům, zač značnými statky obdařen byl. R. 1437 dal mu Albrecht, Zikmundem darovaný dvůr Ješka Dúpovce před Uničovem do desk vložiti.***) Nepřátelství mezi vladykami v kraji trvalo i po míru. Tak přihnal prý Ješek ze Lhoty, horlivý husita, „na dědinu Šebora z Dubčan s čeledí a zsekl služebníka jeho v pravém landfrýdě“.†) R. 1437 věnoval Šebor své manželce Kunhutě, na dvoře nadbytě, na tvrzi a jiné hoře, zvané „kopecz“, v Dubčanech, ale zboží žerotínské, jež získal proměnou od kanovníků šternberských, pustil svaku Bareši ml. z Čehovic. Jemu také, jsa bezdětek, postoupil před smrtí svou (r. 1446) Dubčany s tvrzí („promontorium“), 2 dvory a ves Dyrnpach, ostatní zboží před tím již rozprodal ††)

---

*) Paprocký Zrdc., str. 228.
**) D. Z. Ol. VII. 141.
***) D. Z. Ol. X. 67.
†) Půh. III. 500.
††) D. Z. Ol. X. 184, 476, 775.

R. 1447 věnuje Bareš ml. z Čehovic na dvoře Medvídkově a r. 1464 jako sudí práva olomouckého.*) Před r. 1480 prodal ves Dubčany s tvrzí Martinu z Galčic; rukojmím za Bareše byl Jan Dubčanský, řečený Plzák ze Zdenína, ale již r. 1481 byl sám držitelem Dubčan s příslušenstvím, avšak jen na krátko. R. 1489 se již vyskytuje Markvart, rytíř ze Zvole, a potomci Hynek (1496—1526) a r. 1540 bratří Jindřich, Hynek a Petr ze Zvole. Kolem r. 1545 koupil Václav Haugvic z Biskupic od Hynka ze Zvole Dubčany, pustiny Dyrnpach a Krajid, ale již r. 1546 prodal zboží dubčanské a unčovické s Cholinou a podílem na Mezicích městu Olomouci.

Po Dubčanech jmenuje se také známý blouznivec náboženský sekty novokřtěnců Jan Dubčanský ze Zdenína na Habrovanech, byl synem Jana Plzáka, jenž r. 1523 koupil Lulč, kdež si syn jeho zařídil tiskárnu (1530 – 1537).

Z jiných podílníků dubčanských jmenujeme kostel olomoucký. Vikář Kunrát († 1343) koupil zboží v Dubčanech, jež daroval kostelu.**) Tento podíl (2 lány) koupil Vilém z Pernštejna od kapitoly a prodal jej r. 1516 Hynkovi ze Zvole na Náměšti.***)

Nápad statku dubčanského k statkům půhončích prohlásil kolem r. 1370 purkrabí Vyknan z Majetína. V listině potvrzovací z r. 1498 nejvyššímu sudímu Janu Pňovickému ze Sovince uvádí král Vladislav co k úřadu purkrabího v Olomouci přísluší, mezi jiným zbožím „od starodávna“ dva póhončí v Dubčanech a poprava ve vsích kolem Olomouce, poplatky od zvodu a t. d.†)

Půhončí, jinde komorníci zvaní, roznášeli obsílky k soudu (půhony), za každou dostali 1 groš. V knihách půhonů se připomínají tito půhončí z Dubčan: Martin (1374—1398), Jan (1375—1412) Vítek a Blažej r. 1405, Petr r. 1412, Jan, Martin, Mikuláš r. 1437, Jan z Dubčan 1464, Jakub „Hohol“ z Dubčan, půhončí a volavčí práva olomouckého (r. 1490). Volavec vyvolával žalobníky; každý přinesl list, na němž jméno, stav a předmět žaloby napsán byl.

V matrice cholinské je ještě r. 1667 jako kmotr uveden: „Andreas Hrachowina, puhonczy z Dubčan“ a v pamětní knize

---

*) D. Z. Ol. X. 767, XI. 149.

**) Necrol. olom. (Dudík).

***) Archiv český XVII. 230.

†) Archiv český XVIII. 106.

farní r. 1698 Šebastian Hubáček, půhončí.*) R. 1680 sluli „pohončáci“ : Matěj Hrachovina a výše jmenovaný Šebestian Hubáček. V pamětní knize chol. z r. 1716 se nazývají „svobodníci“ (liberi) „pohunczy“ a odváděli jen po 30 snopech desátku. Posledním půhončím na čís. 11. (nyní Michal Korhoň) byl Šebastian Majtnar, na čís. 16. (nyní Jos. Hrabal) jeho děd Batoloměj Hrabal.**)

Obec přifařena jest do Choliny. R. 1869 byla vystavěna nová kaple sv. Isidora v návsi. Sedlák odváděl na faru cholinskou po 35 snopech pšenice, žita, ječmene a ovsa z desátku. R. 1505 uzavřel Hynek ze Zvole a na Dubčanech smlouvu, načež držitelé dubčanského dvoru a tvrze platili faráři $1\frac{1}{2}$ kopy grošů šir. čes. a „Nívy“ (pole) mu ponechali.***) Obyvatelstvo bylo vždy katolické a české.

Škola byla založena r. 1875. Školní knihovna čítá 35 sv.†)

V posledních dobách poddanských platil sedlák za robotu 40 rýnských, mohl si ale něco odpracovati vyvážením dříví z lesa březovského, za sáh dostal 15 grošů, vozil-li do Olomouce „do foroty“, tolar (1 zl. 30 kr.).

Nájem za pozemky obecní nese ročně 1300 K.

Přes 100 let drží rodný dům: rodina Korhoňova, Kovářova, Kouřilova, Němcova, Stejskalova a Hrabalova.

Obecní trati: Traty, Stádlisko, Krčenice, Hruškový díl, Olomoucká, Jezírka, Plaviska, Kopce (jsou to starodávné hranice), za Horou, Vérně a Německá.

V XIV. století se připomínají v blízkosti Dubčan a Choliny dvě vsi, nyní zaniklé, Dyrnpach (Dürrenbach = Suchá, vlastně suchý potok) a Krajid („Greyden“), jež vznikly kolonisací německou ze střediska litovelského šířené.

R. 1365 drželi Suchou (Dyrnpach) bratří Medvídek a Zbyněk z Dubčan.††) R. 1418 věnuje Zbyňka syn Šebor Kateřině, manželce Jana z Babic, 7 hř. platu na poplatných lidech „ve vsi Drunpachu“, pročež se r. 1437 píše „Kateřina z Durenbachu“ a bere manžela Jana, řečeného Huska, na 5 hř. a syna Mateje na 2 hř. platu na spolek.†††)

*) Kn. chol. lib. IV. 69.

**) Archiv selský r. 1902, str. 197.

***) Opisy v Antif. cholinském a v L. A. v Pram.

†) Zprávu o škole a obci podal p. uč. Ant. Zatloukal.

††) D. Z. Ol. I. 40.

†††) D. Z. Ol. 153, 154.

Krátce před smrtí svou r. 1446 postupuje Šebor z Dubčan zároveň s ostatním zbožím dubčanským „ves Dirnpach“ Bareši z Čehovic. Z toho je patrno, že nezanikla v husitských válkách, nýbrž v uherské válce r. 1467, kdy Matyáš Korvín hubil a pálil naši vlast.

R. 1490 zapisuje Jan Plzák ze Zdenína a na Dubčanech „pustou ves Drumpach“ do zemských desk.*) Osada se více nezmohla, uvádíť se ještě v letech 1536 a 1545 jako „pustá“ ves Hynka ze Zvole. Zbyla pouze polní trať, zvaná „Dyrboch“ neb „Derpóch“. Není vyloučeno, že lid přenesl název zaniklé vsi na blízkou horu „Rampach“ (hanácky Rompach)

V krajině se uvádí r. 1536 druhá pustá ves pod jménem „Krajid“ a r. 1545 „Greyden“, zároveň s Dyrnpachem, jako k Dubčanům příslušná.**) V pamětní knize fary cholinské z r. 1716 vypočítává farář Varadia pozemky farní, mezi nimi „pozemek nad lomem u obecního lesa cholinského, řečený Kopaniny na Graiden“.***)

Haňovice.

Název jest odvozen od osobního jména „Haněj“; původně se osada jmenovala Hanějovice (r. 1131 Ganeiovici). V starých listinách se píše r. 1320 Hanowicz, r. 1405 Hanyowicz, r. 1447 Hanyeyowicz.

Haňovice tvoří s Kluzovem politickou ves od Litovle 4·2 km vzdálenou, přifařenou do Choliny, přiškolenou do Chudobína. Osada se rozkládá v rovině a má okrouhlou náves; poslední hanácký „žudr“ padl před 20 lety. V Haňovicích stojí zámek, sladovna a menší parní mlýn. Panský dvůr byl r. 1781 rozprodán. Dle urbáře z r. 1686 bylo tam 18 chalupníků a jen 4 sedláci.

R. 1834 počítalo se 44 domy a 278 obyv., r. 1890: (s Kluzovem) 88 dom., 506 kat. Čechů a 12 Němců, mezi nimi 7 Židů; r. 1900: 70 domů, 441 obyv., kat., Čechů a 5 Němců, mezi nimi 1 Žid. Gotická kaple byla na místě býv. dřevěné zvonice r. 1872 vystavěna.

---

*) Mat. Mor. 1895, str. 21 (Slavík).

**) Tamtéž.

***) Farní archiv cholinský.

Na začátku XII. století byly Haňovice majetkem kostela olomouckého, jak seznam z roku 1131 svědčí. Za biskupa Bruna staly se manstvím kostelním. Z jednoho seznamu biskupských lén (zač. XIV. stol.) se dovídáme, že kostel sv. Václava má ve vsi Haňovicích, jež náležejí vdově po jistém Buřatovi (Burathonis) 9 lánů, 5 usedlých a krčmu.*)

R. 1339 držel manský statek haňovický Hynek z Bystřice**) a po něm synové jeho Ondřej a Vítek z Bystřice. Ondřej byl

Obr. 42. Zámek v Haňovicích.

r. 1403 purkrabím na Jičíně a obdržel od biskupa půl Haňovic dědičně, což biskup Lacek potvrdil i synu jeho Jindřichovi z Bystřice.***)

„Od starodávna“ držel také zeměpán jakési zboží v Haňovicích. R. 1406 daroval markrabě Jošt nově založenému klášteru

*) Cod. dipl. Mor. VII., 840.
**) Tamtéž VII., 183; jeho erb na tab. I., č. 12.
***) Tamtéž XIII., 304.

dolanskému dvůr o 3 lánech, 2 sedláky poplatné a pustý mlýn tento dvůr ale klášter již r. 1407 postoupil Mikuláši Gestlovi, německému osadníku z Choliny, na zákupné právo čili purkrecht za 50 hřiven. Gestl byl povinnen odváděti $2^1/_2$ kopy grošů a dvě pocty každý rok o vánocích a velikonocích.*)

R. 1405 držel zdejší purkrechtní dvůr (vladycký) Zbyněk z Mladče, později (již př. rokem 1447) Bílkovští z Chudobína. Po smrti Mikuláše Škody prodal společník jeho Petr Roman z Vítovic a na Buchlově „purkrecht haňovický“ Šeborovi z Bílkova, odjinud z Drahanovic a tento Víškovi ze Stříteže s ostatním zbožím chudobinským. R. 1480 prodali poručníci Víška, bez potomků zemřelého, Chudobín s příslušenstvím, s dvorem a purkrechtem v Haňovicích, Janu Zoubkovi ze Zdětína, který zemřel dle Paprockého r. 1500. Z jeho synů stal se Bernard biskupem olomouckým († 1541), Jiří obdržel Chudobín a Jan Haňovice. Tento si postavil v Haňovicích tvrz na místě bývalého purkrechtního dvoru a pivovar kolem r. 1515, čemuž měšťané litovelští odporovali, ukazujíce na mílové právo.**) Jiří a Jan Zoubkové ze Zdětína se ještě roku 1534 připomínají v „Tituláři“ moravském jako rytíři.

Jana synové, Jáchym a Bernard, drželi zboží společně. „Bernard Zoubek ze Zdětína a na Chudobíně“ zemřel r. 1569 a je v cholinském kostele vedle manželky své Elišky Drahanovské ze Stvolové pochován. Zemřel, jak se zdá, bezdětek. Bratr jeho, Jáchym, byl podkomořím a zemřel r. 1571. Syn jeho, Jan Bohuslav, uvádí se ještě r. 1575 na Chudobíně a Haňovicích, ale brzy potom prodal Haňovice Janu Prockovi ze Zástřizl, který r. 1580 vystavěl zámek haňovický, jak znaky nade dveřmi (lilie a hvězda) a letopočet dosud hlásají.

Procek zemřel r. 1583 a je vedle manželky své Elišky ze Šternova († 1587) pochován v Cholině. Z jeho synů se smutně proslavil Bernard Prakšický ze Zástřizl. Byl předním stoupencem odbojné protestantské strany na Moravě. V jeho domě v České ulici v Olomouci (nyní Národní dům) se tajně scházeli protestanté. Pro jeho horlivost byl v Brně zvolen hejtmanem stavov-

---

*) Cod. dipl. Mor. XIII., 510.

**) Bral také z neznámých důvodů mýto na král. silnici u Nasoburek, proti čemuž se měšťané ohražovali. R. 1519 se stala smírná úmluva, podle které dostával od města na sv. Václava kopu grošů širokých jako náhradu. (Listina česká v L. A.)

ského odbojného direktoria. Když se pak r. 1619 Buchheim a Sedlnický zmocnili Olomouce, jal Bernard Prakšický kanovníky olomoucké a věznil je několik měsíců ve svém domě, který pak císař daroval kapitole.

Po bitvě bělohorské byl Bernard odsouzen ke ztrátě svého jmění a do vězení na Špilberk u Brna, kdež zemřel r. 1622. Zabavené zboží Bernardovo daroval císař Ferdinand II. kapitole olomoucké. V urbáři haňovickém z roku 1686*) nalézáme popis celého panství z dob pobělohorských.

R. 1678 byly zámek, sladovna a hospodářská stavení opraveny, neboť budovy v bouřlivých dobách stavovské „rebelie“ a švédského vpádu byly většinou zpustošeny. Pivovar, který z počátku stál ve vsi, byl r. 1686 vystavěn u zámku a rozšířen tak, že se ve dvou dnech 25—30 sudů piva vařiti mohlo. Také poplužní dvůr byl r. 1685 dostavěn. Hospoda na silnici mezi Litovlí a Senicí, kterou kapitola r. 1676 dala opraviti, zbořili litovelští měšťané násilím, ač již za dob rytířů ze Zástřizl tam stávala, ale v 30leté válce zpustla.

Na panství haňovickém mnoho se pěstovalo rybářství (v Savíně a Mlýnském rybníku haňovickém), chmelařství a včelařství.

Ze spolků stává zde jen hasičský.

Trati: Rampach, na Kuně (lesy).

Hraby.

R. 1350 Hrabye, r. 1382 Hrabj, r. 1464 Hraby, politická ves 10·85 km severozápadně od Litovle, přifařená a přiškolená do Bílé Lhoty.

R. 1834: 27 domů, 261 obyv., r. 1890: 187 obyv., r. 1900: 31 dům, 273 obyv.

Podle úmrtní matriky bělolhotské z r. 1786, patřila k panství červeno-lhotskému, později k Búzovu čísla: čís. 1., 2., 3., 4., 9., 11., 13., 14., 15., 16., 17., tedy 11 domů, r. 1834 již 17 domů a 175 obyvatelů, ostatní domky příslušely k Bílé Lhotě.

*) Kapitolní arch. v Olom. Výpisky v L. A. v Pram., pořídil p. Bruno Winter.

Jako první majitel uvádí se r. 1350 Vlastibor z Hrab. Marketa z Mladče daruje jeho dětem, co má ve Mladči.*) Máme za to, že byl z rodu Slavoňovských z Římic, jako vladykové ze Lhoty. R. 1371 tu měl dvůr Mikuláš (Niklik) z Hrab, který prodal r. 1374 Mechovi ze Lhoty.**) Jakýsi Mikuláš (Nikl) ze Slavoňova (Šicndorfu) vyznává před zemským právem, že r. 1374 dostal od děda Bohuše ze Slavoňova ves Sokolomy.***) Tak byly Hraby částečně připojeny k panství lhotskému.

Jiný podíl patřil z počátku do obhradí bráneckého, pak vladyckému rodu z Pateřína. R. 1358 prodal Dětřich z Pateřína $1\frac{1}{2}$ lánu Beneši z Búzova. Při dělení panství bratří Zdislava, Mecha a Vítka ze Lhoty, dostal poslední největší podíl na Hrabech a připojil jej k panství červeno-lhotskému.

Hradečná.

Píše se v zem. deskách r. 1365 Hradeczna (obyčejně), r. 1407 Radeczna, r. 1371 Hradiczna; znamená ves u silnice hradečné, polit. ves na výšině 8·7 km západně od Litovle, přifařená a přiškolená do Měrotína.

Náves tvoří jedinou ulici. R. 1710 bylo v Hradečné 5 gruntů (dle registru). R. 1790 bylo 18 domů a 146 obyv., r. 1834: 29 domů, 217 obyv., r. 1890: 33 domy 250 obyv., kat., Čechů, 1 Němec, r. 1900: 34 dom., 235 obyv., katol., Čechů.

Název sám nás vede na stopu blízkého pravěkého hradiska, snad na Třesíně.

Nejstarší majitelé byly vladykové z Dubčan, jako v Měrotíně, roku 1365 bratří Medvídek a Zbyněk.†) Roku 1412 postoupil Sebor z Dubčan, syn Zbyňkův, manželu sestry své Anny, rytíři Václavu ze Žeravic, zboží tak zvané Medvídkovo a tento prodal podíl svůj vladykám ze Stříteže, ale větší část vesnice zůstala vždy při Dubčanech. Také Bernard Hecht z rodu Slavoňovských tu měl podíl, který zdědil sestřenec jeho a stupník

---

*) D. Z. Ol. I., 170.
**) Tamtéž. II., 499.
***) Půh. I., 40.
†) D. Z. Ol. I., 805.

Jan ze Šumvaldu. R. 1407 prodal Vítkovi ze Lhoty (Bílé) 5 lánů a $1\frac{1}{2}$ hř. platu a tento prodal ihned zboží Jiříkovi z Pavlovic*) R. 1535 připojeaa Hradečná s dubčanským statkem, zároveň s Měrotínem k panství haňovickému.

Sladovna na Hradečce, blízko královské silnice, po požáru r. 1891 zanikla.

Hvozdečko, nyní Vozdečko.

Ves 10·4 km jihozápadně od Litovle a 3 km jihovýchodně od Búzova v dolině ležící, je katastrální a politická obec, přifařená do Búzova. Název pochází od slova „hvozd" pročež se má správněji psáti „Hvozdečko". V zemských deskách píše se název r. 1384, 1408 a 1464 „Hwozdecz".

R. 1790 bylo 23 domů, 150 obyv.; r. 1804: 26 domů, 165 obyv.; r. 1834: 30 domů, 189 obyv; r. 1890: 194 obyv.; r. 1900: 33 domů, 194 obyv., náboženství katolického, národnosti české, nářečí hanáckého.

Osada má příznivou, rovnou polohu a tvoří širokou, pravidelnou ulici směrem východním. Jen severozápadně je několik (4) osamocených domů, jimž se říká „na Cakově". Grunty stavěny jsou ve čtverci; u některých však tvoří průčelí jenom zeď, spojující obydlí hospodářovo s výměnou; ve zdi té jsou vrata.

Do osady vedou cesty: severozápadně od Búzova, severovýchodně od Olešnice, východně od Kovářova. Vyjednává se o stavbu silnice z Búzova ke Kovářovu.

V dějinách Búzova se vypravuje, že osada Hvozdečko patřila ve XIV. a XV. stol. Beneši z Vildenberka a jeho nástupcům na Búzově, až r. 1585 Jindřich Podstacký z Prusinovic tuto ves prodal Vilému Záviši Bítovskému na B. Lhotě.Později však opět páni Búzovští osadu zakoupili. R. 1632 prodal hrabě Bedřich z Oppersdorfu Hvozdečko pánům z Bukůvky, majitelům Červené Lhoty. R. 1695 koupil ves opět hrabě František Hodic a od toho času patří nepřetržitě k panství búzovskému. Od r. 1696 jest majitelem německý ryt. řád.

Ve Hvozdečku byl panský dvůr o 150 měřicích, nyní grund č. 7., bezpochyby velmi starý; činí se o něm zmínka za doby

---

*) D. Z. Ol. VII., 461, 628.

hraběte z Hodic. Po roce 1750 byl prodán. Majitelé byli rodu šlechtického, jak vysvítá z matrik búzovských („Nobiles").

Poddanské poměry. Podle nařízení Václava z Haugvic o robotě r. 1545 (autent. opis v hrad. arch. búzovském) robotovali Hvozdečtí: 8 sedláků ročně 6 dní potahem, 2 zahradníci 6 dní pěšky; museli též s pány choditi na hon, v čas žní při dvoru búzovském půl dne vázati ječmen a hráze u rybníku opravovati.

Podle odhadní listiny z r. 1696 (v hrad. arch. búz.) odváděli osadníci Hvozdečtí, a to jen usedlí: sedláci (4) a zahradníci (6); 2 místa byla pusta, t. j. neobydlena ročně 8·12 zl. (na místa pustá počítalo se 1·52 zl.), pak 2 husy, 51 slepic (místa pustá 7); ale vajec a ovsa jako jiné osady nedávali.

V 19. století*) robotovali 4 sedláci 1 koněm 3 dny týhodně; 2 chalupníci 2 dny pěšky; 6 chalupníků $1^1/_2$ dne; 1 chalupník 1 den; 1 domkař 26 dní, 8 domkařů a 5 podruhů 13 dní; příze dávali 4 po 2 kusech, 8 po 1. Mimo to museli Hvozdečtí robotovati ještě ročně 36 dní 1 koněm a 7 dní pěšky.**)

Majetník dřívějšího dvoru panského byl svobodník, dle udání také majitel nynější hospody a pak i č. 17., v němž prý bydlel jakýsi hejtman na odpočinku, který majiteli tohoto statku vymohl vybavení z roboty.

Škola. Z počátku bylo Hvozdečko přiškoleno do Búzova. R. 1802 byla zde zřízena škola exkurentní, úředně potvrzena však teprve r. 1839. Učitel, který z Búzova docházíval, vyučoval 4krát týdně; na vydržování jeho vybíral učitel búzovský od každého žáka týhodně 2 kr. R. 1868 byla zde jako jinde zřízena samostatná škola (expos. místo podučitelské). Nejdéle působí v obci jako samostatný učitel od r. 1878 Fr. Burian. Od r. 1829—1894 bylo školní budovou nynější číslo 30. R. 1894, kdy škola se stala dvojtřídní, vystavěna byla severozápadně od dědiny nová budova. Přiškolena jest jenom Olešnice. Knihovna učitelská čítá 35 svazků, žákovská 158. Kroniku založil r. 1873 učitel Alois Zezula.

Obec má nyní nemovitého jmění: pole 40 měř. (v ceně asi 4000 zl.), lesa 3 měř. (150 zl.), pastvin 3 měř. (30 zl.) a domek (dříve pazderna). Před r. 1874 měla obec asi 330 měřic pozemků; toho roku byla ale časť rozdělena mezi usedlé na 15 dílů.

*) Dle list. z r. 1805 v arch. búz.

**) Dle list. z r. 1848 v arch. búz.

Obecní razítko má nápis: „Představenstvo obce ve Vozdečku.“*) Dědičnými rychtáři do r. 1848 a potom starosty byli vždycky majitelé hospody a gruntu čís. 1. — Obec má listinu, v níž daruje jistá hraběnka z Bílé Lhoty obci jakýsi les; listina ta je prý nyní v Brně.

Trati mají název (pole): Rachava, Holá hora, Skalky, Brodky, Hejk; (luka): na Žlíbkách, na Kamenném; (lesy): Skalky, Holá hora, Brodky, Hejk, Rachava.

Obyvatelé se živí polním hospodářstvím a chovem dobytka; skoro každý domkař má něco polností. Nyní jest v obci 5 sedláků, 10 chalupníků, 11 domkařů. Asi do r. 1885 pěstovali len a třeli jej v pazderně (nynějším obecním domě) a u vápených pecí jihovýchodně dědiny. Vápenic těch tu již není; na blízku však lámou kámen (vápenec) na štěrk.

Pohromy stihly obec kolem r. 1850, kdy byla následkem mokra drahota (měřice pšenice stála 28 zl. šajn., měřice rži 20 zl.).

Nejdéle drží rodný dům (přes 100 let): rodina Neumannova, Vařekova, Skácelova, Nejezchlebova.

Uprostřed dědiny stojí prostranná kaplička, vystavěná r. 1838. Naproti škole je Boží muka, pod níž byly nalezeny kosti padlých vojínů, když se na blízku ke stavbě domu základy kopaly.

Hvozdečko patří ku zdravotnímu obvodu v Měrotíně, k poštovnímu a telegrafnímu úřadu v Búzově. Spolek je tu pouze hasičský od r. 1889.

Jižně od dědiny strmí Holý vrch (nejvyšší bod v okolí, 514 m vysoký), z něhož je rozkošný rozhled po celé téměř severní Moravě až ke sv. Hostýnu.

Cholina.

R. 1131 na Cholině, r. 1368 Cholinov, r. 1407 Coleyn, obyčejně Cholina, farní ves 7·1 km jižně od Litovle vzdálená. Obec protéká na příč potok Cholinka. Mimo jeden starobylý hanácký statek (žudr) má tato zámožná ves ráz moderní, ba městský. Ještě r. 1834 byly před domy ovocné zahrádky a mohutné ořechové stromy.

*) Na listině z r. 1757 v arch. búz. má Vozdečko pečeť se sekerou a nápisem něm. „Dorff Wosdiska“.

V obci je krásný gotický kostel daleko viditelný, výstavná škola, c. k. poštovní úřad a mlékárna.

R. 1716 (podle pamětní knihy farní) bylo v Cholině 32 sedláků a 30 chalupníků dle národnosti většinou německých, ovšem české řeči znalých. Kroj byl hanácký. R. 1790 bylo 89 domů, 620 obyvatelů; r. 1834: 102 dom., 677 obyv.; r. 1890: 124 dom., 757 obyv.; r. 1900: 129 dom., 855 obyv., katolíků, Čechů.

Cholina je osada starožitná, založená ve slovanském pravěku na říčce stejného jména, jež přešlo na sídliště samo, jako v Senici.*) V Cholině byly objeveny pohanské hroby; lebky byly ozdobeny

Obr. 43. Náves v Cholině.

náušnicemi s esovitým zakončením, kteréžto ozdoby se všeobecně od učenců připisují Slovanům. Z nálezů římských mincí v Těšeticích, Cholině, Konici a Jevíčku soudíme, že tyto osady ležely na důležité obchodní cestě.**)

R. 1131 měl kostel olomoucký „na Cholině" 3 lány polností. Jiný podíl měl Sedlek ze Skrbně (1173—1180), který dědictví své daroval klášteru hradištskému.***)

*) Podobně se r. 1336 připomíná řeka „Choleyn" nedaleko Karlova Týna. Reg. Boh. IV. 145.

**) Červinka v Čas. mus. olom. roč. X. 162.

***) Cod. dipl. Mor. I. 301.

Ke konci XIII. století držel krajinu kolem Choliny Adam z Choliny, rodu žerotínského. Původně měli potomci Adama ve štítu lva, jak vyskakuje z třech pahorků (znak žerotínský), ale v pozdějších pečetích lze pozorovati místo pahorků cimbuří hradební.

První člen rodu, který se v krajině konické a cholinské vyskytuje, byl Vojtěch (Albert) z Lešan, úředník župy olomoucké (1272 až 1285); dostal toto zboží od krále Přemysla Otakara II. kolem r. 1275. Jeho příbuzným — nevíme v jakém stupni — je Adam z Choliny. Máme za to, že je totožným s Adamem z Dobromělic, který se často na listinách, rodu žerotínského se týkajících, vyskytuje od r. 1280. Adam držel za vlády krále Václava II. také panství zábřežské, jež bylo manstvím kostela olomouckého.

Král Václav II. učinil r. 1289 smlouvu s markrabětem Bedřichem Malým, že proměnou za Míšeň a Lužici jemu postoupí několik hradů a měst ve východních Čechách a západní Moravě. Mezi těmi statky byl také Zábřeh Adama cholinského. Pro odpor různých velmožů, zvláště Záviše z Falkenštejna na Hoštýně sešlo ze záměru králova, neboť syn Adamův Jan z Konice ještě před rokem 1340 držel zábřežské zboží a založil na blízku klášterec řádu benediktinského, který ze zboží konického (Polom.) nadal. R. 1350 byl tento klášter přidělen k litomyšlské diecesi a nazývá se v dotyčné listině „Klášterec“ (lat. „Claustrellum“).

Podle listiny z r. 1305 pak nutno souditi, že král Václav II. proměnil část panství zábřežského za část panství konického, což r. 1316 král Jan potvrdil a Adamovi Bílovice u Lešan, odkud tato větev Žerotínů pochází, přidal.*)

Adam z Choliny založil nedaleko Ptení na místě bývalé strážní stanice cestovní hrad Stražiště, něm. Grumberg (= Grünberg) a tvrz v Konici, odkudž jméno přijal. V listině dané na Stražišti r. 1326,**) již podací právo na kostel cholinský postupuje klášteru hradištskému, nazývá se „z Konice“.

Država rodu žerotínského sahala pak od Prostějova až do údolí Třebovky, na východ až k Litovli, na západě a severu hraničili se zbožím kláštera hradištského u Něm. Brodku.

---

*) Cod. dipl. Mor. V. 196, VI. 76.

**) V opisu listiny v Anal. Hrad. stojí „Humberg“; chyba tuším písaře místo správného „Grumberg“.

Poněvadž rod ten velmi se rozvětvil, došlo k dělení tak rozsáhlého dědictví již po smrti Vojtěcha z Lešan.

Adam z Choliny*) měl tři syny Adama, Jana (Ješka), Sulislava a dceru Marketu, která byla provdaná za známého loupežného rytíře Jimrama ze Sádku neb Ungersberka (1306—1324), po jehož smrti darovala vdova plat na Ivančicích klášteru na Starém Brně, kde jediná dcera Zdenka byla jeptiškou.

Nejstarší syn Adam držel dědictví konické, r. 1365 byl mrtev. Jan uvádí se na zábřežském zboží, byl r. 1353 purkrabím v Olomouci a po roku 1358 se již nepřipomíná. Sulislav byl r. 1330 kanovníkem olomouckým.

Synové Adama ml. Konického byli Janek a Sulislav (Sulík). Janek, „řečený z Konice“, píše se r. 1359 na třeboňské listině „Jan de Chuonicz“ na Přemyslovicích, r. 1365 „ze Stražiště“ a r. 1368 věnuje své manželce Evě na vsi Cholině a Přemyslovicích.**) R. 1373 byl od Vaňka z Potenštejna (hrad u Kostelce n./O. v Čechách) zavražděn.

Sulislav jmenuje se poprvé r. 1374, kdy prodal Stražiště a Konici s tvrzí Janu Kropáčovi z Holštejna. 1376 prodal s manželkou Klárou ves Cholinu Bohuši ze Slavoňova (Šicndorfu).***) Sulík byl přívržencem markraběte Jošta. R. 1404 byl hejtmanem olomouckým, r. 1407 cúdařem. Od Jošta dostal zboží, „ježto k šenkovství sluší“. R. 1421 se zapsal proti Pražanům v Brně. Sulíkův syn Petr seděl r. 1425 v Týnci, r. 1434 držel Račice a r. 1446 Slavkov. Jeho syn Adam je posledním mužem Cholinských z Konice.†)

Bohuš ze Slavoňova držel, jak známo, manství řimické. Jeho syn Bernard Hecht (1369—1397), man biskupa olomouckého,

---

*) V sále farní budovy visí obraz jeho, ovšem jen podoba vymyšlená.

**) D. Z. Ol. I. 39, 47.

***) Tamtéž III. 98.

†) Vývod:

Adam z Choliny (znak lev) 1305 – 1330,
1326 z Konice.

Adam z Konice 1330—1365 †. — Jan 1340—1358 †. — Sulislav 1331.

Janek 1359—1374 †. — Sulislav 1374—1421.

Petr 1425—1446. — Jan z Bubna 1434.

Adam 1449.

byl kolem r. 1370 purkrabím na Mírově a hájil tento pevný hrad proti přívržencům markraběte Prokopa.*) Za to mu biskup postoupil manské zboží ve Slavoňově (Šicndorf), Lukavici a Vlachově u Mohelnice.

Bernard byl velmi zámožným vladykou na severní Moravě. Mimo dědičné zboží držel Rohlu, Třeštinu, Dubicko, hrad Brníčko, Sokolomy a j. R. 1397 bere sestřence své Bohuše (1384—1399) a Jana (1370—1408) ze Šumvaldu, syny Beneše ze Šumvaldu a Elišky z Šicndorfu na všecko zboží moravské na spolek, za to mají ale jediné dceři jeho Marketě, provdané za Pavlíka ze Sovince, 1000 hř. buď na hotovosti vyplatiti neb na statcích zajistiti. Zároveň postoupil Anně z Lomnice, manželce Bohuše ze Šumvaldu, 15 kop grošů platu na Cholině.**)

O zbožnosti Bernardově svědčí mnohá nadace při stoličném chrámu olomouckém a v Mohelnici. R. 1385 založil si i v Cholině památku, darovalť k záduší „rybník pod kostelem za rodiče a manželku, aby památka jejich s jinými věřícími do budoucna zachována byla“.***)

Po smrti Bernardově ujal hrad Brníčko Bohuš a manský statek biskupský Jan ze Šumvaldu, „seděním na Stollbachu“, jenž r. 1403 byl zároveň purkrabím na Mírově.

Poněvadž Bohuš ze Šumvaldu před rokem 1406 zemřel, uvázal se v držení statků, druhdy Hechtových, bratr Jan ze Šumvaldu, vyjma věno vdovy Bohušovy na Cholině, která se provdala za Jana Bítovského z Lichtenburka, od r. 1437—1418 komorníka olomouckého, jehož vzala na věno své na spolek r. 1430.

Po Janovi držel Šumvald a Cholinu bratr Štěpán Bítovský z Lichtenburka a kolem r. 1450 Vilém z Miličína († 1481), jehož dcera Hedvika se provdala za rytíře Hynka st. ze Zvole a na Koldštýně († 1486). Tak zavládli Zvolští ze Zvole i na Cholině; Náměšť a Dubčany s tímto zbožím spojili.

Hynka st. ze Zvole syn byl Bohuš (1530 †) a téhož synové Jan, Hynek ml., Jindřich a Petr. Dcera Jana, Kateřina, se provdala za Jáchyma z Haugvic a Biskupic, a Václav z Haugvic prodal r. 1546 Cholinu, Dubčany a Unčovice radě olomoucké.

*) Formulář Jana ze Středy (Tadra) v Histor. arch.

**) D. Z. Ol. VI. 721, 724.

***) Cod. dipl. Mor. XIII. 305, Anal. Hrad.

Jiným podílníkem na Cholině byl Martin z Choliny, před tím „Řezník", v něm. litovelské knize „Resnig" řečený, byl tehdáž majetníkem Lesního mlýna v Litovli. R. 1368 se spolčili Martin a jeho sestra Marketa na tamním dvoře vladyckém.*)

Po smrti Martinově připadl tento dvůr, „ležící blíže kostela naproti dvoru zádušnímu", markraběti Joštovi, který jej daroval r. 1382 Hereši (Heraltu) z Krakovce za služby jemu prokázané, ale tento již r. 1383 prodal dvůr faráři cholinskému Vykéři a bratru jeho Slávkovi z Křenovic za 21 hř. stř. Když se Vykéř r. 1386 stal opatem hradišťským († 1395), daroval dotyčný dvůr s rybníkem, druhdy Bernardovým, jenž ležel v „mezích dvora", k záduší a na přilepšenou bratrům v klášteře 2 hř. ročně („ad pitantiam").**)

Kapitola klášterní r. 1660 a 1691 tuto nadaci převedla na faráře samého, poněvadž opat, jako řeholník, nemohl odkazovati.

Nynější farní budova stojí na místě býv. vladyckého dvoru Hereše z Krakovce, k němuž patřilo 80 měřic u Myslochovic a 60 měřic za farní zahradou. Farář Varadia, který r. 1716 počal psáti pamětní knihu, má za to, že to byla původně tvrz, neboť ještě na začátku XVIII. století pnula se nad hlavní branou farní mohutná starožitná věž,***) baště podobná, kterou Varadia měl za pozůstatek starého hradu.

Zasvěcení kostela na památku Panny Marie do nebe vzaté starožitné kamenné kříže s podáním cyrillo-methodějským vedou nás do dob působení našich apoštolů, bylať Cholina jako Náklo důležitým střediskem lidu okolního.

R. 1326 byl zde farářem jistý Vít. Tehdáž postoupil Adam z Konice patronát klášteru hradišťskému, jak nápis na jednom opěráku ještě v minulém století hlásal. Klášter zřídil v Cholině residenci a obsazoval až do zrušení kláštera r. 1784 faru kněžími z řádu premonstrátského.

Znamenitější faráři, kteří na zdejší vinici pracovali, byli: Mikuláš, řečený Rus, později opat hradišťský, † 1461, Jiří, zvaný Jursa, † 1487; oba, jsouce přívrženci krále Jiřího z Poděbrad, klášter hradišťský znamenitě opevnili. Bartoloměj Srnec (Capre-

*) D. Z. Ol. I. 1098.

**) Cod. dipl. Mor. XI. 236, 253, 366.

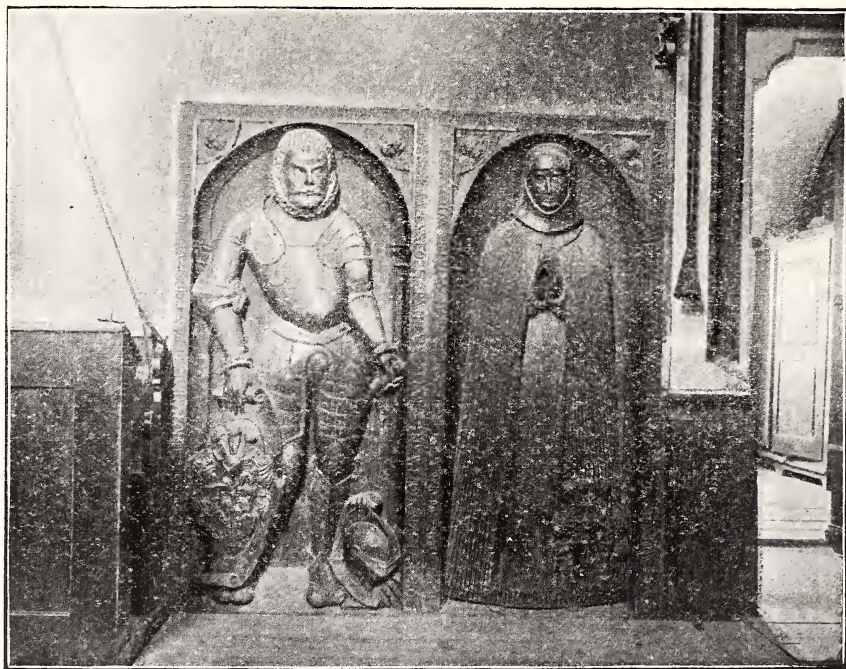
***) Pam. kn. „propugnaculum" = bašta.

Obr. 44. Chrám Páně v Cholině.

olus), rodák z Teplé v Čechách, působil přes 20 let v Cholině. R. 1614 sepsal seznam desátků dle starších předloh do antifonáře, pergamenového kodexu s letopočtem 1589.*) Zemřel jako farář v Senožatech u kláštera želivského r. 1639.**)

Trvalou památku, ač jen 4 léta tu působil, založil sobě farář Arnošt Varadia, rodák velehradský, sepsáním pamětní knihy kostela cholinského od r. 1716. Nápis zní: „Directorium paro-

Obr. 45. Náhrobek Procka ze Zástřizl a jeho manželky v kostele cholinském

chiae Cholinensis a P. E. W. C. G. Par. Ch. Anno 1716". Stal se z převora hradišťského farářem cholinským 1714—1718. Raněn byv mrtvicí, odebral se do kláštera na odpočinek, kdež zemřel.

Zápisky jeho jsou velmi důkladné a spolehlivé, z původních pramenů plynoucí. Starší zprávy čerpal, jak v úvodě praví, ze spisů hradišťského letopisce M. Sibenaichera, ostatní z kodexů a

*) Uveřejnil p. Dr. Smyčka v Litovelských Novinách r. 1901, č. 11., 12., 13. a v Čas. Mat. Mor. r. 1903.

**) Pam. kn. chol., str. 114.

listin cholinských. Sloh latinský je plynný, písmo velmi krásné. Jeho knihu lze považovati za důležitý pramen vlastivědný, z něhož proto vydatně čerpáno bylo pro tento spis. Některé zápisky mají také širší zájem, na př. jeho zpráva, „že r. 1702 přijel do Olomouce z Polska kníže Stanislav Cziembek, biskup slupovský, nesa královskou korunu polskou do úkrytu ve válce polsko-švédské. Bydlel u kapucínů až do 15. července 1703. Varadia dodává, že byl zvláštním příznivcem kláštera hradišťského.*) Kronika obsahuje opisy všech listin v kostelní báni uložených, počínajíc od r. 1636—1791, celkem 5 listin. Makovice byla naposled otevřena r. 1861.

Obr. 46. Josef Vykydal, děkan cholinský († 1894).

R. 1760 byl zde farářem spisovatel Evermond Růžička, posledním farářem z řádu Konstantin Beran r. 1775—1796, stal se po zrušení řádu světským knězem.**)

R. 1894 dne 11. dubna zemřel v Cholině děkan Josef Vykydal. Vydával „Sborník Velehradský“, zvelebil chrám velehradský a cholinský, získal si zásluhy o šíření ideje cyrillomethodějské. Zvěčnělým papežem Lvem XIII. byl nazván

*) Pam. kn., str. 198.

**) Ve farní budově se zachovaly obrazy těchto býv. farářů: Vykéře († 1395), podoba vymyšlena, pak Libora Hochwäldra, Konstantina Berana, posledního faráře z řádu premonstrátského († 1796).

„Strážcem hrobu sv. Methoda". Pracoval také pilně pro organisaci hospodářskou.

Poutnický chrám Nanebevzetí Panny Marie byl původně gotickým. Ze staré budovy zachoval se pouze presbytář s křížovou klenbou. Kružby gotické v oknech byly r. 1760 odstraněny, „poněvadž zastíňovaly".

Když se němectví zde vzmáhalo, byla na severní straně na začátku XVII. století postavena kaple sv. Anny vedle starého, „moravského neb českého kostela".

V obou kostelích byly kazatelnice chodbou spojeny. Bohoslužba konala se v obou kostelích zároveň, i kázání. V českém kostele pravidelně farář, v německém „německý kaplan". Místo „českého kaplana" bylo teprve zřízeno, když se návštěva poutníků k zázračnému obrazu*) počala vzmáhati (zač. XVIII. stol.). Nemocní putovali k „Svaté vodě" na cestě k Bílsku, kdež r. 1693 císařský rychtář olomoucký Sturný za uzdravení z malomocenství postavil Boží muku.**)

Gotický oltář hlavní byl r. 1749 nahrazen románským a kostel rozšířen, hlavní zdě až do 70 stop.

R. 1752 byla obnovena báň cibulovitá na věži z šindelů a červenou barvou natřena.

V padesátých letech minulého století byl kostel ve slohu gotickém obnoven. Kaple sv. Anny se zbořila a na obou stranách lodi přistavěny byly kaple, tak že půdorys má nyní podobu kříže. Věž byla postavena r. 1862 Vincencem Vodičkou z Měrotína. Kostel byl posvěcen 15. srpna 1867 arcibiskupem olomouckým hr. Fürstenberkem.

V kostele zachovalo se několik náhrobních kamenů držitelů panství haňovického a chudobínského s českými nápisy. Jmenujeme: Jana Procka ze Zástřizl na Haňovicích, † 1583, s manželkou Alžbětou ze Šternova, † 1587. Jana Zoubka ze Zdětína a na Chudobíně, † 1585. Alenu Okruhlickou z Knihnic a její dceru

*) Byla to socha Panny Marie s Ježíškem asi 3 stopy vysoká, jež stála původně na sloupě u brány. Uctívání té sochy bylo prý r. 1637 andělem zvěstováno. Pam. kn. 27—35. Viz o tom spis býv. kpl. chol. dp. Ševčíka: Panna Maria Cholinská. V Brně 1899.

**) Do té vody prý hodila jedna žena sv. hostii, načež zář se na vodě ukázala. Spis o uzdravení Sturného chová prý se na olomoucké radnici. Lid tam také nemocný dobytek koupával.

Elišku, † 1585. Petra, Jana a Kačenku, děti Jana Staroveského ze Staré Vsi na Dubčanech a Barboru Zoubkovnu ze Zdětína r. 1589 a 1590. Za oltářem společný kámen (nápisy a erby) Bernarda Zoubka ze Zdětína a na Chudobíně a jeho manželky Elišky Drahanovské ze Stvolové z r. 1569. Před oltářem v malé hrobce leží Fr. Reinald z Andler-Vittenů, † 1766 v Chudobíně.

Zvony s něm. a lat. nápisy z let 1526, 1547, 1739, 1754, 1791.*)

Varhany se po prvé uvádějí r. 1714 a hodiny r. 1768 na faře s ciferníkem a bicím strojem.

Farní archiv jest dosti bohatý. Nejcennější památka rukopisná je Antifonář Cholinský**) s nápisem „Antiphonarium" s letopočtem 1589. Pergamenové listy s hymnami a starými zpěvy kostelními pocházejí jistě z XV. století a byly r. 1589 se seznamem desátků, psaným na papíře, do jedné knihy svázány s dějinami kostela od r. 1326—1386. V této knize se nalézá také popis kostela při visitaci r. 1692 konané. Podle visitační zprávy z r. 1669 byly v kostele 4 oltáře. Tehdáž již stála kaple sv. Anny. Podle zprávy z r. 1693 měl kostel 3 stříbrné pozlacené kalichy a stříbrný pohár „pro přijímající", 2 koruny a srdce, 15 stříbrných mincí, stříbrnou lampu, kříž, monstranci a j.

Antifonář je psán na pergameně a ozdoben krásnými iniciálkami v živých barvách. Objem knihy 40 cm $\times$ 29 cm.

Křestní matrika je nejstarší, začíná r. 1614.

Pamětní kniha farní je založena r. 1716.

Pozemků měl farář $176^1/_2$ měřice pole.

Pozemky farní byly tak rozsáhlé, že farář dokonce užíval nad 6 domky vrchnostenského práva. Byla to čísla 36—41; jeden sedlák, vystavěl si krčmu (čís. 40) s právem výčepu, 2 chalupníci a 2 podsedkové (hofeři).***) Robotovali na farských pozemcích až do roku 1778 bez rozdílu 3 dni týdně pěšky, pak od sv. Václava do sv. Jana Křtitele 1 den týdně, od sv. Jana do sv. Václava 3 dni týdně pěšky. R. 1749 byla půda jejich rozměřena po 8 měřicích. Za císaře Josefa II. vykoupili se

*) Čas. Mat. Mor. 1902, str. 70. Houdek: Soupis hist. pam. Tam všecky nápisy doslovně.

**) Popis Dr. Smyčky v Čas. Mat. Mor. 1903.

***) Domky jejich dal r. 1702 vystavěti na býv. rybníce Bernardově farář Blažej Pistorius.

z roboty za 6 zl. ročně. Poddaní farářovi neplatili císařskou berni a byli prosti vojenského ubytování v zimním táboře.*)

Vrchnost olomoucká činila farnímu krčmáři obtíže při vykonávání živnosti. Jednou purkrabí olomoucký s rychtářem Satrapou a 10 sedláky přepadli v noci hospodu, 4 muže odvedli jako zloděje do šatlavy unčovické a krčmáři pobrali kotel měděný na pálení kořalky.**)

Farní budova byla postavena r. 1734.

Obr. 47. Pohled na školu v Cholině.

Pamětní kniha připomíná r. 1716 „naproti kostelu sv. Anny v pravo“ jakýsi chorobinec, který obdaroval Jiří Rabuška († 1715), správec kláštera uršulínského v Olomouci. Tuto nadaci věnoval 3 chudým, zač alespoň jednou ročně měli putovati do konického kostela. Rabuška byl pochován u sv. Anny. O založení chorobince nebylo již r. 1716 nic známo.

Škola stávala v Cholině již v XV. století. Učitelem byl tehdáž čekatel duchovního stavu a jmenoval se „žák“ = jáhen, lat. scholaris. V seznamu desátků, který obsahem až do XV. stol.

*) Pam. kn. lib. IV. 85, 150, 168.

**) Pam. kn. lib. IV. 151.

sáhá, se uvádí, že za svěcení potravy při času velikonočním dostává kněz z každých necek, na nichž pokrmy rozloženy byly, 1 groš bílý a žák 1 vejce, v mlýnech kněz 3 krejcary, žák koláč a 3 vejce.

V XVI. a XVII. věku sluli učitelé kantoři. V křestní matrice se r. 1614 uvádí Jacobus Sychius, „cantor", r. 1619 Tomáš Vlaštůvka, téhož času „cantor", r. 1649—1667 Tomáš Procek („Schulmeister Cholinensis"), r. 1693 Jan Měšťánek, r. 1775 Derlíček Jan, „Schulmeister".*) R. 1780 se zdejší škola nazývá „triviální".

Zdá se, že před r. 1625 se nevyučovalo ve zvláštní budově školní, neboť v pamětní knize se vypravuje, že farář Srnec (Capreolus) koupil zahradu „mezi vinohradem svého poddaného a zahradou farní" za 180 hř. od Jiřího Janíčka, poddaného člověka vrchnosti olomoucké, která k prodeji jen za tou podmínkou svolila, že místo věnováno bude „pokroku a vyučování mládeže a chudých sirotků a užitek kostelu cholinskému připadne".**)

Před rokem 1693 daroval farář kantorovi „z dobré vůle" 4 mor. zlaté, 2 měřice pšenice a 2 měřice žita ročně; podle visitační zprávy z r. 1693***) neměl služného od kostela, jen když zpíval dvě pašije na květnou neděli a na velký pátek, dostával 1 mor. zlatý (= 1 zl. 22 kr.), za pečení hostií 1 rýnský (= 70 kr.), na Boží hody, Boží Tělo a posvěcení chrámu měl „z pytlíčka kostelního" 1 groš (asi 3 kr.). Výše naznačené přilepšení mu poskytnul farář dobrovolně „za službu denní při mši svaté, navštívení a zaopatřování nemocných, za upomínání desátků". Od osadníků dostával jen obvyklé příležitostné dary od kostela „z pytlíčka kostelního, z prodeje svíček a nábožných odkazů farníků"; neměl polností ani luk, vyjma zahrady „u školy" (1 jitro 312 čtv. sáhů).

R. 1808 převzal náboženský fond patronát zdejší školy dvoutřídní. Nová školní budova pro 4 třídy byla vystavěna r. 1890 nákladem 13.469 zl. Nejdéle působil na zdejší škole Leonard Šindler 1844—1887, jenž založil pamětní knihu. Zajímavá je ve školním archivě „Kniha cti pro cholinskou školu", v níž zaznamenáni jsou nejpilnější žáci od r. 1828—1872.

---

*) Dp. Rogoš z matrik cholinských.

**) Pam. kn. lib. IV. 20.

***) Z Antif. chol. vypsal p. Dr. Smyčka.

Školní knihovna žákovská čítá 253 svazků a učitelská 80 svazků.

Před upravením školních poměrů měl učitel příjmy jako jinde, sobotales a naturalie (chléb, koláče, vařivo), koledu a j.

V Cholině narodil se MUDr. Jan Smyčka, jenž r. 1885 jakožto praktický lékař usadil se v Litovli. Jeho nezištné dlouholeté práci a neúmorné vlastenecké činnosti děkuje národ český v první řadě dobytí města Litovle. Jsa prvním radním a správcem archivu, věnoval síly své správě obecní a dějinám města a okolí, poskytnuv pro sepsání okresu litovelského mnoho důležitých zpráv, z nichžto některé již dříve tiskem uveřejnil. Ústřední státní komise pro zachování památek historických a stavitelských jmenovala jej r. 1903 c. k. konservatorem pro severní Moravu.

Poddanské poměry známe jen z pozdější doby. Sedlák platil 18 zl. šajnů, polovici mohl odjezditi vyvážením dříví z březovského lesa do obce za 5 grošů, do Olomouce za sáh 1 tolar šajnů. Chalupníci robotovali pěšky v lese březovském (2 sáhy dříví) a česali chmel u Skrbně, kterouž ves město Olomouc koupilo r. 1579 od rytířů Pražmů z Bílkova. Po vydání patentu o porážení robot z r. 1775 prodala vrchnost dvůr cholinský (Dvorek č. 32), něco přes 47 jiter, 28 chalupníkům.*)

Z pamětí obecních sluší ještě zaznamenati, že Cholina v 30leté válce velmi trpěla, zvláště vpádem švédským. R. 1717 byla báně kostelní sejmuta a z listin tam uložených se dovídáme, že r. 1636 byl kostel úplně schudlý, že r. 1643 „Švejda“ zle řádil, v Cholině a okolí pak mnoho vesnic a kostelů vypálil a pokladů nad starou sakristií zradou se zmocnil. R. 1742 žádal Prušák jen 17 R. kontribuce, v okolních vsech platili až 1000 zl. R. 1758 obléhal král Bedřich pruský po 9 neděl Olomouc, ale příchodem rakouského vojska byl k ústupu donucen. Prusové se vraceli přes Litovel, Senici a Cholinu do Čech. Na hřbitově cholinském rozbili pevný tábor a farní dům obsadili, v celém okolí velké škody na polích činíce. R. 1866 Prusové do Choliny nepřišli, ač v okolí plenili a drancovali. Ještě za přítomnosti Prusů vypukla cholera. V celé kolátuře zemřelo 65 osob, v Cholině 11, v Odrlicích a v Myslochovicích po 17, v Bílsku 14 osob.**)

---

*) Dr. Smyčka v Litovelských Nov. r. 1902, č. 16.

**) Zápisky v „Pamětní knize farní“.

Spolky: hasičský, občanská beseda, čtenářský spolek „Kosmák“. Občanská záložna má lidovou knihovnu, ve které jsou nejlepší díla nynější doby. Dále stává v obci záložna dle soustavy Raiffeisenovy a mlékárna.

Trati: původně německé: Rampach, Dyrboch, Graiden, na Steinberku (Skalka), Gryndle, Héche (Höhe), Grundbech, Grumbégle (Krummbogen), Lánštrasa (Landstrasse), Banisle; české: u Studýnek směrem k Zhořelicům, pod Čihadlem, na Plachetce, Starý pán, Příčka, Příhon, Kopanina, u Černého lesa, u Drábky, u Svaté vody, Vysoký les, Ouhory, Babylon (= Babí lom).*)

Chudobín.

Farní ves na úpatí hory Pardusky 4·1 km severozápadně od Litovle na okresní silnici z Litovle do Konice. R. 1716 tu bylo 16 chalupníků; r. 1790: 24 domů, 236 obyv.; r. 1834: 43 domů, 327 obyv.; r. 1890: 45 domů, 290 obyv.; r. 1900: 47 domů, 295 obyv. V obci je 16 chalupnických usedlostí, ostatní obyvatelé jsou familianti, majíce po 3 mírách polností z rozdrobeného panského pozemku „na Kamenných rybnících“, náboženství katolického (1 luterán), Čechové, 7 Němců a 3 cizozemci.

Domy starší jsou z pravidla rozděleny takto: uprostřed průčelí jest vchod do síně. Z jedné strany je světnice obydlená (jizba) a vedle ní malá světnice (přístěnek). Z jizby vede vchod do kuchyně, jež dvéře a vchod má do dvora. Na druhé straně domku jsou dvéře do komory, jinde do kravárny. Je-li při domě výměnek, bývá od hlavního bytu oddělen příční zdí. Vede do něho zvláštní vchod z ulice a skládá se ze síňky, světničky a komůrky.

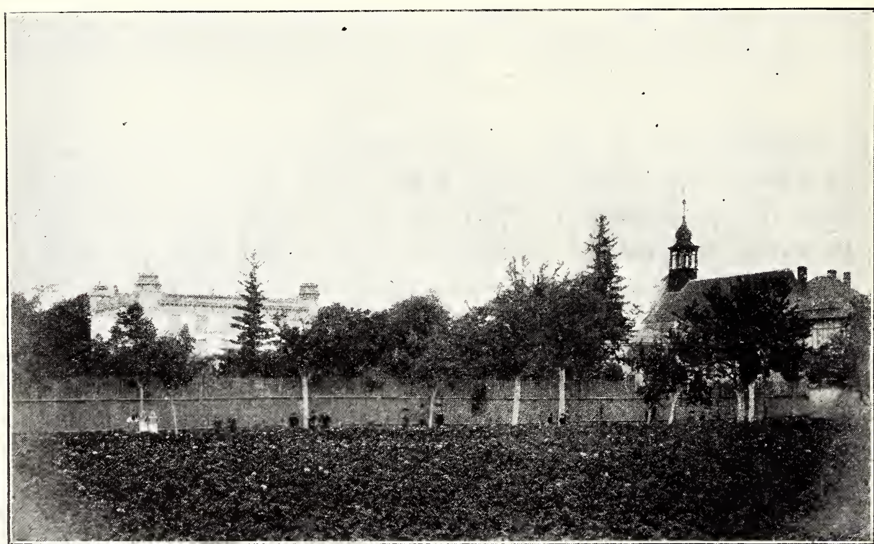
Na straně nádvorní podél obytné budovy i vedle chlévů táhne se náspí, nad ním vyčnívá střecha domu. Proti chlévům, jež v pravém úhlu se připojují k budově hlavní, bývá otevřená kůlna. Mezi chlévy a kolnou jest zvláštní nádvoří s hnojištěm; nádvoří odděluje od zahrady (sadu) plot. V sadě pak opodál stojí stodola o 4 zděných pilířích z dřeva roubená a v ní kůlnička zvaná „Plevník“.

---

*) Dotazník pro obec cholinskou sepsal a fotografie obstaral starosta obce p. K. Gallaš, rolník.

V Chudobíně je kostel, škola a zámek krásně položený v parku a daleko viditelný. Nynější budova v renesančním slohu byla r. 1847 vystavěna na místě bývalé tvrze, která se výslovně r. 1415 připomíná.*) Objem velkostatku allodního 1212 ha. R. 1716 se tu uvádí dvůr, pivovar a ovčinec.**)

Lesnatá krajina kolem Chudobína byla původně v držení zeměpanském. Dozor nad lesy měl královský lovčí na župním hradě olomouckém, jemuž podřízeni byli myslivci nižšího řádu, tak zv. lovčí (lat. venatores), na venkově. Hlavním úkolem jejich

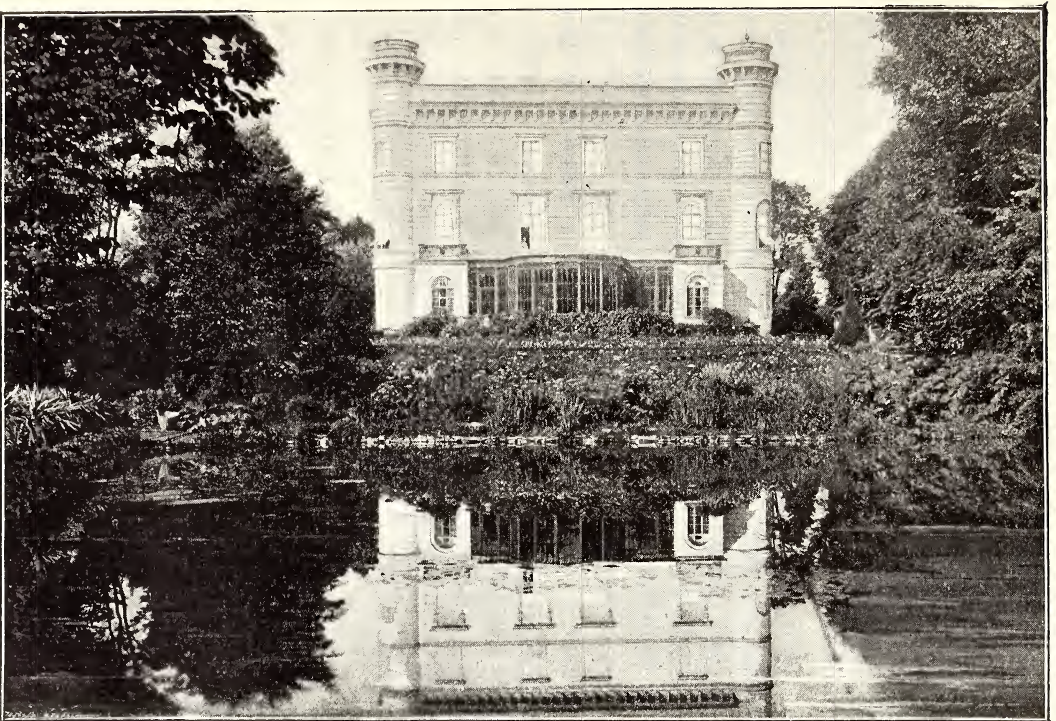
Obr. 48. Zámek a kostel v Chudobíně.

byl sice dozor nad lesem, ale také vyměřování hranic ve sporech mezních, protože náleželi do sboru nižšího úřadnictva — „půhončích neb komorníků“.

Takovým venkovským lovčím byl v letech 1203—1215 připomínaný „Striemena de Chudobina“ správec (lat. villicus) královského lovčího Slavaty. Střemena z Chudobína příslušel nižší šlechtě vladycké a držel jako výsluhu některé pozemky kolem Chudobína bez poplatku a daní. Památku po něm máme v názvu

*) Půh. II. 474.

**) Pam. kn. cholinská

Obr. 49. Pohled na zámek v Chudobíně.

vesničky „Střemeníčka", která původně slula „Střemenínem" patrně od Střemeny založené.

O jeho potomcích není nic známo, neboť od r. 1215 až téměř do polovice XIV. století zeje v starých pamětech velká mezera až do založení zemských desk otcem vlasti Karlem IV. roku 1348.

Ze vkladů a zápisů zemských desk poznáváme, že v druhé polovici XIV. století bylo v Chudobíně několik dvorů panských, jež náležely vladykám ze Stříteže, kteří původ svůj vzavše ve vsi Stříteži u Mohelnice, byli tuším many biskupskými;*) jiný dvůr tu měli Bílkovští z Chudobína.

R. 1349 prodal Mikuláš z Chudobína svůj dvůr Štěpánovi z Chudobína, na němž měl Jan z Konice zajištěných $9^1/_2$ hřiven, a r. 1365 zde držel dvůr Soběhrd (Hrdoň) z Klopiny a jeho manželka Budislava (Buchna), podle jména soudím, rodu střítežského. Již Soběhrd a pak Budislava, dcera jeho, odprodali zboží Bílkovským z Chudobína.

Současně z toho rodu, jenž pochází z Bílkova u Dačic, kdež sobě vystavěli hrad r. 1253**), se uvádí na Chudobíně tři členové: Jan z Chudobína (1365—1406) a snad bratří jeho: Mikeš (1376—1408) a Beneš starší s příjmením „Zlý" (1379—1418). Mikeš prodal r. 1385 svůj dvůr a plat v Savíně Beneši a podržel si Hlušovice u Olomouce a k tomu přikoupil r. 1391 Polici. Jeho synové byli: Štěpán (1408—1417), Beneš a Sulislav z Bělkova, jenž r. 1420 se zapsal proti Pražanům.

Zdá se, že Mikšík z Milčan a Kůrovic, panoše Šternberských (1391—1397), je táž osoba s Mikšem z Chudobína, alespoň pečetí znakem rohů, jako ostatní Bílkovští.***)

Beneš „Zlý" měl značný majetek na Chudobíně, který on a syn jeho Šebor prodali Víškovi ze Stříteže a Beneši mladšímu z Chudobína a zakoupili se v Drahanovicích již před rokem 1410.

Šebor se po r. 1437 píše po tvrzi drahanovické, která v husitských válkách zpustla.

---

*) Ves zanikla v uherské válce. R. 1498 již byla pustá, jen dvůr se dosud zachoval. Erb rodu na tab. I., č. 10. (makovice).

**) R. 1358 již patřil pánům z Růže a Hradce.

***) Sedláček v Čas. Mat. Mor. 1893, 94.

Rod vladyk bílkovských, kteří se psali po Chudobínu, začíná s výšejmenovaným Janem z Chudobína, pokud vývod s jistotou sledovati lze.*)

Beneš mladší z Chudobína přijal r. 1417 příjmení „Pražma“ (= ryba); koupil tehdáž dvůr v Podhájí.**) Beneš držel v Chudobíně mimo dědictví své, tvrz a dvůr, též zboží druhdy Beneši staršímu příslušné, zvláště dvůr a věnoval manželce své Dorotě r. 1415 na Chudobíně 100 hr. Oba Beneši žili v ustavičném sporu, o čemž knihy půhonné svědectví vydávají. Beneše ml. synové byli Beneš a Jan. R 1437 věnuje „Beneš z Bělkova, odjinud z Chudobína“, své manželce Anně z Horšova na Dražovicích a Olšanech.

Mikuláš z Bílkova, bratr Beneše Pražmy, držel dle Paprockého r. 1423 Tršice a Štěpán, druhý bratr, záhy zemřel, zůstaviv syna Mikuláše Škodu, jenž měl zboží v Chudobíně, Nasoburkách a v Haňovicích, byl s Petrem, řeč. Romanem z Vítovic, ve spolku, tak že tento majetek jeho zdědil, ač Beneš z Bílkova práva sirotka Johanky rázně hájil, vyjma dvůr, který od Beneše mladšího Pražmy koupil Jan Chudobín z Bařic.

Větev Pražmů z Bílkova vyšla z Chudobína a držela zdejší zboží až do polovice XV. století, pak sídleli na Lešném u Přerova až do XVII. století. Po bitvě bělohorské ztratili veškerý majetek na Moravě pro vzpouru proti císaři, jen členové ve Slezsku se zachránili, přestoupivše na víru katolickou. R. 1625 byl jejich rytířský znak: zlaté sedmihaluzové parohy jelení v modrém poli obnoven a r. 1670 byli povýšeni do stavu říšských hrabat.

Rod ten kvete dosud. Stařešinství má nyní hrabě Bedřich Vilém (nar. 1833), pán na Falkenberce v Opolsku a nejmladší potomek Beneš (nar. 1890) nese jméno svého předka chudobín-

*) K. A. 1397. Sign. A. II. d. 31, tab. I. čís. 1.

Vývod: Jan z Chudobína 1365—1406 † (znak: jelení rohy)

Mikuláš 1397—1437 1423 na Tršicích.	Štěpán 1423.	Beneš ml. 1398-1437 1417 Pražma.	Zdislav 1398—1410.	Vilém 1408 †
	Mikuláš Škoda 1447 †	Beneš 1492 1481 z Leštné.	Jan 1463—1482.	
			Dobeš 1482.	

**) D. Z. Ol. IX. 54.

ského, Beneše Pražmy.*) Členové hraběcí rodiny se dosud píší „Pražmové z Bílkova", jsou ale poněmčeni.

Po Bílkovských drželi Chudobín: Víšek ml. ze Stříteže a Jan Chudobín z Bařic.

Šebor z Bílkova na Drahanovicích vložil Víškovi do desk zboží po otci Benešì starším zděděné, t. j. dvůr, „dvě zahrady u dvora a naproti studánce" s lesem nad Chudobínem, řečeným „Hora", s potokem pod horou se vinoucím a louku pod Sobáčovem, jdoucímu do Litovle**) a poněvadž Šebor držel také zboží, druhdy Beneši ml. patřící, jež mu postoupil společník Mikuláše Škody, Petr z Vítovic na Buchlově, spojil Víšek ve své ruce všecko, co drželi Beneš starší i mladší v Chudobíně, Savíně, v Nasoburkách a v Haňovicích (r. 1447).

Víšek ml. byl synem Velislava Vlasáka ze Stříteže a pečetil r. 1441 znakem s 3 makovicemi, sídlel na chudobínské tvrzi. R. 1447 prodal Újezd u Mohelnice Janu Chudobínovi z Bařic a přenesl věno své manželky Markety z Bílé Lhoty na dvůr, tvrz, 2 zahrady (okolí dnešního zámku) a lesy v Chudobíně.***)

Jan Chudobín z Bařic byl jen krátkou dobu majitelem zdejšího dvoru a přece i po tom se rod ten nazývá z Chudobína. Bratr Jana, Mikuláš z Bařic, získal r. 1460 hrad Krakovec od krále Jiřího z Poděbrad. Jeho synem byl Havel Chudobín z Bařic na Krakovci. Poslední muž rodu zemřel r. 1539.†) Dvůr chudobínský zdědil společník Jana a Mikuláše z Bařic (od r. 1466) Jan Selický z Dobré Vody.

Zboží Víškovo ze Stříteže i podíl Jana Selického koupil kolem r. 1480 Jan Zúbek ze Zdětína, totiž Chudobín s tvrzí a příslušenstvím, dvůr a purkrecht v Haňovicích. R. 1481 se uvádí „seděním na Chudobíně". Jeho otec Jan Zub, purkrabí olomoucký od r. 1437, byl bratrancem Zdenky, manželky Viléma ze Sobáčova, po jehož smrti zdědil Sobáčov s příslušenstvím (r. 1447). Zemřel r. 1453. Zúbkové ze Zdětína užívali jako znaku rozpoltěný štít červený a zlatý, v něm dvě přátelsky se tisknoucí

---

*) Goth. Taschenb. gräfl. Häuser 1895, 614.

**) D. Z. Ol. X. 779.

***) D. Z. Ol. X. 846 promontorium alias Kopec = tvrz, o níž se výslovně r. 1447 zmínka děje v půhonech III. 664.

†) Pečeť zach. v L. A., má ve štítě šikmý pruh, nad přílb. jednohaluzové rohy. Erb na tab. I. čís. 2.

ruce, v klenotě nad přílbicí ruku obrněnou mečem.*) R. 1490 věnoval Jan Zub II. ze Zdětína své manželce Anně z Bobolusk na Chudobíně a Sobáčově. Také poručníci Jana Selického z Dobré Vody mu postoupili podíl na Chudobíně, Savíně a Kovářově, takže Zdětínští byli v držení celého panství. Jan Zub II. zemřel r. 1500 a byl dle Paprockého pochován, jako otec, u Panny Marie Sněžné v Olomouci.

Z jeho synů obdržel Jiřík Chudobín, pak Jan III. Zúbek ze Zdětína, bratr jeho. R. 1535 přikoupil Měrotín a Hradečnou a r. 1536 i Vilímov. Jeho synové byli Bernard († 1569) a Jáchym († 1571); oba jsou pochováni v cholinském kostele.

Po Jáchymovi, jenž byl podkomořím (1567—1571), zdědili synové jeho panství chudobínské a haňovické, Jan Bohuslav Zoubek ze Zdětína († 1585) a Vilém, jenž prodal tvrz, ves a dvůr v Chudobíně s pivovarem a ovocnými sady, pak Sobáčov, Kovářov a Novou Ves s mlýnem, Václavu Gajevskému z Galeny (r. 1590), a tento zakoupil r. 1600 od olomoucké kapitoly Olbramice, Cakov, Bílsko, Loučku a Ješov s pustým dvorem. Zemřel brzy po roce 1601, zůstaviv vdovu Kateřinu Buchlovskou z Domamyslic, která se provdala za Albrechta z Bukůvky, jehož dědic byl pak Jan (1614) a po něm Bernard Bukůvka z Bukůvky; tento prodal Chudobín Adamu Běsovi svob. pánu z Vrchlesu, smlouvou, uzavřenou na zámku mikulovském dne 7. září 1622.**) Adam Běs zemřel r. 1636 a byl pochován u bernardinů, nyní dominikánů v Olomouci.***) Jeho dcery pak prodaly panství chudobínské s Vilímovem c. k. plukovníku a hejtmanu olom. kraje Janu Baltazarovi Vettrovi z Lilie za 31.000 zl. (r. 1652) a tento r. 1659 Anně Polixeně Skrbenské z Hříště, ale již r. 1661 se vyskytuje jako majitel kanovník olomoucký, rytíř Vavřinec Rudavský, po němž dědil jeho synovec Ondřej Leopold Volšinský svob. pán z Volšína (1662).

V letech 1675—1682 držel zdejší velkostatek Vavřinec, svob. pán Volšinský z Volšína. Zemřel r. 1682 a byl v hrobce pod kostelem chudobínským pochován. Po jeho smrti prodalo zemské právo panství chudobínské rodině bavorské z Vittenu (r. 1685).

---

*) Král: Heraldika 269.

**) Orig. český Demuth: Gesch. d. Landtafel 85

***) Volný: Kirchl. Top. O. I. 238.

R. 1691 uvázal se Rudolf Krištofor baron Vitten v držení panství; byl král. hejtmanem v Olomouci. R. 1706 se oženil s hraběnkou z Andlerů a r. 1717 přikoupil Loučany. Mužských potomků neměl, proto ustanovil ve své poslední vůli r. 1730 svého nevlastního syna Františka Reinalda svob. pána z Andlerů dědicem svých statků, který pak přijal obě jména a erby a psal se z Andler-Wittenů. Po smrti jeho držel Chudobín napřed starší syn Rudolf († 1778), pak mladší Filip, jenž byl posledním z rodu († 1790). Panství chudobínské a loučanské zdědila neteř jeho Marie Anna baronka z Gilleisu,*) která oba statky prodala r. 1802 Františku Terschovi, obchodníku přízí, jehož r. 1806 císař František II. povýšil do stavu šlechtického.**) Kupní cena byla tehdáž 306.000 zl. Po jeho smrti (r. 1819) dědil nejstarší syn Antonín šl. Tersch; byl zbožným a dobročinným pánem, pročež si u lidu až dosud vděčnou památku zachoval. Neměl mužských potomků, a proto následoval syn mladšího bratra Františka na Janovicích Emil šl. Tersch, nynější majitel.

Tvrz chudobínská vznikla v druhé polovici XIV. stol. a ještě na začátku XVIII. věku měla budova ta více ráz opevněného domu než zámku. V pamětní knize cholinské z r. 1716 se při popisu kostelíka chudobínského praví, že stojí nedaleko tvrze (lat. castellum) neb, jak lid říká, „zámku" v Chudobíně; na jiném místě se nazývá „zámečkem (hrádkem)".***)

Archiv zámecký je dosti bohat. Podle zprávy p. učitele Tomandla bylo tam 11 pergamenů českých a několik listin něm. z novější doby. Nejstarší originál je český kup o Loučany z r. 1398.†)

První kostelík sv. Františka Serafínského v zámecké zahradě, nyní farní, byl dle pamětní knihy fary cholinské z r. 1716 založen od husitských držitelů chudobínských. Litovelská matrika protestantská uvádí několik osob protestantských z Chudobína; r. 1596 jako kmotru „pannu ze zámku chudobínského", r. 1603 rychtáře Jankovického; ale samostatnou faru tu neměli.

---

*) Notizenblatt, Brno 1870, 17; Schwoy a Volný v Topografii, sv. V. a spisu far. arch. a zpr. vlastivědná od dp. Ed. Mořky,

**) Notizenblatt 1866, 46.

***) Pam. kn. chol.: „Arcula sive castellum".

†) Opis chatrný v L. A.

Poněvadž v 30leté válce farní kostel cholinský byl téměř pobořen, povolila r. 1661 olom. konsistoř držiteli chudobínskému kanovníku Rudavskému, aby v zámecké kapli sloužil, dokud kostel cholinský nebude opraven. Na podanou žádost Vavřince Karla barona Volšinského povolil r. 1678 biskupský ordinariát, aby způsobilý kněz směl sloužiti mši sv. v jeho kostelíku, ale jen pro rodinu a služebnictvo, vyjma velké svátky. Kostelík byl upraven a posvěcen 11. září 1716 pro stálou bohoslužbu, ale přespolní kaplanka samostatná byla teprv zřízena zakládací listinou ze dne 20. června 1746*), r. 1783 lokalie se zvláštním duchovním, bydlícím v osadě a r. 1846 fara.**) Kostel vyzdobil hlavním oltářem v umělém mramoru Antonín šl. Tersch. Farář měl 400 zl. k. m. služného, polovic z důchodů panských, polovic z nábož. matice. Podací právo si vyhradil rod Terschův. Nejdéle zde působil farář Vincenc Demel z Prostějova (1857—1885 Kostel ve slohu barokovém má nyní 2 oltáře. Nad vchodem spatřujeme erby rodu Andler-Vittenů. Na nepatrné dřevěné vížce visí 3 zvony; největší váží 105 liber od hraběnky Marie Filipiny z Vittenů, pořízený od J. Reimera z Olomouce, ostatní z let 1733 r. 1762. Oltářní obraz pochází z r. 1630. V hrobce pod kostelem odpočívá baron Volšinský a členové rodiny Terschovy.

Nový hřbitov byl založen r. 1785, nová farní budova r. 1883 vystavěna.

Zdejší škola byla bezpochyby založena zároveň se samostatnou duchovní správou. Školní matriky počínaji od r. 1800. R. 1826 byla zřízena II. tř., r, 1878 III. tř., r. 1890 IV. tř. Do vydání nových zákonů dostával učitel deputát ze zámku, před rokem 1870: 210 zl. služného a podučitel 126 zl. ročně. Nejdéle zde působili: Jan Jaroš (1800—1830) a Frt. Haton (1846—1875).

Žákovská knižnice zal. 1875, čítá 420 sv., učitelská 410 sv.***)

Poddanské poměry byly obstojné. Osadníci robotovali 13 dní neb 2 týdny pěšky na polích, lesích, v palírně a v pivovaře; potahy dávali sedláci z Bílska a Loučky.

Panství velmi trpělo ve válce třicetileté. Na sněmě r. 1643 bylo panství: chudobínské, haňovické a litovelské zproštěno daně

---

*) Orig. ve farním arch. chudob. I. a.

**) Opisy všech konsist. výnosů a listin od dp. Ed Mofky v Pram., okr. L. A.

***) Zprávu o škole podal p. naditel Jan Pillich.

(kontribuce), jakožto „dokonce zkažené". Na panství chudobínském bylo roku 1656 přes polovinu pustých usedlostí.

R. 1667 bylo osedlých domů 96, nových 6 a pustých 63 domy. R. 1866 cholerou zemřelo ve farnosti 44 osoby, nejvíc v Nové Vsi (14), nejméně ve Vísce (1).

Přes 100 let drží rodný statek: Valouch, Dokoupil, Šenk, Duda, Ambrož.

Obec má rentu stř. v obnosu 1500 K, 16 měřic polností a obecní domek v ceně 2000 K.

Spolky: voj. vysloužilců, zal. 1874, hasičů, zal. r. 1898.

Trati: Hádky, Kopec, Přídanky, Pastvisko, Chmelník, Mynářky, Kamenné rybníky od blízkých skal, za Baštou, Baterie nad Novou Vsí; za válek pruských, kdy král Bedřich měl hlavní stan v Litovli, rozestavili Prusové na tom místě svá děla.

Jáchymov.

Osada patří do katastru nákelského a je 7·50 km. jihovýchodně od Litovle vzdálena; přifařena a přiškolena do Nákla.

R. 1834 bylo 37 domů a 179 obyv., r. 1890: 218 obyv., r. 1900: 237 obyv.

Osada má jméno po inspektoru komorních státních statků Jáchymovi ze Stettenhofenu a povstala r. 1786 rozdělením panských pozemků, jež po zrušení kláštera hradišťského se familiantům rozprodaly. Každý osadník obdržel 12 měřic dobré půdy a 3 měřice luk, mimo staveniště a plochy pro zahrádku, tedy dohromady asi 16 měřic. Původně bylo osadníků 39, později byly ještě 3 domky a jedna hospoda přistavěny.

Poněvadž selský syn, nabyl-li před odvodem k vojsku buď kupem neb připisem živnost ve výměře nejméně 15 měřic, zůstal od branné služby vojenské osvobozen, šli usedlosti jáchymovské, dokud tento zákon platil, z ruky do ruky, neboť otcové dospělých synů je kupovali jen za příčinou osvobození, po odvodu je zas prodávali.*)

*) Selsk. arch. I., 128 (M. Chytil).

Javoříčko

(tolik jako spustlá osada Javoří).

Osada se jmenovala r. 1348 a 1392 Javorovice (Jaworowicz), r. 1392 Javorové, r. 1389 a 1408 Javorov, r. 1464 Javoří (Jaworzie) a poprvé Javoříčko (Jaworzieczko), dle zemských desk tedy 5 různých názvů. Na pečeti obecní z roku 1789 se čte jméno: Jaborzi. Ves tvoří se Střeměníčkem politickou obec, 14·80 km západně od Litovle, přifařena jest do Luk (Luké). Náves je nepravidelná zastavená dvěma grunty a chalupami. R. 1834 bylo 24 domů a 164 obyvatelů, k panství búzovskému patřilo 15 domů a 116 obyv. R. 1890 bylo 172 obyv., r. 1900 s Střeměníčkem 456 obyv., Čechů, katol. a 2 Němci.

Původně příslušelo Javoříčko do obhradí hradu Bran neb Bránek, který stával na lesnatém hřbetě, jemuž lid dosud říká „Špramek". Anežka, sestra Dětřicha z Brán, postupuje r. 1348 manželu svému Přibyslavovi z Myslochovic 1 lán v Javoříčku mimo polovici Vojtěchova (s mlýnem) a Hradnice.*)

R. 1397 vkládá markrabě Jošt „trvziště" býv. hradu bráneckého s příslušnými vesnicemi, mezi nimi se uvádí i Javoříčko, Heraltu z Kunštátu do desk. Tento spojil pak osadu s hradem búzovským trvale.

Menší podíl tu měli vladykové z Bílé Lhoty, jichž předkové byli many biskupa olomouckého, jemuž krajina až k Lukám a Búzovu patřila. Na državě biskupské povstal také hrad Brány. Manové biskupa Jana měli s ním r. 1307 jakýsi spor, mezi nimi se jmenuje také jistý Dětřich z Bránek u Val. Meziříče.**) Možná že založení nového hradu stejného jména nad Javoříčkem s tou událostí souvisí, ovšem dokladů spolehlivých o tom nemáme. První, který se po tom hradě píše, jmenuje se Dětřich z Bran (Spran, Spram, Spranek) r. 1348. Je-li totožný s Dětřichem z Bran, cúdařem brněnským od roku 1329—1355, nelze na jisto tvrditi.

Část Javoříčka patřila k Bílé Lhotě. R. 1392 přenáší Mech ze Lhoty věno Evy, manželky Víta ze Lhoty, bratra svého, z Kovářova na Javoříčko.***) Poslední potomek rodu lhotského

*) D. Z. Ol. I., 19.
**) Reg. Boh. II., 924.
***) D. Z. Ol. VI., 498.

Ješek ze Lhoty, zapsal své sestře Marketě, manželce Víška ze Stříteže, věno na Javoříčku, jež Víšek prodal držiteli panství lhotského, Erazmu ze Slavíkovic.*)

Škola byla založena r. 1875 pro obec Javoříčko, Březinu a Veselíčko. Učitel míval 500 zl. služného. R. 1879 byla škola rozšířena na dvoutřídní a Střemeníčko připojeno. Kroniku školní založil učitel Jan Skázal (1879—1897). Knihovna má 183 sv. Zprávu vlastivědnou o Javoříčku a Střemeníčku podal správce školy p. Václav Zemánek.

Obec má pouze pastviště, zvané „Travníky". Hory kolem Javoříčka zovou: „Špramek", jižně nad obcí, z trosek hradu nic nezbylo, západně Homola, na sever Hanácký les a Paní hora.

Jeřmaň

(odvozeno od os. jména „Jeřman").

R 1384 Jerzman, r. 1408 Gerzman.

Ves 12·7 km severozápadně od Litovle a 1·5 km severně od Búzova, v údolí na pravém břehu Třebovky, je katastrální a politická obec, přifařena a přiškolena do Búzova.

R. 1790 bylo 20 domů, 127 obyv., r. 1804 21 domů, 134 obyv., r. 1834 23 domů, 153 obyv., r. 1890 219 obyv., r. 1900 30 domů, 152 obyv., nábož. katol., národnosti české.

Jeřmaň je přívětivá vesnička a má pěknou polohu a podobu trojúhelníka; rozkládá se částečně na pravém břehu řeky Třebovky, částečně po obou stranách potůčka „Břenušky", který u samé osady vtéká do Třebovky. 2 domy stojí osamoceny ½ km západně dědiny; říká se jim na „Hamrách" a byly i s pozemky r. 1880 odděleny od Dolů a přiděleny k Jeřmani. Domy v dědině nestojí v žádném pořádku, netvoří ulice ani náves. Před některými domy jsou zahrádky; větší část zahrad však rozkládá se kolem stavení a za nimi grunty a chaloupky zaujímají prostřední část dědiny mezi pravým břehem Třebovky a levým břehem Břenušky; stavěny jsou ponejvíc ve čtverci. Na severním konci dědiny, na Třebovce stojí velký mlýn s pilou.

*) D. Z. Ol. XI., 124.

Osadou vede okresní silnice od Dolů k Lošticům a spojovací cesta z Podolí.

Kroj není zde žádný, nářečí jest hanácké.

Jeřmaň je stará osada. Ponejprv se připomíná r. 1380., jako příslušenství hradu búzovského.

Poddanské poměry byly tyto: podle nařízení Václava z Haugvic o robotě z r. 1545 robotovalo 6 sedláků ročně 4 dny s potahem (kromě toho ještě 6 dní pěšky v čas žní), 1 chalupník 6 dní pěšky. Dle odhadní listiny z r. 1696 měli Jeřmanští usedlí (tenkrát 5 sedláků, 1 chalupník) tyto povinnosti: 9·32 zl. činže, 2 husy, 25 slepic, 1 kopu 55 kusů vajec, 12 měř. 1 osminu ovsa. Mlynář (mlýn byl z počátku panský, připomíná r. 1618) platil ročně 50 zl. činže. Nálev piva v hospodě byl stanoven na 20 sudů ročně; za každý sud dostával hospodský ročně 4·45 zl.

V 19. století robotovali usedlí (dle list. z r. 1805 v arch. búz.) 2 sedláci 3 dny týdně 1 koněm; 2 sedláci $2^1/_2$ dne pěšky; 1 chalupník $1^1/_2$ dne pěšky; 12 domk. 26 dní ročně, 5 domkařů 13 dní; 1 podruh 13 dní; příze dávali 2 po 2 kusech, 4 po 1.

Obec má jen několik měřic pastvin, něco pole a obecní domek, vystavěný r. 1883.

Razítko má nápis: „Obecní úřad v Jeřmani.“ Na listině z r. 1757. v arch. búz. měla Jeřmaň obecní pečeť s rybou a něm. nápis: „Jiersmanner Insigel“. Trati mají název (pole): nad Šalandou, na Rousovici, u Hamrů, u Zátočiny, na Chmelnici, na Rudlině, na Čeřinku, pod Žďárem; (luka): Hamerská, Panáčkova, v Grošku; (lesy): ve Žďáře, na Nivkách, Kraholčí důl.

Obyvatelé se živí většinou polním hospodářstvím: nyní jsou 4 sedláci, 2 chalupníci i domkaři mají něco pole. Někteří pracují jako sekerníci ve mlýnech. Jako jinde pěstovali i v Jeřmani len, asi do r. 1885, a třeli jej v Búzově.

Přes 100 let drží rodný dům rodina Rašnerova (č. 3.). Pohromy stihly osadu kolem r. 1850, kdy byla drahota; měřice rži byla za 20 zl. šajnu; pak r. 1900, když rozvodněným potokem Břenuškou způsobeno v dědině mnoho škody.

Jeřmaň je přidělena ku zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu úřadu búzovskému.

Ješov.

R. 1373 Jessaw blíže Lukých, r. 1374 Jessow, r. 1376 Zessav, r. 1408 Dyessow, katastrální a politická ves 11·5 km západně od Litovle, přifařena a přiškolena do Luk (Luké).

Osada, pojmenovaná po zakladateli Ješovi neb Ješkovi (Janovi), má velmi nepříznivou polohu, jsouc vystavěna na svahu horského hřbetu, trpí tuze severními větry a má proto drsné podnebí.

R. 1790 bylo 8 domů a 60 obyvatelů, r. 1834: 18 domů, 131 obyv., r. 1890: 31 domů, 203 obyv., r. 1900: 36 domů, 212 obyv. Sedláků tu není, pouze 6 chalupníků, 2 familianti a 28 domkařů. Obyvatelstvo je chudé, živí se nuzně rolnictvím, neboť půda jest zde velmi špatná.

Zákupní rychtářství se připomíná r. 1447.*) Možná, že tu byla také tvrz, neboť mnozí držitelé píší se po Ješovu.

Původní osada stála prý na místě, kde se říká „na Starých Ješovech", což je dosti pravděpodobno, neb v uherské válce (r. 1468) byl Ješov nadobro zničen a zůstal pustým až téměř do XVII. století. Je-li v listině z r. 1348 uvedená vesnice pode jménem „Gessow", jejíž výnos 10 hř. ročně Jitka z Unčovic odkázala k dobrým účelům, totožnou s naším Ješovem, pak to bylo sídlo mnohem větší, neboť připomíná se tu i kostel, vlastně podací právo. Ke konci XIV. věku patřila ves vladykám ze Lhoty. R. 1373 prodal Zdislav ze Lhoty půllán Pertoltovi z Ješova a Jindřichovi, unčovskému rychtáři, $1^1/_2$ lánu. Kačna z Ješova, manželka Pertolta, prodala (před r. 1374) Mikeši, řečenému „Puklice", 2 lány a 4 hř. platu a r. 1376 $1^1/_2$ lánu. R. 1376 se pak provdala za Bedřicha z Řičan a bere Mikeše „Puklici" z Kelčic a Alše „Haluscyna" z Ješova na spolek.

Synové Mikšovi, Mikuláš a Augustin ze Sněhotic, prodali zboží ješovské knězi Zbyňkovi ze Strálku a Janu Puškovi z Kunštátu a Otaslavic. Tak přišli Kunštátští v držení vesnice. Rychtářství a jiný podíl prodal Zdislav ze Lhoty, syn Oldřicha, r. 1447 Jindřichovi z Frývaldu, zdá se ale, že i tento podíl Kunštátští získali. Eliška z Kunštátu, dcera Smila Senického, bere r. 1464 manžela Hynka ze Sovince na Senici a Ješov na spolek a r. 1492

*) D. Z. Ol. X. 777.

vkládá syn jeho Jan Pňovský ze Sovince, nejvyšší sudí v Olomouci, bratru svému Jiřímu ze Sovince Seničku a co má ve vsi pusté Ješově do desk zemských.*)

Po pánech ze Sovince držel ves Vilém z Pernštejna, jenž podíl tento se senickým zbožím r. 1516 prodal kapitole olomoucké.**) Tato ves znova osadila a prodala ji r. 1600 majiteli Chudobína Gajevskému z Galeny.***)

Dvůr zdejší byl ještě r. 1622 pust; avšak v první polovici minulého století asi 5 minut od obce byl vystavěn na návrší nový dvůr. Před 100 lety prý osada až na 17 osob vymřela.

Každý chalupník robotoval 1 den týdně, od sv. Jana do sv. Václava 2 dni. Hospoda platila 24 zl. ročně a byla bez roboty.

Obec má 8 měřic pole, ročně jen 120 K příjmů.

Trati: na Starých Ješovech, u Hrobu, na Skale, u Nového dvora, Hraběnčina seč, za Občinou.

Kluzov.

Osada, příslušná do Haňovic, tvoří klikatou ulici jihozápadně od Litovle 4·2 km, přifařena do Choliny, přiškolena do Chudobína.

R. 1716 bylo tam jen 7 chalupníků, z nichž dva odváděli desátek po $^1/_2$ měřici ovsa: Krčma a Ondřej Sanetrník.†) R. 1790 bylo 9 domů, 65 obyvatelů, r. 1890: 26 domů, 113 obyv., r. 1900: 27 čísel, mezi nimi 5 chalupníků.

První zmínka o osadě děje se v kupu chudobínském z r. 1622.††)

Kovářov.

Katastrální obec, leží na výšině 12·2 km západně od Litovle, přifařena jest do Měrotína. R. 1790 bylo 21 domů, 119 obyv., r. 1834: 28 domů, 178 obyv., r. 1890: 31 domů, 174 obyv., r. 1900: 33 domů, 181 obyv., katolíků, Čechů.

*) D. Z. Ol. II. 77, 739, III. 131, 298, 299, V. 4, VII. 601, X. 777, XIV. 10.

**) Arch. česk. XVII. 230.

***) Volný: Mähren V. 227.

†) Pam. kn. cholinská IV. 56.

††) Volný: Mähren.

Osada dostala prý jméno ode dvora „Kovářova“, o němž se v XIV. století zmínka činí.

Ves se připomíná poprvé r. 1376 jako zboží, příslušné do Bílé Lhoty. R. 1392 prodali bratří Mech a Vítek ze Lhoty celou ves Kovářov s lesem, zvaným „Lom“ a polovici lesu, řečeného „Skala“ Kuneši ze Zvole, který ves tu zase prodal Beneši z Chudobína.*)

Škola byla založena r. 1831. Podučitel přespolní této školy byl placen od farní školy měrotínské. Stravu dostával v Kovářově od rodičů školních dítek. R. 1848 byla zřízena samostatná jednotřídní škola.

Obec má pouze 10 měřic pole a 6 měřic lesa. Rozsáhlý les u Kovářova sluje dosud „Skalka“.**)

Kozov.

R. 1349 Cozow, r. 1384 Cozhov, r. 1408 Kozow. Ves 15·5 km západně od Litovle a 1·6 km západně od Búzova v údolí na pravém břehu řeky Třebovky; je katastrální a politická obec (se Svojanovem), přifařená do Búzova.

R. 1790 bylo 28 domů, 174 obyvatel, r. 1804: 29 domů, 190 obyv., r. 1834: 31 domů, 205 obyv., r. 1900: 34 domů, 182 obyv. náboženství katolického a národnosti české.

Osada pozůstává ze dvou částí: z „dědiny“ a „Blažovců“ („na Blažovcích“). Blažovce, skupina to 10 domů po obou stranách potoka blažovského v těsném údolí ležících, jsou od hlavní dědiny $^1/_3$ km vzdáleny a mají název odtud, že leží na cestě vedoucí k Blažovu.

Hlavní dědina, kterou probíhá okresní silnice od Loštic k Vranové Lhotě, majíc pěknou polohu, činí příjemný dojem svými úhlednými grunty výše položenými. Náves tvoří nepravidelný čtyřúhelník. Uprostřed stojí škola s malou zahrádkou a vedle ní kaple z r. 1884.

Domy vůbec jsou jednoduché, bez výstupků, větším dílem zomítány a 3 malované.

Kroje zde není, nářečí jest hanácké.

---

*) D. Z. Ol. VI., 499, 500.

**) Zprávu podal p. J. Veselý, spr. školy.

Do osady vedou kromě silnice 3 hlavní cesty: 1 z Bezděkova (od severu), 1 ze Svojanova (od jihu), 1 z Blažova (od jihu).

Kozov jest velmi stará ves, což už z toho jde na jevo, že má příznivou polohu v údolí Třebovky, spojovací trati z Moravy do Čech. „Blažovce“ však byly bezpochyby teprv v novější době založeny. Kozov připomíná se r. 1348 a příslušel původně panství biskupskému a jeho manům. R. 1348 koupil Jan z Búzova $^{1}/_{2}$ lánu od paní Zbyňky.

Poddanské poměry. Podle nařízení Václava z Haugvic a z Biskupic o robotě z r. 1545 (autent. opis v hradním arch. búz. z r. 1617) robotovali Kozovští takto: Sedláci (tenkrát 6) s potahem 6 dní ročně, zahradníci (2) pěšky 6 dní ročně. Všichni (velcí i malí) museli seno sušiti a odvážeti do Búzova, s Kadeřínskými spravovati hráze rybníka „Zajiczova“ a s Bezděkovskými hráze rybníčka Mlýnského. Mlynář však byl sproštěn roboty.

Podle odhadní listiny z r. 1696 odváděli Kozovští pánům búzovským: usedlí 4 husy, 28 slepic, vajec 2 kopy, 5 kusů, ovsa 12 měřic, na penězích 21·15 zl. Tenkrát bylo 6 sedláků, 1 zahradník, 1 selské místo bylo pusté; na to místo počítalo se ročně: slepic 6, vajec 30, ovsa 2 měřice, na penězích 5 zl.

V 19. století*) robotovali ze 6 sedláků tři 3 dny týdně 1 koněm, tři $2^{1}/_{2}$ dne týhodně pěšky. 6 domkařů (starší usedlí) pěšky 26 dní ročně, 12 domkařů 13 dní. Příze dávali tři sedláci po 2 kusech, 3 po 1 kusu. Podle listiny o vyproštění platil jeden sedlák ročně: za přástvu 29 kr., gruntovní činže 54 kr., za husy 2 kr., za mladou slepici $14^{4}/_{5}$ kr., za vejce $2^{4}/_{5}$ kr. Týž sedlák zaplatil výkupu 200 zl. 10 kr. stříbra. Domkaři (dle udání) nedali výkupného. 2 sedláci (nynější čís. 3. a 7.) byli svobodníci a měli jenom povinnost každoročně dovézti sud vína z Rakous anebo zaplatiti 10 zl. šajnů. Výkupu (dle udání) zaplatili 200 zl. š.

Škola. Kozov byl z počátku přiškolen do Búzova. Exkurendní škola byla zřízena r. 1809, skutečně zařízena teprv r. 1813, úředně potvrzena r. 1839. Vyučování v této škole obstarával podučitel z Búzova; vyučoval zde v pondělí, úterý, ve středu a ve čtvrtek. Na jeho vydržování vybíral učitel búzovský týhodně od jednoho žáka 2 kr. Podučitel exkurendní vyučoval střídavě v Kozově

*) Dle listiny z r. 1805 v arch. búz.

(v někdejší pazderně „na Drahách“ mezi dědinou a Blažovcemi) a ve Svojanově, přiškolené to osadě.

R. 1868 byla tu zřízena samostatná škola jednotřídní, expositní místo podučitelské. První školní budovou byla nynější menší hospoda. R. 1874 a 75 byla na návsi vystavěna nová jednopatrová budova a 20. listopadu 1875 posvěcena. Kromě Svojanova přiškolen jest od r. 1897 i Bezděkov. — Pamětní knihu založil nynější učitel Fr. Mikyska r. 1875. Knihovna učitelská má 30, žákovská 130 svazků.

Obec Kozovská má asi 20 měřic rolí (v ceně asi 3000 zl.), luk 1 měř. (160 zl.), pastvin asi 25 měř. (1250 zl.), lesa 1 měř. (100 zl.). R. 1894 vystavěla obec dům na Blažovcích za 1800 zl.

Razítko obecní jest jednoduché: věnec a nápis: „Kosow 1861“. Zachovalo se také staré razítko: uprostřed kozel vystupující z louky a německý nápis: „Kosower und Swanower Insigl 1751“.

Trati mají názvy (pole): u Bora, Kamenice, Kopanina, Sádek, Týčky, Skalka, na Dolině, na Skalce, Dani, Žlíbky, Niva, Vinohrádek, Kouty, Oudolí, Březí, Příhon; (luka): pod Horou, Švédovec, Žlíbky, Vežnice; (lesy): Důl, Niva, Boří, Trávníky.

Obyvatelé se živí větším dílem polním hospodářstvím a chovem dobytka (rolníků jest nyní 6, zahradníci 2). Pro chráněnou polohu pěstuje se zde mnoho ovoce vzácné jakosti.

Pohromy stihly Kozov v letech 40., kdy nastala mokrem veliká drahota; měřice rži stála 20 zl. š. R. 1888 byl průtrž mračen. R. 1866 zle řádili Prušáci, zničili všecko obilí; ale dali náhradu. Veliká láce obilí byla v letech sedmdesátých, kdy měřice rži stála 4 zl. š., měřice ječmene 2 zl. š. R. 1888 bylo nejvíc ovoce.

Západně od dědiny ($1^1/_2$ km) jest velký mlýn s pilou, připomíná se již r. 1545; mlynář byl tehdáž prost roboty, platil podle listiny z r. 1696 pánům búzovským 3·50 zl. roční činže. R. 1834 byly v Kozově 4 mlýny a pila (Volný).

Před dědinou vedle silnice je stará „Boží muka“, pod níž prý jsou pochováni vojáci.

Kozov přidělen jest k obvodu zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu v Búzově.

Lhota.

Osada náleží k Náklu, je od Litovle 9·90 km jihovýchodně vzdálena, přifařena a přiškolena do Nákla. R. 1790 bylo 10 domů a 75 obyv., 1834: 15 domů a 104 obyv., r. 1890: 27 domů a 189 obyv., r. 1900: 190 obyv., mezi nimi 6 chalupníků, ostatní domkaři. Lhota vznikla kolonisací kláštera hradišťského, jenž kolem Nákla držel rozsáhlé „újezdy" lesů, které k vymýtění a obdělání postupoval podnikatelům. Zdejší mlýn uvádí se již ke konci XV. století. R. 1834 tam byla olejovna a píla. Pozemků nabyli osadníci následkem zrušení kláštera.

Loučka.

Vesnice, položená v údolí 9·4 km jihozápadně od Litovle přifařena do Choliny, přiškolena do Bílska.

R. 1716 bylo v Loučce 10 sedláků a 12 chalupníků, Čechů. R. 1790 bylo 20 domů a 158 obyv., r. 1834: 47 domů a 305 obyv. r. 1890: 73 domů a 435 obyv., r. 1900: 76 domů a 466 (s Novým Polem) obyv., vesměs katol., mezi nimi 5 Němců.

Obyvatelé zabývají se většinou rolnictvím, menší část řemeslem zednickým, tesařským a pokrývačským.

Za osadou prostírá se jehličnatý les, na jihozápad rozsáhlá luka, odkudž snad ves přijala název. Tolik je jisto, že je Loučka mladší osadou, a jak se zdá, povstala kolonisací kláštera hradišťského z lesů, jež daroval Adam z Konice zároveň s podacím právem kostela cholinského. Opat hradišťský Augustin (1336—1350) zapsal Loučku („Luczka neb Burckersdorf blíže Choliny") doživotně Milotovi z Choryně, tušim manu biskupskému.*)

Jiný podíl patřil vladykám malosenickým, pak Kaháncům z Cakova. R. 1348 prodala Kateřina, vdova po Šeborovi ze Seničky a manželka Matěje z Rataj, plat v Loučce kostelu olomouckému.**) Rovněž kněz Václav Kahánec odkázal plat v Loučce tomu kostelu (XIV. stol.)***)

*) Zpr. o pramenech Kl. Hrad. od Dr. Teige, str. 63.

**) Cod. dipl. Mor. VII., 620.

***) Necrolog olom. Dudik: Arch. f. österr. Gesch., sv. 65., str. 552.

Spolky: divadelních ochotníků a hasičský, zal. r. 1902.

Trati: Vršky, Zádolí, Občina (les), Šeby, Mezilesí, u Svaté vody, Biskrémy (les), Dubičí.

Nové Pole, osada, patří k polit. obci loučské.

Měník.

Politická a katastrální ves 8·7 km severozápadně od města Litovle, píše se r. 1285 Menes, r. 1355 „Myenyn" (Měnín), r. 1387 Menes u Řimic, r. 1415 a 1437 Myenynek (Měnínek) přifařena a přiškolena do Bílé Lhoty.

R. 1790 se počítalo 23 domů, 164 obyv., r. 1834 32 domy, 227 obyv., r. 1861: 298 obyv., r. 1870: 313 obyv., r. 1890: 37 domů, 227 obyv., r. 1900: 38 domů, 253 obyv., katol., Čechů.

Měník byl původně zbožím biskupským, jež ku konci XIII. století držel man biskupa olomouckého Oldřich z Měníka (r. 1285).*) R. 1358 se spolčili Zdeněk a Ondřej „z Měnína". Ondřej, jenž kolem r. 1350 nabyl hrad a zboží v Krakovci, postoupil r. 1355 svobodníku Radslavovi z Měnína dvůr v Krakovci a r 1359 dvůr a plat v Měníku. Na listině z r. 1376 se píše „Radslav z Krakovce";**) je předkem vladycké rodiny, která se ještě v XV. století, i když jinde nabyla majetku, „z Měníka" zvala.***) R. 1371 prodal Radslav dvůr, les a plat v Měníku markraběti a koupil zboží jinde. R. 1374 se jmenuje z Olšan, r. 1381 z Něčic, r. 1384 z Mořic.

R. 1387 nařídil markrabě Jošt úředníkům cúdy olomoucké, aby Oldřichu Štosovi z Bránic a Jindřichu Pluhovi, komorníkům jeho, vesnice Měník a Řimnice vložili do desk.†) Ale již r. 1389

---

*) Reg. Boh. II., 584.

**) Cod. dipl. Mor. XI., 36. Orig. v kap. arch., pečeť zach., sign. A. II.b. 14. z r. 1376. tab. I. čís. 3.

***) Vývod:

Radslav z Měnína 1355—1384 (znak kolo mlýnské).

Čeněk 1381. Mikuláš 1384—1420. Ješek 1386. Jan Bavor z Něčic 1406.

Ješek 1415.

†) Z. A. Bočk. sb., orig. lat.

prodal Oldřich Štos svůj podíl Vavřinci z Jestřebi,*) v Řimicích dvůr, mlýn, lesy a j. Dědic Vavřinců Jan Haštal věnuje r. 1415 své manželce Kateřině na Měníku 50 hř., což přijal Jan Světlík z Mladče.**) R. 1437 koupil ves Měník s dvorem i s příslušenstvím a loukou u Mladče Jan, řečený Chudobín, z Bařic,***) jenž v půhonech se píše „z Měnínka“ (r. 1448). R. 1555 prodal tuto ves Zdeněk z Lichtenburka pánu na Úsově Dětřichu Černohorskému z Boskovic.†)

Poddanské poměry byly jako na ostatních panstvích lichtenštejnských.††) Na gruntě č. 18. (Melhuba) se robotovalo 3 dni týdně potahem koní nebo 6 dní jedním koněm. Listinou, danou ve Vídni z r. 1799,†††) byl grunt č. 1. Františka Melhuby knížetem Aloisem Jos. z Lichtenštejna na zákupní rychtářství povýšen a výsadní hospoda na místě povolena se závazkem, že pivo z úsovského pivovaru bude bráti. Za udělení této hodnosti zaplatil Melhuba 100 zl., za osvobození od roboty 300 zl. a při změně državnosti z každé stovky kupní ceny po 10 zl. „Dědičnou rychtu“ v Měníku drží nyní Jan Melhuba, ale výčepní právo bylo převedeno na čís. 10. při královské silnici.

Měrotín.

R. 1365: Mirotyn, 1406 Myrotyn; jméno osady jest odvozeno od osobního jména „Myrota“, které se r. 1088 skutečně v listinách vyskytuje.

Farní ves tato jest 7·4 km od Litovle na západ vzdálená. Bývalá staroslovanská okrouhlice je nyní zastavěna domy. R. 1790 bylo 26 domů, 185 obyv., r. 1834: 41 domů, 316 obyv., r. 1890: 60 domů, 374 obyv., r. 1900: 397 obyv., katol., Čechů.

Rodný dům drží přes 100 let rodina Mořkova, Gotvaldova a Vitouchova.

---

*) D. Z. Ol. VI. 27.

**) Tamže VIII. 371.

***) Tamtéž X. 52.

†) Volný: M. Mähr. V. 159.

††) Urbáře panství zal. Albrech. Černoh. z Bosk. r. 1564 a registra gruntovní Měníka z r. 1589 v úsovském zámeckém archivě.

†††) Orig. p. J. Melhuby, opis v L. A. v Pram. okr., opis P. Kryla, kaplana ze Lhoty B.

Obyvatelé se zabývají hospodářstvím a pálením vápna. R. 1867 zde byly zařízeny vanové lázně.

Hradečná a Měrotín náležely vždy ke tvrzi dubčanské, jež drželi vladykové z Dubčan, a ze Zvole. R. 1535 koupili Měrotín Zoubkové ze Zdětína na Haňovicích od Hynka ze Zvole.*)

Jinými podílníky byli Bernard Hecht (r. 1392) a jeho dědic Jan ze Šumvaldu a vladykové lhotští.

Presbytář kostela sv. Martina túrského je stará gotická stavba asi z XV. století; žebra klenby kopulovité sbíhají se ve svorníku, na němž jest erb Bernarda ze Zástřizl (lilie), který tento kostel dal r. 1618 přestavěti ve slohu renesančním, jak nápis nad branou kostelní svědčí. Z původních oken gotických se zachovalo v kostele jediné za oltářem a 3 na vysoké věži s pěknou kružbou. Loď zakrýval prkenný strop, od r. 1794 klenba. Na kostele nalézají se rozličné kamenické práce vynikající ceny; mnoho bylo Bohužel zpustošeno bleskem, jenž po dvakráte r. 1789 a 1794 věž, zvony a celou kamennou římsu zničil.

Vnitřní výzdoba kostela s 3 oltáři je znamenitá. Zvláště zajímavý je uměle vytesaný mramorový hlavní oltář ze zrušeného chrámu Panny Marie z předhradí olomouckého, křtitelnice barokový z černého mramoru a bránka, vedoucí na hřbitov v ušlechtilé renesanci zbudována.**) Obraz sv. třech králů na hlavním oltáři maloval Jóža Uprka dle původního obrazu. Zvony byly přelity po ohni r. 1794.

Kostel farní v Měrotíně připomíná se poprvé roku 1481 v zemských deskách. R. 1517 patřilo k faře zdejší i Hvozdečko, neboť farář Blasius pohání Hanuše Haugvice z Biskupic, pána na Búzově, že mu zadržuje desátek.***)

Podací právo na kostel vykonávali před r. 1535 držitelé tvrze dubčanské, pak Zoubkové ze Zdětína na Haňovicích, mírní kališníci; konečně Bernard Prakšický ze Zástřizl, rozhodný přívrženec bratrského vyznání, tento dosadil na faru protestantského kazatele, o němž se zmíňka děje v prot. matrice litovelské, kdež dával děti své pokřtíti a pochovávati v letech 1594—1596. Poznámka kněze Justa Kukaně v pamětní knize farní, že mu kacířští sedláci, poštváni písařem haňovickým, kostel zavřeli a kalich sebrali,

---

*) Volný V., 345.

**) Houdek v Čas. Mor. Mat. 1902, 67, 73. Tamtéž i nápisy kostelní.

***) Volný: Kirchl. Top. O. I. 367.

aby nemohl sloužiti, může se vztahovati jen na dobu panování Bernarda ze Zástřizl neb jeho předchůdce.

Od r. 1625, když zdejší pastor byl vypuzen, byla fara pro nedostatek katolických kněží spojena s cholinskou.*) R. 1647 ujal zdejší faru jakýsi Plutovius, ale brzy odešel do Letovic, poněvadž v Měrotíně nebylo obživy.

Od r. 1653—1690 byla jako filiální připojena k Cholině, pak až do r. 1772 do Loštic.

Při zřízení nové fary se osadníci zavázali, že budou tolik odváděti, co platili faráři loštickému: 62 mor. měřic žita, $65^4/_8$ měřic ovsa, 30 mázů 1 žejdlík sádla, 7 kop 26 vajec. Mimo to mu bylo odkázáno 10 měřic polností a deputátu ročního od patronátu 92 zl. (= 300 zl. 20 kr. kongruy).

Farní budova v přízemí jest vystavěna r. 1772. Hřbitov na cestě mladečské byl zřízen r. 1837.**)

Škola I tř. pro obce Měrotín, Hradečnou, Savín a Mladč, stála již r. 1770 na témž místě jako nyní. Při obnovení fary r. 1772, zavázal se patron (kapitola), že skolu postaví a učitele platiti bude. Obdržel tehdy učitel kostelní pole na 3 měřice, zač platil ročně 9 zl. 30 kr., mimo obvyklých dávek.***) Podle fase z roku 1787 dostával učitel úhrnem 304 zl. $^1/_2$ kr., rýn., většinou v naturaliích. Nová škola II tř. byla zřízena r. 1876 a zároveň vyškolena obec Mladč.

Nejdéle působil na škole měrotínské Frant Juřička, bez přestání 70 roků, 2 měsíce, 17 dní, doživ se věku 89 let 7 měs. a 5 dní. Úřad učitelský nastoupil zde od 1. února 1773 a zemřel tutéž 17 dubna 1843. Nynější řídící učitel p. Jos. Novotný působí na místě přes 20 let, založil r. 1879 pamětní knihu a knihovnu školní (170 sv. a učitelská 80 sv.) r. 1890 a podal zprávu školní do „Vlastivědy Moravské“.

Měrotín má pozemků poplatných 202·922 ha, nepoplatných 6·952 ha.

Spolky: sbor hasičů, od r. 1898; odbor národní jednoty sev. mor., od r. 1900.

Trati: pole: Vinohrady, Kamení, Mokřiny, Hádka, Díly. Návrší: Parduska, Skalka, Amerika.

*) Památní kn. chol. v předmluvě Pram. L. A.

**) Kostelní zprávu o Měrotíně podal dp. J. Menčík, kpl. v Pram. L. A.

***) Volný: Kirchl. Top. O. I., 367.

Mezice

Ves se jmenovala od nepaměti jako dnes. R. 1351 se píše Mezycz (D. Z.) a r. 1369 Mezicz (C. D. M.); jiný tvar se nevyskytuje.

Katastrální a politická obec na potoku Cholince, 6·9 km jihovýchodně od Litovle, přifařena a přiškolena do Nákla.

R. 1790 bylo: 42 domů, 281 obyv., r. 1834: 47 dom., 474 obyv., r. 1890: 59 dom., 452 obyv., r. 1900: 493 obyv., katol., Čechů.

Obr. 50. Náves v Mezicích.

Podle pamětní knihy kostela nákelského, patřilo po r 1708 k panství hradišťskému nejvíc usedlostí. V letech 1594—1608 koupil opat Pavorín v Pavorinu 14 selských statků od olom. měšťana Fišera za 1500 zl. (Volný, Kirchl. Top.)

R. 1834 bylo na hradišťském podílu 7 půllánů a 6 chalupníků. R. 1728 byly polnosti rozměřeny, půllán na 51 měřic, $3^1/_2$ mírky pole, 3 měřice 4 mírky luk; chalupa po 26 měřicích 7 mírkách staromor. výměry.

Podle „register purkrechtních dědiny Mezic“*) z konce XVII. stol. bylo v Mezicích na hrad. podílu celkem 10 gruntů o $^3/_4$, $^1/_2$, $^1/_4$

*) Soudní arch. L.

lánech. Teprv r. 1708, za panování Norberta Želeckého z Počenic a za úřadu rychtáře Valenty Papice, purkmistra Matěje Coufala, Šimona Brtka, Vávry Sekaniny (konšelů) stalo se rozměření a urovnání rolí a luk na nejvýš půllány k ulehčení roboty.

R. 1802 byla místo dřevěné zvonice vystavena obecní kaple.*)

R. 1351 prodala jakási Jitka z Mezic zdejší dvůr Jitce z Unčovic, vdově po Čeňkovi ze Sloupu, ale již r. 1353 odkázala tento dvůr Čence, dceři své, manželce Viléma z Kunštátu, však teprv po její smrti a nikoliv dříve. Po smrti Jitky z Unčovic postoupila dědička zboží své bratru Janu Ptáčkovi z Pirkštejna (Sloupu) a tento r. 1369 svůj dědičný dvůr, na němž klášter dominikánský měl jako záduší $2^1/_2$ hř., prodal Peškovi a Matušovi, bratřím z Mezic.

Z podílníků mezických se připomínají dále: r. 1376 Vojslav z Mezic, Oldřich z Nákla a Ondřej z Mezic, bratří, a r. 1389 Vaněk z Luběnic, panoše purkraběte olom., Vyknána z Majetína. Vaněk koupil r. 1390 zdejší hospodu. Také Bedřich z Pateřína tu nabyl zboží. R. 1376 jmenuje se po prve „z Mezic“. Postoupil téhož roku všecko, co měl v Mezích, Sobáčově a Pateříně, synovi svému Oldřichu z Pateřína a Mezic. R. 1407 nebyl Oldřich živ; jeho stúpník, Doman z Kokor ustanovuje bratra svého Bartoše a vlastního syna Jana poručníky dětí Oldřichových z Pateřína a Mezic. Doman z Kokor věnuje již r. 1408 své první manželce Marketě ze Selítek na dvoře v Mezicích na lese zvaném „Luh“ a polích 50 hř. a bere bratra svého Bartoše a děti své vespolek na zboží v Mezicích, Sobáčově, Chudobině a Pateříně.

Doman z Kokor zemřel r. 1417, načež druhá manželka jeho Marketa z Dobré Vody bere syna svého Jana na spolek na věno v Kokorách a Mezicích a r. 1437 i bratra svého Slávka z Dobré Vody.**) Tento pohnal „purkmistra a radu města Litovle, že mu v Mezicích vybírají plat“.**) Avšak měšťané svědectvím až 80letých starců před právem zemským dokázali, že panství jejich nad Mezicemi má dostatečný právní podklad, načež rozsudek byl r. 1448 do zemských desk zanešen. Litovlané záhy na základě

*) Ob. kniha mez. (Houdek, výpisky.)

**) D. Z. Ol. I., 14, 39, 206, III. 275, VII. 533, 687—88, IX. 195, X. 60 772—773, Cod. dipl. Mor. X., 102.

***) Půh. III., 659.

královské listiny z r. 1291 získali pozemky v Mezicích. R. 1359 a 1361 seděl v Litovelské radě Jan z Mezic.*)

Kolem r. 1475 postoupila Anna, dcera Duchka řeč. Kuchty z Mezic, dvůr panoši Václavovi z Dúbravice, hejtmanu pánů vlašimských na Litovli**) a tento prodal listinou danou v Konici r. 1517 měšťanům ten plat, kterýž měl na lidech jejich dědičných ve vsi Mezicích za 24 zl. dobr. červ.***) R. 1594 prodal městu Litovli vladyka Jáchym Pivec z Hradčan a Klingštejna, úředník na Sovinci, zahradu v Mezicích při gruntě Ludmily Korhoňové.†)

Že Mezice v 30leté válce mnoho vytrpěly, o tom svědčí zápis v nejstarších registrech mezických.

„L. P. 1659 přistoupil Martin Melaun a tvrdil, že r. 1642 právě před vpádem švédským, koupil od Šimky Hasejky grunt s jednú čtvrti roli za 540 hř; poněvadž pak hned po učiněném kupu byl švejd nepřátelský do země vpád učinil a ten grunt na prach uveden jest, srazí mu z tej sumy zastaveny osetí 100 hř.“†)

V obecní knize se nám zachovaly tyto paměti o nehodách živelních.

R. 1754, 13. března, vyhořelo v Mezicích 15 sedláků, 6 chalupníků. R. 1847, 10. listopadu: Vznikl oheň o 2 hod. s půlnoci u Jakuba Staroštíka „v srubě“ a shořela čísla 3—8 stavení, stodoly i s obilím. V knize jest zaznamenáno, jakou částkou na penězích, slámě, seně a obilí každá z okolních vesnic přispěla na pomoc. R. 1855 vyhořela čísla 21 25.††)

Mezice (podíl).

K městu Litovli patřilo: č. 1., domek, č. 2., chalupa, č. 5., půllán, č. 7., půllán, č. 11., půllán, č. 14., půllán, č. 15., půllán, č. 23., chalupa, č. 25., půllán, č. 39., domek, č. 44.. domek

*) Cod. dipl. Mor. IX., 106.

**) L. Kn. f. 19a.

***) L. A. orig. perg. česk. dto Konice na den Crhy a Strachoty l. 1517 peč. zach.

†) L. A. orig. perg. č.

††) Reg. purkr. mez. f. 265, soudní archiv L.

†††)) Výpisky p. V. Houdka.

č. 46., domek.*) Dle urbáře litovelského z r. 1671: 6 sedláků a 2 chalupníci.

Mezice.

K podílu olomouckému patřilo čís. 4. půllán, č. 6. chalupa, č. 19. chalupa, č. 26. půllán, č. 27. půllán, č. 28. půllán, č. 29. chalupa, č. 30. chalupa, č. 31. chalupa, č. 32. chalupa, č. 37. chalupa a hospoda, č. 38. půllán, č. 40., 42. a 47. domky, č. 55. domek, č. 58. domek, vystavěn na pozemku od č. 30. zakoupeném.**)

Ostatní usedlosti příslušely k panství hradišťskému.

Mladč.

Název odvozen jest z osobního jména Mládek. Osada píše se r. 1350: Mladcze, r. 1371 Mladcz, na pečeti obecní r. 1631 Mlatzce, r. 1623 (Rycht. kn.) Mladecz, leží 6·7 km západně od Litovle na úpatí vrchu „Třesína“, po obou březích pravého krajního ramena Moravy, do něhož se ústí blízko mlýna potok Hradečka. Obec je přifařena do Měrotína.

R. 1790 bylo ve Mladči 44 domů a 288 obyv., r. 1834: 64 dom:, 419 obyv., r. 1890: 480 obyv. S Novými Zámky 80 domů, 528 Čechů a 60 Němců, r. 1900: 76 dom., 467 obyv. S Nov. Zámky: 500 Čechů, 53 Němců a 3 cizozemci, vesměs katolíci.

V blízkém romantickém okolí je mnoho přírodních krás a uměle vystavěných budov. Neobyčejně zajímavé a rozsáhlé jsou jeskyně mladecké: „Bočkova Díra“ a „Podkova“, v posledním výběžku moravského Krasu, jenž počíná u Brna a končí na ostrohu mladeckém. Ač tato jeskyně lidu od nepaměti známa jest, přece širší zpráva o ní vznikla teprve do veřejnosti při stavbě erární silnice r. 1826;***) po prvé, ale dosti povrchně, byla prozkoumána Szombathym z Vídně r. 1881, který na místě zjistil současnost člověka pravěkého se sobem. V nové době prozkoumal jeskyni p. Karel Absolon (r. 1900); jest velmi rozsáhlá a spletitá,

---

*) Dle pamětní knihy fary nákelské z r. 1698.

**) Dle pamětní knihy nákelské ve farním archivu.

***) Notizenblatt r. 1829, 47.

zvířenu předpotopní má se sloupskou jeskyní u Brna společnou, ale krápníková výzdoba jest dosti chuda, jen v zadní části se zachovaly některé stalagmity.*) Nejkrásnější partie jsou: „Malá Kalvarie, Rampouch, Svatojanský Sloup a Úpír". Také krasový potok nikdy nezamrzající tu vyvěrá a ústí bezpochyby pod „Rytírnou" do Moravy.

Obr. 51. Vchod do Bočkovy díry u Mladče.

Jeskyně má jméno bezpochyby od Bočka Kuny z Kunštátu a na Búzově (1478—1494).

Lid vypravuje, že jakýsi Boček sem činil loupežné výpravy a kořist do jeskyně snášel. Možná, že spor o mýto búzovské (r. 1484), jemuž odpíral podkomoří Karel st. z Vlašimě, byl pří-

*) Čas. mus. olom. 1900, 162, 166.

činou, že Boček se hojil na mýtě páně Karlově ve Mladči, jež stávalo nedaleko Bočkovy Díry.

Krajina byla osídlena již v pravěku, jak dobře zachovalá lebka pravěkého člověka, v několika tisícileté naplavenině v blízké

Obr. 52. Čertův most u Mladče.

jeskyni objevená, svědčí. Na blízké hoře „Třesíně“ poznáváme staroslovanské hradisko a tušíme místo staropohanského obřadu. Již jméno samo prozrazuje starobylost vzácnou, neboť jest odvozeno od osobního jména „Třasa“,*) jež bezpečně znamená jakousi

zlou mocnost pohanskou, asi tolik, co lužický „črъnobogъ“. Jako hora „Čornobog“ nedaleko Budyšína byla náboženským střediskem lužických Srbů, tak byl „Třasín“ posvátným vrchem severního poříčí moravského, kde praotcové naši pohanští se klaněli zlému božstvu a žertvy obilí na hliněných mísách pálili. Hradisko na Třesíně a Homola (= mohyla)) nade Mladčí nejsou dosud náležitě prozkoumány. Z nalezených tam střepin se nám zachovalo kus obětní mísy s ornamentem slovanským (vlnovkou).**) „Čertův most“ pod Třesínem jest asi nového původu, že by název nějak souvisel s Třesínem, pochybujeme.

Mladč patřila původně k biskupskému panství mohelnickému, pak biskupským manům římickým. R. 1350 postupuje Marketa z Mladče, nejspíš z manského rodu římického vladyk ze Slavoňova (Šicndorf), vnukům svým, dětem Petra řečeného Draylinka, Vykéři, foytu z Frankštatu, a Vlastiboru z Hrab, všecko, co má ve Mladči.***)

Tolik je jisto, že r. 1343, kdy Karel IV. bratřím Jaroslavu a Vojtěchovi ze Šternberka potvrdil zápis hradu Úsova, Mladč a Římice, se ještě nepočítaly do obhradí úsovského.†)

Toto připojení se stalo brzy před r. 1371. Tehdáž proměnil††) si Bohuš ze Slavoňova a jeho syn Bernard Hecht, man biskupský, půl Římic za Lazce Menší (Lazičky, něm. Königs-losen nyní slove ves „Králová“).

R. 1371 byl hrad Úsov opět v držení zeměpanském. V závěti markraběte Jana odkazuje se hrad s příslušnými vesnicemi, mezi nimiž se již jmenují Římice a Mladč, mladšímu synu Prokopovi, po jehož smrti (1406) Jošt se uvázal v korunní statky. Mladč stala se manským zbožím hradu úsovského až do r. 1504.

---

*) Bájeslovný pojem tento jest dostatečně doložen nejen z Královdvorského Rps. (o velk. pobití v. 181.), nýbrž také z jednoho staročeského glosáře ze XIV. století. Čas. Č. musea 1885, 664 „strziess = „Charybdis“. Mužům, jakousi výbojnost jevícím, se často dává přezdívka bájeslovná na př. r. 1316 se uvádí rytíř z Moravy Vojslav, řečený „Třasa“, podobně r. 1399 Adam, řečený „Byes“ (= Běs), jinde „Skřítek“, „Suchý Čert“, „Skřít“, „Skřet“ atd. Reg. Boh. III., 117, Püh. I., 187, 364, 414, Cod. dipl. Mor. XII. 452.

**) Ve škole mladecké.

***) D. Z. Ol. I., 170.

†) Cod. dipl. Mor. VII., 418.

††) D. Z. Ol. II., 79.

Purkrabě královský na hradě Úsově měl nejvyšší vojenskou moc a sbíral brannou družinu proti nepřátelům. Všichni manové, nápravníci a dvořáci (zákupní rychtáři a majitelé svobodných dvorů) byli v čas nebezpečenství povinni s čeledí na hrad se dostaviti. Manové zeměpanští měli ve Mladči tvrz „na Plavatisku" (na Malém Třesíně „u Vaňků"), kdež před lety silné zdivo bylo vykopáno a rozvaliny ještě dopisovatel do místopisu Volného kolem roku 1830 viděl.*) Také pověst dosud mezi lidem se zachovala, že tam stál hrad neb klášter. Pověst o klášteře povstala proto, že kartusiáni dolanští tu měli od r. 1407 z obdarování Jošta na stavbu kláštera podíl 200 hř. z důchodů mladeckých, zvláště z rybářství, z mýta a mlýna, k jehož opravě povolil dříví z královského lesa „Dúbravy".**)

Manství mladecké držel r. 1405 jakýsi Zbyněk, jenž zároveň měl také dvůr purkrechtní v Haňovicích, patřící markraběti Joštovi. Píše se výslovně „z Mladsse", z čehož soudíme, že sídlel na tvrzi mladecké. Zbyněk pocházel, tuším, z rodu Kokorských; připomíná se v letech 1364—1408.***) Eliška z Kokor, vdova po Mechovi z Bílé Lhoty, vymáhá u něho věno.†) Jeho dcerou byla Anna, provdána za Protivce ze Zástřizl. R. 1408 zapsal markrabě Jošt Heraltovi ml. z Kunštátu, řeč. „Puška", ves Mladč, „ježto k hradu Úsovu přísluší s užitky rozličnými, s lesy, se všemi luhy, jenž tu jsú podle Dúbravy i s mýtem, tudíž a zvláště s mlýnem", s podmínkou, že se markraběti moravskému právo vyhražuje, kdykoliv ves tu vyplatiti.††) Také král Václav IV. tento zápis potvrdil, ale r. 1417 zapsal Heralt „Puška" Mladč Prockovi Búzovskému z Vildenberka†††) a zboží, které nabyl ve Mladči, Janovi ze Střiteže, řečenému Světlíkovi z Rakúsek. Jan „Světlík" se píše již r. 1418 „z Mladče" a uvádí se tam ještě r. 1437, ale brzy po tom postoupil své zboží Fraňkovi z Hartmanova, úřadníku olomouckému, proti čemuž Štěpán z Mladče ohlásil odpor v deskách, „an Světlík byl prý jeho ujcem a proto větší právo má".*†)

*) Volný: M. Mähren V., 167.
**) Cod. dipl. Mor. XII. 508.
***) Mat. Mor. 1896, 114.
†) Půh. r. 1405 I., 126.
††) Arch. čes. VII., 588.
†††) Půh. II., 596.
*†) Tamtéž III., 684.

Lenní zboží mladecké bylo r. 1437 zase v rukou Kunštátských. Po smrti Jana Pušky, bratra výše jmenovaného Heralta Pušky z Kunštátu, prodali poručníci Janovi ves Mladč Ješkovi ze Lhoty (Bílé) a sestře jeho Markétě ze Lhoty, manželce Víška ze Stříteže za 60 hř. grošů a vydali jim zápisné listy markraběte Jošta a krále Václava IV.*) Po smrti Ješka ze Lhoty (1448) připadlo zboží, jakožto odúmrť králi, který je daroval bratřím Karlu a Václavovi z Vlašimě na Úsově. Listinou, danou v Pešti r. 1504, obdržel Jiřík z Vlašimě a na Úsově, syn Václava, „k hradu Úsovu příslušící manskou ves Mladč", jakožto svobodný dědičný majetek.**) R. 1533 dala Anna z Vlašimě, manželka Jana z Ludanic, Mladč s mýtem Krištoforu z Boskovic vtěliti do desk zemských.***)

Škola v Mladči byla založena r. 1877 a rozšířena na dvojtřídní r. 1891. Nejdéle tu působí jako řídící učitel p. Fr. Kuba, podal pečlivě sestavenou zprávu o Mladči do „Vlastivědy Moravské". Školní knihovna má 130 sv.

Poddanské poměry jsou známy jen z novějších dob. Na jednom lánu se robotovalo týdně 3 dny s jedním dvojspřežním potahem, chalupníci robotovali $1^1/_2$ dne v témdni pěšky, domkaři 26 dní ročně a podruzi 13 dní ročně. Z chalupnické usedlosti č. 11 bylo zaplaceno výkupného: z pozemků za 78 dní roční roboty 51 zl. 54 kr. stříbra, za louky 53 zl. 12 kr., za kopaniny 27 zl. 36 kr., což mohlo splaceno býti buď na jednou neb splátkami na 20 roků.

Obec má asi 8 ha (40 měřic) pozemků, rolí a luk a 1500 K na státních úpisech.

Obecní trati: na Plavatisku, v Olší, za Bránkou, na Homoli, na Dole, na Třesíně, na Hádkách.

Myslochovice (nyní Myšlechovice).

R. 1131 Mizlechouice, r. 1234 Myslochowicz, r. 1499 Mysslechowicz (L. kn.). Název jest odvozen od osobního jména „Mysloch"

*) Arch. čes. VII., 588.
**) Demuth: Gesch. d. Landt. LIII.
***) Volný: Mähren V., 158.

(v listinách též „Mizloc“, zkr. z Myslibor). Tak se jmenoval jeden z prvních opatů premonstrátských na Hradisku († 1196).*)

Ves leží v rovině 5·4 km jihozápadně od Litovle, přifařena a přiškolena do Choliny.

Podle pamětní knihy cholinské bylo tam r. 1716: 14 sedláků a 5 chalupníků obou řečí znalých. Kolem r. 1740**): 30 domů, 14 sedláků, 7 chalupníků, 5 domkařů bez pole. R. 1834: 45 dom., 306 obyv., r. 1890: 57 dom., 387 obyv., r. 1900: 60 dom., 438 obyv., katol., Čechů, 14 sedláků, 7 chalupníků.

Obr. 53. Myslochovice s mlékárnou.

Obec byla poněmčena již před 30letou válkou. V býv. panském archivu v Haňovicích se zachoval zlomek něm. gruntovní knihy ze začátku XVII. stol.***) R. 1620 byl rychtář a přísežní Němci. Jména v matrikách jsou ještě v letech 1666—1705 úplně německá. Teprv od r. 1683 se vyskytují také česká jména.†)

*) Dr. Teige: Zpráva o pram. Kl. Hrad. 7.

**) Seznam o mlýnské povinnosti na Žargoně.

***) Zpráva p. Br. Wintra v Pram. L. A. Ve slohu jest mnoho slavismů, k. př. chlapci se tam zovou „Knechtle“, děvčata „Mägdle“.

†) Fr. Rogoš: Výpisky z matriky chol. v Pram. L. A.

Osadníci znali r. 1716 oba jazyky, jak farář Varadia ve své pamětní knize píše. Kroj nosili hanácký jako v Cholině.

Náves má podobu okrouhlou, staroslovanskou.

Domy těsně vedle sebe stojící, průčelím do ulice, jsou jen z části zomítány a štukovými ozdobami opatřeny. Budovy hospodářské jsou z pravidla v pravo od průjezdu; napřed je konice, pak chlév pro hovězí a vepřový dobytek. Kolny a stodoly uzavírají dvůr.

Kaple sv. Michala byla vystavěna r. 1768.*) V obci je mlékárna zal. r. 1897 a poštovna spojená s Cholinou, zřízená roku 1901.

Krajina kolem Myslochovic byla již v XII. století dosti hustě obydlena a zúrodněna. Kostel olomoucký tu měl r. 1131 značný pozemkový majetek 11 lánů.**) R. 1256 daroval tuto ves děkan kapitolní Valter a probošt Štěpán kostelu olomouckému a před smrtí r. 1266 ještě 4 lány a 2 lesy u Myslochovic***)

V XIV. věku tu měl kostel dvůr, z něhož se odváděl plat kanovníkům na snídaně („ad prandiales"). R. 1399 byl od přívrženců markraběte Prokopa zpustošen. Statek myslochovský je dosud obročím (prebendou) kanovnickým.

V minulém století platila obec vrchnosti haňovské 340 rýnských 22 krejcarů a odvážela 250 sáhů dříví do vzdálenosti 2 hodin a poskytla 93 povozů na stavební dříví.

Obec má 23 jiter polí. Za věrnost králi Ferdinandovi II. prokázanou r. 1620 dostala prý obec z konfiskovaného jmění haňovického kus lesa na Rampachu, ostatní kapitola. Obec dovolila vrchnosti na tom pozemku ovce pásti a ovčírnu postaviti. Jak jinde, tak i tu si vrchnost pak ten les osvojila (kolem r. 1798). Obec vedla spor r. 1815 a 1848, ale nic nevyřídila.†)

Trati: Přední díl, Zadní díl, Čtvrtka, Široká, na Studynkách v Kútě, na Mokřinách, na Géru, v Derpóchu (při cholinských hranicích).††) Z blízké hory Rampachu 405 m vysoké jest krásná

---

*) Pam. kn. chol. 187.

**) Cod. dipl. Mor. I., 206.

***) Tamtéž III., 218 a Necrol. olom. Dudík: Arch. f. öst. Gesch. sv. 65., strana 540.

†) Spisy v obecní truhlici (něm.).

††) Zprávu o Myslochovicích podali pp. J. Šimon, rolník a František Brtníček, učitel v Rozvadovicích.

vyhlídka do Hané. „Rampach“ slul tento les již na začátku XVIII. stol.*) O zaniklých osadách Dürrbachu a Krajidu (Graiden) viz článek dubčanský.

Náklo.

R. 1078 Nakel, r. 1250 Naklí, r. 1376 Naklo.

Starobylá ves 8·2 km jihovýchodně od města Litovle, opodál královské silnice do Olomouce vedoucí. Nepatrná říčka Cholinka dotýká se ostrohu, na němž Náklo stojí, z jedné strany. Půdorys jest staroslovanský; domy prvotní osady jsou seskupeny v okrouhlici na „Okolisku“, hlavní ulice končí „Branou“ u „Zábraní“, kdež se nalézá také stará výsadní hospoda, řečená „Kocanda“; připomíná se poprvé r. 1176.

Obyvatelů bylo v Nákle r. 1790: 587 a 90 domů, r. 1834: 97 domů (14 půllánů a 39 chalupníků) a 662 obyv., r. 1890: 140 dom., 894 obyv., r. 1900: 898 obyv., katol., Čechů.

Grunty jsou stavěny všude průčelím do návsi, částečně nezomítané. Stodoly bývaly v pozadí zahrad („sadů“), v novější době uzavírají dvůr. Kroj hanácký vymizel úplně. Nejdéle drží dědičný grunt rodina Vyhlídalova na čís. 6., od r. 1731, Malých na čís. 58., od r. 1739, Vymětalova čís. 59., od r. 1784, Chytilova čís. 56. od r. 1804**)

Jméno této starobylé osady vyskytuje se poprvé v listinách hradišťských r. 1078 ve formě německé „Nákel“ místo staroslovanského „Naklye“ = „Naklí“ a „Náklo“.

Teprve r. 1250 objevuje se pravé jméno slovanské.

Název „Naklo“, vyskytující se r. 1376 poprvé, nalézáme ve všech zemích slovanských v různých tvarech (pols. Naklo, srb. Naklja) a znamená všude bařinaté místo, kde mladé vrbí klíčí. Někteří badatelé (Dr. Wankel a Havelka), svedeni nahodilou podobností slovní, měli mylně za to, že založení osady souvisí s kolovými stavbami, jež v rybníku „Podkově“ r. 1883 skutečně objeveny byly.

Ostroh nákelský je prastaré sedlisko lidské, jež mnoho set let př. Kristem obydleno bylo lidem podle národnosti nám neznámým.

---

*) Pam. kn. chol.

**) Registra grunt. obce Nákla od r. 1718—1848 soudní arch. L., výpisky L. A. v Pram. okr.

Obr. 54. Chrám Páně v Nákle (průčelí).

Rovina pod kostelem byla v pravěku jezerem. Obyvatelé tehdejší, aby chráněni byli proti lité zvěři a nepřátelským útokům, postavili si opodál břehu na jehlách dubových okrouhlé stavby, jež korou ze stromů pokryli. Můstek zdvihutý spojoval stavby s pevninou. Kolové stavby na švýcarských jezerech sahají až do doby kamenné; nákolí u Nákla je mladší a pochází, jak nalezené bronzové předměty (kotel a misky)*) svědčí, do předkřesťanské doby římské, ačkoliv již krajina i v kamenné době obydlena byla. Vůbec byly v okolí nákelském na několika místech objeveny předměty všech dob; lochy, podzemní chodby, kamenné mlaty, koštěné nástroje, brusle, spěžové nádoby, meč, sekery a šperk v mohyle „na Okolisku", slevárna železa, obušek, zlatý, stříbrný a skleněný šperk, římské mince a množství popelnic; kostry lidské na pohřebištích v poloze natažené i skrčené.**)

V době historické patřila krajina nákelská k hradu župnímu v Olomouci. Podle zakládací listiny hradišťské z r. 1078 daroval Ota Sličný klášteru část desátků nákelských a jiných poplatků, ostatní obyvatelé pak zůstali podřízeni údělnímu knížeti, byli povinni k vojenské službě a k opravování „hradních" cest, a mostů v městě Olomouci.***)

Král Vladislav I., nedbav zákona Břetislavova o stařešinství, postoupil synu svému Bedřichovi, vládu v Čechách a po smrti Oty III. Olomoucko, čemuž se Soběslav II., maje větších nároků, opřel a nočním útokem Olomouce se zmocnil r. 1161, ale králem pak v Praze úskočně jat, trávil mladý věk svůj na Přimdě ve vězení, až vlivem císaře Bedřicha Rudobrady vysvobozen, r. 1173 vládu v Čechách nastoupil. Bratr Soběslavův, Oldřich, držel Olomoucko, když se tento stal panovníkem a daroval r. 1174 klášteru hradišťskému „les u Nákla, jenž Újezd slove".†) Soběslav, jinak zbožný a dobrotivý vladař, chtěje ztráty a škody klášteru způsobené při dobývání Olomouce (r. 1161) nahraditi, věnoval jiný les u Nákla a potvrdil obdarování bratrovo, který tehdáž

*) Čas. olom. mus. I. 30, 21, V. 55.

**) Popis a ocenění těch nálezů v ročn. Čas. olom. mus. a Mith. d. Centr. Com. r. 1890. Předměty jsou uloženy v národn. mus. v Praze, ve vlast. mus. olom.; ve sbírce gymn. olom. a u soukromníků v Nákle zvláště u p. Fišary, rolníka — archeologa.

***) Cod. dipl. mor. I., 162.

†) Tamtéž I., 288.

přidal i krčmu v Nákle („Kocandu“) a 2 lány „jež za své peníze koupil od Sedleka, vladyky ze Skrbně (r. 1176).*)

Tento spojenec a spoluvinník Soběslavův následoval příklad vévody a daroval svůj dědičný statek v Cholině, jakožto zadostučinění sv. Štěpánu na Hradisku.**) Z obdarování těchto jde na jevo, že ráz krajiny byl lesnatý, neboť „újezd“ znamená veliký les, jehož meze pro rozsáhlost objížděním se určovaly.

Náklo bylo v XIV. století sídlem vladyckého rodu, který po Nakle se psal ještě v pozdějších stoletích.***) Tvrz středověká stála na místě pravěkého hradiska, na němž později vystavěn byl kostel. V okrouhlém schodišti do kostelní věže poznávají někteří badatelé pozůstatek bývalého hradu nákelského. Pod hradem v levo založena druhá část osady, jež sluje dosud „Rytířova Ves“. Od hradu v pravo se rozkládá Kravařov, snad památka po pánech z Kravař, kteří po původním rodu nákelském v držení toho zboží se uvázali.

Z podílníků na Nákle usedlých připomíná se r. 1374 Zdislav z Nákla†) a r. 1356 Mikuláš, řečený Náklo, a jeho bratří Hynčík a Heřman, tento se stal kanovníkem olomouckým a generálním vikařem (1389). Bratří Mikuláš a Hynčík podrželi sobě příjmení „z Nákla“ i tehdáž, když jinde nabyli zboží značného.††) V jakém rodovém poměru k těmto je Zdislav z Nákla, nelze vypátrati.

*) Tamtéž I., 294.

**) Tamtéž I., 294.

***) Stejného erbu jako nákelští užívají také Jan ze Stítného (1407—1433) býv. purkrabí rožmberský na Soběslavi, Vanček z Mezného (1424) a Vladykové z Černic v Čechách. (Sedláček: Hrady, IV. 123.) Jan ze Štítného prodal před r. 1415 ves svou Lhotu v Čechách jistému Drslavovi, snad je to náš Drslav z Nákla.

†) Půh. I. 3.

††) Vývod: erb rodu: dva husí krky, viz tab. I., č. 6.

	Mikuláš, řeč. Náklo, 1356—1385 †.		Hynčík 1356—1389. 1389 z Domažlic.	Heřman 1356—1406 †.
Bohuněk 1391.	Tyrvart 1391—1446, 1406 z Domažlic, 1412 z Nákla.	Čeněk 1406—1437 †, 1306 z Tučína, 1412 z Nákla.	Drslav 1415—1447.	
			Matouš 1466—1482, 1482 z Březníka.	Čeněk 1466—1481.
			Jan z Nákla 1481.	

R. 1374 koupili bratří Mikuláš a Hynčík z Nákla v Domaželicích u Přerova celou ves, tvrz i podací na kostele od Ladislava z Kravař, které zboží mnohá léta i potomci jejich drželi.*) Mikuláš seděl r. 1376 na Prosenicích, kterouž ves i s tvrzí r. 1406 prodal.

Mikuláš z Nákla r. 1385 již nežil, neboť bratr jeho Heřman ustanovil Dalibora z Unčovic, kanovníka olomouckého, poručníkem sirotků Mikulášových: Bohuňka, Tyrvarta a Elišky z Nákla.**)

Hynka syn byl Drslav z Nákla, horlivý husita. Roku 1415 pečetil proti sboru kostnickému ve prospěch Husa a súčastnil se válek husitských; nabyl značných statků (roku 1439 hradu Gansberka u Súchova na uh. hranicích), ač se hlásil k mírnější straně, jak pečeť jeho na landfrýdě z roku 1440 svědčí. Po jeho smrti (1466) bere manželka jeho Eliška z Roštína syny své, Matouše a Čeňka z Nákla, na spolek v Roštíně.***)

V písemnostech uvádí se ještě z toho rodu: Tyrvart z Nákla byl opatem kláštera hradišťského od r. 1356. Památní knihy chválu mu vzdávají, že zvelebil klášter mravně a hmotně, „jsa životem a vzděláním mužem znamenitým“, zač v Římě vyznamenán byl udílením odznaků biskupských pro svou osobu a později i pro nástupce. Zemřev r. 1381, byl pochován uprostřed klášterního chrámu. Jiní podílníci na Nákle rodu neznámého byli: Mikšík z Nákla a jeho syn Václav (1406); byli přívrženci Prokopovými a proto z církve vyobcováni pro pustošení jmění kostelního (1399). V letech 1408—1412 se uvádí „Zbyněk z Holohlav seděním na Nákle“ a jeho manželka Jitka; dále Protiva r. 1397 a Řehák z Nákla (1398); kolem r. 1380 koupil Dětřich Loučanský ze Senice od Vojslava „Zahory“ dvůr v Nákle a píše se odtud r. 1389 „z Nákla“.†)

Většinu pozemků a lesů okolních držel klášter hradišťský až do zrušení opatství r. 1784. Panství Hradisko prodal r. 1826 náboženský fond veřejnou dražbou Filipu Ludvíkovi hraběti z Saint-Genois za 410.000 zl. stř. Panské pozemky v Nákle, 8 mír zahrad, 738 mír polí, 187 mír luk byly rozděleny faře, zdejším a mezickým chalupníkům; z ostatních založena osada Jáchymov.

*) D. Z. Ol. II., 547.
**) Tamtéž VI., 262.
***) D. Z. Ol. XI. 247.
†) Půh. I. 6.

Poddanské poměry: sedláci robotovali týdně 3 koňmi jedním čeledínem a hospodářem od sv. Jiří do sv. Václava po 3 dní; chalupníci týdně jednou osobou 2 dni; domkaři a podruhové celoročně jednou osobou 13 dní. Sedlák platil ročně „kontribuci" 30 rýnských 7 kr., chalupník 6 rýnských 2 kr. Po r. 1849 zaplatil sedlák výkupného z panských závazků a desátků 650 zl., chalupník 396 zl., familiant 732 zl.

Již na úsvitu dob křesťanských stával v Nákle farní chrám, neboť r. 1078 kázal kníže olomoucký Ota odváděti desátky nově založenému klášteru hradišťskému. Duchovní správu vedli premonstráti až do zrušení kláštera. Kolem r. 1450 byl kostel přestavěn. Dorota, žena olom. měšťana Leutolda, darovala před poutí do Říma kostelu nákelskému mešní roucho a 1 hř. „na stavení". Z té doby pochází asi věž kostelní.*)

Osada zůstala vždy katolickou. V zachované prot. matrice litovelské mluví se o Nákle jako o středisku katolickém. Za opata Jiříka Leodegara se přece poddaní súčastnili „té hrozné rebelie" (r. 1620), jak se zdá, víc z politických než náboženských pohnutek, neboť lid očekával od hlasatelů nového evangelia ulehčení poddanských břemen. General stavovského vojska Buchheim věznil opata na radnici olomoucké a poddané k té „rebelii" pobádal. Vzbouření odpykali poddaní nákelští odnětím práva odúmrtí a pastvisk. Deset let po tom jim bylo odpuštěno.**) Na dotazník, jemu od konsistoře zaslaný, odpovídá farář nákelský Simsalius, rodák z Plesa slezského, r. 1633, že z přifařených osad přijímalo na 800 osob; o jiné víře než katolické v dotyčné relaci není zmínky.***) R. 1662, 5. července konala se v Nákle generální visitace. Tehdáž byl kostel jen v dolním kůře (presbytář) klenutý, strop lodě byl plochý a prkenný. Uvnitř 3 oltáře a kaple sv. Kříže byla před několika lety přistavěna. Farář měl mimo desátky a štolu 67 měřic pole a luk a 2 fůry sena. Osadníci byli vesměs katolíci.†)

R. 1784 byl klášter hradišťský zrušen, ale poslední farář řádový Jáchym Hainz, rodák litovelský, stal se světským knězem

*) Kn. olom. (Volný: Kirchl. Top.)
**) Archiv selský I., XXVI.
***) Orig. v Z. A, Bočk. sb.
†) Volný: Kirchl. Top.

a podržel faru nákelskou až do smrti († 1810). Jeho nástupcem byl velmi zasloužilý Bernart Fitz z Přerova († 1826). Ve své poslední vůli odkázal 400 zl. k podělování chudé školní mládeže oděvem a faře velkou knihovnu o 2000 sv. Jako vzácnost této knihovny uvádíme starý mšál incunabul (prvotisk), s drobnomalbami a psanými po krajích poznámkami z r. 1488.

Jiný lidumil, farář Pavel Kalous † 1802 zanechal v poslední vůli 3958 zl. k. m. pro lékaře na bezplatné dodávání léků chudým; byl prvním zakladatelem knihovny.

Obr. 55. P. Pavel Kalous, farář nákelský z řádu premonstrátského († 1802).

Kostel farní jest budova slohu renesančního. Loď byla znovu postavena a ku staré věži připojena r. 1698 za opata Norberta Želeckého z Počenic († 1709). Oltářů v kostele je nyní 5. Krásná brána při vchodu s Pannou Marií lurdskou byla r. 1899 nákladem farníků (za 1450 zl.) postavena. Na staré věži visí „Veliký“ zvon sv. Vojtěcha z r. 1514 392 kg těžký, prostřední sv. Jiří 280 kg z r. 1512, má lat. nápis a byl ulit od zvonaře Martina, ostatní jsou menší a z novější doby.

Kostel chová mnoho cenných předmětů, mezi jiným červený ornát sametový, zlatem ozdobený, ornamentem moravsko-

národním (jablíčka a srdéčka), byl vystaven v Praze pro zajímavost a starobylost na národopisné výstavě.*)

Fara jest původní budova panská, bývalý letohrádek prelátů hradišťských, vystavěný od opata Bernarda Vanke († 1714). Po zrušení kláštera bylo staveniště panské, k němuž patřila ještě čísla 104 a 12 a zahrady až po čís. 11, odkázáno faráři k obydlí.

Obr. 56. Starobylá dřev. socha sv. Isidora-oráče v Nákle. (XVII. století.)

K faře patří něco přes 130 měřic pole. Matriky farní začínají r. 1612; pamětní kniha r. 1698.

Nový hřbitov za Náklem byl založen r. 1872 na místě pravěkého pohřebiště.

*) Kostelní zprávu podal dp. Jos. Hrubý, kpl.

Škola byla v Nákle již v XVII. stol. V úmrtní matrice čteme, že „18. března 1672 zemřela Saloma, manželka Jiřího Zahradníka, kantora, ve věku 63 let". R. 1720 byla škola v čís. 36. po zrušení kláštera v starém dvoře vrchnostenském zároveň s farou. R. 1867 byly vyškoleny Příkazy, r. 1870 Unčovice a Březová a r. 1881 Střeň. Nová škola nákelská byla postavena r. 1886 nákladem 24.000 zl. Starý kantor mimo koledu a štolu užíval od vrchnosti jakýsi pozemek. V gruntovních registrech mezických r. 1708

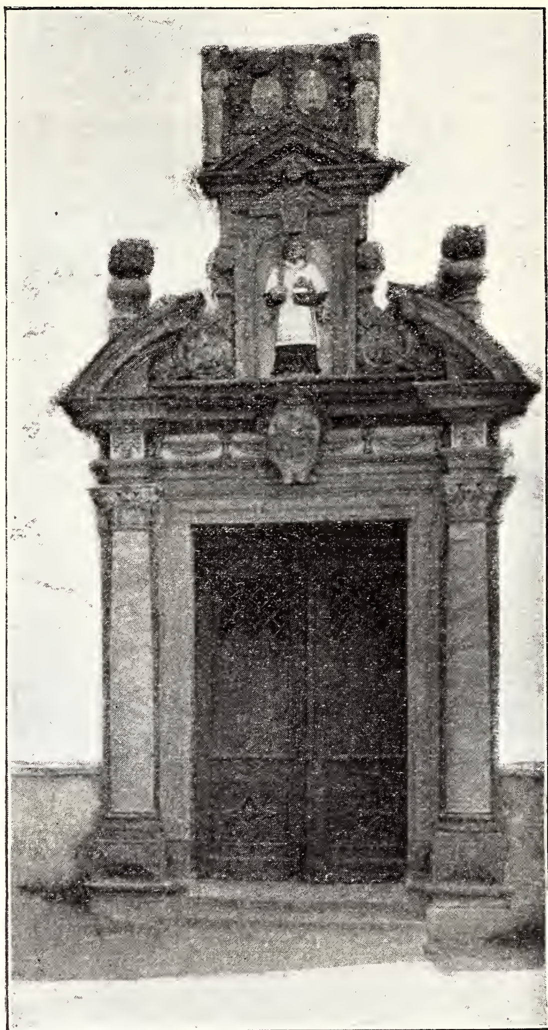
Obr. 57. Pohled na kostel nákelský.

uvádí se „zahrádka nákelského kantora u hradišťské cesty".*) Takovému poli říkávali „Kantorka neb Rechtorka". V pozdější době měl učitel 290 zl. 6 kr. k. m. platu, jeho pomocník 12 zl. ročně. Koledy platili usedlí po 1 groši a koláči z celé farnosti.

Pamětní kniha byla založena r. 1879 a knihovna r. 1862, čítá nyní 350 sv. pro žáky, 210 sv. pro lid a 130 sv. pro učitelstvo.

*) Soudní archiv L. f. 21—25.

Nejdéle působili při zdejší škole Josef Chytil, zdejší rodák (1764—1813), pak Osvald Vidrman (1848—1893), jenž sepsal spis na památku národopisné výstavky v Nákle r. 1893, z něhož jsme

Obr. 58. Renesanční portál kostela nákelského.

některé věci pro „Vlastivědu" použili. Knížka jedná zevrubně o obyčejích a kroji lidu hanáckého na Litovelsku.

Obec má asi 30 jiter pozemků a pastvisk, jež koupila r. 1596 pro sebe a nikoliv pro ostatní vesnice poddané, Mezice, Lhotu a Střeň, od opata Jiříka Pavorína z Pavorínu za 130 zl. Ačkoliv je kupec v listině z roku 1630 zřetelně udán, přece povstaly na konci XVIII. stol. s dotyčnými vesnicemi vážné rozepře pro všeobecné užívání pastvisk.*) „Krajský ouřad“ posílal vojáky, věznil rychtáře Libora Vrbku a přísežné, ale Nákelští nedosáhli psaného práva svého ani po slyšení, které měli u císaře ve Vídni.**)

Obecní archiv chová několik listin. Nejstarší z r. 1630, pak z r. 1753, v níž se doslovně uvádí listina z r. 1596,***) starou pečeť obecní, zbytky mučidel, obecní knihu. Kostelník nákelský má knihu smluv svatebních ze XVII. stol.

Obecní zápisy nám zachovaly tyto zprávy o živelních pohromách: před r. 1698 vyhořel kostel a chalupy „na Okolisku“, r. 1754: 7 sedláků a 4 chalupníci, r. 1764 zapálil blesk 2 selské statky a 8 chalup, r. 1781 obě strany vesnice až po uličku, tak že i obilí na polích shořelo, r. 1817 celá horní strana, r. 1850: 8 čísel v Kravařově a r. 1856: 12 čísel tamtéž, r. 1868: 8 čísel, r. 1870: 7 čísel, r. 1875 Zábraň, r. 1876 před kostelem čís. 15—17, s druhé strany všecky domky na stráni. Drahota byla v letech 1812 a 1813. R. 1848 stála jedna měřice pšenice až 20 zl., největší láce byla r. 1889.

Spolky: obč. beseda (zal. 1862), obč. záložna (1872), hasičský spolek (1876), veteránský a ochotnický divadelní spolek.

Trati: Díly, Široky, Vrchovy, Rybařky, Hráč, Chmelínek, Kaluhy, Party, Ohrady, Kopaniny, Ostudy, Jalovčí, Kladník, Kačírek, Studynky, Bahno, Závrbek, Zápověď, Zlaté doly, Pustý rybník, Vavrušky, Rechtorka, Olší, Padělky, Podkova (rybník).

Nasobůrky.

Osada slula původně „Našeměřice“, jak německé pojmenování v městské knize (XIV. stol.) „Nasmericz“ svědčí. Nynější

*) O. Vidrman: Náš lid hanácký . . . Náklo 1893.

**) Výpisky z nákel. obec. arch. ze spisů p. V. Houdka.

***) Viz listinář Selsk. arch., roč. 1902.

název vyskytuje se v zemských deskách po prvé r. 1373, kde se jméno osady píše „Naschiborek", r. 1385 „Nasoborki".*)

Katastrální ves ta jest přifařena a přiškolena do Chudobína, tvoří širokou ulici z obou stran konické silnice 2·3 km jihozápadně od Litovle.

V letech 1667—1677 se počítalo 21 osedlých, mezi nimi jen 3 českého jména, r. 1716: 12 sedláků a 13 chalupníků obou řečí znalých. R. 1834: 53 domů, 299 obyv., r. 1900: 82 domů, 553 obyv., katolíků, mezi nimi 2 Němci.

V obci stojí rol. akc. mlékárna.

V Půhonech (r. 1447) se rozeznávají Velké a Malé Nasobůrky (něm. Kotdörfl).

Listina z roku 1287 uvádí, že krajina na jihozápad již tehdáž nebyla majetkem zeměpanským. Kolem r. 1350 drželi dvůr v Malých Nasobůrkách Bílkovští z Chudobína. Jan z Chudobína prodal r. 1373 Budislavě, dceři Soběhrda ze Stříteže, jeden dvůr, tato jej prodala r. 1385 jinému Janovi z Chudobína, jenž na něm věnoval své manželce Anně 75 hř. Z Bílkovských držel purkrechtní dvůr zdejší (1406—1437) Mikuláš Škoda z Chudobína, který vzal Petra Romana z Vítovic na spolek. Petr dal tento dvůr Víškovi ze Stříteže a na Chudobíně do desk vložiti, ač tu byl sirotek Johanka, jejíž právo hájil před soudem zemským poručník Beneš z Bílkova a Chudobína.**) Dvůr ten (2 lány) přešel v XV. století v majetek pánů Vlašimských na Úsově. R. 1527 prodaly dědičky Jiříka z Vlašimě dvůr a „dědičnou ves Nasobůrky, jak to po předcích svých zdědily, purkmistru a radě i vší obci města Litovle za 80 zlatých uherských červených".***) R. 1781 byl dvůr rozprodán občanům městským.

Za odúmrť platili Nasobůršti litovelské vrchnosti od r. 1617: 6 zl. po 10 groších bílých, 10 slepic a 4 husy. Obec platila r. 1750 dědičného úroku z gruntů úhrnem 58 zl. 35 kr. r. a na sv. Vavřince za nápad odumrtí 4 zl. 40 kr., 4 husy a 32 kuřat, mimo urbariální roboty asi jako ve Zhořelicích. Podle smlouvy z r. 1798: 439 zl. 34 kr. hotově, nevýkupné práce 25 sáhů kamení, 50 sáhů

*) D. Z. Ol. IV., 625.
**) Půh. III., 591.
***) L. A. list. česká s 11 zach. pečetmi.

dříví a výkupné práce: 72 dní s 3 potahy, 192 dní s 2 potahy a 24 dní s jedním potahem, 118 dní pěší roboty po jedné osobě.*)
Na pastvišti, jemuž lid říká „Francouzský hřbitov“, založili „křižovníci od Ducha sv. v Litovli“ horu Kalvarii (3 kříže). Později tam vznikl hřbitov Nasobůrských, na němž bylo pochováno za válečných dob také několik Francouzů; odtud pochází název.**)

Nová Ves.

Politická ves 7·2 km západně od Litovle s okrouhlou návsí, přifařena a přiškolena do Chudobína.

Podle pamětní knihy cholinské z r. 1716 bylo v Nové Vsi 12 chalupníků, 6 patřilo do kolatury cholinské a 6 do Loštic. Roku 1790 bylo 20 domů, 126 obyvatelů, r. 1834: 52 domů, 280 obyv., r. 1890: 69 domů, 247 obyv., r. 1900: 69 domů, 353 obyv., katolíků, Čechů.

První zmínka se děje r. 1590. V XVI. století tu byl mlýn.***)

Nové Zámky (Nový Zámek).

Osada patří do katastrální obce Mladče, je přifařena do Litovle, přiškolena do Mladče, leží 4·4 km západně od Litovle v krásné lesnaté krajině.

Roku 1790 se počítalo: 17 domů, 111 obyvatelů, r. 1834: 4 domy, 57 obyv., 1890: 6 domů, 97 obyv., 40 Čechů, 57 Němců, r. 1900: 6 domů (č. 1. hostinec, č. 2. zámek, č. 3. dvůr, č. 4. hájovna, č. 5. zbořeno, č. 6. myslivna u Mladče), 89 obyvatelů, mezi nimi 53 Němců a 3 cizozemci (úředníci lichtenštejnští), všickni katolického náboženství.

V zámku jsou umístěny úřady knížecí panství úsovského.

Známý jest zdejší rozsáhlý les dubový, jenž od nepaměti zove „Dúbrava“. V starších dobách se v nížinách Moravy vysoká zvěř

*) L. A. Reluit. Kontr.

**) Obraz v knize Ulrichově v L. A. O příslušnost místa se vedl tuhý spor mezi farou litovelskou a cholinskou. Pam. kniha chol. 52—59.

***) Volný: Mähr. V. 229.

pásla po stádech, také divokých kanců, bobrů i dravého ptactva bylo mnoho, ba i vlci se tu proháněli.

Bylať tedy krajina mezi Úsovem a Novým Zámkem lovcům vítána. Karel ml. z Vlašimě zve z Černé Hory přítele svého, zemského hejtmana Petra z Rožmberka: „Rač ke mně na Dúbravu přijíti, tuť já Vás naučím, kterak střileti zvěř máte.“*)

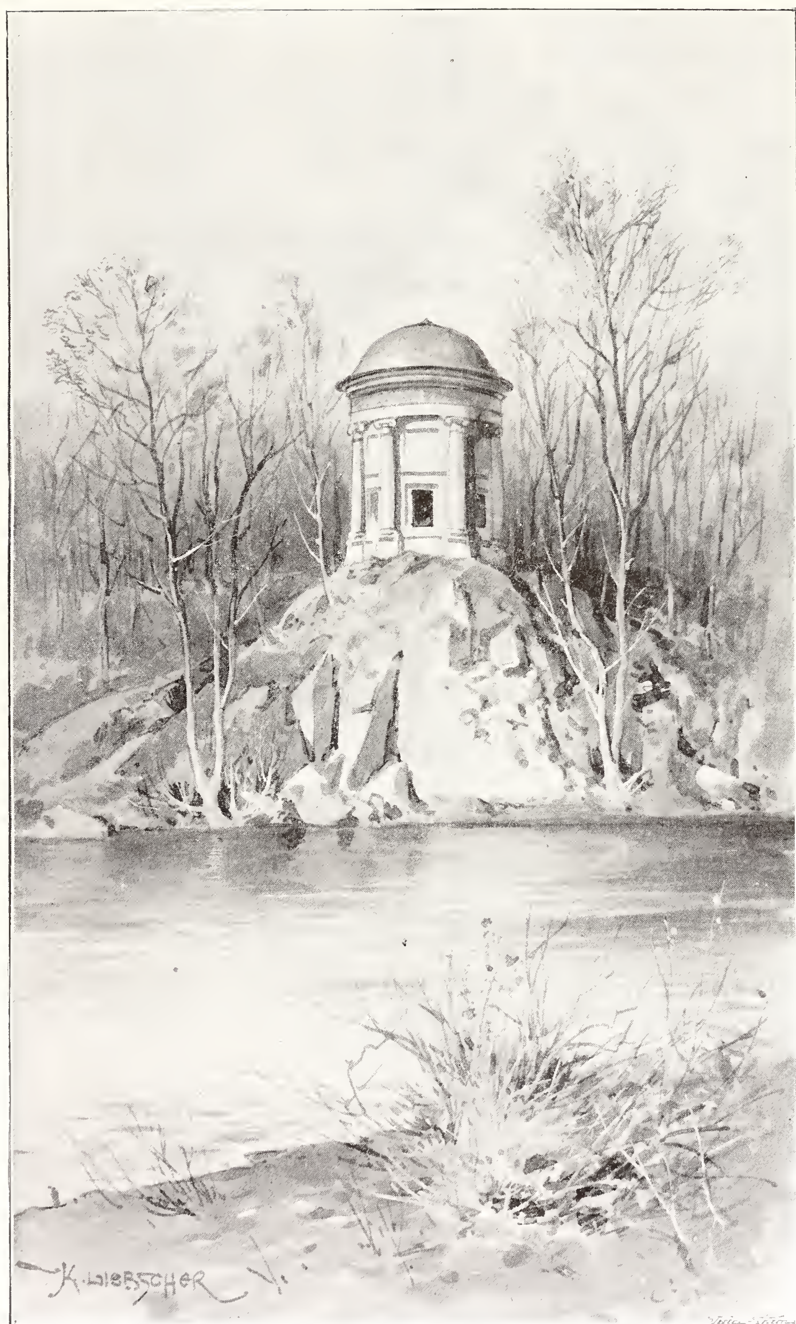
K většímu pohodlí lovců byl zde již v XVI. století vystavěn letohrádek, na němž Albrecht Černohorský z Boskovic (r. 1563) i Šembera rádi prodlévali. R. 1563 zavítal k honbě do lesů

Obr. 59. Nové Zámky u Litovle.

novozámeckých císař Maximilian a zastřeliv „několik divokých kanců, srnce, lišku a zajíce“, vrátil se do Olomouce. V červenci r. 1577 podnikli císařští bratří Rudolf a Matyáš z Olomouce výlet do Litovle a vydali se ihned na hon. Městská kniha uvádí, že zastřelili 16 divokých kanců a jednoho živého přivedli do města, dále 3 srnky a vlka. Příštího dne (3. července) pak na březích Moravy střelili 3 bobry, načež se vrátili do radnice, kdež se po 2 dni byli ubytovali.**)

*) Arch. čes. XI., 140.
**) L. kn. f. 35b a 31b.

Obr. 60. Templ. (Chrám přátelství.)
Kreslil K. Liebscher.

R. 1690 byl od knížat z Lichtenštejna nový zámek zbudován ve značných rozměrech, v němž od r. 1761 až do května r. 1762 byla hlavní nemocnice rakouského vojska zařízena. Že kníže občas zde sídlel, toho důkazem je v XVIII. století založená fundace zámeckého kaplana a listina z r. 1714, kterou vydal Josef kníže z Lichtenštejna 26. června „v Novém Zámku v Doubravě". Když pak zámek r. 1805 vyhořel, vystavěl na tom místě Jan Josef z Lichtenštejna v letech 1813—1820 budovu v nynější podobě, podle plánů vídeňského stavitele Hardtmutha v renesančním slohu. Nové Zámky skládají se ze středního paláce se sálem v I. poschodí a dvou postranních domů s kaplí sv. Eustacha.

Krajina kolem zámku je upravena v přírodní park, oživena a ozdobena mnohými pavilony. „Rytírnu", besídku nad stavem římickým zvanou „Templ" („chrám přátelství") a obelisk „Komín" dal Jan z Lichtenštejna na začátku XIX. století zbudovati. Není pochyby, že také býv. obora, 782 jiter lesa obsahující, z té doby pochází. Černý kříž votivní postavil kníže Alois z Lichtenštejna r. 1841 za odvrácení neštěstí. Před křížem odpočívají vojáci, zemřelí v zámku, za doby pruské války r. 1761.

Na konci XVIII. věku postavil baron Debrois, jenž v zámku nějaký čas bydlel, na Špitálské struze, pod samým zámkem, velkou továrnu na vlněné a hedbávné zboží. Voda však na pohon, pro tu dobu vzácného soukacího stroje s 3200 cívkami, nestačila, proto podnik zaniknul.*)

K panství úsovskému patří také blízký Nový Dvůr.

Obectov.

Název píše se v zemských deskách r. 1349 Ubicztow, r. 1384 Ubyczssow, r. 1408 Ubistow, r. 1464 Ubičztow, srv. Obíčtov nedaleko města Žďáru.

Katastrální ves tato jest 15·95 km severozápadně od Litovle vzdálena, přifařena a přiškolena do Loštic. R. 1790 tam bylo 16 domů a 146 obyv., r. 1834: 25 dom., 222 obyv., r. 1890: 187 obyv., r. 1900: 201 obyv., katol., Čechové a 6 Němců.

*) Notizenblatt 1858, 21.

Krajina byla původně majetkem biskupa olomouckého a jeho manů. R. 1349 koupil Jan z Vildenberka na Búzově od paní Zbyňky jednu desetinu pohoří búzovského a půl lánu v Obectově, jenž zůstal vždy při Búzovu.

Odrlice.

R. 1236 Udrilice, r. 1370 Oderlicz, velmi často Udrlic, r. 1609 Oudrlice, v XVIII. stol. výhradně Odrlice, hanácky Hodlece,

Obr. 61. Náves v Odrlicích.

je starožitná ves, přifařená do Choliny, 9 km. jihozápadně od Litovle, na mírném svahu posledních výběžků vysočiny drahanské, při okresní silnici z Choliny do Senice.

Náves byla za starších dob okrouhlá, staroslovanská, uzavřená „branou". Pozemek směrem k Senici se dosud jmenuje „Zábrančí". Před 50 lety byly tu ještě žudry, nejrozsáhlejší před čís. 10; poslední ustoupil r. 1892 nové budově v čís. 9.

Podle register gruntovních z roku 1694*) jsme napočítali 17 gruntů půllaních. Grunt č. 17 byl r. 1899 obcí zakoupen k tomu účelu, aby se v přední části vystavěla kaple, ostatek připojen byl ke škole. R. 1749 bylo 17 sedláků, 3 chalupníci,**) r. 1790: 26 domů, 176 obyv., r. 1834: 35 domů, 205 obyv., 1890: 53 domů, 319 obyv., r. 1900: 354 obyv., vesměs národnosti české a náboženství katolického. Dle pamětní knihy cholinské zůstalo obyvatelstvo i po 30leté válce ryze české.

Odrlice jsou stará osada, jak nalezené předhistorické předměty svědčí. Popelnice různého tvaru s vlnitými a rovnými ozdobami byly nalezeny u lesa „na Malých Padělcích“, při zakládání chmelnic na čís. 10. a stavbě nové okresní silnice, v čís. 19. byly v hliněném hrnci objeveny mince, v čís. 7. (r. 1892) v hloubce asi $1^1/_2$ m v žluté hlíně kosti mamutí.***)

Odrlice se poprvé připomínají r. 1236 jako ves kostela olomouckého. Tehdáž přepadli lidé župních úřadníků olomouckých, Řehoře, dvorního kaplana krále Václava I., jenž přijel do Odrlic, aby přípravy činil k cestě králově, vyjednávaje s lidmi o povinný povoz pro krále a komonstvo.†) Je to zároveň důkaz, že stará hradská cesta z Olomouce do Čech již tehdáž vedla Odrlicemi.

Zdislav, kanovník olomoucký (žil r. 1227—1266), daroval kostelu 3 lány v Odrlicích,††) což markrabí Přemysl r. 1251 potvrdil.

Dvůr kapitolní byl roku 1399 od přivrženců Prokopových zpustošen.

R. 1370 uvádí se, tuším, man kostela olomouckého vladyka „Pešek (Petr) z Odrlic“, před tím se psal „z Pateřína“. R. 1365 prodal dvůr v Soběčově Beneši z Búzova a usadil se v Odrlicích.

Tento Pešek zavraždil člověka z neznámé příčiny, pročež od purkraběte olomouckého, Vyknana z Tršic a Majetína byl stíhán. Po smrti Peškově (1375) slíbil jeho panoš Oldřich „svou dobrou věrou a pod ztrátou hrdla, že se postaví před právo cúdaře

*) Soudní arch. L., výpis majitelů v L. A.

**) List o mlýnsk. služeb. arch. Žargon.

***) Některé zach. popelnice a kost mamutí ve školní sbírce.

†) Cod. dipl. M II., 316.

††) Necrol. olom. Dudík 539.

Vyknana", a bratří Peškovi Dobeš a Bedřich uzázali se v jeho zboží.*)

R. 1381 psal se jistý Staněk, příbuzný Peškův, „z Udrlicz", který tehdáž držel dvůr v Podhájí, r. 1397 koupil dvůr v Seničce od bratrů Peškových, Dobeše a Jana z Odrlic. Držel také krátký čas Lysov a v Lukách 4 lány (r. 1406). Peška bratr Dobeš z Odrlic (1375—1406) seděl r. 1399 na Lysově; na tvrzi a dvoře věnuje své manželce Uršule z Křídlovic. Vilém ze Sobáčova, poručník dětí Dobešových, prodal Lysov a podíl v Seničce Janu z Lazník. Druhý bratr Peška, Jan z Odrlic (1386—1416), koupil r. 1416 Ponikev a třetí bratr, Bedřich, měl roku 1376 zboží v Mezicích, ale postoupiv je synovi Oldřichovi, koupil r. 1391 Vilímov.**) Jiný syn Bedřichův byl Pešek z Odrlic a dcera Kateřina, manželka Libuše ze Senice.

Jakého rodu je „Václav z Uderlicz", papežem Klementem VI. z Avignonu r. 1346 ustanovený kanovník olomoucký,***) není nám známo.

Stará kaple Panny Marie byla r. 1773 vystavěna, měla již tehdáž hodiny a starý zvon. R. 1838 byla zřízena nynější kaple a r. 1902 prostranný kostelík.

Škola byla založena r. 1874, před tím byla obec přiškolena do Choliny. Knižnice školní čítá 250 sv., učitelská 80 svazků, obecní 250 sv.

Katastrální výměr obce obnášel dle antifonáře cholinského r. 1614 17 lánů, nyní 760 jiter, 680 čtv. sáhů, z čehož jest 50 jiter lesa obecního, dřív bylo lesní plochy asi 100 j. Obec má dosti bohatou truhlici. Nejstarší listina perg. na odúmrtí je z r. 1526, druhá z r. 1583 (prodejní), poznamenání útrat vojska hr. z Kounic z r. 1680, sbírka 30 svatebních smluv (1599—1840). Zajímavá jsou gruntovní registra, nejstarší v celém okresu, počínají r. 1542, druhý svazek (1600—1682) a třetí od r. 1694.†) Obecní razítko má opis: „Peciet diediny Oderlics".

Robot nikdo nepamatuje, osadníci platili z půllánu ročně 15 rýnských stř.

*) Půh. I. 6., 14.

**) D. Z. Ol. VI. 929, VII. 396, VIII. 639.

***) Cod. dipl. Mor. VII. 505.

†) Soudní archiv L.

Spolky: čtenářský, hasičský, odbor pro chov dobytka.

Přes 100 roků drží rodné domy: rodina Dostálova, Spurných, Malých, Nepustilova, Fialova, Hubáčkova, Stratilova a Kouřilova.

Slovutní rodáci: Dr. Tom. Kouřil v Rychnově n. K., Jos. Oščádal v Klatovech, Fr. Oščádal v Přerově, všickni gymnasijní profesoři.

Obecní trati jsou. Hliníky, Močáry, Klíny, Lipky, Výmole, Díly k horám, Horka, Chrastí (les), Kopaniny, Rozsochy, Přeslouči, Rváčovy, Nivy, Formanky (stará cesta), Hrnčířky, Malé Traty, Velké Traty, Obecňata, Trávníky, dříve pastviska pro dobytek.*)

Olbramice, nyní Obranice.

R. 1368 Olbramicz, r. 1385 Wolbramicz, polická a katastrální ves, leží na výšině 17 km jihozápadně od Litovle, tvoříc širokou ulici. Staré grunty jsou z cihel, nezomítány, jen vápnem pošplíchány, před okny mají zahrádky, až do r. 1830 tu byly žudry. Kolem r. 1700 tu bylo jen 14 stavení u dvoru; r. 1790: 16 domů, 110 obyvatelů, r. 1834: 30 domů, 172 obyv., r. 1890: 49 domů, 306 obyv., r. 1900: 51 domů, 309 obyv.**)

Osada má jméno po zakladateli Olbramovi (něm. Wolfram). Možná, že jím byl Olbram „z Lúčan“, který byl bratrem Ondřeje „Kavky“, kanovníka, strážce kostela olomouckého, svědčícího na listině z roku 1254.***)

R. 1368 měla věno na Olbramicích Anežka, manželka Jana z Turovic, jež postoupila Milotovi ze Strálku;†) jeho bratr Beneš (Šišma) ze Štrálku koupil r. 1376 ves Olbramice od Unky z Majetína.

R. 1385 věnuje Beneš Šišma ze Strálku (u Rymařova) své manželce Anně na Olbramicích a r. 1392 se připomíná jako majitel Benešův syn Jan.††) Ještě r. 1417 zapsal Zbyněk ze Štrálka odj. z Všechovic své manželce Anně na Olbramicích 100 kop. Jak přišli páni z Kunštátu (Boček a Viktorin r. 1417)†††) v držení vsi, není známo.

*) Zprávu o škole a osadě podal p. Jan Pillich, učitel.

**) Volný: Mähr. V. 229.

***) Reg. Boh. II., 15 a Necrol. olom. 520 (Dudík).

†) D. Z. Ol. I., 1112.

††) D. Z. Ol. IV. 659, VI. 391.

†††) Půh. II., 541.

R. 1600 koupil Václav z Gaje-Galeny, majitel Chudobína, tuto ves od kapitoly olomoucké. Za dob hrabat z Andler-Witten byl zdejší dvůr 12 familiantům rozprodán. Velkou neúrodu utrpěli hospodáři r. 1846 mokrem. Měřice žita (rži) stála 24 zl., ječmene 18 zl., kopa vajec 5 zl. Bída byla tak velká, že lidé rozdrcené obilí s mlékem jedli a chléb z otrub pekli. Následujícího roku bylo zase velmi lacino. Měřice žita stála 3 zl.

Obec je přifařena do Vilímova. Osadníci platili desátku bohuslavickému faráři: sedlák 50 snopů žita a 50 snopů ovsa. Kamenná kaple v návsi je vystavěna r. 1777.

Nová škola byla zřízena r. 1901.

Sedlák robotoval 3 dni dvěma koňmi ve 14 dnech. V letě pracovalo se v polích, v zimě v lese. Daní platili nejvíc 12 zl., nejméně 11 zl. 20 kr. Po zrušení roboty zaplatili sedláci 700 zl. šajnů výkupu.

Obec má polí a lesů v ceně 5000 K. V truhlici nalezáme opis (z r. 1852) desátků z r. 1516, robotní patenty nejstarší z r. 1775, stará pečeť s beránkem.

Nejdéle drží rodný dům: Doležel, Lakomý a Zapletal.

Hasičský spolek byl založen r. 1898.

Trati: za Rybníkem, Čtvrtě, Padělky, Záhonky, Půllány, Zmolové Díly, Kříby, Žlíbky; lesy: Kříby, Padělky, Široké, Půllány, Síčky.*)

Olešnice.

R. 1358 Olesnicz, r. 1360 Oleschna, r. 1384 Ollesnycze. Název znamená vodu olším tekoucí. Lid užívá názvu jen v čísle množném (na Volešnicích). Ves 9·5 km západně Litovle a 3·2 km jihovýchodně Búzova, jest katastrální a politická obec, přifařena do Búzova, přiškolena do Hvozdečka.

R. 1804 bylo 36 domů, 208 obyvatelů, r. 1834: 45 domů, 308 obyv., r. 1890: 320 obyv., r. 1900: 53 domů, 346 obyv., náboženství katolického a národnosti české.

Kroj není žádný, nářečí jest hanácké.

Olešnice se připomíná v dějinách panství búzovského r. 1358, kdy Beneš z Búzova-Vildenberka koupil od Dětřicha, řečeného z Pateřína, Olešnici, jež příslušela do obhradí spráneckého s Vojtě-

*) Zprávu podal o Olbramicích a Vilímově p. Em. Zezula, učitel.

chovem a podílem na Hrabech. Hrad, o němž lidová pověst se zachovala, jsou asi Brány (Spránek). R. 1360 koupil Jan z Búzova od Bohuňka ve vsi Olešnici 6 lánů s dvorem a rychtou (D. Z.). Jana z Vildenberka syn Půta z Loštic prodal r. 1371 dvůr, 5 lánů, $^1/_2$ rychty a hospody Bohuši ze Slavoňova. Dvůr nyní ještě stojí, ovšem v jiné podobě; jest to nynější velká hospoda na jihovýchodním konci „dědiny". Brzy na to povstala bezpochyby prostřední část osady „v dědině".

Osada byla v uherské válce zpustošena, r. 1547 byla ještě pustou, ba, jak z listiny z r. 1618 vysvítá, byla obec ta, vyjma dvoru, ještě za mladšího hraběte Bedřicha z Opršťorfu neobydlena, a r. 1695 se tam uvádí ještě „pustý dvůr". R. 1632 postoupil hr. Bedřich z Oprsdorfu pánům červenolhotským kus pole „na Olešnicích", t. j. mezi Olešnicí a Hvozdečkem.*)

R. 1695 bylo 7 chalupníků, kteří platili pánům ročně 8·12 zl.; 2 místa chalupnická byla pusta (počítalo se na ně 1·52 zl. roční činže); jiných povinností neměli.

R. 1770 byl dvůr dědičně pronajat, měl tenkrát 77 jiter, 1093 čtver. sáhů; čistý výnos obnášel 376 zl. 15 kr. konv. m. a majitel platil 43 zl. 47 kr. činže. 18 osadníků platilo za byt ročně 12 zl. (hr. arch. búz.).

Téhož roku (1770) — dle udání starších lidí a dle hradního arch. búz. — povstala část Olešnice zv. „u Chaloupek" a „u Vápenic", tím že byla část pozemků ode dvora odprodána jednotlivcům. Majetníci tito (zvaní familianti) mají až podnes 10—20 měřic pole. Později byl dvůr úplně rozprodán a jest nyni z něho hospoda. Zbývající část dvora koupil revírník Veiser ze Žádlovic, páni však měli vrchnostenské právo až do r. 1818.

O robotě osadníků olešnických v dřívějších dobách není zmínky. V 19. století robotovalo (dle udání) 7 chalupníků v dědině jen 4 dny ročně a to v čas žní při dvoru panském v Červené Lhotě, začež dostával každý dělník denně „holbu" piva a směli pásti dobytek na panských lukách. Domkaři („u Chaloupek" a „Vápenic") robotovali ročně 26 dní a podruzi 13 dní. Výkupné dali chalupníci asi 20 zl. š., domkaři něco více.

Přiškolena byla Olešnice napřed do Búzova, od r. 1802 do blízké osady Hvozdečka.

*) Hrad. arch. búz.

Obec nemá žádného majetku nemovitého. Obecní razítko jest jednoduché: věnec a nápis: „Obec Wolešnice". Starší razítko má nápis: „Obecní pečeť Wolessnic L. P. 1850", uprostřed vyobrazeny jsou kosa, srp a hrabě.

Trati mají názvy (pole): Za Humny, na Dílečkách, pod Hejkem; (lesy): Hejk, Boří, Rachava, Štráfy; (cesty): Metnice.

Obyvatelé se živí polním hospodářstvím a prací zednickou. 4 chalupníci pálí vápno, dříve jich pálilo víc. Peci měly tam, kde nyní říkají „u Vápenic".

Do r. 1885 pěstovali také len a třeli jej v pazderně asi 5 minut od „Chaloupek" vzdálené, kteráž asi r. 1880 byla svévolně sbořena, tak že obec nyní žádného domu nemá.

Nejstarší rodiny (přes 100 let) jsou: Blechtova (čís. 6.), Vařekova (čís. 7.).

Pohromy stihly osadu kolem r. 1850, kdy velkým mokrem nastala drahota (měř. pšenice za 25 zl., měřice kukuřice za 12 zl.). R. 1877 byl „v dědině" velký požár, 8 čísel lehlo popelem.

Osada má kapličku u „Chaloupek", velmi starou.

Olešnice patří k obvodu zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu v Búzově.

Pateřín.

Jméno píše se v zemských deskách r. 1351 Paterzin, r. 1355 Paterzyn, r. 1365 Patersin, a později v různých tvarech, jež vesměs zní „Pateřín".

Katastrální a politická ves na říčce Hrachovce 9·75 km západně od Litovle, přifařena a přiškolena do Bílé Lhoty.

R. 1790 bylo 15 domů a 97 obyvatelů, r. 1821: 120 obyv., r. 1834: 18 domů, 135 obyv., r. 1890: 36 domů, 245 katol., Čechů, r. 1900: 38 domů, 258 katol., Čechů. R. 1834 se tam připomíná mlýn s kašníkem.

Krajina byla ještě ve XIV. století velmi lesnatá a patřila k državě biskupské, jako celé okolní pohoří. Když pak hrad nad Javoříčkem, zvaný Brány neb Bránky byl zbudován od manů biskupských, patřil Pateřín s Javoříčkem, Hradnicí, Bezděkovem, Vojtěchovem a podílem na Sobáčově k obhradí jeho.

První se jménem hradu se vyskytuje Dětřich z Brán,*) byl v letech 1329—1355 cúdařem brněnským a pečetil štítem na 6 polí kostkovaným v barvě červené a stříbrné.**)

V jakém rodovém poměru k němu je Janec z Brán, který r. 1358 „hrad (lat. castrum) Schpranek“ markraběti Janovi za 260 hř. prodal nelze zjistiti. Ostatní členové rodu podrželi některé okolní statky. Také větev, která si v Pateříně vystavěla tvrz a odtud se psala, pochází pravděpodobně z toho rodu, neboť r. 1358 prodává Dětřich, řečený z Pateřína, ves Olešnici a $1^1/_2$ lánů v Hrabech a dvůr ve Vojtěchově, zboží, které příslušelo jistě do obhradí bráneckého, Beneši z Búzova.

Ortvín, syn Domaslava Moravce, kanovník kroměřížský (1328—1345), nazývá se strýcem Dětřicha z Pateřína. Z toho rodu se ještě 1498 připomíná „Klara ze Spraneka“,***) ačkoliv již jiného zboží na Moravě byli získali. Že v Pateříně stála tvrz neb „zámek“, o tom dosud se mezi lidem zachovala pověst; výslovně se tato tvrz ale nikde nepřipomíná, poněvadž se původní rod záhy vystěhoval.

Jako držitelé zdejšího statku v polovici XIV. věku vyskytují se 4 bratři: Zdeněk, Dětřich, Oldřich a Bedřich z Pateřína.†)

Jeden člen tohoto rodu Bedřich, „řečený Pateřín“, věnoval r. 1365 své manželce Elišce na Pateříně 40 hř.††) R. 1376 se píše „z Mezic“ a postupuje synu svému Oldřichovi z Mezic, co má v Pateříně a Sobáčově. R. 1381 se uvádí v Pavlovicích na tamním dvoře, který držel od r. 1371 a r. 1391 na Vilímově.

Vladyka Pešek z Pateřína se usadil v Odrlicích a držel zároveň zboží pateřínské (r. 1370). Bedřicha z Odrlic, odj. z Pateřína, dcery Kateřina a Eliška postoupily r. 1382 co mají v Pateříně a Hrabech Peškovi ml. z Odrlic a jeho bratr Oldřich

---

*) Jméno hradu se píše různě, ale ze všech tvarů vyznívá české Brány neb „Bránky“, jako ze slov Spran, Spram (= z Brán), Schpranek, obyčejně Spranek (= z Bránek). Lid říká kopci a potoku na úpatí tekoucímu „Špramek“.

**) Prof. Sedláček: priv. dop. v L. A., viz tab. I., čís. 4.

***) Arch. český XVIII, 47.

†) D. Z. Ol. I., 216.

††) D. Z. Ol. I., 44.

prodal r. 1420 dvůr, krčmu a 7½ lánů Janu Pňovickému ze Sovince. Synové Janovi Hynek a Jindřich ze Sovince Bareši z Čehovic.*) Jiný podíl tu měli vladykové z Dubčan.

Podolí.

R. 1349 in Podol, r. 1384 Podole.

Ves 10·5 km západně od Litovle a 2 km východně od Búzova v dolině, jest katastrální a politická obec, přifařena a přiškolena do Búzova.

V obci jest panský dvůr.

R. 1804 bylo 31 domů, 226 obyv., r. 1834 34 domů, 297 obyv., r. 1890 361 obyv., r. 1900 42 domů, 324 obyv., náboženství katol., národnosti české, nářečí hanácké.

Osada, kterou protéká nepatrný potůček, zvaný Břenuška, má příznivou polohu a tvoří širokou ulici na východ súženou. Osadou vede okresní silnice z Búzova k Červené Lhotě; mimo to vedou do dědiny spojovací cesty od Obectova a Olešnice.

Podolí je stará osada. Uvádí se v dějinách panství búzovského. Roku 1349, koupil Jan z Búzova-Vildenberka od Zbyňky a Jitky dcery její 2 lány u Podolí (nynější les mezi Podolím a Búzovem) a „hornatou krajinu u Búzova" („montana"). R. 1617 se tu uvádí tvrz s dvorem.

V listině z r. 1618 praví se, že Podolí je dědina zámožná („mohautná").

V listině z roku 1695 uvádí se rybník v Podolí, který patřil pánům, nyní ještě jsou patrny hráze na záp. konci dědiny.

Poddanské poměry. Dle nařízení Václava z Haugvic o robotě z r. 1545 (autent. opis z r. 1617 v hradním arch. búz.) robotovali Podolští: 16 sedláků ročně 6 dní s potahem, 2 chalupníci 2 dny pěšky; pak museli opravovati hráze rybníka, louky séci, seno sušiti a odvážeti. — Dle odhadní listiny z r. 1696 měli Podolští tyto povinnosti: sedláci (6) a chalupníci (12, 2 místa byla pusta) 30·31 zl., 5 hus, 74 slepic, vajec 5 kop,

*) D. Z. Ol. IV. 520, IX. 374, XI. 219.

2 kusy, 36 měř. 4 osm. ovsa — V 19. století robotovali (dle list. z r. 1805 v arch. búz.): 6 sedláků 3 dny týdně 1 koněm, 10 chalupníků 2 dny pěšky, 2 chal. $1^1/_2$ dne, 4 domk. 26 dní, 11 domk. 13 dní, 7 podruhů 13 dní. Příze dávali 6 po 2 kusech, 12 po 1. Výkupné dali sedláci 200 zl. stř., chalupníci 100 zl.

Obec nemá žádného nemovitého jmění, jen dlužní úpisy v ceně 2700 K. Na obecním razítku je lev a nápis: „Představenstvo obce v Podolí"; na starší pečeti byla lípa (dle listiny z r. 1757 v arch. búz.).

Trati mají název: Pole: pod Vršky za Humny, za Lány, Popelené, pod Paseky, na Źlíbkách, na Skalce, pod Hejkem. Luka: pode Dvorem, na Žlíbkách, Veselská, za Lány, Dolečka. Lesy: Hejk, Nivka, Kopanina, Paseka, Vršky, Roubaníny, Kouty, Šobelov.

Osadníci se zaměstnávají větším dílem polním hospodářstvím. Nyní (1900) jest 5 sedláků a 10 domkařů. Mnoho lidí jest zaměstnáno při panském dvoře, ku kterému patří (1894) asi 170 jiter pozemků. Mnoho osadníků živí se také prací zednickou. Až do r. 1885 pěstovali Podolští jako jinde len a třeli jej v pazderně.

Podolí má hasičský spolek, který byl r. 1897 založen.

Nejdéle drží rodný dům rodina Neborova (přes 100 let).

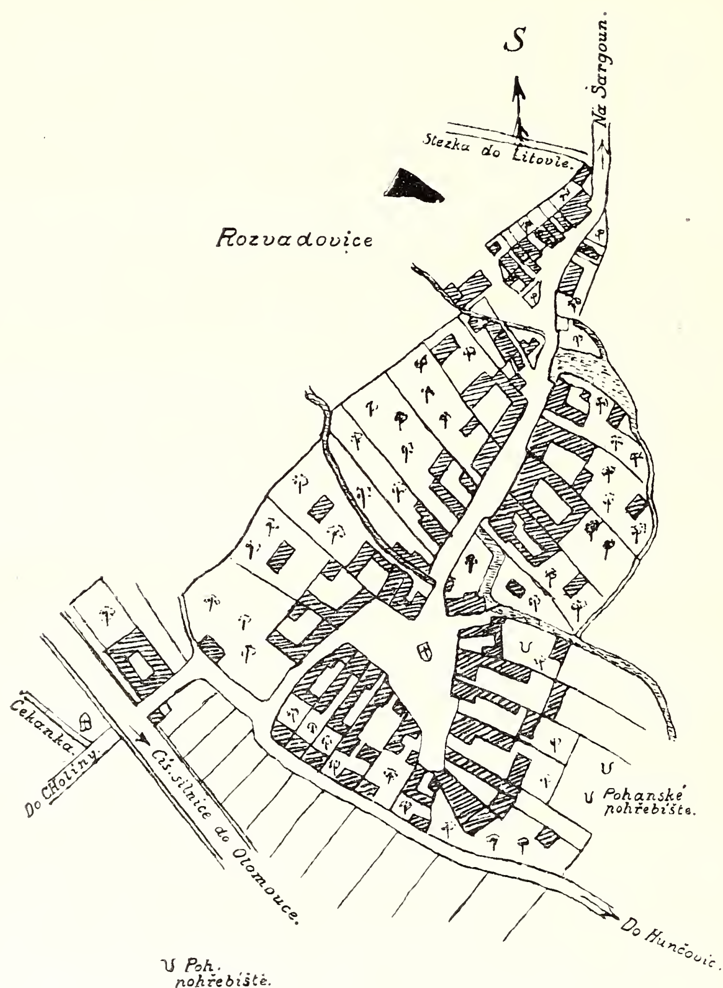
Kaplička pochází z r. 1871, kamenný kříž u cesty do Obectova z r. 1776.

Podolí patří ku kostelu, ku škole, ku zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu obvodu v Búzově.

Rozvadovice.

R. 1276 Roswadouich, r. 1291 Rozwadowicz, odvozeno od osobního jména „Rozvad". Ves leží v úrodné rovině 3·90 km jihovýchodně od Litovle a je přifařena do Choliny. Podle pamětní knihy cholinské bylo v Rozvadovicích r. 1716: 15 sedláků a 8 chalupníků, vesměs české národnosti. R. 1790 bylo 38 domů, 225 obyvatelů, r. 1834: 42 domů, 130 obyv., r. 1890: 50 domů, 274 Čechů, 7 Němců, r. 1900: 50 domů, 277 Čechů, katolíků.

Náves je staroslovanská okrouhlice s „branou". Před 50 lety nosil ještě lid svůj kroj hanácký. Poslední muž, který kroj tento nosil až do smrti, byl stařičký výměnkář Ant. Kejval († 1890).

Obr. 62. Půdorys Rozvadovic.

V ohledu starožitnickém jsou Rozvadovice velmi zajímavy učiněnými nálezy pohanských pohřebišť z doby bronzové a železné (sobí paroh, kančí kly, spěžové jehlice, prsteny, sponky, náramek

a v zahradě čís. 12 objevena r. 1892 starožitná huť železná a množství popelnic a římských mincí.*)

Původní sídlo lidské v této krajině lze hledati na ostrově, který tvoří ramena Moravy, na němž vystavěn jest rozvadovský mlýn, zvaný Žargon (Žargún). Význam toho starobylého slova nelze vystihnouti. Stejné jméno vyskytuje se u Budyšína v Lužici, z čehož soudíme, že je vzato z jazykového pokladu praslovanského. Tolik je jisto, že na tom místě stávala tvrz vladycká, neboť ještě v kupech z konce XVIII. století se prodává mlýn „s rytířským sídlem".**)

Prvním pánem na Rozvadovicích byl jistý Zbislav, jehož vdova Ludmila odkázala zboží své kostelu olomouckému, což král Přemysl Otakar II. r. 1276 potvrdil.***) Po husitských válkách prodala kapitola zpustošený dvůr o 3 lánech obci, Petrovi z Uničova a Vávrovi z Rozvadovic.†) Obec byla vysazena dle děvínského práva s právem popravy a uznávala Litovlany jako své starší, jak v obecním archivu zachované listiny soudní z let 1512, 1539, 1577 a 1599 svědčí. Šibenice stála na hranicích unčovicko-rozvadovských na rozcestí, kde stojí Boží muka „u sv. Františka", pod níž dosud kostry lidské zakopány jsou. Z listin obecních seznáváme, že Rozvadovští těžce nesli tuhé poddanství pozdějších dob. R. 1606 je napomínají Ladislav ml. z Lobkovic, r. 1610 Karel z Lichtenštejna, zemští hejtmané, aby dříví do dvora dle starobylého pořádku vozili a povinnosti řádně vykonávali.††) Z memoranda, podaného r. 1705,†††) se dovídáme, jaké povinnosti měli.

Celkem platili 329 rýn. 12 kr. V tom obnosu je obsažena náhrada za dovoz „bečky" vína až od rakouských hranic, k němuž dříve povinni byli, dále roční plat za puštění odúmrti z r. 1525.*†) Za to, že nebrali kořalku a „sejr" (sýr), platili vrchnosti náhradu 17 r. 45 kr. Mimo to gruntovní plat, soudní peníze, „za hody", „za obnov", „za chmel" atd. V plodinách odváděli $4^1/_2$ měřice ovsa, 72 slepice, 9 kop vajec.

---

*) Předměty jsou uloženy ve Vl. muz. olom.

**) Obrigk. Grundbuch b. d. Gute Haňovic, soudní arch. L.

***) Cod. dipl. Mor. IV. 174.

†) Opis v arch. obecním, nyní ve škole.

††) Obecní arch. orig. české.

†††) Tamtéž orig. čes.

*†) Tamtéž orig. čes.

Podle robotního patentu ze dne 7. září 1775 robotoval půlláník s 2 koňmi týdně 3 dni a od sv. Jana do sv. Václava pěšky jednou osobou týdně 1 den. Chalupník každý týden jednou osobou 2 dni. Jelikož malý dvorek v Rozvadovicích tolik roboty nepotřeboval, byli povinni platiti za každou jízdní nevykonanou robotu 9 kr. a za pěší 3 kr. Kromě toho vozili do Olomouce dříví až na 4 míle cesty a museli spřísti vše, co se od přediva při dvoře urodilo.

Jako jinde soudili se s vrchností o obecní pastvisko v letech 1774—76. Jelikož odpor jejich pokládán byl za vzpouru, trestáni byli vězením. R. 1775 byl uvězněn rychtář, „pudmistr" a celý ouřad na 5 neděl a celá obec silnou vojenskou exekucí s 56 muži a 1 poručíkem na 5 měsíců a 7 dní obsazena.

Desátku odváděli sedláci před r. 1848 po 36 snopech pšenice, žita a ovsa a 13 snopů ječmene; chalupník po 6 snopech pšenice, žita a ječmene. Výkupu z desátku zaplatili sedlák 130 zl. 28 kr., chalupník 32 zl. 12 kr.*)

Mlýn Žargon (r. 1686 o 7 složeních, r. 1794 jen o 6) byl do r. 1787 panským. Mlynář byl s rodinou prázden roboty.**) Dvůr byl r. 1787 rozprodán.

Kaple nejsv. Trojice v návsi byla r. 1776 postavena. R. 1868 zřídil Matouš Skácel nadaci na faru, odkázav k tomu účelu familii o 40 mírách, z čehož úroky vzrostly dosud na 40.000 K.

R. 1850 byla zřízena podučitelská expositura se 157 zl. 50 kr. platu, k tomu 3 měřice žita za zvonění a 6 sáhů dříví. Samostatná škola jednotřídní byla povolena r. 1875. Nejdéle zde působí pan Jan Brtníček, horlivý sběratel starožitností a dopisovatel do „Vlastivědy Moravské" a „Časopisu muzejního v Olomouci". Pamětní kniha od r. 1884. Knižnice žákovská čítá 213 a učitelská 47 sv. Památný obecní archiv se nalézá ve škole, kdež se chová také stará česká gruntovní kniha z r. 1623 („Registra").

Obec má 3 jitra pole a 2 míry pastvin.

Spolky: Hlahol, čtenářsko-pěvecký spolek, založen r. 1884, knižnice jeho má 300 sv. R. 1900 vznikl hasičský sbor.

---

*) Listina z r. 1851 v ob. arch.

**) Archiv ve mlýně má asi 600 spisů. Nejstarší z let 1735, 1749 a 1751 o služebnosti mlýnské, kladení hamů atd. R. 1902 byla hluboko pod žleby nalezena kamenná stoupa a železné sekyry.

Trati: Hrubé díly, Malé díly (Čtvrtě), Křéby, Otočnice, Podsedky, Luha, Kouta, Přední a Zadní ohrady, Slátiny.

Chodníky: Otočnice, Čekanka, Švihálka.

Řimice

tvoří s Novým Mlýnem katastrální ves, 9·70 km severozápadně od města Litovle, přifařenou do Bílé Lhoty, dříve do Moravičan. Název obce se v pamětech píše r. 1281 S-rimicz, 1311 Hrsiminicz, 1356 Rzimicz a tak nejčastěji. Slovo jest asi odvozeno od osobního jména „Hřím". V Řimicích se počítalo r. 1790: 27 domů, 300 obyv., r. 1834: 40 domů, 353 obyv. (r. 1870: 455 obyv.), r. 1890: 80 domů, 524 obyv., Čechů a 3 Němci, r. 1900: 89 domů, 567 obyv., Čechů, 4 Němci a 1 cizozemec, katol. náboženství.

Z Řimic příslušelo k panství úsovskému 24 domů, k Búzovu (původně k Červ. Lhotě) 17 domů a 164 obyv.

Biskup Bruno založil k ochraně kostela olomouckého a k upevnění královské moci zřízení manské. Vladykové, kteří se přikázali službou, obdrželi některé statky kostelní dědičně po měči. Na konci XIII. století shledáváme se s těmito many biskupskými kolem Mohelnice, nejpřednější državy kostelní na severní Moravě.

R. 1285 uvádí se Oldřich z Měníka, r. 1275—1301 Protiva ze Zábřeha, tuším, z rodu vildenberského, r. 1299 Jan z Úsova, o Bohuchvalu ze Stříteže a Oneš z Řimic (r. 1281) je to pravděpodobné, že drželi manství biskupská.*)

Takovým služebníkem biskupským byl také majitel statku Slavoňova (něm. Šicndorf u Mohelnice). V polovici XIV. stol. píše se po tom zboží jistý Bohuš ze Slavoňova neb Šicndorfu (1355 až 1376), měl ve štítě palečné kolo jako vladykové z Bílé Lhoty.

R. 1359 seděl na Řimicích, kdež měl tvrz, a v Slavětíně podíl. Na těchto vsích věnuje své manželce Kateřině („Kačně"), dceři Dětocha ze Šumvaldu.**) Tolik je jisto, že se z kolonisačního střediska mohelnického pohoří kolem Mladče, Bílé Lhoty,

---

*) Reg. Boh. II. 584, 412, 806, 793, 525

**) D. Z. Ol. I. 33.

Pateřína a Hrab, ba až k hradu Branám, směrem jihozápadním z Řimic zalidnilo. Vesnická práva těchto vesnic uznávala ještě v XVI. století měšťany mohelnické jako své starší.

R. 1371 proměnili sobě Bohuš a jeho syn Bernard Hecht ze Slavoňova s markrabětem Janem půl vsi Řimic, 2 zahrady, dvůr a půl mlýnu za zboží v Lazičkách (v Králové),*) proto se již v závěti markr. Jana počítají Řimice do obhradí úsovského (r. 1371). Druhou polovici držel nadále vladycký rod Slavoňovských z Bílé Lhoty. R. 1397 věnuje Oldřich ze Lhoty, syn Zdislavův, své manželce Jitce na polovici Řimic**) a r. 1408 druhé manželce Ofce. Ještě r. 1490 se připomíná jakýsi Jiří ze Lhoty na Řimicích. Poručníci jeho prodali Řimice Albrechtu Rohovladovi z Bukůvky od r. 1507 na Červené Lhotě.***)

Druhou polovici, jež příslušela k hradu Úsovu, dal markrabě Jošt r. 1387 Oldřichu Štosovi z Bránic a Jindřichu Pluhovi, komorníkům svým, do desk vložiti,†) ale Oldřich Štos zapsal svůj podíl v Řimicích, dvůr, lesy a louky Vavřinci z Jestřebí (u Mohelnice), tuším, bratrovi Zdislava ze Lhoty. R. 1391 věnuje Vavřinec své manželce Bětě na dvoře, tvrzi, louce, řečené „Seborz" a jiné louce, zvané „Zámostnye" v Řimicích.††) R. 1406 již nebyl Vavřinec z Řimic živ; vdova Bětka bere syna svého Jana na spolek na své věno v Řimicích.†††) Jan z Řimic byl horlivým husitou, pečetil r. 1415 proti sboru kostnickému. Jeho syn byl, jak se zdá, Jakub z Řimic. R. 1437 věnuje své manželce Kateřině na dvoře, mlýně a rybníku, „vyjma toho pod obcí".*†) Jak ves se Šumvaldem byla spojena, není známo. S panstvím tímto přešly Řimice na rod boskovický na Úsově brzy po r. 1550.**†)

R. 1727 postavila obec kapli sv. Jana Nepomuckého, aby kněz z Moravičan v čas povodně k bohoslužbě docházeti mohl.

Škola byla r. 1867 zřízena jako jednotřídka (nyní II. tř.).

Do zdejšího katastru patří osada Nový Mlýn, je to v listinách často jmenovaný mlýn řimický.

---

*) D. Z. Ol. II., 79.

**) Tamtéž VI., 661.

***) Volný: Mähren V. 159.

†) Z. A., Boč. sb., D. Z. Ol. V., 92.

††) D. Z. Ol. VI., 325.

†††) Tamtéž VII., 9.

*†) Tamtéž X., 350.

**†) Schwoy: Topogr. Mähr.

Savín.

R. 1353 Sawyn, r. 1365 Sauiena a Zewyn, r. 1417 Sawin, odvozeno od osobního jména „Sáva“, polit. ves 9·1 km západně od Litovle, přifařena a přiškolena do Měrotína, leží v úžlabině horské. Domy tvoří ulici, na horní straně jsou obráceny štítem k cestě, na dolní průčelím. Vedle vjezdu do dvora bývá světnice hospodářova a komora, pak kuchyň, chlévy, konice, na druhé straně vjezdu výměna. Stodola uzavírá dvůr, za ní bývá zahrada. Podle urbáře haňovického z r. 1686 byl v Savíně 1 sedlák a 8 chalupníků, r. 1790: 21 domů a 157 obyv., r. 1834: 25 domů, 246 obyv., r. 1890: 41 domů, 252 obyv., r. 1900: 42 domů, 269 obyv.

Nejstarší rodiny jsou Sedlářova a Voglova.

Původní osada prý stála na jižní straně za potokem, kde se říká „na Starých Savínech“. Před lety tam objevili studni, již dosud užívají. Savín patřil od nepaměti ke kostelnímu zboží haňovickému. R. 1353 zde věnuje Vítek z Bystřice, držitel léna haňovického, své manželce Anně, ale již r. 1365 postoupil plat v Savíně a horu „Schummia“ (= Šumina) Zbyňkovi z Dubčan, který plat syn jeho Šebor z Dubčan prodal r. 1417 Jindřichovi z Kravař na Plumlově.*)

Také páni chudobínští tu měli podíl; r. 1355 Hrdoň, Mikeš a paní Budislava (Buchna) z rodu střítežského u Mohelnice. Budislava se zřekla důchodů na Savíně ve prospěch Víška a jeho manželky Elišky ze Stříteže r. 1365**), jehož synové Velislav a Soběhrd ze Stříteže prodali plat v Chudobíně a Savíně Janu Puškovi z Kunštátu a Sulíkovi z Konice. Jan Puška ten plat (2 hř.) odkázal Machně z Valdštejna a Sulík Beneši ml. z Chudobína.

R. 1368 věnuje Jan z Chudobína své manželce Dorotě na Savíně***) a r. 1379 bere Kateřina z Chudobína syny své Mikuláše a Beneše na věno své v Savíně na spolek.

R. 1781 byl zdejší panský dvůr rozprodán; 6 familiantů obdrželo po 7 měřicích, jeden, zvaný „zeman“, 42 měřic.

---

*) D. Z. Ol. I., 275, 809. IX., 56.

**) Tamtéž I, 883.

***) Tamtéž I., 1033.

Podle listiny Bernarda Prakšického ze Zástřizl z roku 1611*) byli poddaní povinni 5 dní žíti obilí při haňovickém dvoře, $1^{1}/_{2}$ dne séci hrách, 3 dni vázati ovsy a ječmeny, luka u Savína posekati, shrabati seno a otavu do dvora odvézti. Do jeho smrti a dokud by rod jeho na Haňovicích vládl, měli dobrovolně 2 dni orati. Podle reskriptu z roku 1783 odváděli poddaní ročně 64 zl. 30 kr., posekali 176 sáhů dříví a odvezli na 1 hodinu vzdálí, 10 sáhů na 2 hod. a 3 fůry stavebního dříví na 3 hodiny cesty. Z domků platili ročně daní podruzi 1 zl., chalupníci na panském gruntě 2 zl., na selském 1 zl. 30 kr. ročně, z jedné měřice role, louky a zahrady 1 zl. 25 kr. Na plodinách 63 mír $^{6}/_{8}$ a $2^{1}/_{2}$ mírky čistého ječmene, 41 mír $^{6}/_{8}$ a 1 mírku ovsa. Kontribuci platita vrchnost. Platy se mohly spláceti také obilím.**)

Obec má celkem 16 jiter 1226 čtv. sáhů pole, pastvin a lesa.

Trati: O samotě myslivna s pilou a hostinec při silnici „Pinda". Les nad Savínem se již od XIV. stol. jmenuje „Šumina" od staročeského slova šum = les, jako Šumava v Čechách.

Senice.

Jméno vesnice píše se r. 1078 Scennicze na zakládací listině kláštera hradišťského, r. 1261 Syennicza, r. 1275 Sennichz, r. 1276 Sennicze. Tento místní název jest původně jménem vodním říčky „Senica", nyní „Blata" zvané, která druhdy slula „Blatná Senica".

Senice je značná farní ves, 9·10 km. jihovýchodně od Litovle vzdálená na silnici litovelsko-prostějovské. Osada v staroslovanskou okrouhlici sestavená, rozkládá se na rovině, jen na západní straně zdvihá se návrší asi $^{3}/_{4}$ hodiny dlouhé, jež se pak náhle sklání k Novým Dvorům a Cakovu.

Grunty stojí těsně vedle sebe, průčelím do ulice. Stodoly bývaly v starých dobách na konci zahrad a uzavíraly vesnici jako hradby. Žudry, kroj, starý nábytek, všecko zmizelo. Ves získala sice na výstavnosti, ale ztratila všecko na bývalém slovanském rázu.

*) Orig. český ve vlast. mus. olom., opis v obecní truhlici.

**) Obecní archiv

R. 1749 bylo v Senici 38 sedláků, 16 čtvrtníků a 14 chalupníků,*) r. 1790: 107 domů, 807 obyvatelů, r. 1834: 141 domů, 946 obyv., r. 1857: 147 domů, 1080 obyv.,**) r. 1880: 1128 obyv. r. 1890: 1190 obyv., r. 1900: 210 domů a 1298 obyv., mez nimi 5 Němců, 1 Polák, 1 Rusín, náboženství katolického a 4 židé.

Ves patřila k panství kapitolnímu, jen 5 čísel k panství hradišťskému.

Senice manstvím kostela olomouckého. (Vladykové ze Senice.)

První zmínka o Senici děje se r. 1078, kdy vévoda olomoucký Ota, založiv klášter hradišťský, obdaroval jej 1 lánem polností v Senici; ostatní pozemky příslušely nadále k župnímu hradu v Olomouci.***) Senice byla zbožím „půhončích“, kteří za roznášení „půhonů“ čili obsílek soudních drželi odměnou statek, všech zemských daní a poplatků prostý.

Na konci XIII. století se připomínají jako půhončí na Senici r. 1275: Radoslav půhončí župana Nezamysla, r. 1276: Martin ze Senice.

Zdá se, že vladyčí půhoncův bylo ze Senice přeneseno jinam a krajina kolem Náměště se stala manstvím biskupa Bruna olomouckého, jenž Náměšť a Senici pustil pánům ze Švábenic a Kounice.

R. 1279 svědčí jako služebníci biskupští (lat. milites) Všebor z Náměště z rodu švábenického a Bořita ze Senice†) z rodu kounického na listině dané v Mohelnici v záležitosti sporu o hranice mezi Vojtěchem z Lešan a opatem hradišťským. Potomci Šeborovi byli Milič z Náměště (1317—1328) a Katold na Vrbětici (r. 1318) a Polomi (r. 1329). Rod Švábenických schudl a seděl v XV. století ve stavu rytířském na Konici.

Také Bořita a Boleslav ze Senice (1282—1287), jenž s manželkou Jitkou, dcerou zámožného pána Časty z Křelova († 1285), dostal značné zboží kolem Olomouce, pocházeli z rodu

*) List. v žargonském mlýně.

**) Riegrův slovník.

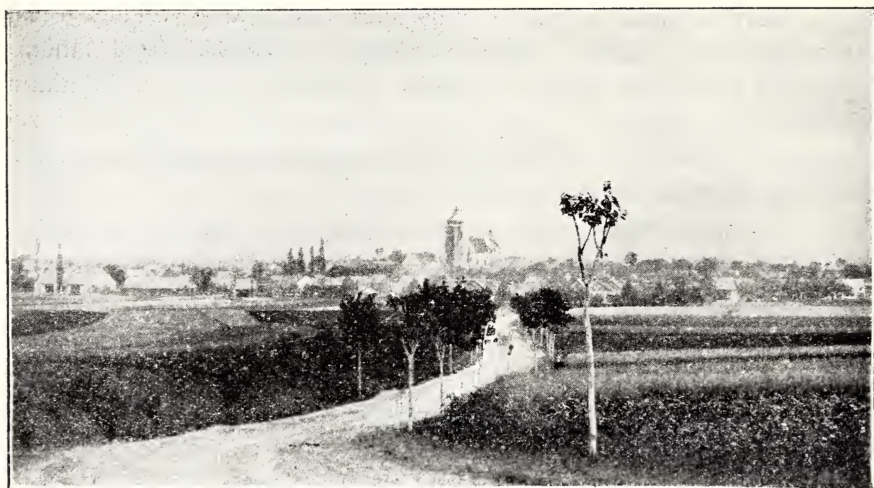
***) Cod. dipl Mor, I. 162.

†) Tamtéž IV., 233.

kounického a měli ve štítu lekno. Byli manové biskupa olomouckého seděním na Senici.

Na jedné listině pro klášter sv. Jakuba v Olomouci z r. 1287 vyskytuje se pak jakýsi Zdislav ze Senice. Rodovou spojitost mezi ním a bratřími Filipem, Mikulášem a Zdislavem ze Senice, kteří se uvádějí v letech 1336—1347 v Senici a měli ve znaku lekno, není nám všude jasná.

Filip ze Senice, jeho manželka Anka a syn Náhrad prodali r. 1336 ve vsi Senici v župě olomoucké 2 lány klášteru hradištskému a r. 1347 prodal Mikuláš ze Senice, „syn druhdy Zdislava

Obr. 63. Senice: Pohled s Loucké hory.

ze Senice“, dvůr o 2 lánech Benovi (Beneši) a jeho manželce Evě ze Senice za 36 hř. a bratří Mikuláš a Zdislav již r. 1340 4 hř. platu kostelu olomouckému. Filip držel ještě r. 1342 „dědičný dvůr v Senici“*) a po jeho smrti syn Náhrad, tento jej prodav Ješkovi z Horky a Sušice, zakoupil se v Tršicích, kdež r. 1360 věnoval své manželce Anně.

Z manského rodu senického drželi pak zboží v Senici bratří Vrchoslav (Wrsko) a Zděnek, stupeň příbuzenství však s výše jmenovanými nemůžeme zjistiti, soudíme pouze podle stejného erbu (lekna).

*) Cod. dipl. Mor. VII., 78, 188, 194, 286.

Vrš neb Vrchoslav píše se r. 1336 „z Uhřic“ na listině Filipa ze Senice, r. 1358 věnuje své manželce Eufemii (Ofce) z Kateřinic na jednom dvoře senickém, mlýně a podacím právu kostelním.*) Vdova jeho se provdala za Dětřicha z Prusinovic, který jí věnoval na Prusinovicích a Jaroslavicích. Vrchoslavův dvůr s polovicí podacího práva a mlýn postoupil Dětřichovi ze Senice r. 1365 téhož erbu. Zdeněk držel t. zv. „střední dvůr“, na němž r. 1355 věnoval své manželce; r. 1374 byl mrtev. Zděnkova dcera Přibyslava (Příbka), manželka Mareše ze Senice, postoupila r. 1376 všecko, co měla v Senici, ujci Kuneši ze Šišmy, jenž r. 1384 vzal

Obr. 64. Náves v Senici.

bratra svého Lovka ze Šišmy na dvůr a polovici podacího práva v Senici na spolek.**)

Dětřich ze Senice (1349—1385) držel tu již od otce nějaké zboží, r. 1365 také dvůr Vrchoslavův. Z jeho synů byl Drslav nejstarší, ale záhy zemřel; mladší byli Libuš a Vícen (Václav) ze Senice. R. 1384 postupuje Dětřich Vícenovi „dvůr“ t. zv. Drslavův a Heraltovi z Loučan, jinému podílníku na Senici,

*) D. Z. Ol. I., 25.
**) Tamtéž III., 93—95.

prodal téhož roku $1^{1}/_{2}$ lánu a r. 1385 i dvůr s polovicí podacího.*)

Libuš ze Senice se uvádí po prvé r. 1374 a Vícen r. 1381. Manželka Libuše byla Kateřina, sestra Peška z Odrlic, jíž r. 1384 věnuje na Senici 70 hř. R. 1416 držel Routku,**) r. 1417 koupil dvůr v Těšanech u Zdounek. Libuš neměl mužských potomků; jeho dcera Kateřina bere Jana Babku ze Senice, syna Vícena, na zboží senické na spolek (r. 1437). Před r. 1437 koupil Jan „Babka" Ostupovice u Brna a syn jeho Jindřich se pak výhradně píše „z Ostupovic". Jan Babka ze Senice byl zámožným vladykou na Moravě. Listinami, danými v Olomouci r. 1452, dovolil Erazimu, sousedu senickému a poddanému, prodej purkrechtního platu z lánu, který ležel mezi polnostmi Jana Sovky a Beneše, řečeného „Kozla", druhou listinou Vavřinci Vávrovi, řečenému „Spurný", aby se z tísně dluhů a bídy pomohl a odlehčil. Plat koupil oltářník u sv. Morice Jan Meczner z Olomouce.***)

Jan Babka se uvádí ještě r. 1481; dal tehdáž pustý hrad Trmáčov do desk vložiti. „Babkové" ze Senice ještě v pozdějších dobách ve stavu rytířském zaujímali přední místa. Na obecním sněmě brněnském 23. září 1526 upsali k válce proti Turkům 4 koně.†) Tato větev senických vladyk kvetla ještě r. 1677.††)

*) D. Z. Ol. I., 43, IV. 690.

**) Půh. II. 502.

***) Dobner: Mon. Boh. IV., 438. 439. Erb Jana Babky ukazuje prý dva rohy v černém vosku. Jsou to ale lekna, jak na tab. I., č. 13., vidíme. Nápis zní: „S (igill) Jancze z Senicze".

†) Arch. český XI. 360.

††) Pešina in proem. Mart. Mor.

Vývod vladyk ze Senice. Znak: lekno. Tab. I., čís. 13.

Dětřich ze Senice
1349—1385.

Drslav 1374—1384 †.	Libuš 1374—1417.	Vícen 1381—1436 †.
		Jan Babka ze Senice 1436–1481, 1436 z Ostopovic.
		Jindřich Babka 1480.

Kunštátští na Senici.

V první polovici XIV. století byli v krajině senické vedle domácích vladyk usedlí páni z Kunštátu, větve leštnické a rychvaldské. R. 1348 se uvádí v zemských deskách jako přední podílník Senice Boček z Kunštátu a Leštnice (nyní Leštnice neb Lišnice, něm. Lexen, u Mohelnice). Držel také Loučany a jiné okolní zboží, kdež manželce Anně věnoval 400 hřiven. R. 1351 se píše „z Medlova“ podle zaniklé vsi u Senice. Zemřel r. 1354, zůstaviv syny: Smila, Bedřicha a Heralta „z Lúčan“ řečeného.

Smil z Leštnice sídlel na dědičné tvrzi leštnické. On a jeho manželka Jeruše z Bolelic obdarovali bohatě kostel vyšehorský; Smil daroval kostelu vzácný antifonal (kancionál) pergamenový, který se dosud chová v klášteře rajhradském. Po jeho smrti darovala Jeruše kostelu k záduší dům v Židovské ulici v Olomouci (roku 1404).*)

Smil z Leštnice koupil r. 1365 od Ješka z Horky a Sušice bývalý dvůr Náhradkův, na němž měl také podíl panoše jeho Dětřich t. zv. „Lúčanský“,**) jemuž r. 1376 své právo postoupil.

Smilovi synové byli: Boček, Heralt a Oldřich. Nejstarší, Boček, držel po otci zboží leštnické; kostelu vyšehorskému přikázal 10 hř. platu z důchodů senických, jež ale později přenešeny byly na městečko Švábenice. Ve známém sporu obou markrabat Jošta a Prokopa stál na straně prvního, byl ale za to od hejtmana litovelského Přibíka z Odlochovic, přívržence Prokopova, krutě pronásledován.

Z jednoho půhonu z r. 1417 se dovídáme, že Přibík „Bočkovi z Leštnice vpadl v tvrz, jal ho a odvezl na Litovl v jeho moc“.

Bočkův syn byl Procek z Kunštátu, komorník olomoucký, který v letech 1450—1460 držel město Litovel zápisem.

Z ostatních synů Smila z Leštnice byl Bedřich kapitolním děkanem olomouckým a Heralt seděl na Loučanech, které zboží ale r. 1398 prodal kartusiánům v Dolanech. Jeho synové byli Smil „z Loučan a Senice“ a Jan, farář senický.

Pány Kunštátské z Rychvaldu (= Reichenwald, hrad dávno zpustlý u Lysic) usadil v Senici pán Kuna z Lysic a Rychvaldu, zakoupiv zboží senické od Bočka st. z Leštnice a od Bena (Beneše)

---

*) Kn. Olom. (Saliger).
**) D. Z. Ol. I. 46.

Wolfarta a Tomana, podle jmen asi měšťanů německých z Olomouce, bývalé totiž statky původních vladyk senických (r. 1351).

R. 1373 prodal Kuník, syn Kuny, $6^1/_2$ lánů Dětřichovi Loučanskému, kdežto bratr jeho Procek uvázal se v hrad Rychvald, postoupiv zboží senické bratru svému Janu st., řečenému Puškovi z Kunštátu a tento již roku 1377 prodal poplužní dvůr a tvrz („kastel") v Senici Heraltu z Kunštátu a Leštnice, „z Lúčan řečenému".*) Tak ujala větev Leštnických všecku državu kunštátskou na Senici, purkrecht (vrchnostenské právo), tvrz a jiné zboží, dvůr s polovicí podacího koupili r. 1385 od Dětřicha ze Senice**). Ale již r. 1406 odprodali synové Smila st. Leštnického Boček, Heralt a Oldřich poplužní dvůr v Senici „naproti kostelu blíže cesty do Olomouce vedoucí" Soběhrdovi, Velislavu Vlasákovi a Haňkovi, faráři drahanovickému, bratřím ze Stříteže,***) kteří po Vískovi ze Senice, odjinud ze Stříteže, tam některé zboží drželi. (Znak: makovice, viz tab. I., č. 10.)

Po otci Heraltovi z Loučan uvázal se syn jeho „Smil z Leštnice, odjinud ze Senice", v držení dvoru, purkrechtu a tvrze, kterou ve sporu markraběcím na čas postoupil Janu Puškovi ml. z Kunštátu a Otaslavic, dvůr, mlýn s koupelí a 10 dvorců s purkrechtem a polovici podacího práva na kostele prodal r. 1407 soukeníku a měšťanu olomouckému Michalu Rarožkovi, čemuž ale odpor kladl bratr Jan z Kunštátu, farář senický, hájiv práva svá na zboží dědičné, tak že Heralt z Kunštátu a Leštnice statek převzal a r. 1418 zase Smil Senický,†) mimo to koupil 15 lánů a tři krčmy od Rarožka.

Ve sporu markraběcím přáli páni Kunštátští na Senici starému markraběti Joštovi, jenž Smilovi Senickému za to postoupil zboží v Bystřici a později hrad Bludov. R. 1407 vyznává, že drží toto zboží „z markrabiny milosti". R. 1413 se uvádí seděním na Bludově a r. 1417 se jednou píše „Smil z Kunštátu, odjinud z Chudobína", obyčejně ale po Bludovu a Senici. Od krále Václava obdržel jako odúmrtí hrad Brníčko.††)

*) Cod. dipl. Mor. XI., 63.
**) D. Z. Ol. IV. 690.
***) D. Z. Ol. VII., 267, 269.
†) Tamtéž IX., 199, 215.
††) Půh. I., 221, II., 404, 472, 538, 542.

Smil z Kunštátu a Senice byl pověstným násilníkem a dobrodruhem v naší krajině. Spojiv se s Janem ml. Puškou z Kunštátu a Otaslavic, strašně řádili po severní Moravě. Z tvrze senické učinivše peleš, z níž po způsobu německých loupežných rytířů přepadávali a okrádali za nočního času kupce a cestující. Knihy půhonné zaznamenaly zločiny jeho. Roku 1405 pohání Václav Blanař z Kroměříže Smila z Lúčan a Senice, že mu pobral ve vsi Senici 2 drailinky (40 věder) vína uherského dobrého. Téhož roku ho pohání Jindřich ze Šumvaldu, že s Janem Puškou „pálil a drancoval v Trnávce a okolních vsích“. R. 1406 žaluje Herart z Kunina Města, tedy bratranec jeho, „že mu pobral z dvoróv vozníky (koně do vozů), že mu dvory opustil a pobral 18 hadóv z tvrze a jiné zbroje“; téhož roku Ješek ze Sovince na Pňovicích, „že jeho (Smilovi) úředníci mu pobrali s jeho chleba na jeho chléb na kastel (tvrz) na Senici, koně, krávy“ atd. a Jan ze Šumvaldu, „že hubil a držel pravú mocí zboží drahanovské“.*) Za to se mstili zase přívrženci Prokopovi Procek z Búzova, Přibík z Odlochovic a Jan Draho (Drahoslav) Senický na statcích kostela olomouckého, jak víme, z odvolání tehdejšího správce fary senické kněze Matěje na arcibiskupa pražského, že ho skutečný farář Jaroš z Drahotúš r. 1400 propustil, proto že mu žádaných 25 hřiven z důchodů farních zaplatiti nemohl následkem škod, které mu prý přívrženci Prokopovi způsobili.**)

Páni ze Sovince a páni z Pernštejna.

Smil Senický z Kunštátu r. 1446 již nežil, vdova jeho Eufemie z Bítova bere své dcery v naší krajině dosud známou Elišku z Kunštátu a Kateřinu na spolek. Eliška se provdala za Hynka Pňovického ze Sovince, syna Ješka ze Sovince, jenž postoupiv bratřím hrad Sovinec za Uničovem, založil novou větev Sovineckých z Pňovic. R. 1399 byl z církve vyobcován jakožto přívrženec Prokopův, v pozdějších letech ale stál na straně katolíků, zapsav se v Brně proti Pražanům (1421), bránil jako městský hejtman Litovel a Olomouc proti husitům.

Sovinečtí z Pňovic sídleli obyčejně na tvrzi pňovické; Eliška z Kunštátu po smrti manžela svého (1466) na hrádku lysovském za

*) Půh. I., 121, 127, 154, 164, 195.

**) Cod. dipl. Mor. XIII. 121.

Seničkou, jak zachovalá pověst svědčí. Hynka a Elišky synové byli Jan a Jiří. Jan byl roku 1480—1496 sudím práva olomouckého a v letech 1498—1507 sudím zemským. Listinou, danou 8. října 1498 potvrdil mu král Vladislav zboží ve Velké Senici, jež mu „dědičně zapsali opat a klášter hradištský, zejména Michala Dlúhého s lánem role, Jakuba Skřivánce s puol lánem, Kašpara se čtvrtí role a Horutovú zahradú (= chalupu), Žakana s podsedkem s činžemi a platy a se všemi puožitky".*) Jana synové byli Vok a Heralt ze Sovince. Vokovi propůjčil král Vladislav r. 1499 úřad purkrabství olomouckého dědičně „pro zásluhy Jana Pňovického otce jeho".**) Pňovice drželi ještě r. 1508 společně, r. 1539 již byly v cizích rukou.***)

R. 1515 prodal bratr Vokův Heralt Pňovský ze Sovince „své vlastní zbožie v vsi Velikej Senici s kostelním podacím k dědičnému držení a užívání" Vilémovi z Pernštejna na Helfenštejně.†)

Jako páni ze Sovince zacházeli také páni z Pernštejna s poddaným lidem velmi šetrně a pečovali všemožně o blahobyt jeho; to dosvědčuje list Viléma, daný na Pardubicích, kdež obyčejně sídlel a pochován jest, ze dne 30. dubna 1515. V tom listu pouští Senickým dvůr panský o 5 lánech a lukách k užívání. „Za to budou povinni" — praví Vilém z Pernštejna — „z toho dvora i za roboty obilé ssutého pšenice sedum, ovsa šest metků, ječmena šest metků a z luk 10 hřiven každý rok platiti. Jestliže by kdy berně královská aneb zemská přišla, nejsou a nebudou povinni dávati nyní i na časy budoucí."

Na žádost senických, aby jim Vilém z Pernštejna propustil odúmrtí, opověděl tento šlechetný muž: „Znamenajíce to, jak za předků našich držitelův Senických ti lidé skrze takové odúmrtí spadení znamenitě hynuli a veliké obtížnosti staly se sou, chtíce je z takové nesvobody a nevůle vyvésti, propustili jsme je z takových všech úmrtí. Jen kdyby kdo umřel bez dědiců, má $1/3$ statku k tomu kostelu v Senici sv. Maří Magdaleně dáti. Než spadla-li by taková odúmrť na koho, ježto by z jiný dědiny byl,

*) Arch. český XVIII. 87.

**) Tamtéž VI. 574.

***) Listiny v obecním arch. želechovickém u Unčova; Litovelské Noviny r. 1901, č. 10.

†) Arch. český XVII. 220 a 230. Vklad a prodejní listina z r. 1516.

bude povinen prve grunt náš hodným člověkem nám osaditi. Za tu odúmrť propuštění bude každý, jakž kdo sedí, jednu slepici v roce při sv. Martině a 10 vajec v křížové dni nám dávati.*)

Kapitola olomoucká a podíly různých rodů na Senici.

Vilém z Pernštejna postoupil zboží a dědictví své ves „Velikú Senici" i s kostelním podacím knězi děkanovi a vší kapitole kostela olomouckého.**) Za kapitolního děkana Pirnusa z Pirnu (1590—1607) vznikl mezi ním a obcí senickou spor „pro robotování dvou lánů, které děkan „od fary senické k ruce a požitku svému obrátil a od Senických robotování žádal". Tito se ale dovolávali smlouvy nahoře uvedené z r. 1515, „že roboty nejsou povinni konati". R. 1609 byl spor urovnán v Olomouci v ten smysl, „aby ta smlouva Viléma z Pernštejna ve své podstatě bez porušení zůstala". Seničtí se sice zavázali, že budou tuto robotu konati, za to kapitola slibuje, že žádný pozemek v Senici na dále kupovati nebude, ani sirotky k sousedním pánům do služby posílati ani sama je bráti. Také víno nebudou do Olomouce voziti a v obci šenkovati. Poddaní pánův kapitoly a vikarští mají za to po dvou fůrách dříví na předhradí do Olomouce přivážeti.***)

Jiným podílníkem na Senici byl Dětřich, t. zv. Lúčanský, panoše Smila z Leštnice, ve znaku měl 2 kosy křížem položené (viz tab. I., č. 9.). Před r. 1388 koupil od Vojslava „Záhory" v Nákle dvůr a píše se pak v Půhonech: „Dětříšek ze Senice, odjinud z Nákla" †) R. 1391 získal od Kuneše a Lovka z Šišmy dvůr s polovici podacího práva,††) který ale již r. 1397 postoupil Janu „Žáčkovi" a tento r. 1407 Staníkovi z Odrlic.†††) R. 1408 držel tento dvůr příbuzný Staňkův Vilém ze Sobáčova, který jej prodal Velislavu Vlasákovi ze Střiteže (r. 1412). Dalším majitelem toho dvoru, s nímž spojena byla polovice podacího práva na kostele, by

*) Archiv český XVII. 220—222.
**) Tamtéž XVII. 230.
***) Z. A. Boč. sbírka.
†) Půh. I. 6.
††) D. Z. Ol. VI. 341.
†††) D. Z. Ol. VI. 599, VII. 493.

syn Velislavův Víšek ml. ze Stříteže. R. 1464 pohání Procka z Kunštátu, „že podal faráře Martíška a po jeho smrti pobral odúmrť.*)

Obr. 65. Půdorys Senice.

Brzy potom prodal Víšek svoje „dědictví „Velikou Senici“ Benešі z Kamenice a Senice „před slovutným panošem Zúbkem“.**)

*) Půh IV. 294.
**) Tamtéž IV. 375.

Na konci XV. století držel tento purkrechtní dvůr měšťan olomoucký Jan Linka z Čertoryje, který jej r. 1490 prodal Zbyňkovi Vrahovskému z Náměště a 25. června 1515 vkládá Mikuláš z Vrahovic na Drahanovicích, snad syn Zbyňka, 4 lány ve vsí Senici spolovici kostelního podací Vilému z Pernštejna do desk zemských.*)

Tak spojil Vilém podací, které od r. 1365 rozděleno bylo mezi dvěma vrchnostmi při rodu pernštejnském, jež přešlo pak kupem na kapitolu.

Mimo tyto purkrechtní dvory s patronátním právem připomíná se ještě dvůr „v ulici řečené loučanské",**) který zdědila po otci Eliška, dcera Dětřicha Loučanského, manželka Drahoslava z Vrbátek. Jeho syn Jan Draho, přívrženec Zikmundův, prodal dvůr Hanuškovi, měšťanu litovelskému, r. 1437 a tento r. 1439 Kateřině, vdově po Václavu z Újezda, měšťanu olomouckém.***) Jeho syn byl Václav z Odrlic (r. 1481).

Poněvadž Jan řeč. Draho vzal r. 1418 Petra řeč. Holého z Bařic na spolek, usadili se i Bařičtí v Senici, zvláště bratr Petr, pak Jan, který se také po Chudobíně psal.

Čtvrtý vladycký dvůr držel r. 1384 Víšek starší ze Stříteže; po něm dědili příbuzní jeho Mikuláš a Jan řečení Světlíkové z Rakúsek a ze Stříteže. Před r. 1447 prodal „Světlík z Mladče" (= Jan) tento dvůr kostelu olomouckému.

Na začátku XVI. století bylo tedy veškeré zboží senické majetkem kapitoly.

Obrana Senice proti Švédům. (1642—1650.)

Linard Torstenson obsadil 14. června 1642 bez boje a zvláštních obětí největší pevnost moravskou Olomouc. Tam se položil pevným táborem a držel město v zajetí až do července r. 1650. Aby sobě volný ústup pojistil, rozeslal několik náčelníků vojenských čet do okolí, by odpor venkovanů zlomili. Uničov, tehdáž znamenitě opevněné město, a Litovel padly brzy do rukou nepřátelských, neboť zlý příklad hlavního města na ně neblaze

*) Archiv český XVII. 223.

**) „In plathea, quae dicitur Luczanska".

***) Orig. český v L. A. Kup zapsán v z. deskách teprv r 1447 (X. 596).

působil. V době, kdy italský zbabělec Miniatti, komandant pevného Olomouce, císaři tvrditi se odvážil, že hájení a udržení města bylo „holou nemožností“, kdy měšťané olomoučtí ustavičně se radili, mají-li se brániti nebo vzdáti, vztýčili prostí venkované prapor vlasti a v dějinách našich takořka bezpříkladnou udatností všecky útoky nepřátelů šťastně odrazili. Zprávy o těchto slavných událostech senických nám zachoval tehdejší kvardián minoritů olomouckých, Polák P. Pavel Żaczkovicz z Gniazdova, jenž všecken válečný čas za nesmírného utrpení v Olomouci ztrávil.*)

Obyvatelé seničtí zvěděvše, kterak Švédové, dle původu většinou němečtí žoldnéři, po obsazení Olomouce s lidmi zacházejí, jakých ukrutností se dopouštějí, obávali se nejhoršího pro případ, že by jejich ves se dostala do rukou švédských. Svolavše hromadu obecní, zavázali se svatou přísahou, že se brániti budou až do posledního muže. Na to přistoupili k opevnění vsi náspy a baštami,**) při čemž jim uzavřenost osady stodolami a zídkami na konci zahrad dle způsobu staroslovanského platně prospívala. Zásobili se zbraněmi různými. Zaczkovicz jmenuje pušky, kopí i houfnice,***) a tak odráželi téměř 9 roků útoky nepřátelské. Při tom nezanedbávali polních prací, nýbrž po dočasném odchodu Švédů rozestavili stráže po návrších. Jakmile zavzněl výstřel houfnice, bylo to znamením, že se nepřítel blíží. Ihned zanechali práce a s pluhy, vozy a dobytkem vraceli se domů, aby se opásali mečem na obranu půdy, kterou vzdělávali.

Podle zachovalé staré zprávy i ženy senické mužům nápomocny byly. Vařily na řídko kaši a když nejvíce vřela, stříkaly jí po Švédech a polévaly je, jak to při dobývání hradů středověkých obyčejem bylo.

Švédové často z Olomouce podnikali výpravy proti Senickým a vraceli se vždy s velkými ztrátami. Při jedné srážce byl také zraněn pověstný Ital Karel, známý pod přezdívkou „Pleš“ („Kahlkopf“). Byl původně císařským desátníkem, ale od Švédů zajat,

*) Diarium Suevicum (Olom. Mor. in capt. gemens) vydal Dudík v „Arch. f. österr. Gesch.“ sv. 62. str. 589–590.

**) Diar.: „Propugnaculis“ znamená opevněnou věž kamennou.

***) Diar.: „Bombardas“, staročesky „piščele“ (r. 1447), jsou to trubice železné na způsob kanonů. V inventáři zbrojírny uničovské z r. 1726 se uvádí jako zbraň: „Hanakische Schwantzarn“. (Eugl: Gesch. v. M. Neustadt.)

†) P. Oth: v pamätní knize farní v Pram. L. A.

sloužil jim pak věrně. Podnikal noční výpravy velmi odvážné a navracel se ráno s mnohými zajatými do Olomouce. Spoléhaje na svou obratnost v boji, vydal se také proti Senickým, ale byl při útoku zasáhnut puškou a příštího dne kopím smrtelně zraněn. Mnozí pak byli z bašt zabiti.

Po zrušení okupace olomoucké (r. 1650) a obnovení míru žádala téměř celá Morava ochranu vojenskou (salva quardia), vyjma jediné Seničany. Tomu se divil švédský komandant a poslal po válečné radě k nim hlasatele trubače, ochotně jim ochranu písemnou nabízeje. Avšak senická stráž ho nechtěla ani slyšeti, tvrdíc, že švédsky nerozumí. Starší obce svolavše napřed hromadu, vyvezli před brany houfnice, ukazujíce na zbraň pravili: „Předně na Bohu, pak na těch (houfnicích), spočívá naše naděje, bránili se budeme až do smrti; toť naše salva quardia“. S takovou se vrátil trubač do Olomouce.

Statečnost Senických nalezla i u samého nepřítele skvělého uznání. Když po uzavřeném míru Švédové sháněli vozy pro zavazadla svá, poslali i Seničtí přípřež a povozy, jež předvedli dva rozumní a výmluvní mužové seničtí v hanáckém kroji a v nářečí svém, žádali velitele švédské Wancka, Paikula a Wintra, rodilého Prusa z Gdaňska, za prominutí, jest-li ve své vesnické prostotě s nimi snad neuhlazeně jednali. Přítomní důstojníci švédští, kteří se u velitele shromáždili, aby uhlídali „ty senické hrdiny“, jak Zaczkowicz praví,*) uvítali je ve vší poctě, neohroženou statečnost a věrnost jejich vychvalujíce. Velitel mezi jiným pravil: „Takových věrných poddaných a statečných vojínů by potřeboval císař houšť“. Pohostiv je přátelsky, propustil je s ochranným listem pro celou obec. Nad branou města dal upevniti nápis „Císaři věrným Seničanům budiž příchod a odchod z města volný“.

Že by se z rakouské strany byli podobně vážili tak obětavé věrnosti, o tom nemáme dokladu. Obrana Brna proti Švédům je úcty hodna, ale čin prostých, vojensky nevycvičených venkovanů, je neobyčejný a slavný, neboť tu nebojoval žoldnéř proti žoldnéři, nýbrž věrný syn vlasti pro vlast. —

Kostel sv. Maří Magdaleny a fara stávaly v Senici již v XIII. století. V úmrtní knize olomoucké, založené r. 1263,

---

*) Diar: „Magno-Senicenses heroes“.

uvádí se „Jan farář senický“, jenž odkázal 40 grošů platu na býv. mlýně v Podlicích u Kožušan.*) Obročí farní bylo velmi výnosné, neboť v řadě zdejších farářů vyskytují se jména vynikajících šlechticů. R. 1380 byl farářem Petr, prokurator markraběte Jošta, od r. 1392—1400 se připomíná Jaroš z Drahotuš, r. 1407 Jan z Kunštátu, bratr Smila Senického z Kunštátu.

Fara byla vždy katolickou, po 30leté válce byl i Náměšť přifařen. R. 1662, 27. června se odbývala generální visitace. Kostel a fara byly v žalostném stavu; ve faře byl jen jeden pokoj k obývání, matriky shořely. Kostel měl 3 oltáře, 5 zvonů, 4 kalichy a měděnou pozlacenou monstranci. Ze starých nadací se zachovala pouze Eliština z Kunštátu na modlitby po službách Božích, zač Maloseničtí dováželi 6 sáhů dříví.**)

Starý kostel byl jen v dolním kůře klenutý, v lodi byl prkenný strop. Když r. 1654 vyhořel, vystavěl zdejší rodák Jiří Návrátil, farář moravičanský, r. 1705 pomocí farníků kostel nový, ve slohu barokovém.

Ze starého kostela zbyla jen mohutná věž. Loď je vysoká, světlá, krytá křížovou klenbou na tři pole rozdělenou. Vnitřek je slohu barokového, štukaturami (ozdobami ze sádry) vyzdoben, sloupy mají korintské hlavice s andílky na hudební nástroje hrajícími. Nad širokými okny jsou krásné polovypouklé obrazy svatých v medailonech.***) Hlavní obraz maloval olomoucký malíř Jan Pilc (1794). R. 1896 byl kostel vymalován. Pozoruhodná je křtitelnice a skříň na varhany.

Kostel od roku 1705 dvakrát vyhořel: r. 1769 a 1771.†)

Na věži visí 4 zvony. Nejstarší z r. 1680 s českým nápisem od Pavla Reimera z Olomouce, druhý největší s latinským nápisem z r. 1702 od Jiřího Reimera, třetí od Volfganga Strauba z Olomouce z r. 1832, čtvrtý zvon nejmenší má český nápis bez letopočtu.

Kostel chová pěknou monstranci z dávných dob, z konfiskace vykoupenou. Jmění zádušní obnáší 30.534 K 70 h. Matriky jsou z r. 1714. Pamětní kniha farní založena r. 1900. Dnešní

*) Necr. olom. Dudík 524.

**) Volný: O. I., 378. Kirchl. Top.

***) V. Houdek v Čas. Mat. Mor. 1902, str. 66.

†) Dle listiny ve věžní báni.

farní budova byla r. 1772 vystavěna. Nejdéle zde působil jako děkan a farář Jan Pšenčík (1806—1840).*)

První zmínka o škole senické děje se r. 1680 ve smlouvě mezi kapitolou, farářem a osadníky, v níž se farář zavázal, že zaplatí rektorovi školy 4 mor. tolary a že jej pozve každou neděli a svátek na oběd, když bude zpívati na kůře.**)

Nejdéle působil na zdejši škole Josef Holoubek (1806—1861), jenž s usedlými učinil smlouvu, že místo povinných 4 pecnů chleba se spokojí s 2 pecny za splátku 150 zl. S Malosenickými bylo usnešeno, že místo povinných obilních snopů přijímá pozemek řečený „Klínek"; dříví na otop dostával od kapitoly olomoucké. R. 1856 po velkém požáru byly Senička a Loučany vyškoleny. Tehdáž vyhořela škola a 56 živností.

R. 1876 byla vystavěna nová škola nákladem 14.500 zl. a r. 1882 III. třída zřízena.

Školní knižnice má 300 sv. Pamětní kniha zal. k r. 1870 a listiny školní od r. 1788 jsou uloženy ve školním archivu.***)

O poddanských poměrech na kapitolním gruntě bylo jinde pojednáno. Klášter hradišťský měl v Senici celkem 5 usedlostí, 2 půllány, 2 chalupy a „dům hostinský". R. 1733 byly role rozděleny na 4 rovné díly po 28 měřicích.

Největší grunt, původně celý lán, měl „role nerobotní", platil ročně 7 hř. 21 gr., druhý půllán 3 hř. 26 gr. $3^1/_2$ den. Jeden chalupník 28 gr. 14 den., druhý 28 gr. a hostinský 4 hř. 20 gr. 14 den.†)

Dne 6. října 1787 byla mezi kapitulou a poddanými „hrubosenickými" v příčině poráženi robot tato smlouva uzavřena:

1. Usedlí budou platiti místo roboty ročně 940 zl. 37 kr.
2. Podruzi po . . . . 1 „ — „
3. Chalupníci na panském gruntě po . 2 „ — „
   na rustikálním gruntě, t. j. na menším hospodářství po . . . . 1 „ 30 „
4. Poddaní, kterým byly postoupeny rozkouskované panské grunty, za každou měřici . . . . 2 „ 59 kr 3 den.

*) Zprávu o kostele senickém podal býv. kaplan dp. M. Strupek. Posloupnost farářů dle matrik a nápisy na zvonech v Pram. okr. L. A.

**) Volný: Kirchl. Top. O. I., 378.

***) Zprávu o škole podal p. J. Juráš, nadučitel.

†) Z register mezických z konce XVII. stol. v soudním arch. L.

Dále budou tito poddaní platiti celkem 65 měřic 1 mírku čistého ječmene ročně. Za práci „na panském“ a rychtářům se bude platiti náhrada*)

Obec má rolí 43 jiter 816 čtv. sáhů, pastvin 10 jiter 201 čtv. sáh, lesů 25 jiter 207 čtv. sáhů.

V Senici je továrna na stroje pro sladovny a mlýny, a parní mlékárna.

Spolky: záložna, čtenářský (knižnice o 210 sv.), hasičský a veteránský spolek.

Trati z mezických register (XVII. stol.): „za Bránkou, na Maley stranie, na Daubravě, u Jezírka, u Boží muky, v Ouzkých, na Milíčově, na Křemenci, na Podsedníčkách, na Dolnici“; ve smlouvě z r. 1680: hora Loučská, na Širokém dílu, na Klínečku.

Senička.

V nejstarších pamětech vyskytuje se jméno této osady se zbytečným přívlastkem „malá“, ač Senička je již zdrobnělý tvar od slova Senica. Jen po různu jsme nalezli správnou formu „Senyczka“.

Katastrální a politická ves, leží 10·80 km jihozápadně od Litovle na levém břehu Blaté, přifařená je do Senice. Před domy jsou ještě někde zahrádky, žudry vzaly za své při posledním ohni, až na jeden na čís. 34. Na některých budovách lze spatřiti starodávné malování a vypouklé ozdoby, hlavně mezi okny a nade dveřmi. U čís. 8. jsou krásné vyřezávané dvéře.

R. 1749 bylo v Seničce 22 sedláků, 5 čtvrtníků a 6 chalupníků, r. 1790: 52 domů, 371 obyvatelů, r. 1834: 65 domů, 477 obyv., r. 1890: 82 domů, 485 obyv., r. 1900: 511 obyv.

Jména starších rodin: Lakomý, Dvořák, Zapletal, Kubíček, Hrachovina, Halouzka.

Senička jest prastará osada, která již v pravěku obydlena byla, jak nalezené předměty svědčí.

Hlavní naleziště předhistorické jsou: na Padělku, na Rozsochách, na Vinohradech, Záhumení, Záodrličí, Sedliska, kdež objeveny byly základy zděné, dle pověsti tam stála zaniklá osada.

---

*) Robotabolitions-Contract (ze spisů p. V. Houdka).

Na Padělku byly roku 1881 nalezeny zbytky popelnic ve zděné jámě, šídlo a vřeteno kostěné; r. 1884 nalezl Dr. Wankel zbytky předpotopního nosorožce.*) Za humny byly objeveny zasypané lochy a ustriny, obydlí to člověka pravěkého, jinde bronzové věci, jako palstaf (sekyrka) v lomu, sponky, pak zkamenělý paroh a peníze.

Podle Paprockého daroval kanovník Dětřich z Hradce, jenž r. 1281 stal se biskupem olomouckým, 1 hřivnu platu v Seničce.**)

Rod, který v Seničce měl největší podíl a po této vsi se psal, počíná Šeborem ze Seničky (1320—1340); ve znaku měli

Obr. 66. Náves v Seničce.

dvě sekyrky.***) Jedna větev se psala „z Bystřice“. R. 1320 koupila kapitola od Šebora 4 hř. platu.

Kateřina, vdova po Šeborovi, provdala se za Matěje ze Seničky, jenž r. 1348 prodal kostelu olomouckému $15^1/_2$ hř. platu v Seničce, Cakově a Loučce za 200 hř., zakoupil se pak v Ra-

*) Čas. olom. mus. I. 78.

**) Zrdcadlo mark. Mor. str. 37 „Parva Siniczka“.

***) Pečet Hynka z Bystřice na listině z r. 1347 v kap. A. sign. I. d. 15., viz tab. I., čís. 12. Bohuš ze Seničky má tentýž erb.

tajicích a píše se po této vsi. Jeho bratr Heřman měl lesy v Medlově.*)

Šebora bratrovec byl Bohuš ze Seničky. R. 1347 prodal $2^3/_4$ lánu za 40 hř. kostelu olomouckému a některé zboží v Cakově, za to koupil r. 1349 od Bočka Kunštátského na Loučanech les „Dúbravu u Medlova",**) lán a 4 hř. platu v Seničce.

Bohuše syn byl Kolda, od něhož r. 1348 koupil cúdař olomoucký Hereš z Lelekovic dvůr a 2 lány v Seničce, a daroval jej r. 1349 kostelu olomouckému.***)

Jiní podílníci na Seničce byli: R. 1360 má Manka ze Seničky na tamním dvoře 100 hř. a 2 hř. platu, jež postupuje manželu Přibíkovi z Vilémova a r. 1368 má tam věno Markéta z Drahanovic†) a 2 hř. platu, jež postupuje Předotovi ze Skrbně.

R. 1371 vyznává Půta z Holštejna, že drží v Seničce manské zboží od markraběte Jana. R. 1420 tu mají Dubčanští značný podíl. Šebor a mistr Jan z Dubčan prodávají Janu, řečenému Světlíkovi z Rakúsek 7 hř. platu na 5 lánech a hospodě, r. 1446 pustil Šebor z Dubčan Víškovi ze Stříteže a Ješkovi ze Lhoty 7 hř. platu a Víšek to postoupil r. 1447 Janu Chudobínovi z Bařic a jeho manželce Marketě. Jan z Bařic to zboží držel ještě r. 1464.††)

Senička byla zvláštním obročím kanovnickým. Dvůr kapitolní byl r. 1399 od přívrženců Prokopových zpustošen.

Kaple andělů strážných v návsi byla r. 1734 vystavěna.

R. 1848 počalo se vyučovati v pastoušce na Trávníku v čís. 67., až r. 1853 se postavila budova školní u kaple. Nová škola byla postavena r. 1890 a zároveň II. tř. zřízena.†††)

Školní knižnice čítá 235 sv., obecní 348 sv.

Nejstarší občané nepamatují robot, nýbrž platili z $^1/_2$lánu na kapitolním 36 zl. šajnů, na prelátském gruntě 36 zl. stříbra. Výkupu zaplatili 200 zl.

---

*) Cod. dipl. Mor. VII. 620, Půh. II. 371.

**) D. Z. Ol. I. 16. Zaniklá osada v blízkosti snad „Sedliska". V mezických registrech ze XVII. stol. se připomíná trať u Senice „na Daubravě".

***) D. Z. Ol. I. 2.

†) Manželka Bohuše ze Seničky byla totiž dcera Podoby z Drahanovic.

††) D. Z. Ol. I. 37, 55, IX. 344, X. 741, C. D. M. X, 125, Půh. IV. 308.

†††) Zprávu o škole a obci zaslal p Raim. Zigmund, nadučitel.

Panský dvůr byl rozprodán r. 1787. R. 1834 se zde připomínají 2 mlýny a olejna.

Obec seničská má asi 800 měřic pozemků; větší část je porostlá nízkým lesem (Bořík, Kříb, Lysov, Velká a Malá skalka).

V archivu obecním jest „Sirotčí kniha“ z r. 1654, zajímavá pro znaménka a způsob počítání hanáckého.*)

V Seničce se narodil p. Jos. Svozil, zemský a říšský poslanec, redaktor rolnických časopisů a velmi zasloužilý muž o rozkvět průmyslových závodů litovelských a organisaci rolnického stavu vůbec, dále Monsign. Dr. Fr. Zapletal, papežský komoří a místoředitel české koleje v Římě.

Trati polí: Oujezd, Díly, Husínek, Čtvrt, Široká, Dlouhá, Doubravy, Zámostí.

Nedaleko Seničky v lesnatém údolí Blaté vystupuje homolovitý kopec, na němž stával hrádek Lysov, tvrz malosenická. Dr. Wankel tu mylně hledal staroslovanské hradiště. Lid, jenž dosud tomu pahorku říká „na Zámku“, vypravuje, že tam stál hrad paní Elišky z Kunštátu a cestu, která vede Kříbami do Senice, nazývá podnes „Eliščinou“.

Krajina patřila v první polovici XIV. století k loučanskému statku pánů z Kunštátu. R. 1353 prodal Kuník z Leštnice a Kunštátu dvůr v Lysově („Lissow“) s lesy a kopou platu Bohuši ze Seničky,**) jenž, jak soudíme, zdejší tvrz postavil. R. 1371 držel Půta z Holštejna zdejší zboží lénem. Jeho bratr Štěpán z Vartnova a na Konici prodal r. 1382 Oldřichovi z Pateřína na Odrlicích v Seničce půllán, dvorec a pustý mlýn, v Lysově ves „s horou“***) a lesy.

Po Oldřichovi drželi zdejší tvrz příbuzní jeho Dobeš a Jan a píší se odtud „z Lysova“.

„Juhanek z Lysova“ prodal r. 1412 svůj podíl na Lysově Hanuši ze Zdětína a ujal zboží v Ponikve, kdež se ještě r. 1416 uvádí. Na dvoře lysovském měla ještě r. 1447 Kateřina, vdova po olomouckém měšťanu Václavu z Újezda, 100 hř. věna a 2 hř. platu v Seničce. Kdy a jak přišli Kunštátští ze Senice v držení tvrze, není známo. Po smrti manžela svého Hynka ze Sovince (1466) sídlela Eliška z Kunštátu na zdejším hrádku.

---

*) Čas. olom. mus. (Houdek) IX., 71.

**) D. Z. Ol. I., 15.

***) D. Z. Ol. IV., 233 „cum monte“, jinde „promontorio“ = tvrz.

Byla horlivou katoličkou jako celá větev Kunštátských na Leštnici a Sovineckých na Pňovicích, o tom svědčí nadace při kostele senickém na modlení a zvonění k její památce. Eliška jezdívala prý každodenně k službám Božím cestou, která dosud sluje „Eliščinou“ a jak lid vypravuje, cesta tato nikdy travou nezaroste. Za souhlasu manžela Hynka ze Sovince prodala dvůr lysovský i „s mlýnem tu pod Lysovem“ po $^1/_4$ lánech sousedům malosenickým*) a zbavila je tím robot na pozemcích jeho. Maloseničtí lnuli k ní, což dokázali v její nemoci, ježto prý Odrličtí se chovali lhostejně, pozemky jim odňala již darované a přidala Malosenickým.

Slavětín.

R. 1260 Zlauatin, r. 1275 Slawetyn, r. 1359 Slaweczyn, r. 1406 Slawyetyn, po roce 1464 Slawietin, politická ves 10·40 km západně od Litovle, přifařena do Měrotína, je pojmenována po jistém Slavatovi; rozkládá se po obou stranách horské úžlabiny, která se táhne od jihozápadu k severovýchodu. Část při okresní silnici litovelsko-konické jmenuje se Strukov.

Domy tvoří jednu ulici; starší jsou obráceny štítem do návsi, nové průčelím.

Dle haňovického urbáře z r. 1686 bylo ve Slavětíně 7 sedláků a 3 chalupníci, r. 1790: 19 domů, 157 obyv., r. 1834: 38 domů, 262 obyv., r. 1890: 55 domů, 352 obyv., r. 1900: 59 domů, 367 obyv., katolíků, Čechů a 5 Němců.

Nejdéle (přes 100 let) drží rodný statek rodina Snášelova, Voglova, Dokoupilova a Šmoldasova. V Slavětíně se narodili: Dr. Fr. Mathon, ředitel reálky v Brně, byl poslancem a v českém životě v Brně velmi činným, † ve Vídni, pak P. Placidus Mathon, benediktín rajhradský, ředitel tiskárny klášterní v Brně, byl literárně činným (různé spisy náboženské) a redaktorem katolických časopisů, † r. 1888.

Slavětín založil — jak jméno na to ukazuje — „jakýsi Slavata“, snad královský lovčí a úředník olomoucký, který se v letech

---

*) Ztrac. listina z obecní truhle, opis v Z. A. v Boč. sb., vytisk. v Selském arch. 1902.

1208—1232 v listinách připomíná, alespoň soused jeho, taktéž lovčí, Střemena z Chudobína (1203—1215) se nazývá jeho správcem (lat. villicus). Podle toho byla lesnatá krajina zdejší majetkem zeměpanským a uvedení lovčí královskými obročníky, kteří krajinu tu drželi jako výsluhu.

Na listině Idíka (Jiljí) ze Švábenic, býv. župana olomouckého, jenž držel bezpochyby zápisem hrad Úsov, se uvádí jako svědek „Jakub ze Slavětína na Moravě (r. 1260)“*) a r. 1275 se jmenuje Vítek, snad syn Idíka, lovčí na Úsově, „ze Slavětína“.**)

V polovici XIV. století byla celá ves v držení rodu slavoňovského z Řimic (r. 1359). R. 1368 tam věnuje Bohuš ze Slavoňova své manželce Kateřině, dceři Dětocha ze Šumvaldu.***) Po Bohušově smrti dědil syn jeho Bernard Hecht z Šicndorfu (Slavoňova), který r. 1384 bere Zdislava, Mecha a Vítka, bratry z Bílé Lhoty a r. 1397 sestřence Bohuše a Jana ze Šumvaldu na spolek,†) kteří po jeho smrti se stali držiteli rozsáhlých statků Bernardových. Po smrti Bohuše ze Šumvaldu († 1406) koupil Vítek ze Lhoty od Jana ze Šumvaldu ves Slavětín se zákupním rychtářstvím a přenáší r. 1407 věno Elišky z Kokor, manželky Mecha ze Lhoty, z Kovařova, Hrab a Lhoty na Slavětín s rychtou.††) Eliška po smrti Mechově (r. 1399) se provdala za Albrechta z Králic, který se r. 1412 také nazývá „ze Slavětína“.†††)

Eliška z Kokor měla dlouhý spor před zemským právem o sumu 10 hřiven, kterou prý Albrecht Artlebovi z Náměště dlužil. Jelikož se Eliška zdráhala dotyčný obnos po smrti manžela v posudku zapraviti, byl konečně Artleb komorníky cúdy olomoucké v držení Slavětína uveden proti její vůli („svodem“ = první stupeň exekuce), což se stalo u přítomnosti rychtáře a 2 usedlých Martina řeč. „Mráze“ a Jakuba „Vepře“ r. 1417. Ale již r. 1418 pohání Artleb z Náměště Ješka ze Lhoty, nevlastního syna Elišky, „že mu odkúpil základu ve Slavětíně“, rychtářství u paní Elišky.*†)

---

*) Čelakovský: Cod. jur. mun. II., 34.

**) Cod. dipl. Mor. IV., 166. Boček má „Wilcho“ místo Witcho.

***) D. Z. Ol. I., 1151.

†) D. Z. Ol. IV., 395, VI., 721.

††) Tamtéž VII., 408.

†††) Půh. II., 368.

*†) Tamtéž II., 522, 523, 568.

Po smrti Ješka ze Lhoty připadl Slavětín s ostatním zbožím lhotským jako odúmrť králi, který je daroval Karlovi z Vlašimě. On pak zapsal Slavětín Ješkovi z Chýlce a tento Erazimu ze Slavíkovic, který roku 1466 získal poslední třetinu od Víška ze Stříteže, jehož manželka Marketa, sestra Ješka ze Lhoty, tam měla věno. Tak drželi Bítovští ze Slavíkovic a na Bílé Lhotě celou ves. Ještě r. 1592 patřil Slavětín k panství lhotskému. Kdy a jakým způsobem nabyla kapitola olomoucká tuto ves, není z listin jasno.

Zákupní rychtářství číslo 2., které se již r. 1406 výslovně v zemských deskách uvádí, držela od konce XVII. století rodina Šmoldasova (Martin, Matěj, Bedřich, František v XVIII. století). Anna, dcera Bedřicha Šmoldasa, provdala se za Leonharda Nepustila, jemuž Fr. Šmoldas r. 1794 rychtu za 1500 zl. r. prodal.*)

Škola zřízena byla r. 1876; dříve patřil Slavětín do Kovářova.

Podle robotního reskriptu z 6. října 1787 platili poddaní 70 zl. 30 kr., vozili 48 sáhů měk. dříví na 1 hod. cesty, 92 sáhů na 2 hod. a 20 fůr dříví stavebního na 3 hod. cesty. Místo daleké cesty mohli konati 2 kratší. Ostatní povinnosti byly jako v Savíně.

Obec má celkem 65 měřic pozemků, pastvin, luk a lesů (přes 24 měr).

Spolky: mlékařské družstvo a hasičský sbor.**)

Sobáčov.

R. 1351: obyčejně Sobaczow, jednou r. 1378 Sovaczow, polit. ves, 4·15 km. západně od Litovle, přifařena a přiškolena do Chudobína. R. 1716 bylo v Sobáčově 16 chalupníků, nyní 15. R. 1790: 24 domů, 150 obyvatelů, r. 1834: 46 domů, 273 obyv., r. 1890: 57 domů, 348 obyv., 3 Němci, katol., 1 evang. R. 1900: 59 domů, 320 obyv., Čechů, katol. a 1 Němec.

Matriky cholinské z konce XVII. století vykazují převážnou většinou německá jména v Sobáčově, teprv od r. 1691 se vyskytují zase některá česká. Protestantismus tu měl již na konci XVI. století mnoho vyznavačů, jak prot. matrika litovelská svědčí.

---

*) „Reystra wobecny diediny kapitolní Slavětina“ z r. 1710, soud. arch. L.

**) Zprávu o Savíně, Slavětíně a Ješově podal učitel slavětínský pan Antonín Tomandl.

Ještě r. 1446 byly tu 3 dvory, r. 1622 pouze jeden. R. 1554 neměli osadníci zdejší jako chudobínští vůbec žádných pozemků, poněvadž vrchnost všecko k panskému dvoru skoupila.*) Tento smutný stav trval ještě r. 1790.

Mlýn zdejší, starobylé stavení, byl původně panským; připomíná se poprvé r. 1371 jako zboží hradu bráneckého (Spránek). R. 1398 tu byl mlynářem jakýsi Ertlín.**)

Sobáčov ležel na důležité cestě, vedoucí do Čech; stará krčma panská se tu uvádí již r. 1389 a r. 1716 se nazývá „velikým hostincem na královské cestě",***) stál pod nynější hospodou naproti kovárně. Cesta se jmenovala r. 1492 „vysoká silnice" a vedla polnostmi mezi Nasoburkami a Haňovicemi k Sobáčovu.

Sobáčov patřil v nejstarších dobách do obhradí bráneckého. Půta z Holštejna uvádí v listině z r. 1371, že drží z milosti markraběte Jana mezi jiným zbožím hrad Bránky s mlýnem a dvorem v Sobáčově.†)

Zakladatelé hradu toho byli manové biskupští. R. 1358 prodal Jenec, potomek Dětřicha z Bran, tento pevný hrad nad Javoříčkem††) markraběti Janovi.

Větev tohoto rodu se pak usadila v Pateříně a psala se delší dobu po této osadě.

R. 1351 postoupil Zděnek z Pateřína bratrům Dětřichovi, Oldřichovi a Bedřichovi dvůr v Sobáčově. Dětřich a Bedřich se r. 1353 spolčili na zboží v Pateříně, Sobáčově a v Mezicích,

R. 1365 věnuje Pešek z Pateřína své manželce Velce (Velislavě) na dvoře v Sobáčově 15 hř., ale brzy potom dvůr ten prodal Beneši z Búzova, který jej zase postoupil Marketě z Pateřína, matce Viléma ze Sobáčova (r. 1378); sám usadil se v Odrlicích, r. 1370 se píše: „Pešek z Odrlic". Po zdejším dvoře psal se pak r. 1389 syn Marketin Vilém z Pateřína a Sobáčova, byl velmi zámožným vladykou v kraji. Roku 1389 mu postoupila matka dvůr s hospodou v Sobáčově, r. 1406

*) Smlouva o desátek. Antif. chol.

**) Půh. I., 89.

***) Pam. kn. fary cholinské: „Diversorium solemne ad regiam viam consistens".

†) Cod. dipl. Mor. IX., 125.

††) V listinách se výslovně nazývá „castrum" = hrad.

získal od Erharda z Kunštátu, držitele bývalého hradu Bran, podíl příslušný: dvůr, 3 dvorce a mlýn, a r. 1412 koupil i třetí dvůr (t. zv. „Střední“) od Domana z Kokor, společníka Oldřichova z Pateřína-Mezic, ale postoupil jej ihned příbuznému Staňkovi z Odrlic. Staňkův (Stanislavův) syn, Jan prodal pak 2 hř. ročn. platu „na středním dvoře“ v Sobáčově Janu Zoubkovi ze Zdětína (r. 1448). Vilém ze Sobáčova naposled se uvádí r. 1416. R. 1437 bere vdova jeho Zdenka ze Zdětína Jana ze Sobáčova, syna Staňkova a bratrance Jana Zoubka ze Zdětína, na spolek. Po smrti Jana ze Sobáčova mu pak jako poručníku postoupila všecko, co měla v Sobáčově: celou ves, 3 dvory, mlýn a krčmu (r. 1447). Jan Zub na tom zboží věnuje své manželce Ofce z Lilče 10 hř. a ona bere syna svého Jana Zoubka ze Zdětína na věno v Sobáčově na spolek.*) Tento Zoubek pak koupil r. 1480 statek chudobinský a spojil s ním až na naše doby ves Sobáčov s příslušenstvím.

Střemeníčko.

Roku 1834 Strzemyn, r. 1416 Strzemenye a Strzemenyn, r. 1464 Trzemenínky a Trzemenínek, r. 1466 Strzemenín, politická ves 14·20 km západně od Litovle, přifařena do Búzova, přiškolena do Javoříčka. Osada tvoří náves okrouhlou, uzavřenou.

R. 1790 bylo 21 domů, 121 obyvatelů, r. 1834: 31 domů, 245 obyv., r. 1890: 250 obyv., r. 1900: 45 domů, 260 obyv., katolíků, Čechů a 2 Němci.

Obyvatelé se zabývají rolnictvím a pálením vápna.

Osadu založil, soudím dle jména, Třemen (Střemena) z Chudobína, královský lovčí (1202—1215).

V druhé polovici XIV. stol. měli vladykové ze Lhoty podíl na Střemeníčku. Roku 1413 má zde zboží Jitka ze Ptení, manželka Jana z Bystřice; pohání Šebora z Dubčan, že jí tu ves bez práva drží,**) na to jí Šebor r. 1416 postoupil na poplatných lidech ve Střemeníčku, Lhotě a Pateříně 3 hř. platu. R. 1437 patřila již celá ves k panství lhotskému.***)

---

*) D. Z. Ol. X. 559, 691, XI. 136.

**) Půh. II., 408.

***) D. Z. Ol. VIII., 556, X., 107.

Obec má 18 jiter pastvin „na Loučkách a na Lomech“.
Spolky: hasičský od r. 1898.
Trati: v blízkosti samota „Dvůr“; r. 1719 jmenuje se „nový“ a r. 1834 ještě stál.

Obr. 67. Půdorys Střemeníčka.

Střeň.

R. 1249 W-strene, 1464 Stržen, 1498 W-stržeň. Název jest odvozen od trstí neb třtiny, t. j. rákosí; znamená tedy osadu, která je založena v krajině močálovité, kde roste mnoho trstí. Střeň je skutečně hluboko položená ves uprostřed hustých dubových lesů 11·40 km jihovýchodně od Litovle. Ještě r. 1834 vedla spojovací silnice z olomoucké královské cesty na olomoucko-uničovskou silnici.

R. 1834 bylo 31 domů, 252 obyv., 16 chalupníků, r. 1890 60 domů, 337 obyv., r. 1900: 404 obyv. Obec je přifařena do Nákla, škola založena byla r. 1880.*) Pamětní kniha a knihovna školní (160 sv.) byla r. 1881 pořízena.

R. 1249 se uvádí Střeň po prvé jako majetek kláštera hradištského.**) R. 1390 pohání místocúdař Bohuněk jistého Mikše „de Wstrzenye“ pro X hř. za zboží v Mezicích.***)

Ku konci XV. století zapsal opat kláštera hradištského Jan podíl na Senici a ves Střeň s lidmi a platy „s vodú Moravú“, „kterýchž ti lidé od starodávna rybářstvím požívají i se vším požíváním v lesiech jich k hrazím, řek dělanie neb k jiným jich potřebám rybářským s pastvami i s tiem dřívím neb lesem, kterýž tu na těch lukách jest, z kterých luk páni Šternberští seno berú a k tomu 4 lány lesů — Janu Pňovickému ze Sovince“.†) Kdy klášter tuto ves vyplatil, není známo; r. 1630 příslušela zase ke klášteru.

Robota byla většinou lesní práce. Chalupníci byli povinni ročně 4 sáhy dříví podělati. Později tu práci mohli za ně vykonati nádeníci, jimž pak za 1 sáh dříví platili 1 rýnský a 1 pecen chleba. Mimo to lámali prý led u mostu, obdělávali zámeckou zahradu v Žerotíně, máslo stloukali a j. Za tyto práce byli placeni na dlouhém dni po 10 kr., na krátkém po 7 kr.

Obec má asi 18 jiter polí a 300 zl. v cenných papírech.

Přes 100 let drží rodný domek: Navrátil, Zdražil, Hradil, Dohnal a Gargela.

Spolky: čtenářský spolek založen r. 1881, hasičský r. 1889.

Trati: Závrbek, Dlouhé, Přední a Zadni díly, Ščécí, Ohrada, Krajinky, Příční, Suchá, Husí trať, Ludvíkovo, Lisek, Boukalov, Slepička, Obce, Lázek, Obora.

Lesy: Nadves, Nademlýn, Mezihatě, Hatné, Plačkov, Jezera, Páže, Ščécí, Zalázek, Pusté, Kobylník, Březí. O Zalásku a Pustém dosud se zde vypravuje, že tyto lesy byly obci Střeni vzaty za rychtáře Dostála (v minulém století), Řeka poblíž vesnice tekoucí slove Morava a její přítok jmenuje se zde Poněva.

---

*) Zprávu o Střeni podal p. Fr. Vaněk, spr. školy.
**) Cod. dipl. Mor. III., 109.
***) Půh. I., 12.
†) Arch. český XVIII., 87.

Svojanov (nyní Svánov).

R. 1384 Swanov, r. 1408 Swoyanow, r. 1464 Swoynov, r. 1447 Swogyanow. Ves 15 km západně od Litovle a 3 km jihozápadně od Búzova, mezi lesy ležící, jest katastrální obec, patří však k politické obci kozovské, je přifařena do Búzova. Název pochází od osobního jména „Svojan".

R. 1790: 16 domů, 119 obyv., r. 1834: 21 domů, 159 obyv., r. 1890: 153 obyv., r. 1900: 22 domů, 128 obyv., náboženství katol., národnosti české a nářečí hanáckého.

Poloha osady je velmi nepříznivá; ležiť na příkré stráni a velmi nerovné. Domy rozestaveny jsou v kruhu okolo nevelké a nepravidelně čtverhranné návsi.

Do osady vbíhají spojovací cesty od Ospílova, Kozova a Blažova.

Svojanov je stará osada. Připomíná se r. 1348 jako k panství búzovskému patřící.

R. 1447 postupuje Jiřík z Poděbrad Janovi z Hazmburka na Kosti věno manželky jeho, někdy vdovy po Heraltu z Kunštátu, totiž leštnické zboží a podíl na Svojanově a Hradnici.*)

Poddanské poměry. Dle odhadní list. z. roku 1696, odváděli Svojanovští usedlí (5 sedláků, 2 chalupníci) vrchnosti toto: 11·58 zl. činže, 3 husy, 53 slepic, 1 kopu 47 kusů vajec, 14 měř. 4 osm. ovsa; jedno místo selské bylo pusté; na to se počítalo: 1·21 zl. činže, 4 slepice, 14 vajec, 2 měř. ovsa. (arch. búz.).

V 19. století robotovali Svojanovští takto: 5 sedláků 3 dny týdně 1 koněm, 2 chalupníci 2 dny pěšky, 2 chalupníci $1^1/_2$ dne, 9 domkařů 13 dní ročně, 5 podruhů taktéž 13 dní.

Příze dávalo 5 usedlých po 2 kusech, 4 po 1 kuse.

Svojanov byl napřed přiškolen do Búzova; když však v Kozově byla zřízena škola exkurendní, do Kozova.

Obec má nemovitého jmění: 27 jiter pozemků, z nichž je $6^1/_2$ pole, $6^1/_2$ pastvin, $^1/_8$ zahrad, $^1/_2$ luk, $4^1/_2$ lesa. Měřice má cenu asi 12 K. Mimo to má obec dům, který byl r. 1897 rozšířen. Trati nazývají se: Kašparova seč, Křep, na Dolách, na Horách, na Ohradí, Hora Kamenec, Strážnice, Malenník, Příhony, Věžnice, Skalky, Ždírek, Dubina, pod Březené.

---

*) D. Z. Ol. X. 723.

Nejstarší rodiny (přes 100 let) jsou: rodina Sloukova a Zatloukalova.

Pohroma stihla obec v letech 60., kde bylo nesmírné sucho, takže následkem nedostatku píce stála kráva 30—35 zl. R. 1866 zničili Prušáci veškerou úrodu.

Na navsi stoji kaplička, která byla vystavěna r. 1868; dřívější byla dřevěná. Zvon má letopočet 1748, je na něm obraz P. Marie a sv. Gotharda. Daroval jej tehdejší farář búzovský.

Obyvatelé se živí větším dílem polním hospodářstvím. Nyní jsou 3 sedláci a 5 chalupníků. 2 selské grunty byly před r. 1900 rozprodány. Pak je tu několik zedníků a tesařů, kteří v zimě pracují v panských lesích. Asi do r. 1885 pěstovali také len. R. 1894 patřilo k revíru 1204 jiter, 1013□ sáhů lesa Myslivna byla postavena r. 1719.

Na blízkém kopci zvaném „Hůra“ (506 m) jihozápadně dědiny je rozhledna, s níž je rozkošný pohled na hrad Búzov a Sudety.

Svojanov přidělen jest k faře a škole, též k obvodu zdravotnímu, poštovnímu a telegrafnímu v Búzově.

Třídvory.

Osada leží v rovině na levém břehu Moravy 3·2 km severovýchodně od města při okresní silnici šternberské. Přifařena je do Litovle, přiškolena do pol. a katastrální obce Červenky.

R. 1667—1677 bylo zde 31 osedlých, mezi nimi 10 Němců. Podle urbáře z r. 1671: 15 sedláků a 10 chalupníků. R. 1790: 34 domů, 232 obyv., r. 1834: 36 domů, 236 obyv., r. 1900: 53 domů, 314 obyv., katolíků, Čechů.

Přes 100 let drží svá rodná místa: Vedra (rodina se připomíná v prot. matr. již r. 1594) na čís. 8., Vyhnálek čís. 2., Richtr č. 10. a č. 20.

Třídvory vznikly kolonisací německou na pozemcích původně zeměpanských, na základě král. listiny z r. 1291, v níž se občanům litovelským dovoluje, aby „z těch křovin, jež v lánech litovelských jsou, bez jakékoliv překážky, orné pole učinili, vyklučivše křoví“. Na levém břehu založili Třídvory a

zaniklou ves Doubravu (asi „Malé Černé“). R. 1393 byly ve Třídvorech již 4 živnosti: Seidla, Jakuba Arnolta, Michla a Hanuše „u studně“, tedy vesměs něm. národnosti. V Doubravě bylo 5 osadníků německých.*) Na německé založeni ukazuje jméno a půdorys (dvorcová soustava). Kdy obec se počeštila, nelze určiti. V XVI. století již měla české obyvatelstvo, jak seznáváme z českých zápisů matričních a rychtářských. Razítko z r. 1601 má český nápis: „Peczet Diediny Trzidworu“.

Obec má úhrnem 284 ha, 85 arů polností, luk a pastvin. Obecní knihovna zal. r. 1894 stud. Jos. Richtrem, má 170 sv. V obci je spolek hasičský.

Za vydání odmrtního listu platili Třídvorští r. 1616 4 hřivny mor. čísla 16 slepic a 2 husy. R. 1750 platila obec dědičných úroků z pozemků 29 zl. 4 kr. r., za odúmrtí 3 zl. 30 kr., 2 husy a 20 kuřat. Dle smlouvy z r. 1798: 311 zl. 10 kr. na hotovosti, nevýkupné práce: 3 sáhy kamení, 6 sáhů dříví; výkupné práce: 72 dní s jedním potahem, 298 dní pěší roboty po jedné osobě.**)

Unčovice (hanácky Hončovice).

Roku 1348 Honczowycz, r. 1399 Honschowicz, katastrální a politická ves 5·6 km jihovýchodně od města Litovle, přifařena do Nákla. Staroslovanský ráz návsi se dobře zachoval i po velkém požáru r. 1850, žudry bohužel zmizely. Domy stoji těsně vedle sebe, průčelím do návsi, před domy zachovaly se ještě zahrádky, zvláště v ulici bránské a vypuklé ozdoby na 3 staveních. Stodoly jsou většinou ještě na konci „sadů“ (zahrad).

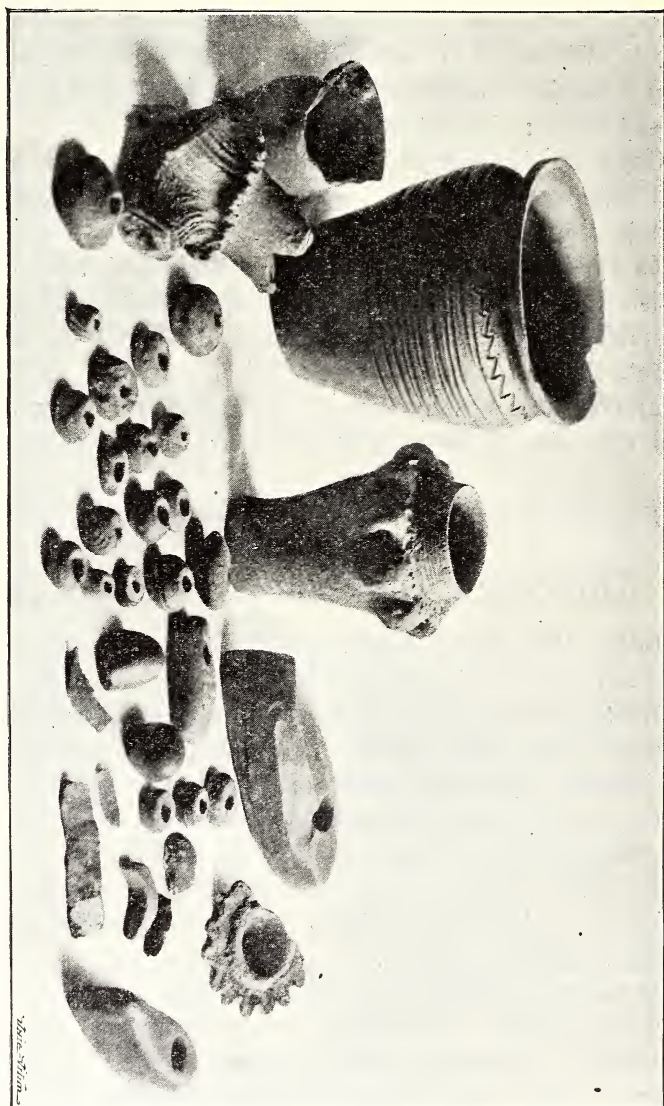
R. 1790 bylo 61 domů, 394 obyvatelů, r. 1834: 67 domů, 483 obyv., r. 1890: 76 domů, 489 obyv., r. 1900: 76 domů, 494 obyv., katolíků, Čechů.

O založení osady se zachovala pověst, k jíž utvoření mnoho přispěl zvuk jména. Na stráni, na níž vystavěna je ves, bývaly prý podzemní chodby, v kterých bydleli „honci“ a když opustili své skrýše, aby si na povrchu zbudovali příbytky, nazvali sousedé ves jejich „Hončovice“.

*) L. Kn.

**) L. A. Reluit-Contr. a „Urbář“ litovelský.

Podle pravidel mluvnických odvozujeme toto jméno od slova unъ = mladý, dobrý, statný, v osobních jmenech Unislav, zkráceně Unka, Unik, Unič.

Obr. 68. Nálezy unčovické. (Pohár ze XIV. stol.)

Unčovice se rozkládají na předhistorickém hradisku, jak na stráni nalezené jamy, dílem vypálené, kamenné mlaty, popelnice a přesleny svědčí.

Z dějepisných pramenů víme, že krajina v první polovici XIV. století patřila proslaveným pánům z Lipého. Znamená-li v listině z r. 1323*) uvedená osada „Uneschow“ naše Unčovice, jak soudíme a nikoliv Uničov, pak byl již slavný Jindřich z Lipého majitelem zdejší krajiny.

Na severní Moravè drželi páni z Lipého proměnou za Tachov: Jevíčko (r. 1323), Šumperk (r. 1327) a r. 1346 ještě hrad Bludov a Třebovou. Statečného Jindřicha z Lipého, od r. 1324 zemského hejtmana na Moravě († 1329 v Brně), bratr byl Čeněk z Lipého. R. 1327 držel hrad „Slúp“ u Č. Lípy (Birkenštein u Lipého) a odtud se jmenuje „ze Slúpu“.

Jeho manželkou byla Jitka z Vildenberka, sestra Jana a Beneše, pánů búzovských. R. 1348 byla vdovou a sídlela na hrádku unčovickém, neboť v pamětech se píše vždy „Jitka z Hončovic“. Byla velmi dobročinnou paní, jak z mnohých odkazů pro chorobince, kostely a kláštery poznáváme. Ze značného věna 500 kop grošů připsati dala synu svému Ješkovi ze Sloupu 200 kop gr., na ostatní 300 přijala svou starou matku Zdinku, vdovu po Půtovi z Vildenberka na společné užívání a jak se zdá, bydlely obě na tvrzi unčovické; tak povstala asi pověst o těch dvou dobročinných sestrách, jež rozdávaly chudým pokrmy. Chorobinci sv. Ducha v Litovli darovala r. 1361 Špitálský mlýn.**) Zemřela ještě před rokem 1369 dle úmrtní knihy olomoucké 12. listopadu***) a byla pohřbena v hrobce kostela Panny Marie u rytířů sv. Ducha v Litovli, jak si to v nadační listině přála.

Jitky syn Ješek z Lipého a Pirkštejna postoupil hrad Slúp (Pirkštein) příbuznému Hynku Berkovi z Dubé a na Lipém a postavil si v sázavské krajině u Rataj v Čechách hrad „Nový Pirkštejn“ (r. 1366), po němž potomci jeho se psávali „Ptáčkové z Pirkšteina“.†)

Ješek z Lipého a Pirkštejna zemřel brzy po roce 1371, zůstaviv nezletilého syna Jana Ptáčka z Pirkštejna, jehož poručníkem byl strýc Jindřich z Lipého a po něm synové: Hynce, Hanuš a Čeněk. R. 1398 vzal je na spolek na Unčovice ves a tvrz,

---

*) Reg. Boh. III., 358.

**) Opis starý v L. A.

***) Necrol. olom. 578 (Dudík).

†) Sedláček: Hrady a zámky č. XII., 54.

Březovou s mlýnem a na všecko co měl v Ješově a Mezicích. Spolek měl trvati do zletilosti Jana Ptáčka.

R. 1408 dal manželce své Jitce z Kunštátu zapsati na zboží unčovickém s příslušenstvím 1000 kop grošů věna. Naposled uvádí se r. 1418; snad synem jeho byl vůdce husitů mírných Hynce Ptáček z Pirkštejna († 1444). Jakého rodu je 1399—1406 připomínaný komorník olomoucký Dalibor z Hončovic, nemohu vypátrati.

Po válkách husitských ujali statek unčovický páni z Tvorkova. R. 1446 věnuje Milota z Tvorkova své manželce Elišce z Ronova na Unčovicích. Po smrti jeho (kolem r. 1465) vzala vdova syny Pertolda a Jiřího z Tvorkova na spolek (r. 1480).*) Od Pertolda koupili toto zboží s zpustošenou tvrzí r. 1491 bratři Znáta a Tas z Lomnice, ale prodali je ihned Marketě z Vranova, která statek s obnovenou tvrzí dala zapsati Heraltovi z Kunštátu a tento Hanuši Haugvicovi z Biskupic, jehož synem byl Václav, jediný majetník, kterého lid v paměti zachoval, neboť listinou, danou 1. března 1546, odpustil poddaným roboty za náhradu 21 zl. i pole, luka a kus lesa jim postoupil částečně zdarma, částečně za mírný plat. R. 1546 prodal Unčovice, Březovou, Mezice (podíl), Cholinu a Dubčany za 8650 kop gr. městu Olomouci.**)

Že se poddaní s novou vrchností často o ty robotní výsady přeli, ba r. 1610 dokonce zbouřili, dokazují ortely olomoucké.***)

Konečné dohodnutí o vzájemných právech a povinnostech stalo se narovnáním ze dne 18. září r. 1681. V obecním archivě zachoval se pouze pověřečný opis dotyčné listiny, jíž obsah je tento:

1. Každý poddaný Unčovic, Březové a Mezic má konati 2 dni roboty týdně; od robot polních mají býti osvobozeni.

2. Od nebývalých platů za dovážení vína po 20 zl, za kořalku po 20 zl. 20 grošů ročně město Olomouc upouští, ale poddaní mají pivo, víno a kořalku jen z vrchnostenského šenku ve tvrzi bráti.

3. Za předivo platí poddaní 7 zl. ročně (místo 11 zl. 18 gr.) neb určitou váhu lnu a konopí, každý dle velikosti statku, chalupník 1 libru, celoláník 6 liber.

---

*) D. Z. Ol. X., 383, XII., 4.

**) Notizenblatt 1866, str. 62.

***) Prasek: Organ. práv magdeb. str. 234.

4. Jelikož tvrz toho času byla pustá následkem švédského vpádu a tedy povinná stráž na věži (hláska) se nekonala a tudíž náhrada se neplatila, stanovila vrchnost, aby o to právo nepřišla: „Dokud tvrz zůstane pustou, budou poddaní místo hlásky platit 4 zl., když pak bude obnovena a obydlena, mají každou noc postaviti dva strážníky.[1])

Tvrz unčovická.

Jako rodové panští po vpádu tatarském (XIII. stol.) počali dle způsobu německého na strmých horách kamenné hrady stavěti, toužila také nižší šlechta (vladykové) v kraji po domech opevněných, tam, kde vrcholu nebylo, v rovině na uměle nasypaném návrší. Proto se podobný hrazený dům v zemských deskách nazývá prostě „kopcem" (lat. mons, promontorium), název tvrz je pozdější (lat. munitio, fortalitium). Nejstarší tvrze měli jen kamennou podezdívku, ostatní budova byla dřevěná. Ještě v XV. věku se na „kamennou tvrz" zvláštní důraz klade. Senická tvrz se v listině z r. 1377*) jmenuje lat. propugnaculum, které slovo znamená vlastně opevněnou věž neb baštu a v půhonech česky psaných vyskytuje se r. 1406**) slovo „kastel" od lat. castellum t. j. pevnůstka.

Středověká tvrz byla obehnána příkopem a kolovým plotem zvaným týnem neb srubem. R. 1398 žaluje Beneš z Chudobína, že mu Vilém ze Soháčova s lidmi Oldřichovými z Mezic, zbořili hradební týn (lat. balusta) a srubnici = berana k boření srubů odvezl (lat. falcastrum) a r. 1406 pohání Beneš, Beneška z Chudobína, že, jakož byl na Litovli pobral mu sruby a obilé.***)

Dokud neznali střelného prachu užívali vladykové na tvrzích jako zbroje: kuší čili samostřílů, mečů, válečných kopí a seker a při obléhání strojů, jimiž bořili kamenné zdi a sruby, jež sluly: „hady, srubnice, praky" a j.

R. 1406 pohání Heralt z Kunštátu, Smila Senického z Kunštátu, „že mu pobral 18 hadóv z tvrze (senické) a jiné zbroje".†)

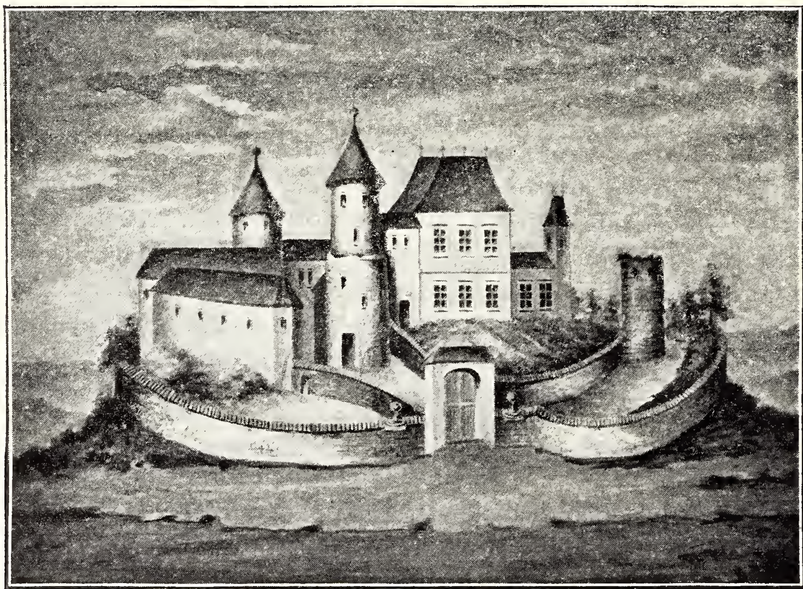
---

*) Cod. dipl. Mor. XI. 63.
**) Půh. I. 164.
***) Tamtéž I. 92, 178.
†) Půh. I. 154.

Ve válkách husitských měli na tvrzi bělolhotské „odění, samostříly, lebky a piščele = houfnice.*)

K postavení hradu neb tvrze bylo potřebí svolení králova. Ještě r. 1331 zakazuje král Jan v obvodu míle kolem Olomouce hrady neb tvrze stavěti.**)

Tvrz unčovická jest jedna z nejstarších v celém kraji olomouckém, neboť vznikla již v první polovici XIV. století za mocných pánů z Lipého. Jítka z Lipého a Sloupu měla na tom

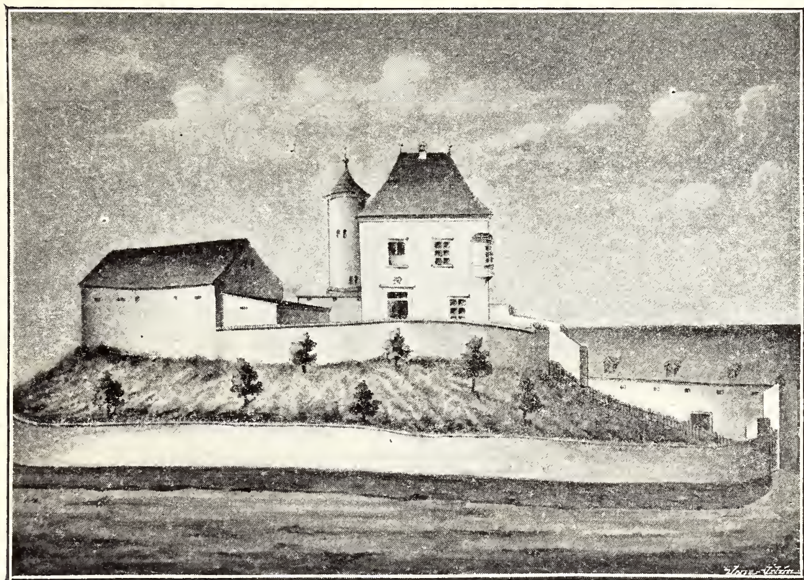
Obr. 69. Tvrz unčovická roku 1571.
Kreslil V. Volný.

zboží zapsáno pro tu dobu značnou sumu 500 kop grošů věna a vyvolila si zdejší hrádek, jakožto vdoví sídlo. Od r. 1348 se píše ve všech listinách „Jitka z Hunčovic". Výslovně se připomíná zdejší tvrz r. 1398.***) Že stará tvrz unčovická byla původně mnohem rozsáhlejší a pevnější nežli obyčejné vladycké tvrze bývaly, lze seznati ze zbytku hradebních bašt a věží s mnohými střílnami, jež obraz z roku 1571 ještě zachytil. Střední okrouhlá

*) Půh. II. 660 k r. 1447.
**) Cod. dipl. Mor. VI. 317.
***) D. Z. Ol. VI. 746.

věz byla t. zv. „hláska“, určená pro obezírací službu hradní. R. 1410 tu měl Jan Ptáček z Pirkštejna a Polné zvláštního purkrabího, Ondřeje z Kunšína, jenž tvrz hájil proti známému dobrodruhu Heraltu Puškovi z Kunštátu. Jsa se Smilem Senickým ve spojení Janu Ptáčkovi „škodu činil braním, jímáním, šacováním beze všeho práva, moci svú“.*)

Za dob husitských byla v držení Hynce Ptáčka z Pirkštejna a neutrpěla tudíž žádné škody od vojsk táborských, neboť roku

Obr. 70. Tvrz unčovická roku 1903.
Kreslil V. Volný.

1446 vkládají poručníci, mezi nimi zemský hejtman Jan z Cimburka „tvrz“ tedy neporušenou, ves Unčovice s dvorem Milotovi z Tvorkova do desk zemských,**) ale r. 1491 se nazývá výslovně „tvrzí zpustošenou“; stalo se to ve válce uherské mezi Jiřím Poděbradským a Matyášem r. 1467. R. 1499 sluje zas „obnovenou“. Obraz z roku 1571 představuje budovu po této obnově. Za války třicetileté utrpěla značné škody; praví se ve zmíněné

*) Půh. I. 352.
**) D. Z. Ol. X. 383.

již porovnávací listině z r. 1681, že tvrz „těch časův pusta byla“, tak že v ní ani „hlásky“ nebylo.

V pozdějších dobách byl v přízemí zřízen panský „šenk“ a v poschodí tančírna; hospodářských stavení nebylo potřeba, poněvadž vypuštěné a v pole proměněné rybníčky pod tvrzí měla obec až do roku 1868 v nájmu.

Mezi lidem se vypravuje, že na tvrzi strašilo, pokud tam dotyčná hospoda byla. Pravidelně kolem 9. hodiny prý počal se stropu padati česnek v paličkách, pak nastal šum a hluk až do půlnoci. Kdo se tam zdržel přes devátou hodinu býval všelijak na těle poškozen.

Že by se náboženské poměry v Unčovicích byly valně měnily, o tom není dokladu. O katolickém smýšlení obyvatelstva svědčí také spor s obcí příkažskou o přednost při slavnosti Božího Těla r. 1565, který svátek protestanti neslavili.*)

Unčovice byly přiškoleny do Nákla. R. 1867 se zřídila škola v tvrzi a od prosince r. 1869 se již vyučovalo v nové školní budově. R. 1877 byla otevřena druhá třída. Prvním učitelem byl Jan Juráš (1867—1889). (Knihovna žákovská má 354 a učitelská 89 svazků.**)

Obec má nyní přes 1022 jiter polí a 34 jiter luk, velkostatek pouze 273 jiter („Rybníky“) a 597 jiter lesa.

Poddanské poměry byly, jak známo, dosti příznivé, zásluhou Václava Haugvice z Biskupic. Třeba ještě dodati, že v pozdějších dobách vozili občané dříví do Olomouce; za dovoz dostávali prý tolar.

V obecní truhlici zachovali se jen opisy listin z roku 1546 a 1681. Pozoruhodný je pohár unčovický, podobný loštickým, štíhlý, přikrytý růžicí skleněnou; pochází ze středověku.

V obci je poštovní úřad a mlékárna.

Spolky: čtenářský od r. 1866 s knihovnou o 523 sv., hasičský (zal. 1877), mlékařské družstvo (1897) a záložna (1892).

Z rodáků buďtež uvedeni: dr. Fr. Stratil, vůdce Čechů slezských, Jos. Staroštík, poslanec, zasloužilý o průmysl a organisaci rolnickou, tři bratři kněži: Josef, Florian a Augustin

*) Zápis v starém mšálu nákelském.

**) Zprávu o škole a obci podal p. František Řezníček, naučitel.

Lužní. P. Florian Lužný, farář v Kateřinkách u Opavy, sepsal krásné pojednání o Unčovicích.*)

Trati: na Chrastavým v listině z r. 1552**) (louka), pole: Díly, Padělky, Čtvrtě, Oujezdy, Podsedky, Plachetky, Rašice, Shnilé, Slátiny, Vantroky, Ohrady, Písečné, Lysek, Obory, Osyk, Nezdary. Lesy: Záseky, Kondrovec, Bláznivec, Ostrov, Trojice, Bahna, Moře.

Obr. 71. Nynější tvrz unčovická od severovýchodu.

Vilímov.

R. 1360: Wilemow, r. 1420: Wilhemov, farní ves, 13·80 km jihozápadně od Litovle vzdálená, leží na návrší v romantickém kraji. Blízký les „Obora“ a $^1/_4$ hod. vzdálená „Homole“ poskytuje krásný rozhled od Zábřeha až po sv. Hostýn, Kroměříž, Prostějov a Konici. Půdorys je nepravidelný, před domy jsou zahrádky od nepaměti.

R. 1790 bylo 45 domů, 380 obyvatelů, r. 1834: 91 domů, 658 obyv., r. 1890: 136 domů, 735 obyv., r. 1900: 134 domů, 752 katol., Čechů.

Obyvatelé provozují v létě pokrývačství a zednictví, v zimě tkalcovství, a při tom polní hospodářství.

*) V Pram. okr. L. A.

**) L. A.

Zdejší dvůr byl v XVIII. století rozprodán familiantům. Stál v dolní části osady, v blízkosti byla bažantnice a obora, v níž prý byla držána i černá zvěř. Jedna brána býv. dvoru ještě stojí. Dvůr byl rozdělen Fr. Rainaldem, hrab. z Andler-Witten po 6, 12 a 24 mírách. Občané báli se robot a nechtěli pozemky kupovati, pročež byli trestáni. Při dělení byl hrabě sám přítomen. O založení osady se zachovala pověst, že tam, kde je nyní hřbitov, stával za dávných dob hrad, který náležel jistému pánu Vilémovi. Při kopání hrobů bylo na tom místě nalezeno mnoho starých nádob, peněz, podkov atd. Že tam stála tvrz, o tom netřeba pochybovati, poněvadž se mnozí držitelé po Vilémově psali, ač se výslovně připomíná teprv r. 1629.

Ves patřila původně k panství cholínskému a konickému. R. 1368 prodal Janek ze Stražiska, odjinud z Konice ves Vilémov Artlébovi ze Stařechovic rodu Kunštátského*) a tento postoupil zboží zdejší r. 1378 synu svému Heraltovi a jeho manželce Marketě, vdově po Půtovi Šacléři z Vildenberka, totiž 24 lánů, krčmu, dvůr o 5 lánech a 2 dvorce zpustlé.

Jak Medvídek z Dubčan přišel v držení vsi, o tom není dokladu. R. 1391 prodal Bedřichovi z Odrlic, odjinud z Pateřína ves Vilímov celou s podacím právem na kostele. Na tom věnuje Bedřich své manželce Elišce z Ptení na Vilímově a „na všem, co má v Pateříně, 160 hř. a přijímá r. 1392 jméno „z Vilímova“.

Bedřichův syn byl, tuším, Oldřich z Odrlic, týž prodal r. 1420 Janu Pňovickému ze Sovince, cúdaři olomouckému, ves Vilímov s podacím kostelním a v Pateříně $7^1/_2$ lánu, krčmu a dvorec, čemuž ale odporovali Šebor a Jan bratří z Dubčan, že prý mají právo na dvůr ve Vilímově a na 1 hř. platu v Pateříně.

R. 1437 prodal Šebor z Dubčan svůj dvůr ve Vilímově Sýčkovi ze Zlechovic a právo sekati dříví v lesích, kolik by potřeboval. R. 1464 prodali synové Jana ze Sovince Hynek a Jindřich ze Sovince a Pňovic obec Vilímov s dvorem a zbožím pateřínským, jak to po otci zdědili, Bareši z Čehovic a na Dubčanech**), který Vilímov s příslušenstvím spojil s dubčanským statkem, až r. 1547 držitel hradu Krakovce, Erazím ze Slavíkovic, Vilímov zakoupil.

---

*) D. Z. Ol. I., 961.

**) D. Z. Ol. I. 961, III. 487, VI. 185, 186, 508, IX. 375, X 190, XI. 219.

R. 1609 ale prodal Jáchym Bítovský ze Slavíkovic Vilímov a Krakovec Janu Staroveskému ze Staré Vsi (1609),*) po jehož smrti byl Vilímov s tvrzí, dvorem a zároveň s panstvím v Rakové zemským právem pánu na Chudobíně Vilému Adamovi Běsu z Vrchlesu za 12.500 zl. mor. prodán r. 1629.**)

Při kostele sv. Kateřiny již r. 1390 se připomíná fara, která ale v XVI. věku přešla do rukou protestantů (českých Bratrů). Posledním farářem katolickým byl Hrazdílovský až do r. 1547, kdy Bítovští ze Slavíkovic ujali panství po Zoubcích ze Zdětína. V prot. matrice litovelské v letech 1594—1597 uvádí se jako farář vilímovský, bezpochyby bratrského vyznání, Jakub Ješek. Katolíci byli odkázáni do Bohuslavic až do obnovení fary. Na žádost faráře Winklera byly zádušní peníze vráceny, avšak pozemky farní o 75 měřicích nikoliv.

Za dob protestantských byl kostelík pouze dřevěný. Nynější kostel byl postaven roku 1758 a r. 1775 se zřídila lokalie pod patronátem držitelů chudobínských. Nejdéle působil ve zdejší osadě Jan Winkler (1839—1883). Matriky jsou založeny r. 1775, záduší má kostel úhrnem 6844 zl.

R. 1898 byl kostel opraven a vymalován. Nade dveřmi hlavního vchodu jest znak Andler-Wittenů. Nejstarší a největší zvon je ulit od Wolfganga r. 1779.

Škola byla založena současně s lokalií. Matrika sahá až do r. 1824. Příjmy učitelovy byly: Sobotní plat od dítek a naturální dávky od osadníků, 1 měřice žita od faráře za službu kostelní na dušičky 1 kopu otýpek na topení, což později bral v penězích (4 zl. 40 kr.). Pamětní knihu a knižnici žákovskou (nyní o 153 sv.) založil r. 1877 uč. Vavřinec Jurečka († 1890). Nejdéle na škole působil Galina Antonín (1826—1872).

Obec má 50 jiter pole a lesů v ceně 8000 K. V archivu obecním se chová několik listin; nejstarší z roku 1672 (česká), jíž baron Volšínský uděluje obci pečet s pelikánem.***)

Nejdéle drží rodný dům rodina Lakomých.

Ve Vilímově narodil se Dr. Th. Adolf Zapletal, spisovatel a professor na universitě ve Frýburku švýcarském.

---

*) Notizenblatt 1874, 20.

**) Volný: Mähren V., 228.

***) Arch. Selský I.

Spolky: čten. pěvecký a divadelní spolek „Vlastimil“ s knižnicí o 352 sv., zal. r. 1897, hasičský spolek zal. r. 1881, veteránský zal. r. 1872, rolnické družstvo pro chov dobytka od r. 1898, mlékárna od r. 1900 a odbor Ú. M. Š. od r. 1901.

Trati; na Prátně (Prátna), u Výrové boudy, v Culesích, na Příkazské, Punčochy, Klíny, Kopaniny, Kříby, Příhon, v Chodolkách, Příčky, Sbíralky, Čtvrti, Tříměřiční, na Půlláně, lesy: Obora, Culesy, Kaučura, Strčhlava, Kříby, Cikánky, Skalka, Chodolka, Pandurka, Kamenice.*)

Víska.

Osada příslušná do katastru nasoburského, přifařena a přiškolena do Chudobína, jmenuje se v starých pamětech r. 1432 něm. Dorfle,**) r. 1479 Veska,***) v seznamu desátků cholinských „Malá Veska“ neb Malá Ves, na pravém břehu moravního ramena, jež slulo „Příkopa“, 3·5 km západně od města Litovle.

R. 1667—1677 se tam počítalo 7 usedlých, 4 Němci a 3 Češi. R. 1716: 2 sedláci (č. 3. a 2.), 5 chalupníků, mezi nimi jeden (na čís. 3.) svobodník („Dvořák“ lat. „liberus rusticus“) platil desátku každý rok 9 grošů. R. 1790 bylo ve Vísce 12 domů a 79 obyv., r. 1834: 14 dom., 91 obyv., r. 1900: 15 dom., 67 obyv.

O vzniku osady není nic známo. Měšťané litovelští se tu záhy zakupovali. R. 1432 pokoupila Marketa Šuspendlová dvůr ve Vísce nemocnici Ducha sv.**) Na jakousi nadaci pro kostel sv. Marka ukazuje půhon z roku 1480, jímž kněz Osvald z Litovle stíhá Barboru z Tučína (na Malých Nasoburkách), že mu drží plat „ve Vesce“.†)

Mlýn ve Vísce připomíná se již v XV. století. R. 1479 povoluje Karel st. z Vlašimě, pán na Litovli „Vaškovi, užitečnému mlynáři ve Vesce, aby převedl struhu, kteráž slove „Pastvistné Jezero“, na mlýn svuoj.“***) Desátku odváděl mlynář korec mouky při sv. Martině. R. 1775 (19. května) vyhořel mlýn až do základu.

---

*) Zprávu podali p. Em. Zezula, učitel ve Vilímově a dp. Fr. Navrátil, farář.

**) L. kn. f. 17a.

***) L. A. orig. český peč. zach.

†) Půh. lib. VI.

Malá strana, pila a olejovna ležely ještě v zříceninách, když mlýn Ig. Langer od přátelů s dovolením městské rady za 6200 zl. koupil.*) Nad Vískou směrem k Sobáčovu „u lesa“ stál jiný mlýn, zvaný „Vavákův“ (neb Babáků) od Matouše Vaváka, který jej r. 1574 koupil.**) Příslušel do kolátury cholinské a dával „korec mouky režné při sv. Martině“. Později byla u něho zřízena papírna. Mlynář odváděl ještě r. 1629 2 měřice mouky žitné a rys „papíru krásného“ na faru cholinskou.***) Papír se znakem města tvoří knihu památnou v Cholině a starši knihy rychtářské v Litovli. Mlýn s papírnou zaniknul v 30leté válce, zůstaviv nám památku v názvu louky u Sobáčova, jež dosud zove „papírna“.

R. 1781 byl zdejší dvůr městský rozprodán. Od r. 1618 platili Visečtí za puštění odúmrtí (bez mlýna) 1 zl. mor., 6 slepic a 1 husu. R. 1750 úroků z pozemků 13 zl. 74 kr. za nápad odúmrtí 1 zl. 10 kr., 1 husu, 12 kuřat. Dle smlouvy z roku 1798: 96 zl. 30 kr. hotově, nevýkupné práce: 5 sáhů kamení a 10 sáhů dříví; výkupné práce: 24 dní po 3 koních a tolik po 2 koních a 40 dní pěší roboty po jedné osobě.†)

Zhořelice (Chořelice).

Název vsi v zemských deskách a jinde obyčejně Chorzelicz, na listině z roku 1371 „Chorzelucz“. Soudíce dle starobylého jména, klademe založení osady do slovanského pravěku. Podobná stará jména Zhořelec v Lužici (Görlitz), Pohořelec a Pohořelice ukazují na jakýsi staropohanský obřad pohřební neb na mýtění lesu žárem. O stáří osady svědčí také nalezené hroby s popelnicemi „na Pískách“.††)

Katastrální ves Zhořelice je přifařena a přiškolena do Litovle 1·8 km vzdálené. Náves má podobu staroslovanskou (okrouhlice). Obyvatelů bylo dle popisu z roku 1667—77: 21 usedlých, mezi nimi 5 Němců. R. 1716: 17 sedláků, 4 chalupníci většinou Češi.†††) R. 1790: 27 domů, 193 obyv., r. 1834: 29 domů,

---

*) L. A. Kup. něm.
**) Rycht. kn. I. 258b.
***) Památní kn. cholinská lib. IV. 60.
†) L. A. Urbář, Reluit-Contr. z r. 1798.
††) Ve sbírce p. Dr. Smyčky v Litovli.
†††) Chol. pam. kniha farní.

197 obyv., r. 1890: 31 domů, 212 obyv., r. 1900: 32 domů, 214 obyv., katol., Čechů (7 řecko-katol. vyzn.).

Přes 100 let drží rodný dům rodina Coufalova na čís. 3 a Vyhnálkova na čís. 9. Obě rodiny se připomínají r. 1753 na robotním kontraktě.

Obec byla původně majetkem zeměpanským. R. 1371 vyznává Půta z Holštejna, že drží z milosti markraběte Jana mimo některé lenní zboží kolem Litovle i ves Zhořelice a Černé, mlýn, a dvůr v Sobáčově, jenž patřil k hradu Branám u Búzova.*) Nedílný bratr Půty, Štěpán z Holštejna a Vartnova, seděním na Konici, prodal 2½ lánů a 2 dvorce v Zhořelicích Oldřichovi z Odrlic (r. 1382), které zboží ale již r. 1385 příbuzný Oldřicha Pešek prodal litovelskému měšťanu „Worcarovi".

Dle listiny královské z r. 1291 mohli měšťané litovelští kupovati pozemky od šlechticů a jiných „domorodců". V letech 1359—1361 seděl v městské radě podílník zhořelický jménem „Henslín Corzilitzer". Vorcar měl zde již před rokem 1370 dvě živnosti a v městské knize se připomínají bratří Krišťan a Budislav z Zhořelic, kteří nabyvše měšťanského práva v Litovli s celou čeledí příslušeli pod pravomoc městského soudu. Takovým způsobem byla poznenáhla celá ves ze zemského práva vyloučena a převedena pod soudní a vrchnostenskou moc rady litovelské. Podobně se stalo v Července a v Mezicích; Víska a Třídvory samozřejmě jako kolonie městské. Perníček, původně klášterní zboží Ducha sv. darované r. 1384 Václavem Jevíčským z Uničova, přisvojila si obec po zaniknutí kláštera kolem r. 1545.

Za odúmrtí platila obec r. 1616 8 zl. čís. mor., 18 slepic a 4 husy.**) Dle listiny z r. 1750 platili dědičného úroku z pozemků na sv. Jiří a Michala po 15 zl. 3½ kr., na „hody" 18 zl., za odúmrt: 9 zl. 20 kr., 4 husy a 28 kuřat.***) Dne 24. dubna 1753 uzavřelo město na rok smlouvu s poddanými. Tehdáž bylo ve Zhořelicích 16 sedláků mimo rychtáře, jenž osvobozen byl od platu robotního a 1 chalupník.

Největší pozemky měli Václav Sappar, Ondřej Coufal a Bartoň Kaštánek. Tito byli povinni k denní robotě po celý rok:

---

*) Cod. dipl. Mor. X. 125.

**) Urbář lit. L. A.

***) Extrakt der Stadt Littauer obrigk. Bekanntnuss dto 15. Maj 1750. L. A.

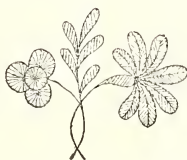
6 dní koňmo a 14 dní pěšky. Sedláci střední a menší robotovali týdně 3 dni s jedním a 6 větších sedláků 3 dni s dvěma koňmi a na pěší robotě všichni od sv. Jiří až sv. Michala denně s 2 osobami a v ostatní čas roku větší sedláci denně s 2 osobami, menší s jednou osobou. Mimo to byli poddaní zhořeličtí povinni k poskytnutí přípřeže pro císařské vojsko a v čas ohně a povodně s potřebným nářadím do Litovle k pomoci se dostavovati. Chalupník pracoval ročně 8 dní pěšky a nadělal 4 sáhy dříví. Robotného platili úhrnem 211 zl. Nejvíc Václav Sappar 33 zl. Ondřej Coufal 20, Kaštánek 15 zl. r. Nejméně Martin Nepustil 5 zl.*)

Dle smlouvy z r. 1798 platila obec 576 zl. 28 kr. r., nevýkupné práce $37^1/_2$ sáhů kamení, 75 sáhů dříví; na výkupné práci 168 dní s 3 potahy a tolik s 2 potahy a 72 dní s jedním potahem, 52 dní pěšky po jedné osobě.**)

Výkup po roce 1848 je znám pouze u Klementa Vaňka čís. 10, totiž z 257 měřic zaplatil 120 zl. a za desátek r. 1851 60 zl.

*) L. A. Chorzelitzer Robot-Zins-Contrakt, orig. něm. z r. 1753.

**) L. A. Robot-Reluit. Contr.

Obyvatelstvo v Litovli dne 31. prosince 1900
dle pohlaví, příslušnosti, řeči obcovací, náboženství a vzdělání.

Název částí města	Počet domů		Počet stran	Rod		Součet	Příslušnost										Součet
	obydlených	neobydlených		mužský	ženský		v obci místa sčítacího		v jiné obci téhož okresu		v jiném okresu téže země		v jiných zemích rak. státu		v cizích zemích		
							mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen	
Město	199	5	497	915	1072	1987	365	450	217	247	228	247	101	119	4	9	1987
Olom. předm. .	128	—	233	488	510	998	106	131	200	210	135	134	45	33	2	2	998
Unčov. předm. .	174	2	388	783	864	1647	230	269	299	357	183	156	68	77	3	5	1647
Litovel	501	7	1118	2186	2446	4632	701	850	716	814	546	537	214	229	9	16	4632

Městská obec	Dle řeči obcovací				Náboženství						Dle stupně vzdělání						
Litovel	Němců	Čechů	cizozemců	součet	řím. katol.	evangelické		israel.	bez vyznání	součet	umí čísti a psáti		umí jen čísti		neumí ani čísti ani psáti		součet
						lut.	helv.				mužů	žen	mužů	žen	mužů	žen	
Město	821	1153	13	1987	1910	2	5	66	4	1987	793	892	9	48	114	131	1987
Olom. předm. .	155	839	4	998	979	1	—	18	—	998	393	411	—	14	95	85	998
Unčov. předm. .	472	1167	8	1647	1636	1	1	9	—	1647	649	657	5	38	129	169	1647
Litovel	1448	3159	25	4632	4525	4	6	93	4	4632	1835	1960	14	100	338	385	4632

Srovnávací tabulka okresu Litovelského za dobu 1790—1900.

Rok sčítací	Počet domů	Počet obyvatelstva			Náboženství				Čechů	Němců	Přibylo od posledního sčítacího roku			Poznámky
		rodu mužského	rodu ženského	úhrnem	katolického	evangelického	židovského	ostatního			domů	obyvatelstva úhrnem	obyvatelstva %	
1790	2052	—	—	13461	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Dle Fr. Švoje.
1834	2738	8815	9788	18603	—	—	—	—	—	—	686	5142	26·18	Dle Ř. Volného.
1857	2847	8918	10912	19830	19821	—	9	—	—	—	109	1227	6·59	Dle úředních záznamů.
1870	3142	9669	11282	20951	20863	—	88	—	—	—	295	1121	5·65	Dle úředních záznamů.
1880	3235	10098	11904	22002	21842	3	157	—	19258	2717	93	1051	5·02	Dle úředních záznamů.
1890	3527	10825	12636	23461	23302	7	151	1	20664	2792	292	1460	6·63	Dle úředních záznamů.
1900	3696	11333	13078	24411	24282	20	98	11	22763	1607	169	1019	4·34	Dle úředních záznamů.

Srovnávací tabulka města Litovle za dobu 1669—1900.

Rok sčítací	Počet domů				Počet obyvatelstva						Náboženství				Čechů	Němců	Přibylo od posledního sčítacího roku			Poznámky
	město vnitřní	olomoucké předměstí	unčovské předměstí	úhrnem	město vnitřní	olomoucké předměstí	unčovské předměstí	rodu mužského	rodu ženského	úhrnem	katolíků	protestantů	židů	ostatních			domů	obyvatelů úhr.	obyvatelů %	
1669-1679	—	—	—	250	—	—	—	—	—	1600	—	—	—	—	—	[1])—	—	—	—	Prameny tytéž jako nahoře
1756	—	41	34	[2])—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1790	—	—	—	383	—	—	—	—	—	2162	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1834	—	—	—	416	—	—	—	1161	1357	2218	2217	1	—	—	—	—	33	56	2·59	
1857	—	—	—	428	—	—	—	1362	1761	3123	3123	—	—	—	—	—	12	905	40·80	[3])
1870	—	—	—	432	—	—	—	1482	1704	3186	3126	—	60	—	—	—	4	63	2·05	
1880	—	—	—	455	—	—	—	1907	2144	4051	3946	3	102	—	1540	2490	23	865	27·15	[4])
1890	194	112	161	467	1916	922	1516	2073	2282	4355	4219	5	130	1	1761	2571	12	305	7·53	
1900	194	128	176	508	1987	998	1647	2186	2446	4632	4525	10	93	4	3159	1448	41	278	6·36	

[1]) Dle díla F. Slavíka „Morava a její obvody ve Slezsku“ bylo v těch letech usedlých v Litovli 240 a z těch 43 Čechů.

[2]) Dle kroniky fary cholínské mělo v tom roce přední předměstí 30 domů, Kabelov 11, zadní předměstí 10 a Staré město 24 domů.

[3]) Nápadné zvýšení procenta spadá do doby zrušení nevolnictví po r. 1848.

[4]) Vysoké procento spadá do doby zřízení rolnického průmyslového závodu, totiž cukrovaru v Litovli.

Oprava tiskových omylův.

Str. 9., ř. 7. místo sovinského — savinského.
Str. 29., ř. posl. místo překáže — překážek.
Str. 147., ř. 15. místo arciskupem — arcibiskupem.

OBSAH.

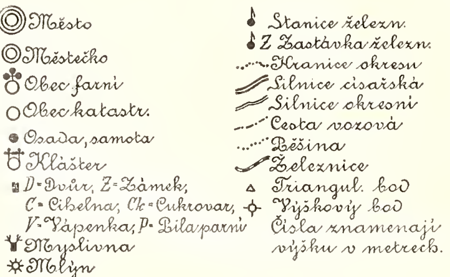
Tabulky:

SOUDNÍ OKRES:

LITOVEL

Jos. Hladík

Příloha k Vlastivědě Moravské.

Nákladem Musejního spolku v Brně.

Polohorys
MĚSTA
LITOVLE.

